

Öppningar

Debatt, idéer, eftertanke och människor
av
Christian Braw

På framsidan:

Stina Lymalm: Den gamla butikens dörr

Inledning

De följande sidorna utgörs av inlägg i den offentliga debatten under mer än tio års tid. De flesta inläggen har varit införda i dagstidningar och tidskrifter. Förhoppningsvis framgår det i vilket sammanhang de hör hemma.

Inläggen är indelade i olika grupper: 1. Tid och tanke – tidsanalys och idékritik. 2. Världen väntar – frågeställningar utöver Sveriges gränser. 3. Tro och liv – teologiska och kyrkliga frågeställningar. 4. Att leva tillsammans – samhällsfrågor. 5. Liv och dikt – kulturella och litterära frågeställningar. 6. Personligheter – runor, högtidsdagar, minnen.

Det ligger i den offentliga uppmärksamhetens natur, att allt är kortvarigt. Publiciteten flammar till som en fotoblixt, och sedan vänds kamerans sökare åt ett annat håll. I det avseendet vittnar offentlig debatt och publicistik med vemodig kraft om sanningen i Carl David af Wirséns ord:

Allt kött är hö,
allt flyktar hör
och snart förvissna gräsen...
(Sv.ps. 201:4)

Det, som kan bli kvar och kan vara av värde i offentlig debatt är det som förmått lyfta upp de tidsbundna frågorna på ett allmängiltigt plan, med känsla för rättvisa åt alla parter och vilja att på ett djupt plan förstå människor och skeenden. Även om detta inte lyckats fullt ut i de inlägg, som här samlats, har viljan varit denna. Det är ett ansvar att möta människor, i synnerhet i offentlig debatt. En människa är i första hand och alltid en människa, även då hon är en motpart. Men det kan vara inspirerande att möta henne just som motpart genom att de kritiska frågor hon ställer – om så bara genom sin attityd – kan få nya aspekter att klarna.

Kosta hösten 2015

Christian Braw

1. Tid och tanke

Agenda och diskurs

Det amerikanska TV-bolaget CBS sände en gång ett program om amerikanska avhoppare i Nordkorea. Det var ointressanta och tragiska figurer, men programmet gav också inblickar i det nordkoreanska samhället. Det visade sig, att det i varje bostad finns en högtalare, som går dag och natt. Den förmedlar endast propaganda. Man kan höja och minska volymen, men den går inte att stänga av.

Har dagens västerländska samhällen något liknande? Det finns inget i den groteska form, som CBS visade, men det finns något liknande, ett oavlatligt brus av likartade synpunkter, som ständigt når fram till alla. Man kallar det för *agenda* och *diskurs*. Ordet *agenda* kommer från ett latinskt ord – *ago* – som betyder handla, verka, leda och styra. Agendan är en dagordning över hur man bör handla och tänka. *Diskurs* kommer också från latinet, där det betyder att springa åt alla håll men även att göra ett anfall. I modern engelska innebär det föredrag och tal men även samtal. Diskursen avser de aktuella samtalsämnen. I västerländsk demokrati är de inte lika begränsade som i Nordkorea, men de rör sig likväl inom ett begränsat område.

Alexis de Tocqueville (1805-1859) gjorde under sin berömda resa till Amerika många iakttagelser, som sedan ständigt återkommit i diskussionen kring demokratin. Han såg t.ex. de snäva utrymmet i agendan, d.v.s. det som man offentligt talade om. Det var inte bara så att det var ett fåtal ämnen som berördes. Det var också på det sättet, att alla anlade ungefär samma synpunkter. Om någon rörde sig utanför den magiska kriticirkeln var han förlorad. Ingen kändes vid honom. Han kunde aldrig mer räkna med att offentligt komma till tals. Vid Frankrikes kungahov hade man kunnat uppföra komedier, som drev med hovlivet. I 1800-talets USA hade det varit otänkbart att i Vita huset uppföra en komedi, som drev med demokratin. Tocquevilles stora verk, *De la démocratie en Amérique* (1835-1840) utkom redan 1839-1846 på svenska; en nyöversättning kom för några år sedan.

Har Tocquevilles iakttagelser något att säga om dagens Europa? Om vi begränsar perspektivet till Sverige kan saken bli tydligare. Vi kan börja med att se på det som befinner sig utanför diskursens eller agendans kriticirkel. Då kan vi redan där göra intressanta iakttagelser. Det finns ett antal för vardagslivet viktiga verkligheter, som aldrig berörs: trohet, arbetsamhet, redbarhet, ärlighet, tro, hopp, mening, sanning. De finns inte med i agendan. Men vad finns därinnanför? Anders Nygren – biskop och filosof – fann ett slående uttryck för detta i sin kända föreläsning *Atomism eller sammanhang i historiesynen*. Han talade om ”det självklaras roll i historien”. Vill man, menade han, förstå en epok, måste man finna det som då var så självklart, att man inte behövde diskutera det. Alla tog det för givet och hade det som utgångspunkt för vad de sade, tänkte och skrev. Det självklara fungerar ungefär som de nordkoreanska högtalarna. Det är samma sak hela tiden.

Vad är det då, som spelar det självklaras roll i dagens Sverige? Om man lyssnat på Sveriges radio, är svaret lätt. Det är en rad frågeställningar, som alla har en egalitär bakgrund. Det kan röra sig om nationalitet, begåvning, sexualitet, ekonomi. De olika ämnena binds samman av en gemensam, underliggande föreställning: jämställdheten. Denna underliggande föreställning fungerar på samma sätt som demokratin i Amerika på Tocquevilles tid. Om någon ifrågasätter den hamnar han utanför kriticirkeln. Han har ”målats in sig i ett hörn”, som Anders Wejryd brukade säga. Det innebär att han är utesluten från den krets, som offentligt kan yttra sig. Han är som en jude i Tredje riket eller en svart i Alabama. Det är också otänkbart att man skulle kunna driva gäck med jämställdheten, framställa dess talesmän som löjlige eller uppblåsta, lika otänkbart som att man i Vita huset skulle

kunna framföra en komedi om kongressen.

För att det självklara skall behålla sin ställning, gäller det att finna symboler och slagord. I ett tidigare skede var "folkhem" ett sådant symbolbegrepp. Det fick en sådan stark ställning, att det var omöjligt att ifrågasätta. I den närmast föregående tiden har "barnomsorg" spelat en liknande roll. Ingen enda revymakare har kommit på tanken att få sin publik att skratta varken åt det ena eller det andra. Det finns inte den distans, som humorn förutsätter.

Yttre omständigheter kan emellertid snabbt ändra agendan. Världskrigets utbrott 1939 gjorde folkhemmet till en andrarangsfråga. Nu stod den nationella överlevnaden i fokus med symboler som "en svensk tiger" och "den svenska igelkotten". De häftiga klimatförändringarna tränger redan nu undan de egalitära frågorna från agendan. Till detta kommer en annan faktor: tiden. Även tankar och ord åldras. I en demokrati kan man inte som i en diktatur upprepa samma sak i årtionden. Där går det nämligen att stänga av högtalaren. Det ligger mycket i Tegnér's ord:

Evigt kan ej bli det gamla,
Ej kan vanans nötta läxa
Evigt repas upp igen...

Den förbannade suveräniteten

Det gick en susning av häpnad genom kyrkan. Kröningen var genomförd, den unge kungen satt på tronen – men kröningseden var borta. Den hade i långa tider angett kungens befogenheter, gränserna för hans makt samt hans ansvar inför Gud. Denne 15-årige kung hade inte avlagt något ed. Han var kung i egen kraft. Det var illavarslande.

Händelsen inträffade 1697. Det var Karl XII som kröntes. Hur mycket han själv förstod vet vi inte. Ideologen bakom kröningsedens uteslutande var professor Samuel Pufendorf i Lund. Hans verk *De jure naturae et gentium* – Om naturens och folkens rätt – hade utkommit redan 1672. Där tog han upp den engelske filosofen Thomas Hobbes statsteori. Hobbes var ateist och utgick från att staten uppkommit genom att individer frivilligt slutit sig samman. Det innebär att all makt vilar hos summan av individerna, d.v.s. "folket". För att undvika kaos har detta "folk" sedan överlämnat sin allmakt till en enväldig, suverän härskare och hans ätt. Allt detta är myter utan historiska belägg, men som så många andra myter blev det grund för en statsform, enväldet. Den unge Karl XII utövade alltså med arvsrätt folkets allmakt. Därför behövde han inte avlägga någon ed, varken inför Gud eller folket.

Själva ordet "suverän" hade kommit in i svenskt samhällstänkande redan förut. I riksdagens beslut 1693 talas om en "suverän konung". Ordet var oroande. I statsrättsligt tänkande betydde "suverän" redan då "en från alla rättsliga band frigjord myndighet". En samtida iakttagare, Jesper Svedberg, talade efter enväldets fall om "den förbannade suveräniteten".

1975 fick Sverige en ny författning, som i sista hand bygger på samma mytcomplex som 1697. Staten har uppkommit genom fria individers sammanslutning. Därför har summan av dessa individer – "folket" – all makt. Folket är suveränt. Det står varken under gudomlig eller mänsklig lag. Det är inte begränsat av något annat än de gränser, som det sätter upp för sig självt. Detta är själva definitionen av suveränitet: "en från alla rättsliga band frigjord myndighet". Det som skiljer 1975 från 1697 är inte statsteorins grund utan dess praktik. 1697 tänktes folket har överlämnat sin allmakt till en härskarätt. 1975 tänks folket en dag vart fjärde år överlämna sin allmakt åt ett parlament. Den grupp, som i detta parlament samlar minst 51% av rösterna har allmakten, suveräniteten. 49% har inget att säga till om. Men en enda dag vart fjärde år är folket åter suveränt, och då kan makten gå över till en annan grupp, om den lyckas samla minst 51% av rösterna.

Var det ingen som opponerade sig mot 1600-talets envælde? Det fanns några. En av dem var professorn i juridik, Nicolaus Beckman. Han påvisade, att Pufendorfs teori var ateistisk. Om man menar att folket är suveränt, förnekar man att Gud har gett människan sin lag. Vidare förnekar man arvssynden. Kaos och allmän olycka kan bara förhindras av en enväldig härskare, om denne är

fullkomligt god och fri från synd. Men Bibeln lär oss att alla, även enväldshärskare, är syndiga. Beckman råkade illa ut. Han avsattes.

Beckmans invändningar mot enväldet är tänkvärda även när det gäller Sverige efter 1975. Skall det bli en positiv effekt av att folket en dag vart fjärde år väljer riksdag, förutsätter det att medborgarna är goda och kloka. Skulle de däremot vara en bladning av gott och ont, är folkets suveränitet riskabel. Det blev man i Sverige varse under den s.k. frihetstiden. En sådan insikt medförde att man i den nya författning, som kom i U.S.A, delade makten. Man begränsade folkets allmakt med bl.a. mänskliga rättigheter, skyddade av en Högsta Domstol, som stod fri från den politiska makten. Detta är den rättsordning, som nu gäller i hela Europa genom Europa-konventionen och Europa-domstolen.

Vad är då ”mänskliga rättigheter”? De är grundläggande rättigheter, som tillkommer människan genom att hon är människa, alldeles oavsett vad den politiska makten beslutar. Dit hör rätten att fritt tänka, skriva, yttra sig, rätten att äga, att fostra sina barn. Genom Högsta Domstolens frikännande av Åke Green har det t.ex. blivit klart, att Kalmar Tingsrätts fällande dom var en kränkning av Åke Greens mänskliga rättigheter. Mänskliga rättigheter kan hävdas på två grunder. Under 1600-talet tänkte man sig att de fanns som medfödda idéer hos alla människor. Detta är den ateistiska varianten. Både tidigare och senare har man tänkt på ett annat sätt: Mänskliga rättigheter är grundläggande rättsbegrepp, som Gud har lagt ned hos människan. Innehållet i de mänskliga rättigheterna är i båda fallen likartat.

Frikännandet av Åke Green i Högsta Domstolen innebär mer. Nu är det klart, att 51% av Sveriges riksdag inte längre har all makt. Domstolen underkände den svenske lagstiftarens syfte med hänvisning till Europa-rätten. 51% av riksdagen är inte längre ”en från alla rättsliga band frigjord myndighet”. Det kanske är dags att införa en riksdagsmanna-ed. Den kan se ut så: ”Jag lovar och svär på heder och samvete att i allt tala och handla så, att allas mänskliga rättigheter skyddas och befordras.” Om inte annat kunde det vara en lämplig påminnelse om det som ändå gäller.

Vem är galen?

För en tid sedan visade svtplay den norska filmen En präst och hans plåga. Det är en dokumentär om diktaren och prästen Börre Knudsen. När filmen gjordes var Börre Knudsen gammal och försvagad av Parkinsons sjukdom. Hans trofasta hustru vårdade honom, och barnen försökte få in honom på en institution.

Några årtionden tidigare hade han varit Norges mest omstridde präst. Till sist blev han avsatt från ämbetet och ledare för en liten grupp meningsfränder i Nordnorge. Filmen hade fått titeln En präst och hans plåga. Vilken var då hans plåga? Det var aborterna. De aborterade barnens plåga blev hans egen, och han tog som sin uppgift att ge ord åt dessa, som inte kunde tala. Hans medel var vad han kallade ”aktioner”. Han gick in på abortkliniker, bad och sjöng psalmer. Ofta kom polisen och slängde ut honom. En gång lyckades han komma in i själva operationssalen. Medan han bad där kom läkaren. Börre Knudsen såg upp och frågade: ”Är det du som dödar barn?” På filmen berättar Börre Knudsen: ”Mannen började darra, och jag själv började darra.”

Om Börre Knudsen blev hindrad från att komma in, gick han utanför kliniken, bad och sjöng psalmer. Vid ett sådant tillfälle blev det en häftig demonstration av unga kvinnor, som var abortanhängare. Börre Knudsen var ensam. Runt omkring honom skrek de unga kvinnorna slagord och knuffade honom fram och tillbaka. Börre Knudsen föll på knä och fortsatte att sjunga tills en av de unga kvinnorna satte handen för munnen på honom.

Vid ett annat tillfälle sjöng han inte utan gråt de aborterade barnens gråt. Fosterfördrivning är ingen enkel sak. De vanligaste metoderna är att man med ett skarpt rör suger ut barnet, som styckas på vägen eller också sprutar man in saltlösning, som fräter sönder barnets hud. Man kan även med en böjd kniv stycka barnet i livmodern och skrapa ut det. Också när Börre Knudsen utanför en klinik grät barnens gråt uppstod häftiga demonstrationer, och polisen fick gripa in med plastsköldar.

Någon ändring i den norska abortlagen blev det inte, och Börre Knudsen drevs allt längre ut i

marginalen. Han avsattes av biskopen från sin tjänst, vräktes ur prästgården, avsattes från ämbetet och levde till sist i armod med familjen i ett litet fritidshus. Han gjorde det han trodde att han måste göra. Men familjen? Den trogna hustrun fick bära en tung börda, och barnen mobbades. En dotter berättar i filmen hur en anonym man ringde och skrek till den lilla flickan: ”Din far är galen!” Och den gamle, plågade Börre Knudsen ställde sig själv frågan: ”Är det jag som är galen – eller är det systemet?”

Den, som sett filmen om Börre Knudsen, kan inte glömma scenen, där den unga kvinnan håller för munnen på den sjungande prästen utanför abortklinik. Hon tystade hans sång för att verksamheten därinne på kliniken skulle fortsätta. Men får man - efter att ha sett filmen om Börre Knudsen - besöka en BB-avdelning, faller ett annat ljus över händelsen. Den glädje, högtid och tacksamhet som omger de små nyfödda och deras mödrar – den kunde också mött vart och ett av de aborterade barn, som Börre Knudsen sjöng för. Vi kommer inte undan hans fråga: ”Vem är det som är galen – jag eller systemet?”

Musikens mirakel

Vi kom i god tid till vår kamrats begravning. Begravningsentreprenören gick omkring och ordnade blommorna och fotograferade. Kapellet var välordnat och neutralt. Det fanns ingen bild av Jesus, men det stod i alla fall ett tomt kors på altaret. Efter en stund kom vaktmästaren och tog bort det. Snart skulle vi få veta varför. Det skulle bli en borgerlig begravning.

Begravningsbyråns representant gjorde – efter sina förutsättningar – sitt bästa, läste några dikter och uppmanade oss att göra detta till en ”ljus högtid”. Det sista var inte alldeles lättsmält. En ungdomskamrat var död i sin kista efter ett inte helt lätt liv. Vem av oss andra skulle det bli nästa gång? Men nu skulle vi alltså göra det till ”en ljus högtid”.

Dikterna var visst inte dåliga. Som litteratur var de bra, av våra bästa författare. Men den som lyssnade till innehållet kunde finna en gemensam grundton: resignation. Det var allt – resignation i ett vackert språk. Och så måste det bli, när korset tagits bort. Då finns det ingen försoning, ingen seger, ingen uppståndelse, inget evigt liv. Vad återstår då? Bara resignation och krav. Hade det blivit bättre med en präst än en begravningsentreprenör? Ja, om Jesus hade fått vara med, också i orden och sångerna.

Det finns andra sätt att hantera situationen, när man tagit bort korset. Dr Anselm Ramelow – en av den nutida dominikanordens främsta förkunnare – har sagt att den moderna kulturen söker hantera tillvaron genom att ”förbanna mörkret och skingra tankarna”. Men det passar sig ju inte på en begravning.

Nu var korset borttaget, och det fanns ingen präst som kunde tala om försoning, uppståndelse och evigt liv. Det fanns inga psalmer som kunde ge oss ord att uttrycka vårt hopp om något mer än en kista. Men det fanns en orgel och det fanns en kantor. Och hon började med Bach. I hans sinnrika musik kan man gång på gång höra, hur två olika melodier klingar samman på det mest geniala sätt. De behåller sin karaktär och integritet i en fullständig harmoni och samklang med varandra. Det är ett mirakel, i musikvetenskapen kallas det kontrapunkt. Man kan inte missta sig på den triumf och glädje som genomströmmar ett sådant verk. Det är en gestaltning av tillvaron sådan den kunde och borde vara – ett liv i fullständig frihet och fullständig gemenskap. Det är en sådan relation vi längtar efter i våra familjer, i vårt samhälle. Det är målet för relationen mellan Gud och världen, det är relationen mellan gudomligt och mänskligt i Jesus Kristus. Också den som inte vet något om kontrapunkt kan överväldigas av tonernas samklang och skönhet.

Mellan två dikter gav oss kantorn inspirerade improvisationer över psalmen I himmelen, i den nuvarande psalmboken nr 169. De gav något helt annat än diktarens vemodiga ord om att falla som höstens löv. Här fanns ett mål, en grundläggande optimism: ”I himmelen, i himmelen, där Herren Gud själv bor/ hur härlig bliver sällheten, hur ousägligt stor...” Korset var borta från kapellets altare, men tonerna hördes, ljusa och högtidliga. De kom inte med krav, de var en gåva. Gick det att inte höra det?

Ingmar Bergman var en stor konstnär och en komplicerad människa på många plan. I en intervju

säger han eftertänksamt, när han reflekterat över ateismen: ”Men – varifrån kommer musiken?”

Motståndets motiv

Vad är det som gör att människor tar risken att inte vara politiskt korrekta? Varför finns det några, som vågar tänka på ett annat sätt än de flesta? Vad är det som driver människor att sätta sig till motstånd mot en kultur och en stat, som tränger in i det mest privata och vill omforma våra liv inifrån?

Den frågan blev aktuell, när 60-årsminnet av 20 juli 1944 firades 2014. Den dagen genomfördes attentatet mot Hitler. 60-årsminnet gav upphov till teaterpjäser, filmer, utställningar, böcker och artiklar i Tyskland och över hela den västliga världen. En av de bäst dokumenterade hade som författare professor Peter Steinbach, som också är ansvarig för minnesplatserna och utställningarna kring attentatet. Hans bok har titeln *Der 20. juli 1944* (Siedler Verlag). I sitt förord skriver han: ”Den som sysslar med motståndets historia kommer in i en krets, som han inte kan lämna.” Varför? Därför att allt vad mänsklig värdighet heter i motståndet mot en totalitär kultur ställs på sin spets. Det är ytterst på grenen som livets verkliga värden blir tydliga.

Vad var det, som drev motståndsmännen till deras ofattbart djärva försök att störta nazismen? Peter Steinbachs svar är mycket tydligt: det var rätten. Faktum är att det demokratiska Tyskland från 1919 till 1933 regerades enligt en grundlag, som inte erkände någon annan rätt än majoritetens. Weimar-författningen var folksuverän. Den erkände inga mänskliga rättigheter, ingen grundläggande rättvisa. Allt var uppbundet till majoriteten. När nazisterna väl erövrat majoriteten var det bara för dem att fortsätta. Majoriteten kunde nämligen ge rikskanslern rätt att regera med nödförordningar, som satte all annan lag ur spel. Nu var rikskanslern Adolf Hitler. Därmed hade han, i enlighet med Tysklands grundlag och med stöd av majoriteten, laglig rätt att t.ex. beröva judiska medborgare deras medborgarskap.

Mot den folksuveräna rättsuppfattningen – som även finns i Sveriges och Finlands grundlagar - stod motståndsmännens fasta övertygelse att det finns en rättvisa och rättigheter, som är överordnade majoriteten, och som varje civiliserad nation måste ansluta sig till, t.ex. föräldrarätten och äganderätten.

Den andra faktorn i motståndet var ansvaret. De var övertygade om att varje enskild människa har ett eget ansvar för statens utveckling. Det ansvaret innebär också att man är skyldig att i ett krisläge riskera sitt eget liv för att staten inte skall sjunka ned till ett kriminellt gäng. Det var många olika grupper som samlades i motståndet: fackföreningsledare, borgerliga politiker, höga officerare studenter. Det som band dem samman var övertygelsen om att varje stat måste bygga på en rättsordning, som står över de tillfälliga majoriteterna, och att de hade ett personligt ansvar för detta. 20 juli var, säger Peter Steinbach, inte ett försök till en statskupp. Det var en genomtänkt aktion för att upprätta det tyska riket som en rättsstat.

Den, som lever i en totalitär stat, blir alltid komprometterad på något sätt. Det är omöjligt att inte på någon punkt samarbeta med staten. Detta gällde också 20-julikretsen. Men det uppseendeväckande är, att människor som i många avseenden ryckts med av tidsandan kunde frigöra sig och ta risken att gå emot strömmen.

Till det mest gripande och uppfordrande i motståndets historia hör studentgruppen Den vita rosen. De arbetade med flygblad mot nazismen. Flera av dem greps och avrättades. Peter Steinbachs bok är tillägnad Annelise Knoop-Graf, syster till en av de avrättade, Willi Graf. Hans sista ord var: ”Weitertragen – bär det vidare!” En annan av de dömda, Sophie Scholl, fick i fängelser besök av sin mor. Hennes sista ord till modern var: ”Du också!”

Det som hände före och efter 20 juli 1944 har ett budskap också till Sverige 60 år senare. Det talar om den omistliga i en rättsordning, grundad på en rätt som står över de tillfälliga majoriteterna. Det talar om det ofrånkomliga, personliga ansvaret för var och en. Det är ovidkommande vad det kan kosta att gå emot tidsandan. Det har inte med saken att göra att det är riskabelt att vara politiskt

inkorrekt. Ingen kan svära sig fri från ansvaret. Det måste föras vidare. ”Du också!”

Den förlorade hedern

Vem började det med? Var det ÖB Johan Hederstedt och de andra på Högkvarteret? Sedan fortsatte det: Skandias sanslösa direktörer, socialdemokratiska partistyrelsens resa med statens flygplan till vingård i Frankrike. Nu senast är det Åsa Domeijs och andra riksdagsledamöters skamlösa utnyttjande av möjligheterna att tillskansa sig andras pengar. Detta är inte bra för Sverige. Snart är drottningen den enda i det offentliga Sverige, som inte behövt stå där med förlorad heder.

Det finns gemensamma drag hos dem alla: ingen ångrar någonting. Alla verkar ha levt i en sluten värld. Ingen kan inse hur det man gör ter sig utanför den egna världen. Ingen inser att en person i ledande ställning är en symbolperson, vars handlande ger avgörande signaler till dem man leder. Hur skall den lokala partiavdelningen kunna övertygas om att man måste tänka efter innan man annonserar, när partistyrelsen åker till en vingård i Frankrike? Hur skall plutonchefen kunna övertygas om att man måste begränsa övningsammunitionen, när ÖB ordnar en boulefest för 80.000:-? Och mitt i alltsammans gifter sig landets statminister med den kvinnliga direktören för Systembolaget.

Hur skall man se detta? En viktig synpunkt är att allt detta är ett tecken på Sveriges höga moral. I många andra länder är det normalt och accepterat att tillgodogöra andras pengar, när man står i ledande ställning, men Mona Sahlin föll på en bagatellsumma. Det oroande är emellertid att det inte slutar. Människor i ledande ställning fortsätter hela tiden att egennyttigt utnyttja sin situation till egen fördel. Man tar inte varning. Vad kan det bero på?

En faktor är urvalet. Varje härskande system har en enda stor ambition: att behålla makten. Om man inte är hotad utifrån och därför behöver kompetenta medarbetare, väljer man därför sådana som inte är hotande för den egna ställningen. Man undviker de principfasta och självständiga. En polisman uttryckte det så vad gäller polisen: ”De som kunde blivit goda ledare är uteslutna redan från början.” Den makthavare som främst vill behålla sin makt väljer de anpassningsbara, följsamma. Shakespears Julius Caesar säger: ”Jag vill se feta män omkring mig, slätkammat folk, som sover gott om natten.” När man väljer dem, väljer man också bort något annat: kompetens, samvete, osjälviskhet. Då blir det boulefester och vingårdar i Frankrike. Varje val innebär att man väljer bort något annat. Så är det också här.

En annan faktor är maktens förmåga att korrumpas. Ju högre upp man kommer, dess mer måste man böja sig för omständigheterna. För att bli ÖB måste man först av allt ha politikernas förtroende. Att få politikernas förtroende innebär bl.a. att man måste göra och säga sådant som man egentligen inte är övertygad om. De vill inte höra det obehagliga, de vill inte bli störda i sin maktutövning. För varje gång man gör något man inte är övertygad om, mister man en del av sin integritet, sin känsla för det rätta. Till sist ser man inte, när det går fel, och man förstår inte hur felet uppfattas utanför maktens sfär. Åsa Domeij är det mest tragiska fallet. Det finns i Miljöpartiet en stark moralisk drivkraft. Men man är inte längre samma människa, när man har gjort ”den långa marschen genom samhället institutioner” – som 68-folket sade.

Den tredje och tyngsta faktorn handlar om människan själv. Vi har uppenbarligen inte inom oss förmågan att göra det goda som vi vet och vill. Det är inte bara Hederstedt, Sahlin och Domeij som misslyckas. Vi gör det alla. Folkrättsjuristen Thomas Holm sade en gång: ”Det gör detsamma vilka lagar man har, om inte den inre kompassen fungerar.” En kompass fungerar, när inget stör magnetfältets dragningskraft. Julens stora verklighet är att samvetets magnetfält har blivit synligt i barnet i Betlehem.

Människa genom arbete?

Så snart frågan om jämställdhet kommer upp i svensk debatt, blir man varse att känslorna hettar till i vårt annars svala folk. En moralisk indignation möter varje kritisk fråga. Man skulle kunna frestas att tala om jämställdhetsfundamentalister eller jämställdhetstalibaner, om inte orden vore så långa. Eller skall vi kalla dem jämtalibaner? Men kanske träffar de inte heller riktigt sitt mål. Men det är ändå tydligt, att det upplevs som en kränkning, om den totala jämställdheten på någon punkt ifrågasätts. Det gäller särskilt frågan om lika lön och lika arbete för man och kvinna. Men det berör även andra frågor, t.ex. homosexuell "vigsel", partnerskap och adoptionsfrågan. Tage Lindbom fick rätt, när han för tjugofem år sedan sade: "Idag handlar det om klassernas och rasernas jämställdhet, i morgon om perversionernas." Här är nu de flesta spärrar borta. Vi har bara att vänta på pedofilernas och nekrofilernas inträde på jämställdhetsscenen. Själv förklarade Tage Lindbom denna utveckling med "det egalitära raseriet".

Alldeles särskilt bränner frågan till, när det gäller lika arbete för båda könen. Den moraliska indignationen på denna punkt överröstar alla medicinska, sociala, psykologiska och känslomässiga invändningar. Barnen skall vara på dagis-nattis-lekis-fritis och modern skall ha heltids lönearbete. Det framförs med djupt allvar som ett moraliskt krav.

Var finns nyckeln till att förstå denna moraliska indignation? Johan Unger ger en bit av svaret i sin bok *Människokunskap och människosyn* (1982). Han skriver där: "... socialisten – i den tidigare Marx efterföljd – grundar sin värdering av människan på att hon kan ägna sig åt fri självverksamhet. Som vi har sett betonar Marx människan som arbetare. Det är i det skapande arbete som människan förverkligar sig själv som människa. Och det är när människan förmenas denna fria verksamhet i sitt arbete som hon deformeras. Allt ont i människans och samhällets liv kan återföras till detta." Det innebär, att människan inte *är* människa i sig själv. Hon *blir* människa genom att arbeta i en uppgift hon själv väljer. Det ligger i fortsättningen av Max teori att hon först då blir människa fullt ut, när hon kan tillgodogöra sig resultatet av sitt arbete, d.v.s. mervärdet eller den ekonomiska vinsten. Därför ter sig inte hemarbete som arbete. Hemarbetet skapar nämligen främst kvaliteter, t.ex. harmoni, trevnad, trygghet. Inte heller avkastar hemmet ett mervärde. Som arvtagare till den klassiska nationalekonomin är Marx ur stånd att uppfatta kvaliteter. Kvalitet är kvantitet vid en viss nivå, mer är det inte, enligt Adam Smith.

Men är det verkligen så? Blir vi verkligen människor först när vi producerar säljbara produkter? Är vi inte människor i oss själva, alldeles oavsett hur vi har det med mervärdet? Är vi inte människor som barn och som pensionärer?

Om man utgår från Marx synpunkt är jämställdhetsfundamentalismen rimlig. Men har Marx rätt? Om Marx kan man säga, att han inte var filosof utan ekonomiteoretiker. Hans perspektiv är smalt. Att människan behöver bli älskad är honom lika främmande som att människan har en själ. Om lycka och sorg, födelse och död, kärlek och längtan har han föga att säga. Hans människa har bara *en* dimension. Men hur mycket vi än producerar och tillgodogör oss mervärdet blir vi ändå inte riktiga människor, om vi inte möter kärlek och ger kärlek vidare.

Karl Marx står inställd i en tradition av europeiskt tänkande, som gör att han indirekt påverkar långt fler än marxisterna. Detta förhållande bidrar att man hos honom kan finna en nyckel till att förstå – och ifrågasätta – huvudlinjer i dagens samhällsklimat. Det gäller alldeles särskilt människosynen. Där kunde man som ett alternativ till Marx ställa upp följande teser: Människan *är* människa genom att hon har en själ. Hon *blir* alltmer mänsklig när hon blir älskad och ger kärlek vidare.

Om de två teserna är riktiga, kommer frågan om arbetet att få en mera rimlig dimension

Människa och djur

Den svenska rashygienlagstiftning, som gällde 1935-1975, hade antagits av en enig riksdag. Den innebar att samhället hade rätt att stympa en medborgare genom sterilisering, där detta kunde motiveras av sociala eller medicinska skäl. Man ville förhindra att oönskade arvsanlag fördes vidare och belastade samhället. Målet var ett samhälle av A-människor, som den dåtida termen löd. Alva Myrdal formulerade något senare målet ”att förädla människomaterialet”.

Rashygienlagstiftningen hade en bestämd idéhistorisk bakgrund, nämligen Charles Darwins teori, framlagd bl.a. i verket *Descent of Man*. Där beskriver han hur ”A-människan” uppkommer inom ”A-rasen”- för att använda 1930-talets termer. Darwin tänker i raser. Han är en konsekvent rasist. Vi kan tala om gråsparv och hackspett, och lika självklart Darwin tala om bättre raser och sämre raser. Även inom raserna finns det bättre och sämre. Genom det naturliga urvalet har t.ex. den brittiska överklassens manliga medlemmar blivit utvecklingens absoluta höjdpunkt. Kvinnan står självklart på en lägre nivå. De områden, där överklassens kvinnor är framstående, har stora likheter med de lägre raserna, allt enligt Darwin. Svante Nordin har sammanfattat hans syn: ”Darwins idéhistoriska insats är att han har strukit ut gränsen mellan människa och djur.” Människoraserna och därmed samhället förbättras, enligt Darwin, på samma sätt som vilddjursstammen: de svaga slås ut, de bäst utrustade överlever och förökar sig genom att para sig med sina likar.

Det finns en intressant brevväxling från 1935 i Malmö Stadsarkiv. Kyrkoherde Albert Lysander i Malmö S:t Petri hade skrivit en debattartikel till Svenska Dagbladet, där han påvisat likheten mellan de nazistiska judelagarna och den svenska rashygienlagstiftningen. Redaktör Otto Järte – då ledande på tidningen - svarade att artikeln endast kunde införas om Lysander strök jämförelsen med de tyska judelagarna. Det var just det som var Lysanders poäng. Järtes brev visar hur känslig hela frågan var. Det är den än mer efter 1945.

Lysanders utgångspunkt var den kristna: Varje människa är en människa och aldrig ett djur, i synnerhet inte ett vilddjur. Människan har den stora uppgiften att bli vad hon är: Guds avbild, inte att sänka sig till djurens nivå utan att låta sig höjas till Guds.

Människovärde och livsvärde

Människovärdet är grundläggande för vårt nuvarande samhälle. Det innebär att varje människa har ett värde, och att det står på samma nivå för alla. Den 92-åriga, dementa och invalidiserade kvinnan på långvården har samma människovärde som den 32-årige civilekonomen. Människovärdet blir intressant när det förs ned till det praktiska planet. Den dementa pensionären har samma rätt till vård och rättsskydd som den framgångsrike unge entreprenören. Här kommer också föreställningen om mänskliga rättigheter in. De innebär att vi som människor har samma rättigheter, alldeles oavsett vad makthavarna anser. Vi har samma rätt att äga, att hysa åsikter, att i skrift uttrycka dem, att bilda föreningar, fostra våra barn o.s.v. Hur vi använder våra mänskliga rättigheter får inte påverka myndigheters sätt att bemöta oss. Det är därför *Justitia* – rättens symbol – har förbundna ögon. Om myndigheterna behandlar oss på olika sätt beroende på hur vi använder våra mänskliga rättigheter, har staten övergått från att vara en rättsstat till att bli en partistat.

Den kommunistiska staten är ett exempel på vad som sker, när partistaten träder i rättsstatens ställe. I det socialistiska samhället har inte alla samma människovärde. De enda som har egentligt människovärde är proletarietets politiskt medvetna del, d.v.s. det kommunistiska partiet. Borgarklassen, som antingen äger produktionsmedel eller är lojal mot deras ägare, saknar människovärde. De är klassfiender och skall förintas, vilket också eftersträvats i alla kommunistiska samhällen.

Mänskliga rättigheter måste ha en grund, för att de skall var hållbara. En sådan grund finns i Bibelns ord om att varje människa är skapad av Gud, ”till Guds avbild”. Om man istället omfattar darwinismen, blir människovärdet svårt att upprätthålla. Enligt Darwin drivs utvecklingen framåt genom en ständig kamp, där de bättre utrustade (”the more intellectual”) slår ut de sämre utrustade. Detta är – enligt Darwin – en positiv faktor, eftersom utvecklingen då skrider framåt. För Darwin gäller detta även raserna. I sitt verk *Descent of Man* beskriver han följdriktigt folkmordet som en positiv verklighet. I allt väsentligt bygger nazismen på Darwin.

Allas lika värde innebär inte att alla livsstilar har samma värde. Med livsvärde avses här just livsstilens värde. Kopplarens sätt att leva är enbart negativt för samhället, medan cancerkirurgens livsinsats har ett stort värde. Det glada singel-livet med krogliv, fester, resor, golf och segling har ett mindre värde än föräldrars liv. Dessa satsar allt på familj och barn: kraft, arbete, inkomst, tålmod, arv – allt går åt till att fostra och understödja de nya generationerna. Det är den största insats någon kan göra i livet. Inget är så svårt, så krävande, så fyllt av verkningar som detta. Arbetslivet är en bagatell jämfört med att fostra och leda barn till mognad, ansvarstagande, kreativitet och stabilitet. Föräldraskapet har ett livsvärde som vida övergår det frejdiga satsandet på det egna jaget. Om man vill tillspetsa saken kan man säga: Den, som inte vill tillerkänna föräldraskapet det högsta livsvärdet, kan byta blöjor på sig själv på långvården.

Ett samhälle, som vill överleva, markerar också att föräldraskap i samhällets ögon utgör det högsta livsvärdet. Det hela är mycket enkelt: livet får sitt värde i den mån det är ett liv för andra. Denna grundinsikt innebär att också den ensammes liv kan bli djupt meningsfullt, när det nämligen är ett liv för andra. Samhällets mest effektiva normsändare är skolan. Om skolan markerar att föräldraskapet är det högsta livsvärdet, innebär det en positiv förstärkning av samhällets framtid. Om man däremot tiger på denna punkt eller hävdar att alla livsstilar har samma värde, undergräver man samhällets framtid. Det slår omedelbart mot de svagaste. Det blir patienterna på långvården om fyrtio år, som får ta följderna. Endast om unga människor idag ser föräldraskapet som det högsta livsvärdet, kommer det då att finnas en ny generation, villig att ta ansvaret.

Människovärdets grund

En av vårt samhälles mest grundläggande föreställningar är att alla har samma värde. Vilket detta värde är, sägs sällan, bara att det är lika stort hos alla. Det finns då två alternativ: antingen kan människovärdet bestämmas kvantitativt eller också är det oändligt. Om det kan bestämmas kvantitativt, så kan det uttryckas i siffror. Möjligen är det sådana beräkningar som vårderna i tysthet gör, när man prioriterar vårdinsatser. Om däremot varje människans värde är oändligt, blir det svårare att prioritera.

Vad grundar sig föreställningen om människovärdet på? Det finns inga vetenskapliga belägg för att det skulle finnas ett människovärde. Det rör sig snarare om en filosofisk övertygelse, som fått auktoritet genom riksdagsbeslut. Som filosofisk övertygelse är föreställningen om människovärdet relativt ny. I våra medeltida landskapslagar bedöms t.ex. ett brott mot en person från en annan landsdel mildare än ett brott mot en person från det egna landskapet. 1600-talets tankar om de medfödda idéerna är en viktig källa till föreställningen om människovärdet. De medfödda idéerna är emellertid inget som på allvar hävdas i modern vetenskap.

Kanske skulle man kunna hävda att människovärdet har sin grund i att riksdagen har beslutat det. Vi har lika värde, därför att en majoritet i riksdagen har beslutat så. Det var ju så kommunalrådet Ivar Nilsson i Borgholm tänkte: ”Den moraliska frågan är avklarad i och med riksdagsbeslutet.” Så skulle det kunna vara om alla riksdagsmän var goda och visa. När man hör politiker debattera med varandra, får man emellertid ett motsatt intryck: alla politiker är onda och dåraktiga. Möjligen är det så, att de alla är en blandning av ont och gott, visdom och dårskap – som de flesta av oss. Det innebär att de kan missta sig och tänka fel, även när det gäller människovärdet.

Det finns ännu en komplicerande faktor. Det är att hela det offentliga undervisningsväsendet enstämmigt lär ut att vi har blivit människor genom en utveckling, där antagonismen är ett grundläggande drag. Den starkare och bättre har besekrat och utrotat den svagare och sämre. På det sättet har det bättre överlevt och fört de bättre anlagen vidare – *survival of the fittest*. Så går det till i naturen. Den bättre älgturen driver bort den sämre. Så går det till i näringslivet. Den som gör en dålig och dyr bil blir utslagen av den som gör en bättre och billigare bil. Den duktigaste vinner. Här är inte tal om att alla är lika värda.

Det är alltså tveksamt om man kan bygga människovärdet på de medfödda idéerna. Det är lika tveksamt om man kan bygga det på politikerna. Det går inte att bygga det på naturvetenskapen. Finns det då inget människovärde?

Det finns ännu en möjlighet att finna en grund för människovärdet. Det är den religiösa grunden. Söker man människovärdets grund i Bibeln blir man dock till en början besviken. Ordet finns där inte. Jesus talar aldrig om människovärde. Han talar bara om människor i deras relation till Gud. I relationen till Gud gäller samma villkor för alla människor, oavsett ålder, kön, ras eller klass. Om man går till tio Guds bud skall man finna något annat, som är intressant. Det är att de inte gör några begränsningar. Västgötalagen gjorde skillnad på brott mot en västgöte och brott mot en smålänning. Tio Guds bud gäller utan begränsningar. Stöld är stöld oavsett mot vem den begås.

Det är sant, att Bibeln aldrig talar om människovärde. Däremot har den mycket att säga om människans värdighet. Den består framförallt i att hon är skapad av Gud med målet att bli alltmer lik Gud. Hennes Guds-prägling skall bli allt tydligare. Denna vision grundar sig på något helt annat än evolutionen, den grundar sig på det förhållande att hela mänskligheten härstammar från det första människoparet och därför har en gemensam värdighet. Den moral som kan grundas på evolutionismen säger: Den bättre skall slå ut den svagare. Den moral, som grundar sig på 1 Mosebok säger: Alla människor har samma värdighet.

Detta var aspekter, som kom fram i det tidiga 1900-talets debatt mellan fritänkaren Bengt Lidforss och teologen Magnus Pfannenstill. När det kom in på moralens grund hade Lidforss till sist inget att säga.

Minns 20 juli!

20 juli är en av de viktigaste dagarna i det nutida Europas historia. Denna dag år 1944 genomfördes det attentat, som hade kunnat avsluta Andra världskriget och rädda miljoner fångar i nazistiska koncentrationsläger. Det var en grupp höga tyska officerare, som äntligen lyckades genomföra vad de länge försökt: att placera en bomb i Hitlers närhet. Den som utförde attentatet – överste Claus von Stauffenberg – hade lyckats få med sig portföljen med bomben in i Hitlers högkvarter, placerat den under bordet i det rum där Hitler skulle arbeta och därefter tagit sig ut ur det starkt övervakade området. När han passerade den sista kontrollen skakades området av explosionen. Han flög tillbaka till Berlin, satte igång den militära operation, som skulle förändra hela maktstrukturen, och då – kom beskedet att Hitler mot all förmodan överlevt. Högkvarteret avspärrades av SS, Stauffenberg och hans medhjälpare greps.

På kvällen 20 juli stod det klart att attentatet misslyckats. Generalöverste Fromm, chef för reservarmén, lät då avrätta de fyra främsta motståndsmännen, bland dem greve Stauffenberg. Dagen efter lät SS-chefen Heinrich Himmler gräva upp kropparna. De identifierades, kremerades, och askan spreds ut för att ingenting skulle finnas kvar som påminde om dem. Så nära framgången hade de varit, och ändå misslyckades de. De föll vid målet.

Ett nytt samhälle

20 juli-attentatet mot Hitler var mer än ett försök till statskupp. Det handlade om en statsvälvning, en total omvandling av det nazistiska samhället till en demokratisk rättsstat. Ett av de viktigaste dokumenten för att lära känna tankestrukturen bakom 20-julirörelsen är den regeringsdeklaration,

som Carl Goerdeler och Ludwig Beck förberett.

Den börjar med orden: ”Den första uppgiften är att återställa rättens fulla majestät.” I Tredje Riket härskade ideologin som den överordnade principen. Roland Freisler, som senare dömde Goerdeler till döden, hade inte ens en lagbok i sin rättssal. Det räckte med ”folksdomstolens” rättskänsla, som var präglad av nazismens föreställning om den rasernas oavlåtliga antagonism, där den starkare utrotar den svagare. Nazismen var Darwins teori omsatt i politik. Därmed hade också godtycket fritt spelrum. Med ”rättens majestät” menar Goerdeler och Beck, att det finns grundläggande rättsprinciper, och att lagarna är härledda ur dem, inte ur tillfälliga politiska maktförhållanden. Till dessa grundläggande principer hör skydd av egendom och person. Alternativen är alltså rättsstat eller partistat. De skriver: ”Ingen mänsklig gemenskap kan bestå utan rätt.” Detta är bakgrunden till deras konkreta krav på domarkårens oavhängighet och oavsättlighet.

Rätten är allmängiltig. Den ställer krav på alla. Därför skall alla som överträder den lagföras på samma sätt. I regeringsdeklarationen sägs uttryckligen att judeförföljelserna och terrorn på ockuperade områden skall upphöra och att alla som plundrat de förföljdas egendom skall straffas. Särskilt hårt kommer de att straffas, som förbrutit sig mot folkrätten och de mänskliga rättigheterna. Goerdeler och Beck skriver: ”Mänsklighetens grundläggande regler lär sig den enskilde i familjen. Den är urcellen för all folkgemenskap. Familjens tillfrisknande är statens viktigaste uppgift. Därför behöver staten hjälp av föräldrar, religionens kraft och alla kyrkors bistånd. Ett rent och sunt familjeliv kan endast byggas på en allvarlig, ansvarsmedveten syn på äktenskapet som livsgemenskap.” Detta är direkt riktat mot Tredje Rikets propaganda, som satte den biologiska fortplantningen i vilken form som helst i centrum. Det var konsekvent, eftersom gränsen mellan människa och djur egentligen är utstruken i nazismen. Också här var Darwin föregångaren. Goerdeler och Beck pekar däremot på att människan är mer än ett djur och att fortplantning har sin nödvändiga fortsättning i en fostran i familjen, som en skyddad, trygg och stabil miljö.

Till frihetens återupprättande

I regeringsdeklarationen heter det vidare: ”Den andliga friheten, samvetets och åsikternas frihet, som brutits ned, skall återställas. Kyrkorna skall få tillbaka sin rätt att verka fritt för sin beaktelse. De skall i framtiden vara skilda från staten. De kan nämligen endast fullgöra sitt uppdrag när de är självständiga och fria från all politisk inblandning.”

Inom näringslivet var avsikten att upphäva planekonomin och göra konkurrensen fri. De skriver: ”Privategendomen är grunden för allt ekonomiskt och kulturellt framåtskridande.”

Tredje Rikets ledare hade varit frikostiga med löften om ekonomiskt välstånd för alla. Men statens medel är alltid begränsade. Goerdeler och Beck skriver: ”Vi avvisar beslutsamt och kraftfullt alla löften om ekonomiskt välstånd ... var och en måste bjuda till med sin egen kraft.”

Adolf Hitler hade varit en mästare i att uttrycka sig mångtydigt och dunkelt på ett sätt som kunde verka religiöst. Den gud han talade om var snarare hans eget öde än Jesu Kristi Fader. Goerdeler och Beck tar upp denna aspekt: ”Gud finns inte för att åberopas som försynen vid varje ytlig tillfällighet. Utan han kräver och vakar över att hans ordning och bud inte blir överträdna.”

Rättsstat eller partistat

Vad ville de? Det handlade inte bara om att finna en väg ut ur ett omöjligt krig. Det handlade om en omgestaltning av hela samhället. Det viktigaste för dem var att rättsstaten måste upprättas på nytt. Den statsordning som tillkom i Weimar 1919 hade egentligen bara en princip: de som är flest har alltid rätt. Juridiskt kallas det folksuveränitet. Det finns inga principer, ingen värdegrund annat än majoritetens. 20 juli-männen hade insett att detta innebär samhällets totala politisering. Det blir en partistat istället för ett rättssamhälle. Det var så redan efter 1919, men det accelererade efter 1939, då nazisterna kom till makten. Allt blev politiskt. Redan i Weimarrepubliken hade statliga och kommunala tjänster delats ut allt efter den tillfälliga politiska majoritetens önsksningar. Den

offentliga sektorn var politiserad.

I Tredje rikets fullföljdes denna linje. Utan partibok ingen tjänst – det var vad som gällde. Den som inte var politiskt korrekt hade ingen chans. Inte ens studentexamen kunde man avlägga utan att vara partimedlem. Den, som inte hade partibok, ansågs nämligen sakna ”politisk mognad”. Peter Hornung, som själv var abiturient i Tredje riket, har berättat om detta dilemma i sin självbiografi *Du skaffade rum för mina steg* (Fredestads förlag). Alla befattningar i samhället tillsattes politiskt. Meriter, rättskänsla, kompetens vägde lätt mot partiloyalitet. Följden blev att de som var lojala med partiet avancerade och bredde ut sig, medan de kompetenta och rättsmedvetna trängdes undan. Därmed förföll hela samhället till att bli en maktapparat istället för en gemenskap. Redan under tiden efter 1919 hade denna utveckling kommit igång. 1933 var polismästaren i Berlin inte en skicklig polisman utan en fackföreningsman. Nazisterna var inte sena att fullfölja samhällets politisering. Därför avsåg Goerdeler och Beck att upphäva alla utnämningar från 1933 och framåt. Tjänsteinnehavarna skulle därefter prövas och en särskild hedersdomstol inrättas.

Det var denna grundläggande felutveckling i samhället som 20 juli-männen ville göra upp med. Istället för partistaten ville de ha rättsstaten. Men hur kunde de som officerare vända sig mot sin högste chef, Führern? I sin bok *Um der Ehre willen* (Siedler Verlag) berättar Marion Gräfin Dönhoff om generalöverste Ludwig Beck. Han sade: ”Om en soldat i tider som dessa endast ser sina uppgifter och plikter inom ramen för sina militära uppgifter, visar han en brist på mognad och insikt om uppgiften. Man måste bli medveten om ansvaret inför hela folket.”

Hämndens tid

De närmast följande dagarna efter 20 juli greps över 5 000 personer. 200 av dem avrättades efter summariska rättegångar. I Tredje riket rådde ”släkträtten”, vilket innebar att en hel släkt var skyldig om en medlem dömdes. De avrättades familjer fick dessutom betala för avrättningen. Det sändes en noggrant specificerad räkning, som slutade på 585,74 riksmark.

Nina Schenk Gräfin von Stauffenberg hade en central plats på Gestapos lista över misstänkta. Hon var änka efter attentatets huvudman. Hennes liv har skildrats av dottern, Konstanze von Schultess i biografen *Nina Schenk Gräfin von Stauffenberg* (Pendo Verlag 2008). Framställningen bygger på moderns egna anteckningar, tillkomna under ett betydande motstånd. Hon menade nämligen att när minnet skrivs ner slutar man att berätta, och därmed dör den verkliga historien.

Nina Schenk Gräfin von Stauffenberg var genom sin familjebakgrund beredd på ett dramatiskt liv. Hon var född i Litauen, där hennes far var tysk generalkonsul. Han fängslades av ryssarna, när första världskriget bröt ut, och fördes till tsarernas bastilj, Peter-Paulsfästningen i S:t Petersburg. Modern tillhörde en känd tysk-baltisk släkt, Stackelberg. Hennes hem brändes ner och plundrades under striderna 1918. Bit för bit fick hon plocka samman resterna. Efter 20 juli drabbades hon än hårdare. Hon fängslades och fördes till koncentrationslägret Ravensbrück. Därifrån kom hon till lägret Stutthof i nuvarande Polen. Hon dog i Stutthof, och ingen vet var hon fick sin grav.

Nina mötte Claus, när hon var 16 år. Då visste hon vem hon skulle dela sitt liv med, och hon förstod att det skulle bli en officershustrus ensamma och lojala liv. *De tre musketörerna* var hennes älsklingsbok och förblev så hela livet.

Nina Schenk Gräfin von Stauffenberg var redan tidig insatt i sin mans motstånd mot Hitler. Sedan han blivit svårt sårad under striderna i Nordafrika, kom han tillbaka till Tyskland med bara en hand och ett öga. På den återstående handen hade han förlorat två fingrar. På sjukbädden sade han till sin unga hustru:

- Nu är tiden inne för mig att rädda Tyskland.

Hon svarade:

- Och det tänker du göra i ditt tillstånd!

Han kom inte bara tillbaka i tjänst, han började också ett intensivt arbete för att förbereda statsvälvningen. Han lyckades personligen genomföra attentatet och ta sig tillbaka till Berlin, där han satte igång det planerade maktövertagandet. Då kom beskedet att Hitler överlevt. Nina von Stauffenberg insåg omedelbart vad det innebar: även hon skulle bli gripen, och barnen skulle

förhöras. För att skydda dem sade hon till dem: ”Jag har en dålig nyhet för er. Pappa har tagit miste. Därför har man skjutit honom.” Detta var hennes svåraste stund. Själv hade hon med sin man redan kommit överens om vilken roll hon skulle spela. Hon skulle framstå som den okunniga hemmafrun, som bara höll på med blöjor och tvätt. Hon spelade sin roll väl inför Gestapo, men hon fängslades likväl och sändes till koncentrationslägret Ravensbrück, där hon spärrades in i isoleringscell. Att hon alls överlevde berodde på en av Tredje rikets mest egenartade gestalter: Melitta Schiller. Hon var född i en välbärgad judisk familj och ingift i familjen Stauffenberg. Till yrket var hon testpilot och ansågs så viktig för flygvapnet, att hon inte drabbades av judeförföljelserna. Hon lyckades dock inte rädda Ninas mor.

De överlevde

Hur överlevde Nina von Stauffenberg i Ravensbrück? Senare skrev hon: ”Man överlämnar sig i Guds hand, och redan det är en stor hjälp.” Hon var musikaliskt begåvad, och med den musik hon hade inom sig genomförde hon väl planerade musikaliska soiréer i sin isoleringscell. Helt ensam var hon inte. Hon var gravid, när hon arresterades, och i fångenskapen födde hon dottern Konstanze, som märkligt nog överlevde, och som alltså nu skrivit biografen om sin mor. Under krigets slutskede fördes Nina med sitt nyfödda barn från det ena fängelset till det andra av en militärpolis, som till sist bara lämnade henne.

Till det mest gripande hör skildringen av 20 juli-barnens öden. Också de fängslades och fördes bort under falska namn. De skulle delas ut till SS-familjer, men den tilltagande förvirringen i Tyskland gjorde att de hamnade på ett barnhem i Bad Sachsa. I den nazistiska propagandan var Stauffenberg förrädarnamnet framför andra. När en av Ninas söner skulle undersökas av en läkare, tilltalades han med det falska namn Gestapo gett honom. Han svarade: ”Jag heter Stauffenberg.” Undan för undan avslöjade barnen sina rätta identiteter för varandra, och då upptäckte de att många av dem var släkt. De kom från familjer, som varit ledande och bärande i Tysklands historia.

Var 20 juli ett misstag? Marion Gräfin Dönhoff har kallat 20 juli för ”Samvetets uppror”. Som sådant är det unikt i världshistorien. En av 20-juli-männen, general Erich Hoepner, uttryckte det så: ”Det är inte framgångens glans utan uppsåtets renhet, som avgör insatsens värde.” De egenskaper, som präglade 20 juli-männen och deras hustrur har av Marion Gräfin Dönhoff sammanfattats i orden: kontinuitet, ansvar för det gemensamma bästa, plikt, ära och ett visst allvar. 20 juli-männen betalade med sina liv för sitt samvetes uppror. Deras familjer drabbades av hämnden. Men ingen av 20 juli-änkorna gifte om sig. De hade stått bakom sina män – i allt och för alltid.

20 juli och det nya Tyskland

Marion Gräfin Dönhoff skriver om motståndsmännen: ”Framför allt var det viktigt för dem att det skedde en förnyelse av det moraliska och etiska medvetandet. De var överens om, att ingen enskild och ingen nation kan leva utan en metafysisk dimension.” Det metafysiska är det som går utöver tid och rum. Det är det stabila, förblivande och absoluta – Gud.

20 juli-männen föll vid målet. Men det som de ville överlevde dem och kom att prägla det nya Tyskland. Förbundsrepublikens grundlag börjar med orden: ”I medvetande om vårt ansvar inför Gud och människor ...” *Rätten* i ett folk är mer än majoritetsbeslut. Varje människa har ju rättigheter just genom att hon är en människa, alldeles oavsett partierna. Tysklands president 1959-1969, Heinrich Lübcke, uttryckte det så: ”Rätten skall förankras i de rättigheter som människan fick genom födseln, långt innan det fanns en stat.” Hans efterföljare i ämbetet, Richard von Weizsäcker, skrev 1985: ”Vår grundlags stat är frihetlig. Det innebär att varje enskild medborgare kan hävda sin rätt mot staten med stöd av grundlagen.” Detta är den rättsstat, som 20 juli-männen ville se.

Information eller propaganda?

”Historien styrs inte av fakta utan av människors föreställningar av fakta” – så har en av Tysklands främsta journalister i modern tid, Marion Gräfin Dönhoff formulerat sig. Journalister är en grupp, som ger människor deras föreställningar om fakta. Det är en ställning, som man kan bruka eller missbruka. Ett vanligt missbruk är att journalisten använder sin ställning för att ge människor en föreställning om fakta som gagnar hans egna syften. Detta sätt att använda journalistiken kallas också propaganda. I politiska och militära sammanhang går det under beteckningen psykologiska operationer eller informationsunderstöd. En psykologisk operation syftar till att förändra människors bild av fakta för att få dem att handla på ett sätt som är gynnsamt för aktören.

Det är vitalt för ett samhälle att journalistiken inte sjunker ned till att bli psykologiska operationer. Det gäller i synnerhet statskontrollerade medier. Där är nämligen risken extra stor att man förmedlar den tolkning av fakta, som gagnar statsmakten. Också medborgarna har ett ansvar att förhindra detta förfall. Här kan även skolan bidra genom en träning till logiskt och kritiskt tänkande. Kritiskt tänkande består inte i att ifrågasätta allt. En sådan inställning är enbart infantil. Kritiskt tänkande består istället i att kunna följa tankekedjor och slutledningar och att kunna se var det inte stämmer. Kritiskt tänkande innebär också en förmåga att kunna pröva uppgifter mot källor.

Fallet Åke Green inbjuder till sådan träning. Hur förhåller det sig där med uppgifter och källor? Åke Green uppges av Sveriges Radio ha sagt att homosexuella är en cancersvulst i samhället. Kontrollerar man saken, visar det sig att han har sagt att perversioner är en cancersvulst i samhället. Man kan tänka på en sådana företeelse som bastuklubbar. Han har alltså inte sagt att vissa människor är en negativ faktor utan att visa beteenden är negativa för samhället. Det är inte samma sak. Vi kan t.ex. säga att alkoholism är en cancersvulst i samhället, d.v.s. något som borde tas bort. Det innebär inte att vi har sagt att alkoholisterna borde bort. En alkoholist behöver inte supa. Han kan också vara nykter. När Sveriges Radio i sändning efter sändning sprider den felaktiga uppgiften om Åke Green har den förflyttat sig från information till propaganda. Det handlar inte längre om nyhetsförmedling utan om en psykologisk operation.

Samma dag som Åke Green blev frikänd i Högsta Domstolen sände Sveriges Radio ett inslag om islamsk antisemitism. Man hade påträffat ett band i en moské, där en man på arabiska manade till våld mot judar. Detta sammankopplades med Åke Greens predikan. Det hela följde den fatala logik, som har följande mönster: Katten har svans. Även hunden har svans. Alltså är hunden en katt. Det muslimska bandet och Greens predikan handlade inte alls om samma sak. Bandet riktade sig mot den judiska rasen. Greens predikan riktade sig mot beteenden. Är man jude, så är man jude. Det kan man inte påverka. Har man ett visst beteende, så kan man avstå från det. Till saken hör också att bandet manade till våld mot judar, medan Green inte ens antydningssvis manade till våld mot homosexuella. Det enda gemensamma var att såväl bandet som Green var emot något. Ingen av de åklagare som trätt upp i fallet har försökt leda i bevis att någon enda i Borgholms pingstförsamling blivit hetsad till våld mot homosexuella.

En annan egendomlighet är att SÄPO samma dag domen föll släppte ut icke-offentliga uppgifter ur sin statistik om hatbrott. Också detta var en psykologisk operation enligt regeln: ”Let them think of something else.” Man flyttar fokus. Innebär det att man skall se SÄPO som en homosexuell stödgrupp? Det är för tidigt att säga. Klart är emellertid att de homosexuella genom en effektiv lobbyverksamhet har fått ett fast grepp om statens centrala organ samt de opinionsledande medierna. Det är också för tidigt att säga om det rör sig om spontana eller organiserade psykologiska operationer. Men Åke Green bör nog vara beredd på att hans telefon är avlyssnad. SÄPO får i hans fall avlyssningstillstånd av tingsrätten i Kalmar, samma domstol som fällde honom och som – ensam bland Sveriges domstolar – förordade ett upphävande av bastuklubbsförbudet. En sådan avlyssning gör förmodligen Åke Green mindre. Han lever i medvetande om att allt han säger är hört av – Gud.

Den, som har ett kritiskt tänkande, genomskådar Sveriges Radios vilseledande katt-hund-svanslogik. Denna logik är emellertid ett känt grepp i all propaganda och agitation, som syftar till att väcka rädsla och hat samt främja handlingsmönster, gynnsamma för aktören. Sveriges Radios

glidning från information till propaganda gör skolningen i logiskt och kritiskt tänkande till ett akut behov inom undervisningsväsendet.

Den första Förintelsen

I allt väsentligt blev 1900-talets historia katastrofal. Det blev världskrigens och miljonaborternas, miljöförstörelsen och folkmordens århundrade. Inget annat avsnitt av mänsklighetens historia har så präglats av det ideologiska våldet.

Det första bland 1900-talets folkmord var den turkiska utrotningen av armenierna. 24 april är minnesdagen för detta första av 1900-talets folkmord. Det innebar att huvuddelen av Armeniens befolkning mördades på platsen eller drevs ut i dödsmarscher i öknen. Man beräknar att omkr. 1.500.000 människor fick sätta livet till. Större delen av det fruktbara Armenien tömdes på sin befolkning. Vad som nu återstår som den självständiga staten Armenien är en liten rest i de mest ofruttbara delarna av höglandet.

Folkmordet på armenierna organiserades av de s.k. ungturkarna, en grupp europeiskt skolade, höga officerare, som utövade den verkliga makten. Turkiet hade genomfört många former av terror mot olika folkgrupper, framförallt kristna, men genom ungturkarnas administrativa skolning fick massakern på armenierna en omfattning och effektivitet av aldrig förut skådad omfattning. Krigsministern, Enver Pascha, skrev i ett telegram: ”Målet är förintelse.” 75% av armenierna dödades. Även andra kristna folkgrupper drabbades, bland dem syrianerna.

Folkmordet på armenierna inspirerade Franz Werfel till romanen om Musa Daghs fyrtio dagar. Där skildrar han hur en liten grupp armenier sätter sig till motvärn, uthärdar en lång belägring och till sist blir evakuerade av de allierade. I en oförglömlig scen skildrar han hur den tyske prästen Johannes Lepsius försöker vädja för armeniernas sak hos Enver Pascha. Ministern är en helt liten man, med ett barnsligt utseende. Men med en gång ser Lepsius ”det arktiska ansiktet hos en man, som har övervunnit all sentimentalitet. Det var ansiktet hos en man, som ställt sig utanför allt vad skuld och samvetsqual heter. Det var ett precisionsansikte av ett slag han aldrig förut sett. Det fick honom att tappa andan. Han såg den fasaväckande, ja, nästan oskyldiga naiviteten hos den totala gudlösheten.”

Bakom folkmordet på armenierna ligger det själens gift, som drivit fram alla de följande folkmorden: föreställningen om den kollektiva skulden. Den innebär, att om några i en folkgrupp av de styrande betraktas som skyldiga eller farliga, skall alla marginaliseras och elimineras. Föreställningen om den kollektiva skulden drev fram Tredje rikets judepolitik, Lenins och Stalins terror, fördrivningen av östra Tysklands befolkning och nu, senast, Israel/Palestina-konflikten.

I bilden av Enver Pascha har Franz Werfel med sällsam klarsyn sett 1900-talets mest ohyggliga skräckgestalt: den ideologiske massmördaren. Det är en iskall människa, som i det hon ser som sin uppgift har förlorat all mänsklighet – men som i andra relationer kan utveckla både charm och taktfullhet. Exempelen är många: Hitler, Stalin, Himmler, Honecker, Lenin. Men egentligen döljer sig samme demon i varje ideologisk människa. När ideologin, slagorden och de stora samhällsprojekten blir överordnade allt annat, står på nytt män och kvinnor som Enver Pascha där – människor utan mänsklighet.

Ideologierna och samhället

Ett samhälle är utsatt för påverkan från många håll: ekonomi, omvärld, tidsanda. En av de kraftfullaste faktorerna är ideologierna, ”dessa människoandens proteser”, som Tage Lindbom kallade dem. Med det vill han ha sagt, att ideologierna söker ersätta något som människoanden har förlorat, men att de – i likhet med protesen – inte har någon egen livskraft.

Det är framförallt i den offentliga sektorn, som ideologierna har sin verkan. Den offentliga sektorn är nämligen inte utsatt för konkurrens. Resultaten är svåra att mäta, eftersom de oftast består i kvaliteter, som inte låter sig kvantifieras, t.ex. rättssäkerhet. Ideologierna bygger alla på ett antal

grundläggande antaganden. Det ligger i dessa antagandens natur att de är överordnade verkligheten i övrigt och inte låter sig bevisas. Det är istället så, att verkligheten tolkas utifrån dem.

Ideologiernas grundläggande antaganden fungerar som axiomen i matematiken och geometrin. Men det finns en skillnad. Axiomens riktighet visar sig genom erfarenheten. Det är t.ex. ovedersägligt att en rät linje är den kortaste vägen mellan två punkter. Ideologiernas axiom fungerar på ett annat sätt. Om verkligheten inte stämmer med axiomen skall verkligheten omgestaltas så att den stämmer. Detta är bakgrunden till ett yttrande, som tillskrivs Olof Palme: ”Verkligheten är vår fiende.”

Eftersom den offentliga sektorn är den mest ideologiberoende, är det i dess styrdokument vi kan finna de tydligaste uttrycken för vårt samhälles ideologi, dess andliga proteser – för att tala med Tage Lindbom. Skollagen ger ett exempel på en sådan ideologi. Där heter det: ”Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan 1. Främja jämställdhet mellan könen. 2. Aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.” Två viktiga faktorer kan man här ge akt på: människovärdet samt jämställdheten mellan könen. Detta är sådana grundläggande värderingar, som i skolan fungerar som axiomen i matematiken. Man bevisar inte deras riktighet, man förutsätter dem som självklara och drar slutsatser av dem.

Så enkelt är det emellertid inte. Det verkliga förhållandet är att skolan kraftfullt motverkar dessa grundläggande antaganden genom sin undervisning i – historia och biologi. I denna undervisning utgör nämligen Darwins evolutionism grundmönstret. Darwin ser hela tillvaron som en oavbruten antagonism, där de starkare övervinner och utplånar de svagare. Detta gäller inte bara i individernas kamp, det gäller också de genetiska kollektiven, d.v.s. raserna. Genom ständig kamp slås de genetiskt svagare ut. Det blir ett naturligt urval, där de starkare överlever och breder ut sig och på detta sätt går utvecklingen framåt. Darwin är mycket tydlig på denna punkt, särskilt i sitt verk *Descent of Man*, där han beskriver folkmordet som en positiv faktor i utvecklingen, när nämligen en bättre utrustad ras förintar en svagare. För sin egen del var han övertygad om att den brittiska överklassens manliga medlemmar utgjorde utvecklingens absoluta spjutspets.

Eftersom ideologins grundläggande antaganden inte vilar på något annat än sig själva, har de ingen naturvetenskaplig eller annan grund. De måste tros och uppfattas som självklara. Ställda inför en naturvetenskaplig kritik som den från Darwin, är de mycket bräckliga. Om vi överhuvudtaget skall ha en gemensam värdegrund i samhället, måste de bygga på en fastare grund än riksdagsmajoriteten.

Samhällets ideologi kan också angripas av andra ideologier, t.ex. av marxismen. Även den uppfattar tillvaron som en oavbruten antagonism, där klasserna bekämpar varandra. Här finns inget människovärde, här finns endast en skoningslös klasskamp, som når sitt mål, när proletarietets politiskt medvetna del, det kommunistiska partiet, förintar kapitalisterna och övriga klassfiender. Därför är också terror, våld, tortyr, massavrättningar och förvisningar ständigt återkommande i alla kommunistiska stater. Terrorn är inte ett olycksfall i arbetet. Terrorn är en viktig del av systemet.

Inför de andra ideologiernas utmaningar är det inte övertygande att hänvisa till skollagen. En bättre grund krävs, för att demokratins positiva värden skall kunna föras vidare

Den svaga skälningen

Det berättas att när tsunamin nalkades kusterna, var alla vilda djur försvunna. De hade redan tidigt känt den svaga darrningen i marken och flytt. De tama djuren och människorna anade inget. De blev kvar och drogs in i katastrofen. Finns det i dagens samhälle några, som har en liknande känslighet för vad som kan inträffa i en nära framtid? Claes G. Ryn – svensk professor i Washington – har en gång sagt, att konstnärerna är framtidens nyckel. De är tidens seismografer. Om han har rätt, borde politiker, samhällsanalytiker och opinionsbildare samlas på platser som Moderna Museet i Stockholm.

Vad är det man kan utläsa på den moderna konstens seismogram? Några exempel skall här ges. På en utställning av modern videokonst på Tallinns konstmuseum visades ett antal videoinstallationer. Den första återgav en naken kvinna, som rullade en ballong över sin kropp. Ballongen gav henne en upplevelse av smekning. Men hon var ensam. *Ensamhet* och *kontaktlöshet* är ett återkommande tema i modern konst.

Ensamheten och identitetsförlusten hör samman. Gemenskap förutsätter nämligen identitet. Det är bara den som är *någon* som kan ha gemenskap med en någon annan. Poeten Ida Andersson skriver:

alla ord sagda och alla läppar stängda
och alla tårar torkat till korinter

Kvar är ensamhet och förfall:

Jag famnar korrosionen
äter flagor av dåliga legeringar
av järn och mönja

En norsk flicka, som deltog i det nordiska ungdomslyrikseminariet i Oravais, skrev:

Hva skal jeg bli?
Hvem er jeg?
Hvorfor må jeg bli noe?
Kan jeg ikke bare være meg?

Här är det kravet på att leva i framtiden, som undergräver identiteten. Detta dilemma återkom hos flera av ungdomarna på seminariet. En flicka från Estland närmar sig svaret på frågan, när hon skriver: "Kes minevikku ei meläta, elab tulevikuta – den som inte minns det förflutna, har ingen framtid."

Georg Henrik von Wright har i sin berömda Tolstoj-essay myntat uttrycket "den upplysta människans obotliga ensamhet". Detta är ett tema, som återkommer i Cecilia Davidssons novellsamling *Vänta på vind* (Bonniers). Här är ensamheten fullständigt obotlig. Titelnovellen, *Vänta på vind*, är en berättelse om en ensamstående man, som bjuder en kvinna med på en segeltur. Några gånger är det nära att de når kontakt med varandra, men tillfället går förbi och till slut skiljs de åt som främlingar. Vad är det för vind Cecilia Davidssons gestalter väntar på? Kanske är det den varma vind, som kan föra dem tillsammans, ut ur den obotliga ensamheten. Den vinden får man bara ana. Ensamheten och kontaktlösheten finns däremot med på varje sida. Kontaktlöshet och ensamhet följer fragmentariseringen i spåren.

Kontaktlösheten hör också samman med oförmåga att uttrycka något meningsfullt. Orden och de konstnärliga uttrycken har tömts på mening. En klassiskt bildad konstnär som Sven-Bertil Svensson har ibland kritiserats för att han är alltför tydlig. Det är inte bara det att det för den moderna konsten är svårt att säga något meningsfullt. Det är också så, att det inte *får* sägas något meningsfullt, framförallt inte något hoppfullt.

Den moderna konstens människor är ödsliga. En annan videoinstallation på Tallinns konstmuseum återgav en man, som kör en hästkärra. Han kör och kör, men han kommer ingenstans. Det hela är *meningslöst*, "fåfångligheters fåfånglighet", som den vise Salomo skulle ha sagt.

En tredje videoinstallation har en naken man, som åker skridsko. Han kommer med stor fart rakt mot kameran, stannar upp, åker bort och kommer tillbaka – igen, igen och igen. Det saknar mening och mål, men hans nakenhet på den snötäckta isen ger en upplevelse av den moderna människans *utsatthet* och *försvarslöshet*.

Upplevelsen av tillvarons *hotfullhet* är ett annat tema, som ofta återkommer i modern konst. Tarkovskijs film *Stalker* är ett tydligt exempel. Några män är på väg in i ett avspärrat område, som har drabbats av en katastrof, Vad de skall göra där vet man inte. Allt liv är borta. De tar sig allt längre in bland bråte och ruiner och finner – ingenting.

Tillvarons *fragmentarisering* är ett återkommande tema i modern konst. Picasso är ett övertydligt exempel. Människan faller sönder: ett öra här, ett öga där. Det är inte bara tillvarons sammanhang, som går förlorat. Själva den mänskliga identiteten upplöses. Människan blir endast summan av sina funktioner. Själv är hon – ingen. Vad hon säger och gör i det ena ögonblicket har inget samband med vad hon säger och gör i det andra. Fragmentariseringen innebär som nämnts en *identitetsförlust*. Detta är det centrala temat i Václav Havels dramatik. En annan sida av fragmentariseringen av tillvaron är *förvirringen*. När man inte längre vet hur tillvarons delar hör samman, vet man inte längre vart man skall gå. Georg Henrik von Wright har fångat det i en skakande bild: När man i en mörk skog endast har det ljus man bär i sin hand och inte ser ett fast ljus från en punkt långt borta, kommer man endast att gå i cirklar och irra allt djupare in i mörkret. Man kommer aldrig fram. Den moderna konstens människor plågas av *hemlöshet*.

Harold Macmillan vann sitt sista val på temat: "You have never had it so good." Så var det, materiellt sett. Den inre verkligheten var en annan. T. S. Eliot hade skildrat den i *The Waste Land*. Många bedömare i vår tid tänker som Macmillan. Om konstnärerna är vår tids seismografer, tyder mycket på att det är dags att lämna Macmillans sätt att tänka. Den svaga skälvnings i tidens grund, som konsten uppfattat, kan vara ett skäl att tänka på hur de vilda djuren gjorde innan tsunamins flodvåg störtade sig över de låga kusterna

Är det hela sanningen, att den moderna konsten ger en mörk bild av samtiden? Det finns en konstform, som har mycket påtagliga andra inslag. Det är filmkonsten. Den amerikanska filmen berättar år efter år historien om S:t Göran och draken i olika versioner: ondskans synbara övermakt, de mångas vanmakt, den ensamme hjältens riskfyllda men modiga kamp och seger, de mångas befrielse. Detta är mönstret i James Bond-filmerna, i Clint Eastwoods många rollgestaltningar, både som sheriff och som polis. Detta präglar också Mel Gibsons filmer *Braveheart*, *We were Soldiers*, *The Patriot*. De handlar ingalunda enbart om underhållning. Detta är allvarligt menad film. Den har mitt i allt våld ett hoppfullt, meningsfullt mönster: det goda finns till, det onda finns till – det är meningsfullt att ta risker och kämpa för det som är gott.

Även Václav Havels pjäser handlar till sist om detta tema. Mitt i all identitetsförlust och mänsklig förnedring finns de få, som vågar följa sitt samvete. De blir till hoppets tecken. Ofta är deras öde tragiskt, som dissidenten i *Largo desolato*. Men även den hopplöst isolerade och nedtryckte dissidenten blir till ett hoppets tecken. Gripande skildrar Havel hur några pappersbruksarbetare kommer till den ensamme med skrivpapper för att han skall kunna skriva hur mycket som helst. De längtar efter att han skall skriva, skriva det som de själva inte kan uttrycka.

Eugène Ionescu är ett annat exempel på konstens motbild till tiden. Monica Papazu har gett en bred skildring av hans liv i sin bok *Den ukendte Eugène Ionescu* (1995). För en bredare allmänhet är han framförallt känd som den absurda teaterkonstens stora namn. Själv kallade han sig inte absurdist. Han föredrog att beskriva sin konst som ett uttryck för förundran inför tillvaron. Det av hans egna verk där man kommer honom närmast har den talande titeln *Antidotes – Motgift*. Där skriver han bl.a.: "Jag tror att jag har varit fullständigt trogen mot mig själv... Jag har mycket tidigt lärt mig att vara ensam, eftersom jag inte tänkte som de andra." Hans tänkande rör sig i hög grad kring frågan om människans förhållande till historien, d.v.s. samtiden. Det är för honom en moralisk plikt att tänka emot historien och att resa sig mot sin tid. Det är sin egen tids litterära Paris-miljöer han tänker på, när han skriver: "De menar att Historien har rätt, fastän den inte är något annat än brist på förnuft... för dem är Historien helt enkelt den starkares rätt, den ideologi, som hör till den regim, som etablerar sig och som segrar. Oavsett vilken den är. Man finner alltid de bästa motiveringar till att rättfärdiga en segrande ideologi..." Den gången var det vänsterradikalismen. Vad skulle det kunna vara i Norden idag? Kanske det ambivalenta tankekonglomerat, som i Danmark tagit gestalt i 1975 års skollag och i Sverige går under namnet skolans värdegrund. Det totalitära fenomenet är, skriver Monica Papazu, ingalunda begränsat till kommunismen. Det

totalitära fenomenet innebär att en ideologi gör anspråk på *yttrandemonopol*. Det vill vidare utöva ett *totalt inflytande*. Det vill påverka människan in i det mest intima, förhållandet mellan man och kvinna, barn och föräldrar. Det totalitära fenomenet är en aldrig övervunnen frestelse i människans väg genom tiderna. Kampen mot det totalitära fenomenet är en nyckel till att förstå Ionescus dramatik. Här rider S:t Göran med lansens fälld mot draken i ny gestalt, inte så lysande som i Bernt Notkes skulptur i Stockholms Storkyrka – men med samma mod.

Ionescus grundhållning att kampen mot tiden är en moraliskt skyldighet gjorde honom också kyrkokritisk. I en intervju 1975 yttrade han:

”Det som tycks mig irriterande är att Kyrkan verkar vilja upphäva sig själv och smälta in i Historien, så rädd är den för att vara utanför Historien. Detta är emot sanningen, ty dess roll är verkligen att vara utanför Historien, att vara en bro mellan det som är utanför Historien, att föra världen och Historien mot Evigheten ... det som människor behöver, det är just den lilla ö, som inte låter sig föras bort av Historiens vindar utan håller stånd mot stormen och inte är av timligheten ... Guds rike är inte av denna världen. Utan denna övernaturligt givna anvisning är Historien förtappelse och kaos.”

Olösliga problem

Båtkatastroferna på Medelhavet ställer Europa – och Sverige – inför ett olösligt problem. Roten till problemet är att livet i ett stort antal länder i Afrika och Asien är så outhärdligt, att människor är beredda att ta ofattbara risker för att söka ett bättre liv i Europa. Livet i dessa outhärdliga länder kan vi inte påverka. De försök som har gjorts att ersätta omänskliga regimer har bara skapat ännu större problem. Det räcker med att nämna Irak.

De romska tiggarna är ett annat, mindre besvärande och mindre dramatiskt problem. Men det blir mer akut, eftersom vi har det så nära inpå oss. Roten till problemet är romernas situation på Balkan och i Mellaneuropa. Det blir alltmer uppenbart att svenska instanser och enskilda hjälpsatser endast i mycket begränsad omfattning kan bidra till problemets lösning. Rumänien, Bulgarien, Bosnien, Slovakien och Ungern är suveräna stater, där svenska myndigheter inte kan agera. Det är dessutom så, att det är stater som har härjats av två världskrig och blivit föröddas av ett halvsekel kommunistisk diktatur. Ingendera delen har drabbat Sverige.

Tvärtom har Sverige under 1900-talet haft ofattbart gynnsamma politiska och ekonomiska fördelar jämfört med resten av Europa. Just när dessa fördelar var som mest fördelaktiga – efter 1945 – flödade den arabiska oljan, världshistoriens billigaste energi. Att så mycket lyckades och gick så bra berodde huvudsakligen på denna kombination av osannolikt förmånliga förhållanden. Baksidan är att ett nationellt övermod fick grogrund, ett övermod som ofta nog tar sig kulturimperialistiska former, även idag. Vi är ju först i världen, bäst i världen, en moralisk stormakt som kan lägga sig i och mästra andra folks attityder och handlingsätt. Vi har ju rätt och de andra borde vara som vi. Det säger sig självt, att en sådan attityd är kontraproduktiv i det internationella umgänget. Varken kineser, saudier eller rumäner tar till sig ett sådant bemötande, inte deras politiker och inte mannen på gatan.

Vad återstår då, om vi inte kan lösa problemet med outhärdliga länder och outhärdliga förhållanden för utsatta grupper? Vad återstår, om vi kommer fram till att vi inte kan lösa romernas problem på Balkan? Vi kan lära av läkarna. Läkaren har tre uppgifter: att bota, och där han inte kan bota skall han lindra, och där han inte kan lindra skall han trösta. Kanske har det svenska samhället hamnat i samma situation som läkaren, när han inte kan bota. Då söker han vägar att lindra. Vårt samhälle kan inte lösa varken flyktingvågen över Medelhavet eller romernas situation i hemländerna. Men lindra kan vi i många fall, både som folk och som enskilda. Lått oss inrikta oss på att lindra, istället för att fåfängt försöka lösa problemen. Det ingår också i folkrätten att läkaren har en skyldighet att behandla alla patienter, oavsett gruppstillhörighet. Vi andra kan ta till oss den grundinställning, som innebär att en människa alltid i första hand är en människa. Vi kan varken som folk eller enskilda lösa alla andras problem, men vi kan lindra nöden får några. Och där det inte går att lindra, kan vi som enskilda trösta. Ibland kan det räcka med en vänlig blick.

Det är nyttigt för det nationella övermodet att inse att det finns problem vi inte kan lösa. Det finns till och med problem, som vi inte förstår. Det är en insikt, som mognar, när man lever med olösliga problem.

Inte så lätt att vara ateist

Anna Bjurström och Erik Bjurström har i två inlägg i Barometern (7/8 och 12/8) framträtt som förespråkare för en ateism, som de kallar humanism. Anna Bjurström beskriver den mest utförligt och intressant. Att vara humanist/ateist i hennes mening är bl.a. ”att hysa tilltro till vår av naturen givna förmåga att göra gott”. Det finns alltså något som är gott, och det finns en givare av detta goda, nämligen naturen. Sådan är hennes ateism, men märkligt nog hävdar hon samtidigt att universum är moraliskt ligkiltigt. Vad är då naturen, som kan ge detta goda?

Hennes ateism är inte total. Hon menar sig inte kunna säga att Gud inte finns. Däremot menar hon sig kunna hävda att det är osannolikt att Gud finns. Därmed blir det hela en fråga om sannolikheter. Nästa fråga blir då vem som avgöra vad som är sannolikt och vad som är osannolikt. Det måste bero på den aktuella personens/miljöns egen erfarenhet och kunskap. Möjligen har det också att göra med vad en person/en miljö har förmåga att uppfatta. En del kan uppfatta Mozarts musik, andra kan det inte. En del är i stånd att ta emot kärlek, andra är det inte. En del kan ta till sig kvantfysik, andra kan det inte. Detta kan något bidra till att belysa frågan om sannolikhet.

Mest intressant är Anna Bjurström i sina etiska reflektioner. Redan när hon talar om ”vår av naturen givna förmåga att göra gott” säger hon att det faktiskt finns något som är gott, vilket också innebär att det finns något som är ont. Därmed är hon inne på det som Svante Nordin kallar ”idéhistoriens största och svåraste fråga”, nämligen frågan om det goda. Det blir svårt för henne att komma närmare ett svar på den frågan, eftersom hon menar att universum är moraliskt ligkiltigt, d.v.s. det finns varken gott eller ont i universum. Samtidigt hävdar hon att lidande, t.ex. sjukdom, är något ont. Hon framställer kristen kritik av stamcellsforskning som omoralisk. Hur kan något vara omoraliskt i ett moraliskt ligkiltigt universum? Ändå finns det goda på något sätt, enligt Anna Bjurström. Hon har emellertid en enkel lösning på denna, den största av alla filosofiska frågor. Det är: ”God moral är ett resultat av evolutionen.” Evolution innebär bl.a. att de starkare slår ut de svagare. Det är så det går till i djurens värld. Den sjuke stöts ut ur flocken. De starkare överlever. Det blir ett naturligt urval, där de individer med sämre anlag sällas bort. Detta är enligt Darwin något positivt, som han även tillämpar på mänskliga raser. Hans största idéhistoriska insats är nämligen att han har strukit ut gränsen mellan människa och djur. Detta framgår med all önskvärd tydlighet av hans verk *Descent of Man*. Där finns också en definition av det starkare: *the more intellectual*.

Det är utomordentligt svårt för Anna Bjurström att påvisa sin tes, att man ”skaffar sig bättre chanser att överleva genom att vara snäll”. Detta är helt främmande för evolutionismen. I den är det tvärtom så, att de svagare raserna och individerna måste bort för att de bättre anlagen och raserna skall komma fram och få livsrum. Detta talar man inte gärna om efter 1945. Inte desto mindre är tankegången denna.

Det är emellertid intressant att Anna Bjurström tänker vidare kring vad godhet är. Med snällhet kan hon möjligen mena solidaritet mot den egna gruppen. Men det egna kollektivet – t.ex. fackföreningen eller partiet – befinner sig i kamp med andra kollektiv, t.ex. arbetsgivare. Hur går det om man är ”snäll” i den relationen?

Frågan om det goda är inte bara idéhistoriens största och svåraste fråga. På denna fråga är t.ex. föreställningen om utveckling avhängig. Georg Henrik von Wright har reflekterat över detta i sitt verk *Myten om framsteget*. Där visar han, att man endast då kan tala om utveckling, om man kan relatera till ett fast mål och detta mål måste vara gott. På sin höga ålderdom sade han: ”Om jag får skriva ännu en bok, skulle jag vilja skriva om det goda.” Svante Nordin har sagt: ”Det goda måste i någon mening vara absolut.” Frågan om det goda är ateismens svagaste punkt. Det är inte riktigt så lätt att vara ateist som Anna Bjurström tror. Men hon skall ha en éloge för att hon med friskt mod har

gett sig in i den största av alla tänkandets och livets frågor.

Den missförstådda historien

Egentligen borde alla skolans historieböcker skrivas om. Det finns en bestämd punkt, där de alla har fel. Det gäller den period i Sverige-Finlands historia, som brukar kallas enväldet. I allmänhet förklaras detta så, att konungen uppfattades som en monark ”av Guds nåde”. Den tanken fanns emellertid redan tidigare, när det inte var envælde. Redan detta enkla förhållande borde ha väckt läroboksförfattarnas eftertanke.

Men varifrån kom då ideologin bakom enväldet? Det var något som låg ”i tiden”. Många andra stater utvecklades i samma riktning. Allra tydligast var det i Europas då ledande nation, Frankrike. Med ett franskt låneord talade man ”suveräniteten”. Enväldet uppfattades alltså – åtminstone av några – som ett främmande inflytande i svenskt-finskt statsliv. Ateisten Thomas Hobbes var en av arkitekterna bakom det nya politiska tänkandet. I Sverige utformades det av professor Samuel Pufendorf i Lund. Han är huvudideologen bakom enväldet.

Eftersom Pufendorfs viktigaste skrifter utkom på latin, är det kanske inte självklart att läroboksförfattare skulle ha tagit del av dem. Men nu finns det ingen ursäkt längre. Ett av Pufendorfs viktigaste verk har nu utkommit på svenska. Det är skriften *Om de medborgerliga plikterna enligt naturrätten* (City University Press). Birger Bergh har gjort översättningen, och Kjell Å. Modéer har bidragit med ett förord.

Pufendorfs statsrättsliga tänkande är *inte* religiöst, det är naturrättsligt. Det bygger alltså på att det i tillvaron – ”naturen” – finns vissa rättsprinciper inbyggda, och att samhället måste utgå från dem. Dessa rättsprinciper är tillgängliga för förnuftet. Här behövs varken gudomlig uppenbarelse eller tro. I den meningen är Pufendorf ateist. På ett annat plan, när det gäller människans väg till salig evighet, är han kristen. Man skulle kunna säga att han lever i två världar, som inte har förbindelse med varandra. Det är den ateistiska, naturrättsliga sidan av hans tänkande, som utgör den ideologiska basen för enväldet. Samtida akademiker uppfattade snabbt vad det gällde. Juristprofessorn Nils Beckman gick i häftig polemik, och teologen Josua Schwartz framförde tungt vägande invändningar. Beckman angrep Pufendorf för ateism och kallade honom epikuré, d.v.s. en som ser njutning eller lycka som livets mening. Men Pufendorf var regeringens man, Beckman drevs i landsflykt och avsattes, och all vidare kritik mot Pufendorf förbjöds.

Pufendorf ville inte bara systematisera utan också sekularisera det politiska tänkandet. Enligt honom uppkommer staten genom en överenskommelse av enskilda människor. Dessa överlämnar makten till ett flertal företrädare (demokrati), ett fåtal (aristokrati) eller till en enda (envælde). I alla de tre fallen har makthavarna total makt och är inte underställda någon. Detta är vad som avsågs med suveränitet. Enväldets ideologi utgår alltså från att alla vid något tillfälle har överlämnat all makt till en enda och hans ätt. Detta härskarfördrag kan tänkas ligga mycket långt tillbaka i tiden.

Föreställningen om härskarfördraget är bakgrunden till krönings-eden uteslöts vid Karl XII:s kröning. Denna ed begränsade nämligen kungens makt. Krönings-eden utgör ett förstadium till konstitutionen, d.v.s. grundlagen om statens styrelse. Men eftersom kungen – enligt Pufendorf – genom härskarfördraget redan genom arv ägde total makt, behövde han inte låta binda sig av någon begränsande ed. Krönings-edens bortfall den gången var en skakande upplevelse för de närvarande. Nu hade den nya ideologin kommit till makten på ett mycket tydligt sätt. Givetvis var det inte den unge kungen själv som låg bakom detta. Att han, liksom sin far, var djupt religiös, förändrar inte det förhållande, att enväldets ideologi principiellt var ateistisk.

Pufendorf föredrog enväldet, men hans ideologi är så konstruerad, att den också fungerar för en aristokratisk eller demokratisk stat. Dess kärna är att all makt är samlad på en punkt, varifrån staten styrs suveränt och totalitärt. Han skriver: ”Överheten äger till slut ett slags okränkbarhet, som inte bara gör att motstånd mot dess bud framstår som brott utan dessutom får medborgarna att tålmodigt bära dess stränghet...”

Det är förmodligen inte bara enväldiga härskare, som gärna vill ha det så.

Den totala maktens fall

- Det behövs bara helt lite krut, men på rätt ställe – så beskrevs tågsabotörens uppgift av en av den danska motståndsrörelsens veteraner, Jørgen Glenthøj. Själv blev han efter kriget en av den danska folkekirkens frejdigaste dissidenter och skarpsinnigaste teologer. Han har fått en efterföljare i pingstpastorn Åke Green. Med helt lite krut – en predikan i Borgholms Filadelfia – har han fått den totala makten på fall.

Från 1975 till 2005 har nämligen den svenska riksdagsmajoriteten haft total och av intet begränsad makt över medborgarna. Att medborgarna även skulle haft mänskliga rättigheter var enl. bl.a. riksdagens talman Thage G. Petersson något som endast tillkom dem så länge riksdagens beslutade det. Att Sverige genom internationella överenskommelser var bundet till naturrätten var något som svenska jurister i allmänhet ägnade ett förstrött intresse åt. Politiker valde att inte tala om saken. Så behövde man inte låtsas om det. I Högsta Domstolen har man emellertid under lång tid varit medveten om att svensk rätt står under Europa-rätten. I fall efter fall har Sverige blivit fällt i Europa-domstolen. Det gäller framförallt kränkningar av äganderätten. Därför har man också inom Högsta Domstolen arbetet på att anpassa svensk lag till Europarätten. Man har förstått att det var nödvändigt. I och med den internationella uppmärksamheten kring åtalet mot Åke Green gick det inte längre att dölja faktum: En riksdagsmajoritet har inte den totala makten. Den har makt endast inom de gränser naturrätten ger. Detta är f.ö. en självklarhet i de flesta civiliserade stater. I Sverige var det däremot en nyvunnen insikt. Den totala makten har fallit.

Professor Lars Gustafsson har redan tidigare försökt fästa uppmärksamheten på denna brist i svensk demokrati. Den får bl.a. till följd att vi saknar författningsdomstol. Svenska Dagbladets kulturchef Leif Carlsson sökte väcka debatt kring riskerna med majoritetens totala makt. Man kan inte säga att han lyckades. Men Åke Green lyckades. Han placerade helt lite krut med på rätt ställe. Och den totala makten föll. Nu är det ofrånkomligt att svensk lag måste hålla sig inom naturrättens gränser. Detta är en omvälvning, vars följder inte kan förutses. Man skulle t.o.m. kunna kalla det en statsvälvning. Om man drar ut konsekvenserna, kunde man säga att 1975 års regeringsform inte längre gäller. Det är inte längre så att all offentlig makt utgår från folket, d.v.s. att riksdagsmajoriteten har total och obegränsad makt. Makten är nu mycket tydligt begränsad. Medborgarna har mänskliga rättigheter därför att de är människor, inte därför att riksdagen gett dem sådana rättigheter.

Den totala maktens tid i Sverige blev denna gång endast 30 år. Vi har haft en sådan period förut, 1697-1718. Tidigare fyllde grundlagens uppgift av kröningsleden, som angav gränserna för kungens makt. Vid Karl XII:s kröning fanns ingen kröningsled. Den tonårige kungens rådgivare hade därmed etablerat den totala makten, suveräniteten, som man sade då.

Det var ett politiskt mode i tiden; Frankrike, Danmark och Ryssland upplevde liknande utveckling. I Sverige var Samuel Pufendorf den totala maktens ideolog. Han utgick från folksuveräniteten, som också var ideologin i 1975 års regeringsform. Den menar – som Pufendorf – att folket har total makt. Pufendorf går ett steg vidare: folket har överlämnat den totala makten till en härskande ätt. Därför behövs ingen kröningsled. Så blev det vid Karl XII:s kröning. Men när kungen efter kröningen steg till häst – tappade han kronan! Långt efter 1718 reflekterade Jesper Svedberg över den tiden och han skrev: ”Den förbannade suveräniteten!” 2005 föll den totala makten under stillsammare former, men verkligheten är densamma. En liten man lade helt lite krut på rätt ställe. Och så var det slut – för denna gång.

Den tysta majoriteten

Det är ett misstag att tro att folket någonsin gjort revolution. Revolutioner görs av eliter. På samma sätt förhåller det sig med de mer långvariga politiska förändringarna. Det finns mycket sällan något ”brett folkligt stöd” för politiken. Vad som finns är en partiell samstämmighet inom eliterna: massmediafolket, yrkespolitikerna, de intellektuella.

Ibland kan det inträffa att någon ur eliterna anar att det finns en politisk kraft i den tysta

majoritetens känslor. Ofta rör det sig om tvivelaktiga personligheter. När en sådan grupp ur eliten får oväntad kraft genom att ge röst åt den tysta majoriteten blir det panik. Med alla medel söker man då att marginalisera den nya maktfaktorn. Plötsligt blir demokratins grundtanke ointressant. Var mans röst är inte lika mycket värd. De som börjat tala för den tysta majoriteten skall ut i kylan.

I Sverige har vi hittills bara upplevt svala fläckar av detta. Schweiz har större erfarenhet. Om man menar att det inte är bra, bör man fundera över hur man inom eliterna skall kunna hinna före. Då kan man nämligen på ett positivt sätt ta till sig det som rör sig inom den tysta majoriteten och ge det en röst i samhällsutvecklingen.

Vad är det då den tysta majoriteten vill? Här kan det bara bli frågan om ett försök att tolka det. Man kan formulera den tysta majoritetens känslor i några frågor. Den första är: Vem tog mitt hem? För de flesta familjer idag är hemmet inte mycket mer än en sovplats. Det faktiska skattetrycket är idag på över 80% (löneskatt, arbetsgivaravgifter/egenavgifter, omsättningsskatter). Det tvingar ut i ett dubbelt lönearbete, som bl.a. innebär att mycket små barn lämnas in på dagis kl. 6 på morgonen. Det gemensamma livet i hemmet krymper ihop. Den gemensamma måltiden blir ett undantag. Hemmet är i praktiken upplöst långt före skilsmässan, utom för de starkaste och mest medvetna, som orkar kämpa emot. Nästa fråga från den tysta majoriteten är denna: Vem tog min identitet? De flesta män och kvinnor är glada över att vara just män resp. kvinnor. De utvecklar sin identitet enskilt och tillsammans och mår väl av det. Plötsligt får de från eliten höra att manlighet resp. kvinnlighet är sociala konstruktioner och att det är lika bra att vara än det ena och än det andra eller båda på samma gång. Den tredje frågan är denna: Vem tog mitt land? I en väl etablerad nation som Sverige, är nationalkänslan inte så profilerat uttryckt som i unga nationer, t.ex. Finland. Det innebär inte att nationalkänslan saknas. Snarare är den djupare. Den spelar "det självklaras roll i historien". Eliterna har mycket sällan inlevelse i den tysta majoritetens känslor i detta avseende. I deras tankevärld är det egna landet ingenting, åtminstone inget de vill tala om. I det mångkulturella samhälle de vill bygga är alla andra kulturer viktiga – utom den egna. Skulle de visa intresse för det egna, så är det eliternas egen kultur, den som ibland kallas "värdegrunden". En fjärde fråga i den tysta majoriteten kan vara denna: Vem tog min historia? Här är det framförallt de intellektuella eliterna – alltifrån grundskolans lärare – som ställs i fokus. Vad är det som händer, när den egna historien reduceras till spannmålshandel eller framställs som något att skämmas för eller att göra sig lustig över? Det finns en djup, folklig motrörelse, som ännu mycket få i eliterna är medvetna om: det historiska intresset. Det har hela skalan från släktforskning till vetenskap och det gemensamma draget är den förundran och respekt som väcks, när man på ett personligt plan möter våra fäder. Den fjärde frågan är denna: Vem tog min Gud? I undersökning efter undersökning visar det sig att mer än hälften av vårt folk tror på en högre makt, 50% tror på Gud. Lika många har erfarenhet av bön. För de flesta i eliterna är detta något som helt saknar relevans för samhällets framtid.

Men den, som på ett positivt sätt kan ta upp den tysta majoritetens frågor, kommer sannolikt att få ett förbluffande stort inflytande – och möta en koncentrerad ilska från eliterna.

Deras stat

Efter 1933 flydde den ene efter den andra av Weimar-republikens ledande politiker utomlands. Stockholm blev en särskild tillflyktsort för socialdemokratiska politiker från Tyskland. De blev i allmänhet väl mottagna av sina svenska partikamrater, med vilka de haft nära förbindelser under årtionden.

I sin relativa sysslolöshet hade de gott om tid att fundera över vad som hänt. Varför hade den tyska republikens saga blivit så kort? Varför föll den ena efter den andra av dess fästen för nazisterna utan motstånd? Socialdemokraterna hade haft landets största och bäst utbyggda organisation: tidningar, förlag, en skyddsskär – *Reichsbanner* - på flera hundra tusen man, en fackföreningsrörelse som genom generalstrejk kunnat lamslå hela Tyskland. Ändå förlorade de. Fil. Dr Tage Lindbom, som på den tiden var chef för Arbetarrörelsens arkiv, har berättat om hur tyska emigranter dag efter dag kom och frågade efter skrifter av Marx och andra socialistiska fäder, för att i dem söka svaret på frågan om vad som hade hänt. Av sina släktingar längre vänsterut –

kommunisterna – hade de inte mycket vägledning att hämta. Komintern - det internationella kommunistpartiet med säte i Moskva – hade redan vid det nazistiska maktövertagandet förklarat, att nu var det storkapitalet, som tagit makten. Emigranterna, som varit på plats, visste att det inte var en hållbar förklaring.

En av de politiska flyktingar, som flockades på Arbetarrörelsens arkiv, var den preussiske riksdagsmannen Karl Raloff. Han sökte inte svaret på vad som hänt genom att bläddra i socialistiska läroskrifter. Han tänkte själv. I ett samtal med Tage Lindbom yttrade han:

- Hätten wir nur nicht den Kaiser abgesetzt – om vi ändå inte hade avsatt kejsaren!

Han syftade på den tyska revolutionen 1918, som inleddes med att socialdemokraterna tog makten, avsatte kejsar Wilhelm II och införde en ny grundlag, Weimar-författningen. Den fick sedan ge namn åt hela periodens samhälle, Weimar-republiken.

1918 var den tyska monarkin starkt belastad genom sin krigspolitik. Vägen var öppen för att införa det nya samhälle, som radikala krafter länge eftersträvat. Det lyckades också, i yttre mening. Man tog makten över alla samhällsinstitutioner. Alla offentliga tjänstetillsättningar politiserades – polismästare i Berlin blev t.ex. en socialdemokratisk politiker helt utan polisfarenhet.

Men – man förlorade på vägen alltför många människors lojalitet. Makten vann man, men inte de mångas hjärtan. Det blev *deras stat* – inte *vår*. Det visade sig ödesdigert, när världskrisen 1929 slog djupa sprickor i ekonomin. Särskilt allvarligt var det, att denna stat saknade en trovärdig symbolperson. Det fanns politiskt tillsatta presidenter, som företrädde *partier* men ingen som kunde stå som en symbol för hela landet och dess historia. Det fanns en politik att argumentera för, det fanns mer eller mindre trovärdiga politiker, men det fanns ingen som förmådde göra det som en symbol gör: kraftfullt sammanfatta och ge ett uttryck som på djupet berör. Det fanns ord, men inget handslag – så kan man uttrycka det. Karl Raloff sade:

- Vi kunde haft prins Max av Baden som kejsare, vem som helst, bara vi inte hade varit utan.

Det var en senkommen insikt. Inte ens de egna hade ställt upp och offrat något för den progressiva republik, som skapades i Weimar 1918. De många radikala orden förmådde aldrig skapa den lojalitet som krävs i frans stund.

Karl Raloffs senkomna insikt har något viktigt att säga till dem, som nu argumenterar mot en stor folkopinion för att införa en svensk republik. Om de skulle lyckas får de räkna med att det blir *deras stat*, som mycket få kommer att offra något för, när det gäller.

Baltikum nästa?

Kriget i Georgien innebär att Ryssland kränkt internationellt erkända gränser, anfallit en medlem av FN och nu bereder sig att helt eller delvis ockupera ett grannland. Detta tycks ha kommit som en överraskning för den svenska politiska ledningen. Där har man räknat med att få tio års förvarning innan Ryssland eventuellt kunde tänkas bli aggressivt på nytt. Därför har också försvaret minskats till en tiondel. I Baltikum har man insett att det verkliga förhållandet är annorlunda. Där har man sedan 1991 oförtröttligt arbetat på att bygga upp just ett sådant territorialförsvar, som man i Sverige avvecklat. Finland kan med en mindre försvarsbudget än vår sätta upp 16 brigader och har ett kraftfullt flygvapen, som når till Moskva.

Den svenska politiska ledningen hade inte behövt bli överraskad om den hade lyssnat till sin underrättösetjänst. Då hade man känt till, att Rysslands politik mot grannländerna sedan 1990-talet styrts av Karganov-doktrinen, som utarbetats vid det utrikespolitiska institutet i Moskva. Den är den ryska motsvarigheten till USA:s Monroedoktrin under det kalla kriget. Walter C. Clemens har analyserat Karaganovdoktrinen i *The Baltics transformed* (2006). Doktrinen har målet att återta makten över grannländerna, däribland Georgien och Baltikum. Det skall ske på med en kombination av olika åtgärder. Medan man väntar på det rätta tillfället, lägger man under sig delar av grannländernas ekonomi, särskilt transportväsen och energiförsörjning. De rysktalande minoriteterna har en viktig uppgift i förberedandet av maktövertagandet. De aktiveras genom stöd från Moskva. De blir i den psykologiska krigsföringen framställda som förföljda och missgynnade. Det är en bild som inpräglas i dem själva, liksom i den egna och i den internationella opinionen.

Medan trycket ökar mot de bräckliga regimerna i de utsatta länderna, väntar man på det rätta tillfället. Det kom, för Georgiens del, när landets regering försökte återföra utbrytarregionen Sydossetien. Snabbt och effektivt var den ryska armén beredd att ingripa. Här handlade det inte om tio års förvarning. Här handlade det om veckor och dygn. Eftersom målet är att återta makten över grannländerna, är det knappast att förvänta att man kommer att släppa bytet.

Karaganov-doktrinen är ingen hemlighet. Den studerades redan för tio år sedan vid Baltic Defence College i Tartu. Svårigheten är emellertid att nå fram med kunskap till politiker. Den amerikanska underrättelsetjänsten förutsåg angreppet på Pearl Harbour. Den politiska ledningen reagerade inte. Det fanns i Sverige och Danmark omfattande underrättelser om det förestående tyska angreppet 9 april 1940. Ingen av regeringarna tog det till sig. Ingen förberedde sig. Inte ens när angreppet var i full gång förmådde den norska regeringen utfärda en riktig mobiliseringsorder.

Karaganov-doktrinen är inte heller en plan, som kan sättas i verket någon gång i framtiden. Den är redan i full gång i grannstaterna genom uppköp inom logistik och energisektorn, genom aktivering av ryskspråkiga minoriteter, genom psykologiska operationer på strategisk nivå. Nu väntar man på tillfället att gripa in. Det kom i Georgien.

Till detta kommer det som ibland kallats Putin-doktrinen. Den innebär att Ryssland har rätt att militärt gripa in i vilket annat land som helst, där det finns minoriteter med rysk bakgrund. Carl Bildt har helt rätt påpekat, att detta är sådan politik, som Hitler drev före 1939. Den sätter hela den folkrättsliga balansen ur spel genom att den upphäver den suveräna statens självständighet.

Men är inte Sverige skyddat av att nästan alla stater kring Östersjön är med i NATO? Det finns inga andra styrkor i Baltikum än balternas egna, ännu svaga försvar. Erfarenheten från 1938-1939 är att stormakters skyddsgarantier är bräckliga, i synnerhet för dem som inte kan försvara sig själva. Karaganov-doktrinen inledande fas är i full gång i Baltikum. Nu väntar man på tillfället, som kom så lägligt i Georgien. Men FN? I och med att Ryssland är permanent medlem av Säkerhetsrådet kommer FN aldrig att ingripa mot Ryssland. Varje permanent medlem har nämligen vetorätt.

Den svenska ledningens bedömning av Ryssland har byggt på att Ryssland kommer att utvecklas till en demokrati, liknande den svenska, och därmed bli fredligt. I minst tio år har utvecklingen varit den motsatta, vilket tycks vara en överraskning för den svenska ledningen.

I Estland finns det ett talesätt: ”Det enda kan veta om Ryssland är att det är oförutsägbart.”

Den nuvarande regeringens politik har glädjande nog medfört att Sverige nu har ett mycket stort budgetöverskott. Hur det används är en tillförlitlig mätare på vad vi är beredda att satsa på Baltikum. Den ryska makteliten består av hårdföra realister. Protester och debatt är de vana vid att skaka av sig. Men handling har de respekt för.

Domen över Åke Green – och rätten

Tingsrätten i Kalmar dömde pingstpastorn Åke Green, 60 år, till en månads fängelse. Orsaken är att han i en predikan riktat kritik mot bl.a. homosexuell utlevelse. Straffet, som skulle drabba Åke Green, var detsamma som utdöms för misshandel. Ett är säkert. Det motsvarar inte det allmänna rättsmedvetandet att låsa in en hederlig frikyrkopastor en månad i fängelse. Sådana domar har alltid slutat med nederlag för samhället.

Hur skall man då förstå domen mot Åke Green? En nyckel till förståelsen är den svenska rättsideologin överhuvudtaget. Sedan 1920-talet har det dominerande i svenskt rättstänkande varit rättspositivismen. Den innebär att det inte finns något som är rätt eller fel i sig självt. Det vi kallar rätt är endast en ram kring det som beslutas av de makthavande grupperna. I en parlamentariskt styrd stat är det parlamentets majoritet, som äger makten. Dess kompetens har i princip inga gränser. Carl Lidbom var en tydlig företrädare för rättspositivismen. I ett tal 1974 yttrade han: ”Vi måste göra oss kvitt forna tiders syn på lagarna som uttryck för någon sorts oföränderlig rättvisa. Lagen skall inte betraktas med underdånig respekt. Lagarna är instrument för att få igenom våra politiska mål ... vi har inget alternativ till snabba och kortlivade lagar.”

Den lag enligt vilken Åke Green blivit dömd är enligt Lidboms synsätt inte ett uttryck för en rättvisa. Lagen är istället till för att få igenom ett politiskt mål. I den meningen var rättegången mot

Åke Green en politisk rättegång. Han blev dömd, därför att hans predikan gick emot riksdagsmajoritetens politiska mål. Det är den totala jämställdheten. För 25 år sedan yttrade en av socialdemokratins veteraner, Fil.Dr Tage Lindbom: "Idag handlar det om klassernas och rasernas jämställdhet, i morgon om perversionernas." Om det är rätt eller fel har inte med saken att göra. Det enda kriteriet är riksdagsmajoritetens politiska mål. Carl Lidboms tal kan inte sägas stå för en överspelad ståndpunkt vad gäller rättspositivismen. Möjligen är han ovanligt tydlig.

Det har emellertid hänt något med synen på rätten sedan 1974. Europaintegrationen har gjort att ett nytt tänkande, grundat på naturrätten, har kommit in. Naturrätten innebär bl.a. att varje enskild medborgare har klart beskrivna rättigheter, också gentemot staten. Den politiska majoriteten är alltså underordnad rätten. Detta förhållande är föga känt bland svenska jurister, där rättspositivismen ännu dominerar. Till den enskildes rättigheter hör yttrandefriheten. Detta är inte bara ett vackert ideal. Den enskildes rätt mot staten skyddas numera av en domstol, som är överordnad alla svenska domstolar, nämligen Europa-domstolen. Carl Lidbom var medveten om detta redan 1974. Med tanke på den då borgerliga majoriteten sade han: "En majoritet skall inte, genom att införa grundlagsbestämmelser eller ratificera konventioner, kunna hindra oppositionen, om den kommer till makten, från att genomföra sin politik." Detta är det avgörande – inte rätten i sig utan de politiska målen.

Varför skall man då bry sig om lagarna, om de är uttryck för andra politiska mål än man själv har? Svaret är: Tvånget. Om du inte anpassar dig efter våra politiska mål drabbas du av obehagliga följder – påföljder, t.ex. böter eller fängelse. Åke Green hade uppenbarligen andra ideal för samhället än riksdagsmajoriteten. Han använde det han trodde var yttrandefrihet. Därför skulle nu samhällets tvång sättas in mot honom. Carl Lidboms ord får i detta sammanhang en särskild klang: "Lagarna är redskap för att få igenom våra politiska mål."

- Det behövs bara helt lite krut, men på rätt ställe – så beskrevs tågsabotörens uppgift av en av den danska motståndsrörelsens veteraner, Jørgen Glenthøj. Själv blev han efter kriget en av den danska folkekirkens frejdigaste dissidenter och skarpsinnigaste teologer. Han fick efterföljare i pingstpastorn Åke Green. Med helt lite krut – en predikan i Borgholms Filadelfia – fick han den totala makten på fall.

Från 1975 till 2005 hade den svenska riksdagsmajoriteten haft total och av intet begränsad makt över medborgarna. I princip var det samma tänkande som under enväldets tid. Då utgick man från att det suveräna folket överlämnat sin suveränitet till en härskarätt, som på dess vägnar utövade sin totala, av intet begränsade makt. I grundlagen från 1975 utövas denna totala och suveräna makt av riksdagsmajoriteten, med den skillnaden att makten en gång vart fjärde år återlämnas till folket för en dag, varefter det på nytt delegerar sin suveränitet till riksdagen, som då – kanske – fått en något annorlunda sammansättning. Att medborgarna dessutom skulle haft mänskliga rättigheter var enl. bl.a. riksdagens talman Thage G. Petersson något som endast tillkom dem så länge riksdagens beslutade det. Svenska jurister ägnade i allmänhet endast ett förstrött intresse åt att Sverige genom internationella överenskommelser var bundet till naturrätten. Politiker valde att inte tala om saken. Så behövde man inte låtsas om det. I Högsta Domstolen hade man emellertid under lång tid varit medveten om att svensk rätt står under Europa-rätten. I fall efter fall har Sverige blivit fällt i Europa-domstolen. Det gäller framförallt kränkningar av äganderätten. Därför hade man också inom Högsta Domstolen arbetet på att anpassa svensk lag till Europarätten. Man hade förstått att det var nödvändigt. I och med den internationella uppmärksamheten kring åtalet mot Åke Green gick det inte längre att dölja faktum: En riksdagsmajoritet har inte den totala makten. Den har makt endast inom de gränser naturrätten ger. Detta är f.ö. en självklarhet i de flesta civiliserade stater. I Sverige var det däremot en nyvunnen insikt. Den totala makten hade fallit.

Professor Lars Gustafsson hade redan tidigare försökt fästa uppmärksamheten på denna brist i svensk demokrati. Den får bl.a. till följd att vi saknar författningsdomstol. Svenska Dagbladets kulturchef Leif Carlson sökte väcka debatt kring riskerna med majoritetens totala makt. Man kan

inte säga att han lyckades. Men Åke Green lyckades. Han placerade helt lite krut men på rätt ställe. Och den totala makten föll. Nu är det ofrånkomligt att svensk lag måste hålla sig inom naturrättens gränser. Detta är en omvälvning, vars följder inte kan förutses. Man skulle t.o.m. kunna kalla det en statsvälvning. Om man drar ut konsekvenserna, kunde man säga att 1975 års regeringsform inte längre gäller. Det är inte längre så att all offentlig makt utgår från folket, d.v.s. att riksdagsmajoriteten har total och obegränsad makt. Makten är nu mycket tydligt begränsad. Medborgarna har mänskliga rättigheter därför att de är människor, inte därför att riksdagen gett dem sådana rättigheter. Den totala maktens tid i Sverige blev denna gång endast 30 år.

Åke Green blev frikänd i Högsta Domstolen. En fällande dom inte skulle stå sig i Europa-domstolen. Detta är ett fall av principkonflikt i rättsvården. Vi har en själv motsägande lagstiftning. Regeringsformen är folksuverän: "All offentlig makt utgår från folket." I praktisk verklighet innebär det: "De som är flest har alltid rätt." Demokrati innebär nämligen inte att alla är med och bestämmer. Demokrati innebär att majoriteten bestämmer allt, de andra ingenting – *winner takes all*. Detta är en aspekt av rättspositivismen. Den bygger på en grundläggande pessimism – vi kan aldrig veta vad som är rätt eller fel. Det enda vi kan veta just nu är vad som står i lagboken. Denna pessimism bygger i sin tur på en pessimistisk människosyn – det finns inget i människan, som tydligt kan uppfatta vad som är rätt eller fel. Den pessimistiska människosynen lever emellertid ofta tillsammans med föreställningen om människans godhet. Eftersom hon är god är hon också klok, och därför blir de åsikter, som omfattas av de flesta med nödvändighet de rätta.

Vi har nu kommit in i ett annat rättstänkande - Europa-rätten – och den står över svensk rätt. Europa-rätten är naturrättsligt grundad. Den utvecklades i sin nuvarande gestalt efter 1945. Bakgrunden är erfarenheterna av Tredje riket. Tysklands författning från 1919 var folksuverän: De som är flest har rätt. I Tyskland blev de flesta nazister. Enligt rättspositivismen blev då de tyska raslagarna det rätta.

Den moraliska katastrofen var uppenbar. Därför grep man tillbaka på naturrätten. Den innebär att medvetandet om vad som är rätt och fel är nedlagt i människans natur. Naturrätten kan ha en religiös motivering – Gud har gett människan detta medvetande. Naturrätten kan också ha en inomvärldslig grund – medvetandet om rätten finns hos människan som medfödda idéer. Naturrätten är basen för de mänskliga rättigheterna. De mänskliga rättigheterna tillkommer inte människan genom majoritetsbeslut. De mänskliga rättigheterna tillkommer människan som människa. Stater beslutar inte om de mänskliga rättigheterna. De erkänner dem och ansluter sig till dem. Därmed har vi fått ett själv motsägande rättssystem. Rättsligt sett fungerar Sverige både som Tyskland före 1945 och efter 1948, året för Förbundsrepublikens grundande. Genom anslutningen till Europa-konventionen om de mänskliga rättigheterna är det emellertid i sista hand alltid naturrätten som gäller. På lägre nivå är svensk rätt som Tyskland före 1945. På högre nivå gäller samma förhållanden som i Tyskland efter 1948. På tid och längd är Tyskland före 1945 överspelat, även i Sverige. Detta är följden av att Åke Green blev frikänd.

En svensk riksdagsmajoritet kan inte längre besluta om vilken lag som helst. "All offentlig makt utgår från folket" - men bara inom naturrättens gränser. Staten har inte längre monopol på rätten. Vi har rätt att äga, vi har rätt att fostra våra barn som vi själva vill, vi har rätt att tänka fritt, tala fritt, skriva fritt. Vi kan hävda vår rätt gentemot offentliga beslutsfattare. Fallet Åke Green är ett tecken på det nya rättsläget. Det har i all stillhet skett en omvälvning, en revolution.

Vad är en revolution? En definition skulle kunna se ut så: En förändring av statsskicket med andra medel än som är förutsett i konstitutionen. Ett valnederlag för Göran Persson innebär ingen revolution. Sannolikt skulle det innebära en kraftig förändring, men någon revolution vore det inte. Det är nämligen förutsett i regeringsformen att regeringspartier kan förlora val.

Det som hände med frikännandet av Åke Green var emellertid *inte* förutsett i grundlagen. Den s.k. hetslagen gav utrymme för att fälla honom, trots att ingen enda blivit hetsad till hatbrott av hans predikan. Lagen var nämligen så gummibandsartad att den kunde tillämpas med stor frihet. Det räckte med att sprida missaktning mot en definierad grupp. Det är en verksamhet som debattörer och ledarskribenter ständigt håller på med. Vem kan mäta den missaktning som socialdemokratiska

företrädare spritt mot t.ex. kristdemokraterna? Nu framgick emellertid av lagens förarbeten att den inte var till för att skydda exempelvis kristdemokrater utan homosexuella och invandrare.

Det som nu inträffade var en stilla revolution, en förändring av förutsättningarna för svensk lagstiftning. Det var en förändring av styrelsesättet, som inte var förutsedd i regeringsformen. Högsta Domstolen frikände nämligen Green med hänvisning till Europa-konventionen om mänskliga rättigheter. Den har Sverige visserligen sedan länge varit ansluten till, men man har aldrig tagit någon särskild hänsyn till den vid lagstiftningen. Den har juridiskt sett hört till genren ”fromma önskningar”.

Nu visade den sig ha den överordnade lagens fulla kraft. Det gör i fortsättningen detsamma om riksdagen skärper den s.k. hetslagen. De mänskliga rättigheterna står kvar och är överordnade. Genom Högsta Domstolens stilla revolution har befogenheterna för Sveriges riksdag begränsats till att gälla inom de ramar som utgörs av de mänskliga rättigheterna, i detta fall yttranderätten. Var den gränsen går avgörs inte i Stockholm utan i Strasbourg. Att ett parlament är begränsat av de mänskliga rättigheterna är en självklarhet i Washington och Berlin. I Stockholm innebär det en statsvälkning. Plötsligt kan en enskild medborgare hävda sin rätt gentemot Sveriges riksdag. Plötsligt kan inte riksdagen stifta vilka lagar den vill.

Lars Gustafsson har, som nämnts, hävdat att den svenska demokratin är defekt, därför att vi saknar författningsdomstol. Vi har ingen instans, som kan pröva om lagar är i överensstämmelse med författningen och med de mänskliga rättigheterna. Nu visar det sig att Europa-domstolen i Strasbourg delvis fungerar som vår författningsdomstol, när det gäller mänskliga rättigheter. Genom att Högsta Domstolen föregripit ett tänkt utslag i Strasbourg har den i praktiken förändrat förutsättningarna för ”hetslagen”. Det innebär att HD har funnit att lagens förarbeten strider mot de mänskliga rättigheterna och att domstolen därmed underkänt riksdagens beslut. Högsta Domstolen har därmed fungerat som en författningsdomstol. En stilla revolution är genomförd. Fortsättningen är mycket spännande.

Efter Dresden

13-14 februari 1945 förstördes Dresden genom massiva allierade bombningar. Därmed utplånades en omistlig del av världskulturarvet. Tiotusentals, kanske hundratusentals människor fick en kvalfylld död i lågorna. Siffrorna kommer aldrig att blir säkra, eftersom Dresden i februari 1945 var fyllt av flyktingar österifrån. Det andra världskriget stod inför sitt slut. Utgången var given. Varför då denna förödelse över Dresden?

Det första världskriget hade fått politiker och militära taktiker att tänka om. Tidigare hade man trott att avgörandet i krig föll på slagfältet. Det visade sig att det inte var så. Efter fyra års krig hade inget avgörande uppnåtts. Vad som fällde avgörandet var den tyska hemmafrontens sammanbrott efter fyra års effektiv handelsblockad. Av detta drog taktikerna slutsatsen, att det var mot hemmafronten man skulle sätta in stöten. Det nya vapenslaget, flygvapnet, tycktes ge förutsättningar för att påskynda hemmafronternas sammanbrott. Därför byggde alla stater, även Sverige, upp flygstyrkor för fjärrbombning över stora ytor. Tyskland blev den första staten att i stor skala använda det nya vapnet på detta sätt. I förhållande till insatsen gav det ingen effekt alls. Sovjet fortsatte med liknande angrepp mot Finland. Den militära effekten var mycket begränsad.

I England fick erfarenheterna av bombkrig inte genomslag hos ledningen. Tvärtom byggde man ut bombflyget till den grad, att det före landstigningen i Normandie krävde en tredjedel av Storbritanniens krigsansträngning. Den ledande kraften i detta arbete var Arthur Harris – Bomber-Harris kallad – en av det tjugonde århundradets skräckgestalter. Han är mannen bakom Dresdens förstörelse.

Den tysk-brittiske historikern Winfried Georg Sebald (1944-2001) har i några böcker behandlat bakgrunden, bl.a. *Luftkrieg und Literatur* (1999) och *On the Natural History of Destruction* (2003). Det senare verket växte fram som en följd av Sebalds föreläsningar över ämnet i Zürich 1997. Han

reflekterade där kring det egendomliga faktum, att bombkriget nästan inte allts har fått någon spegling i konsten. Varför har ingen målat, diktat eller skulpterat över detta öde, som drabbat så många? Den brittiska insatsen var oerhörd. 1.000.000 bomber föll över 131 tyska städer. 600.000 civila omkom. 3.500.000 hem förstördes. 7.500.000 blev hemlösa – fler än dåtidens svenska befolkning. Hela städer reducerades till rasmassor. I Köln räknar man med att det fanns 31,1 kubikmeter rasmassor per person. I Dresden var motsvarande siffra 42,8 kubikmeter. När Pforzheim angreps 22 februari 1945 omkom 20.000 civila av en befolkning på 60.000. Den militära effekten av denna sanslösa förstörelse var inte mätbar. Ändå hade Bomber-Harris fria händer ända in i krigets slutskede. Det var framförallt civila bostadsråden och kulturvärden, som drabbades. Den krigsviktiga produktionen var väl skyddad och påverkades föga. Men Altstadt i Lübeck ödelades, Hamburgs centrum, Nürnbergs och Münchens historiska kvarter, liksom idylliska små medeltidsstäder som Hildesheim.

Var Bomber-Harris en krigsförbrytare? Ur en synpunkt var han det. Folkrättens första grundprincip är åtskillnaden mellan civilt och militärt. Civila sektorer och individer är i princip alltid skyddade. Visserligen var inte områdesbombning av civila bostäder upptaget bland brotten mot folkrätten, men Martens-klausulen säger att där närmare bestämmelser saknas, skall huvudlinjen gälla. Den är distinktion, skydd av civila människor och civil egendom. I fallet Dresden var läget särskilt tydligt, eftersom de civila dominerade totalt i staden, som dessutom saknade militärt skydd.

Bomber-Harris ställdes aldrig inför rätta. Därmed tillfogades folkrätten skada. Den kom att framstå som segrarnas vapen mot de besegrade, istället för att vara ett uttryck för mänsklighetens rättsmedvetande. Men Dresdens undergång 13-14 januari 1945 kommer inte att glömmas.

En dödsdömds tankar

Den europeiska högsommaren innebär mer än semestrar, hetta och skyfall. Den innehåller också firandet av en av de minnesdagar, som inleder det nya Europas historia. Det är 20 juli, dagen för attentatet mot Hitler 1944. Det var mycket mer än ett tyrannmord man ville åstadkomma. Det var den förändring av Tyskland, som blev verklighet efter Förbundsrepublikens grundande 1948.

Attentatet misslyckades. 5000 människor greps, inte bara attentatsmännen utan också deras hustrur, barn och släktingar. Många avrättades. Bland de avrättade fanns Karl Goerdeler, tidigare överborgmästare i Leipzig. Efter misshandel och tortyr avrättades han slutligen 2 februari 1945, endast tre månader före krigsslutet. Döden kom som en befriare för honom. I fängelset skrev han i september 1944 en sammanfattning av sin vision för det nya Tyskland. Han gav sina anteckningar titeln *En dödsdömds tankar*.

Han börjar orden: ”Jag måste nu beskriva de förhållanden för Europa, som jag ser som mitt mål, och som i sig innesluter vårt fosterland. Eftersom jag inte vet om jag kommer att få nog med tid, vill jag först beskriva, vilka inre förhållanden Tyskland behöver för att tillfriskna och leva vidare.”

Goerdelers första punkt gäller rättssamhällets återupprättande. Domstolarna får endast döma efter gällande lag, inte efter världsåskådning. Vad Goerdeler avser motsvarar rätt väl vad vi idag kallar politisk korrekthet. Domstolarna måste vara oavhängiga i förhållande till den politiska makten. För att undvika godtycke måste varje dom prövas i två instanser. Själv hade han blivit dömd av Roland Freislers ”folkdomstol”, där det inte ens fanns en lagbok. Man dömde efter ”folkets rättskänsla”.

Till rättens upprättande hör också de medborgerliga rättigheterna: Åsiktsfrihet, samvetsfrihet, religionsfrihet, undervisningsfrihet. Detta är friheter, som skall skyddas i grundlagen. En begränsning av friheterna kan endast ske genom lagliga bestämmelser, alltså inte godtyckligt. Redan på denna punkt blir det känsligt för det nuvarande svenska samhället. När en tjänsteman på Migrationsverket förflyttas från sin tjänst p.g.a. sitt engagemang för staten Israel, då kränks åsiktsfriheten.

När det gäller pressfriheten önskar Goerdeler begränsningar. Bakgrunden är den nazistiska pressens totala lögnaktighet och skambeläggande av all opposition. Därför vill Goerdeler att lögn i tryckfrihetens namn skall vara straffbar, också när den inte är till uppenbar skada och men. Därför

skall staten inrätta hedersdomstolar för pressen.

För skolans del vill han i högstadiet införa näringslivskunskap. Syftet är att motverka det ekonomiska lättsinne, som fick så katastrofala följder vid världskrisen 1929. Han vill också föra samman universiteten och de tekniska högskolorna för att främja gemensamt tänkande, vad vi nu kallar tvärvetenskap.

Familjen är statens och folkgemenskapens grundläggande enhet. Det är familjens – inte statens – uppgift att fostra barnen. Detta har i Sverige blivit ifrågasatt av bl.a. Socialdemokratiska kvinnoförbundet, som på denna punkt har hyst eller hyser samma åsikt som Tredje rikets ideologer. För flerbarnsfamiljer vill Goerdeler ha barnbidrag.

Statskyrkosystem kommer inte i fråga. Kyrkorna skall sköta sin egen ekonomi. Den evangeliska kyrkan får rätt att beskatta sina medlemmar, när de skilda kyrkoenheterna förenas och får en beslutordning, där lekmän ingår.

Staten byggs upp av självförvaltande enheter: provins, län och kommun. Dessa enheter övertar alla uppgifter, som inte uttalat tillkommer staten. Statens uppgifter är rättsväsen, näringslivspolitik, utrikes- och inrikespolitik, finans, principer för återuppbyggnad, undervisning och relationer till kyrka, kommunikationer och försvar. Det är viktigt att rättsväsendet är statens första uppgift.

Detta skrevs av en misshandlad, torterad och dödsdömd man i väntan på avrättningen. Mycket har förverkligats i det nya Europa, som var hans mål. Annat måste vi ännu kämpa för. Dit hör rättssamhället, de medborgerliga rättigheterna, pressens ansvar, familjens ställning och statsmaktens begränsning. Karl Goerdeler gav sitt liv för detta. Det är värt en kamp också idag.

En fördjupad kris

Krisen kring smutskastningen av Fredrik Reinfeldt djupnar hela tiden. Först var det ett skriftligt förtal genom en av socialdemokraternas valstrateger. Där insåg Göran Persson omedelbart sakens läge och ingrep. Mannen avskedades. Sedan kom anonyma mail som kunde spåras till en hög befattningshavare inom SSU. Och så kom de teckningar, som cirkulerat inom SSU, där Reinfeldt framställdes som en varulv. Istället för att beklaga övertrampet sökte SSU:s presstalesman att förringa det genom att ställa det på samma nivå som ”fikarumsdiskussioner”. Detta fick den oavsedda konsekvensen att medborgarna plötsligt fick en inblick i de annars slutna partikretsarnas mentalitet. Det är alltså på det sättet man tänker om sina meningsmotståndare. De är djur, rentav missfoster eller monster. I denna miljö fostras ledande politiker.

Marita Ulvskog fördjupade ytterligare krisen, när hon skulle ta itu med den etiska hållningen i sin partiorganisation. Det hon fokuserade på var användningen av organisationens datorer, inte på den belastande mentalitet som nu blivit allmänt känd. Det är inte datorerna som är problemet, det är människorna som använder dem. Istället för att ta avstånd från varulvsbilderna försvarade hon dem. De var, enligt hennes mening, ett legitimt bruk av satiren. Därmed har hon nått ett moraliskt lågvattenmärke.

Varför händer sådant? När den högsta ledningen i ett parti anser det riktigt att framställa en politisk meningsmotståndare som en varulv, är det inte underligt att underordnade befattningshavare använder partiets datorer till att anonymt eller öppet sprida förtal. Vad som har hänt är att partiet har tillägnat sig en moral, som dramatiskt skiljer sig från det som gäller i samhället i övrigt. Det kan förekomma häftiga meningsmotsättningar i arbetslivet. Men om någon i arbetslivet skulle framställa en meningsmotståndare som en varulv, skulle det ses som uppseendeväckande och mycket allvarligt. Även inom kyrkorna förekommer skarpa meningsmotsättningar. Ändå är det otänkbart där, att någon kritiker av t.ex. KG Hammar skulle kalla honom varulv. Vi kan föra över frågan till skolan. Där får lärarna använda allt mer tid och kraft för att bearbeta elevernas inbördes konflikter. Vad hade hänt om en elev spritt varulvsbilder av en annan elev? Det skulle omedelbart kommit upp på rektorsnivå och ansetts som ett grovt fall av mobbning.

Uppenbarligen anser Marita Ulvskog att politiker kan hålla sig med en annan moral är folket i övrigt. I politiken skall sådant vara tillåtet och riktigt, som i det övriga livet är skamligt. Detta kan bara få ett resultat: politikerförakt. Hur har det blivit så? Det som allmänheten nu fått inblick i är

uppenbarligen en mentalitet, som odlats längre tid. Ingen på hög nivå har ingripit. Att döma av Marita Ulvskog har denna ”kultur” rentav uppmuntrats från ledningen. Hur kan det vara möjligt att ett beteende, som är belastande i det övriga samhället, uppmuntras i ett parti?

En synpunkt är att det handlar om människosyn. De flesta av oss inser att vi inte vet allt och inte förstår allt och inte kan blicka in i framtiden. Det är därför vi har olika åsikter. Vi måste räkna med att vi inte har helt rätt och att den andre faktiskt kan ha något att komma med. Det kan till och med vara så att vi har fel. Ändå måste vi handla efter det vi uppfattar som rätt. Det är samma villkor för den andre. I arbetslivets och skolans konflikter vet vi också att hur det än är måste vi leva tillsammans. Därför kan vi inte bete oss hur som helst. I de upphettade politiska miljöerna är det bara vi och dom. Vi har rätt och de andra har fel. Det gäller i frågor, där man omöjligt kan veta allt och där det är fullt rimligt att man kan ha fel.

En annan synpunkt är att politiken har en tendens att dra till sig monomana människor. De är uppfyllda av ett enda, den politiska kampen. De får därmed ett tunnelseende, där de inte uppfattar verkligheten utanför den trånga politiska gruppen. De blir som Marita Ulvskog, de ser inte att de följer en annan moral än folket i övrigt. Detta innebär också att sådana politiska miljöer har en tendens att förstöra människor. De kommer som ansvarstagande, engagerade medborgare. Medan de stiger mot partihöjderna blir de alltmer enspåriga och konfliktsökande. Till sist är de moraliskt förstörda.

Det som nu avslöjats har sannolikt pågått under lång tid. Det är bra att det har kommit fram. Men det är inte bra för Sverige att ledas av politiker, som odlar en sådan mentalitet.

En glömd och verksam historia

2004 klandrade Finlands president den svenska regeringen för att den lägger över Nordens försvarsbörda på grannstaterna. Saken har många aspekter. Den viktigaste är den enkla, geopolitiska. Ryssland är Europas största och kraftfullaste nation. Denna mäktiga nation har i århundraden varit ett problem för sina mindre grannfolk. Rysslands styrelsekick har växlat, men grannfolkens problem med Ryssland har varit bestående. I Estland säger man: ”Det finns bara en sak man med säkerhet kan säga om Ryssland: det är fullständigt oförutsägbart.” I spänningen mellan Ryssland och Västerlandet har utgången gång på gång varit densamma: Västerifrån har Ryssland aldrig erövrats. Däremot har Västerlandet gång på gång invaderats av Ryssland.

Det finns ibland skäl till att en historia blir glömd. Ett sådant skäl är den politiska korrektheten. I Finland efter 1944 hörde det till politisk korrekthet att undvika allt som kunde väcka ryskt misstro. Det bidrog till att för Ryssland negativa fakta ur Finlands historia förbigicks med tystnad. Ett sådant skeende utgörs av bortrövandet av människor från Österbotten under stora ofreden 1713-1721. Den förändrade situationen efter Sovjets upplösning är en del av bakgrunden till att detta nu kan lyftas upp i ljuset. I en uppsats av Pia Lindholm vid Åbo akademi 1999 skildras denna glömda historia. 1713 invaderades södra Finland av ryssarna som nådde Österbotten 1714. Därmed var hela Finland i ryskt våld. Tsar Peter gav order om att ett tio mil brett område längs kusten skulle förhärjas. Området skulle bli helt öde. Pia Lindholm har avgränsat sin undersökning till Vasa, Kristinestad, Vörå och Lappfjärd.. Efter freden 1721 gjorde landshövdingarna beräkningar av hur många som förts bort till Ryssland. Deras beräkningar byggde på uppgifter från präster och länsmän. Den enda forskning vad gäller Österbotten som finns under 1900-talet är ett verk från 1919 – strax efter Finlands frigörelse från Ryssland. I Walter von Koskulls verk om stora ofreden (1953) nämns inte de bortförda.

1710 hade Vasa 1200 invånare. 1720 vad det något över 600. Staden hade alltså förlorat mellan 40 och 50% av sina invånare. Av befolkningen bortfördes 60 personer till Ryssland. Av dem var 3 kvinnor, 8 ungdomar, 48 barn samt 1 av okänd ålder. Av barnen var pojkar i majoritet. I åldern 3-6 år fanns 9 barn, 7-10 år var 21 barn och 8-10 år var 18 barn. 54 av dem fördes bort 1714, vid ockupationens inledning.

I Kristinestad fanns 1706 ca 600 invånare. Här bortfördes 24 personer. 1 vuxen, 4 ungdomar och

19 barn. Bland barnen dominerar flickorna, bland ungdomarna är pojkarna flest. Av barnen var 6 syskon.

I Vörrå socken fanns 1709 en befolkning på omkr. 2.500 personer. Här bortfördes 358 personer: 26 vuxna, 45 ungdomar, 230 barn och 57 av okänd ålder. Bland de vuxna dominerar kvinnorna, bland ungdomarna och barnen är pojkarna flest. Också här skedde de flesta bortförandena under ockupationens första år. 62 syskonförhållanden finns mellan de bortrövade. 15 familjer har förts bort.

Lappfjärd hade 1705 över 1000 invånare. Här bortfördes 54 personer: 6 vuxna, 11 ungdomar, 35 barn och 2 av okänd ålder. Bland de vuxna dominerar kvinnorna, bland ungdomarna och barnen är pojkarna flest. .

Bilden är entydig. Deportationerna koncentrerade sig på kvinnor och barn under ockupationens första år. Tillsammans med ödeläggelsen av kustbygden skapade de skräck, det verksammaste medlet för att åstadkomma underkastelse. En sådan historia kan bli glömd eller förtigen, men chocken lever kvar i det kollektivt undermedvetna, som den österrikiske psykologen Wilfried Daim visat. Sammanlagt fördes ca 20.000 människor bort från Finland under stora ofreden. Den chocken – halvt glömd men inte överksam - ger en bakgrund till den finska presidentens klander av den svenska regeringen.

En stilla revolution

Vad är en revolution? En definition skulle kunna se ut så: En förändring av statsskicket med andra medel än som är förutsett i konstitutionen. Ett valnederlag för Göran Persson innebär ingen revolution. Sannolikt skulle det innebära en kraftig förändring, men någon revolution vore det inte. Det är nämligen förutsett i regeringsformen att regeringspartier kan förlora val.

Det som hänt med frikännandet av Åke Green var emellertid inte förutsett i grundlagen. Den s.k. hetslagen gav utrymme för att fälla honom, trots att ingen enda blivit hetsad till hatbrott av hans predikan. Lagen var nämligen så gummibandsartad att den kunde tillämpas med stor frihet. Det räckte med att sprida missaktning mot en definierad grupp. Det är en verksamhet som debattörer och ledarskribenter ständigt håller på med. Vem kan mäta den missaktning som socialdemokratiska företrädare spritt mot t.ex. kristdemokraterna? Nu framgick emellertid av lagens förarbeten att den inte var till för att skydda exempelvis kristdemokrater utan homosexuella och invandrare. Därmed borde saken varit klar. Regeringsformen säger att ”all offentlig makt utgår av folket”, vilket betyder minst 51% av riksdagsledamöterna. De hade i lagen och dessa förarbeten gjort klart vad de avsåg. Ändå blev Åke Green frikänd.

Det som nu inträffade var nämligen en stilla revolution, en förändring av förutsättningarna för svensk lagstiftning. Det var i all stillhet en förändring av styrelsesättet, som inte var förutsedd i regeringsformen. Högsta Domstolen frikände nämligen Green med hänvisning till Europa-konventionen om mänskliga rättigheter. Den har Sverige visserligen sedan länge varit ansluten till, men man har aldrig tagit någon särskild hänsyn till den vid lagstiftningen. Den har juridiskt sett hört till genren ”fromma önskningar”.

Nu visade den sig ha den överordnade lagens fulla kraft. Det gör i fortsättningen detsamma om riksdagen skärper den s.k. hetslagen. De mänskliga rättigheterna står kvar och är överordnade. Genom Högsta Domstolens stilla revolution har befogenheterna för Sveriges riksdag begränsats till att gälla inom de ramar som utgörs av de mänskliga rättigheterna, i detta fall yttranderätten. Var den gränsen går avgörs inte i Stockholm utan i Strasbourg. Att ett parlament är begränsat av de mänskliga rättigheterna är en självklarhet i Washington och Berlin. I Stockholm innebär det en stillsam statsvälvning. Plötsligt kan en enskild medborgare hävda sin rätt gentemot Sveriges riksdag. Plötsligt kan inte riksdagen stifta vilka lagar den vill.

Professor Lars Gustafsson har med uthållighet och tyngd hävdat att den svenska demokratin är defekt, därför att vi saknar författningsdomstol. Vi har ingen instans, som kan pröva om lagar är i överensstämmelse med författningen och med de mänskliga rättigheterna. Nu visar det sig att Europa-domstolen i Strasbourg delvis fungerar som vår författningsdomstol, när det gäller

mänskliga rättigheter. Genom att Högsta Domstolen föregripit ett tänkt utslag i Strasbourg har den i praktiken förändrat förutsättningarna för "hetslagen". Det innebär att HD har funnit att lagens förarbeten strider mot de mänskliga rättigheterna och att domstolen därmed underkänt riksdagens beslut. Högsta Domstolen har därmed fungerat som en författningsdomstol. En stilla revolution är genomförd. Försättningen är mycket spännande.

Forskningens frihet

I den samtida debatten har man uppmärksammat de risker, som finns när forskningen blir ekonomiskt styrd utifrån. Företag och korporationer – t.ex. fackföreningsrörelsen – kan beställa och bekosta forskning av universitet. Givetvis vill beställaren ha resultat, som gagnar hans syften. Om det vill sig illa blir forskaren en hovpoet hos den penningstarke. Då är han en som bara säger det som beställaren vill höra.

I Nils-Arvid Bringéus bok om professor Carl-Wilhelm von Sydow (1878-1952) aktualiseras en annan aspekt. Det är den ideologiska styrningen av forskningen. Carl-Wilhelm von Sydow var etnolog – folklivsforskare – och anknöt därmed till en stor småländsk tradition. Den svenska etnologins fader, Gunnar-Olof Hyltén Cavallius var smålänning från Vislanda, där redan hans far, prosten Cavallius, intresserat sig för etnologi. Carl-Wilhelm von Sydows mor var en Rappe, född på Tagels gods i Mistelås. Familjen hade starka band till Tyskland.

1933 övertog Adolf Hitler efter ett allmänt val makten i Tyskland. Det var inledningen till en ideologisering av hela det tyska samhället. Ideologin – nationalsocialismen – var en blandning, där socialism och darwinism utgjorde viktiga inslag. Grundstrukturen var föreställningen om *rasen*. De olika raserna lever enligt ideologin i ständig kamp med varandra, och i denna kamp segrar den bättre. Därmed går utvecklingen framåt. Eftersom rasen var ett grundelement i ideologin, hamnade etnologin i fokus för makthavarnas intresse. Etnologin sysslar ju med folkkulturen, med sagor, föreställningar, minnen och attityder i folkdjupet. Ideologins intresse var givetvis att genom etnologin framställa den ariska rasen och det tyska folket som det bättre i rasernas kamp.

Carl-Wilhelm von Sydow uppmärksammade tidigt vad som hände i Tyskland. I ett brev 24 mars 1936 skriver han: "...många av hans (Hitlers) anhängare är fantaster, som saknar begrepp om hederligt vetenskapligt arbete och som inte förstår sanningens värde." Vad som utmärker den ideologiskt präglade forskaren är just det som Carl-Wilhelm von Sydow här pekar på. Forskningen är för honom ett medel i ideologins tjänst, ett redskap för att åstadkomma den förändring, som ideologin syftar till. Det blir som i talesättet: "Som man ropar i skogen får man svar." Ur det etnologiska materialet läste de nazistiska forskarna ut endast sådant, som gav det tyska folket de allra bästa egenskaper. En ideologisk forskare är främmande för det tunga vetenskapliga arbete, där det gäller att mödosamt och rättvist söka förstå och skapa en bild av strukturen i stora materialsamlingar. När han har funnit något, som tycks peka i ideologins riktning, blir det en stor vetenskaplig upptäckt, och han ser inte det andra. Han "förstår inte sanningens värde". Om ideologin stöds från samhällets makthavare blir resultatet katastrofalt för forskningen. Carl-Wilhelm von Sydow skriver: "...professor Höffer i Kiel är en komplett charlatan, som fått docentur och professur på en förbannad smörja till avhandling, som i Sverige skulle ha komplett underkänts. Kiel är just ett sådant universitet som präglas av det sämsta i det nya riket med en nyhedendom av tarvligaste slag."

Är von Sydows upplevelser av vetenskapens förfall i Tredje riket något, som vi nu kan lära oss något av? Svante Nordin har visat på att fredsforskningen, som var styrd av 1970-talets politiska nedrustningssträvanden, hade samma tendens att producera vetenskaplig bluff. Vi har all anledning att vänta oss liknande tendenser, så snart maktcentra av olika slag försöker styra forskningen efter ideologiska linjer. Än riskablare blir det, när forskarna själva är ideologiskt styrda. Då kan vi vänta oss mer än en "komplett charlatan". Det svåra är bara, att ideologin ofta är dold i det som spelar "det självklaras roll i historien" – för att tala med Anders Nygren.

20 juli - för samvetets skull

En officer är alltid underställd. Detta är officerens roll. Han är statsledningens tjänare. Det är hans mycket klara begränsning, också när han är en framgångsrik härförare. Men det finns också en begränsning av statens rätt att kräva hans lojalitet. Det är samvetet.

Det fanns ett starkt medvetande om detta bland de tyska officerare, som låg bakom 20 juli-attentatet mot Hitler 1944. Det var en lång väg, innan de tog detta yttersta steg. Det kostade dem livet. Många av dem har blivit kända och hedrade i efterhand, främst översten, greve Claus Schenck von Stauffenberg. Kring honom fanns en krets av män med stark integritet. En av de mer okända är general Erich Hoepner.

Hoepner var redan 1933 motståndare till nazismen. Han dolde det inte. Under Frankrike-fälttåget kom han i konflikt med Waffen SS, som höll ett brohuvud vid la Basse-kanalen. Förbandschefen från SS sade till Hoepner: ”SS kommer att hålla brohuvudet. Människor spelar här ingen roll.” Hoepner var tyst ett ögonblick, sedan sade han, först nästan viskande, sedan med full kraft: ”Människor spelar alltså ingen roll i ert SS? Då kan jag tala om för er, att för våra soldater finns det inget mer värdefullt än människor, men vad vet ni och era gelikar om krigets lagar? Ni är en slaktare och ingen officer! En militär framgång har endast då ett värde, när den har vunnits med minsta möjliga förlust av människoliv. Annars kunde man göra vilken dilettant som helst till militär chef.” Hoepners ord rapporterades uppåt, och SS-enheten underställdes en annan chef.

Vid Barbarossa var Hoepner chef för 4. pansararmén. I början av december 1941 hade den trängt fram till Moskväs närhet. Förbanden var starkt decimerade, utmattade, med bristande underhåll, utan personalersättning och utan utrustning för den ryska vintern, där temperaturen nu kunde gå ner till -40. Hoepner förutsåg att fronten skulle bryta samman vid ett ryskt motanfall. Reträtt var den enda möjligheten att rädda armén. Redan i november hade Hoepner insett det kommande läget och på eget initiativ påbörjat en befästningslinje bakom fronten, Hoepner-linjen. Hitler däremot förbjöd 16 december varje tillbakadragande.

De första dagarna i januari inledde ryssarna det av Hoepner förutsedda motanfallet och krisen blev akut för tyskarna. På flera punkter bröt ryska styrkor igenom. I det läget gav Hoepner 7 januari order om reträtt till den förberedda befästningslinjen. Två timmar efter hans order blev han på Hitlers befallning avsatt. Hoepners avskedsord blev berömda:

- Jag har blivit avsatt från min post som befälhavare för 4. pansararmén, därför att jag inte följt Führerns befallning. Från ungdomen hör jag samman med den tyska armén och har därmed skyldigheter mot den tyske soldaten. Jag fattade mitt beslut i medvetande om mitt ansvar inför den Högste. Jag skulle i varje läge handlat på samma sätt. Jag vet att detta innebär slutet på min militära bana, men jag avgår i medvetande om att jag har fyllt min plikt mot min armé och mitt folk. Måtte var och en av er vid slutet av sin bana kunna säga detsamma.

På Hitlers order berövades Hoepner sin grad och utstöttes ur armén ”på grund av feghet”. Men Hoepner-linjen räddade de tyska arméerna, och hans anseende som en förnämlig officer kunde ingen beröva honom. När 20 juli-attentatet genomförts och Operation Valkür satts i verket blev han chef för reservarmén i hemlandet, där Stauffenberg var stabschef. Hoepner dömdes till döden efter en skandalös rättegång, ledd av den beryktade Roland Freisler, och avrättades 8 augusti 1944. Han hade själv en gång sagt: ”Det är inte framgångens glans utan insatsens renhet, som avgör ett människolivs värde.”

Förstå eller inte förstå

Gång på gång kommer kristna ställningstaganden i konflikt med tidsandan. I vissa fall kan denna konflikt få världspolitiska följder. Som bekant var George W Bushs ställningstagande i abortfrågan en viktig orsak till att han blev president. En annan sak är att U.S.A:s president har mycket små möjligheter att påverka den frågan.

Även i Sverige får spänningen kristendom-tidsanda politiska konsekvenser. Kristdemokraterna skulle knappast funnits om det inte varit fri abort. En annan sådan fråga är nu aktuell, synen på homosexualitet. Det är en lättköpt utväg att inför sådana frågeställningar säga: ”Jag fattar inte hur någon kan ha sådana åsikter.” Det är egentligen mest ett uttryck för oförmåga eller ovilja att förstå. Skall inte samhället falla sönder totalt måste sådana attityder övervinnas. Men hur?

Det gäller att komma till insikt om var skillnaden ligger. Vad är roten till att vi tänker annorlunda? Då kan man börja med människosynen. Professor Svante Nordin sade en gång: ”Grundbulten i den moderna verklighetsuppfattningen är föreställningen om människans godhet.” Det är en hanterbar utgångspunkt. Om människan är god, är hon också klok. Med sitt förnuft kommer hon alltid fram till den rätta insikten. Ju fler goda och kloka människor, som enas, dess godare och klokare blir besluten. Ett problem med den föreställningen utgörs emellertid av onskans förekomst. Den kan också få andra namn – konservatism, reaktionär inställning o.s.v. – men det är det onda man avser. Man kan då tänka sig att vissa människor är goda och andra onda, vissa är kloka och andra dåraktiga. Då gäller det för de goda och kloka att utesluta de onda och dåraktiga från inflytande. Det blir en elitism, där man definierar sig själv som god och klok medan man utdefinierar de andra som onda och dåraktiga. Denna elitism fungerar effektivt t.ex. i mediavärlden och politiken.

Förekomsten av det onda kan också förklaras med onda strukturer eller fördomar, som gör att i och för sig goda människor beter sig negativt. Detta är den marxistiska och liberala tolkningen. Den blir dock problematisk, där marxister och liberaler länge fått prägla ett samhälle, utan att det onda försvunnit.

En mer hållbar tolkning av det ondas verklighet är att människan inte är alltigenom god utan en blandning av gott och ont, av insikt och dårskap. Då är det inte alltid givet att de flesta har rätt. Då har vi ett stort behov av ledstjärnor utanför oss själva. Georg Henrik von Wright har med en skakande bild fångat detta dilemma: Om vi bara leds av det ljus vi själva bär, kommer vi att irra allt djupare in i mörkret.

Därmed riktas uppmärksamheten mot ljuset utanför oss, mot Gud. Om Gud inte finns, är frågan ointressant. Om Gud finns är den högviktig. Om Gud inte gett sin vilja till känna, får vi lämna saken, om Gud däremot gett sin vilja tillkänna på ett tydligt sätt, är det här vi har att söka det ljus som leder bättre än det vi har i vår egen hand. Då är det i Guds vilja vi har att söka vägledning, när det gäller t.ex. abort och homosexualitet. Var har då Gud gett sin vilja till känna? Det kristna svaret har under 2000 år varit: Jesus Kristus i Bibeln. Antingen kan man då se Bibeln som berättelser om människors erfarenheter av tron på Jesus, eller också kan man se den som ett budskap från Gud, framburet av inspirerade människor. I det första fallet är Bibeln tänkvärd men knappast förpliktande, i det andra fallet är den en tillförlitlig vägledning.

Vill man förstå vad det handlar om, är det frågorna om människan och Gud som skall belysas. Ställningstagandena i de konkreta fallen blir då förklarliga. Då kan man förstå också George W. Bush. Vill man inte förstå, har man sagt något viktigt om sig själv. Det är tänkvärdt för omgivningen.

2. Världen väntar

Amerikas framtid är vår

Sedan 1945 har svensk säkerhetspolitik byggt på den tysta förutsättningen att USA kommer till vår hjälp, om läget blir kritiskt. Det är en paradoxal inställning, eftersom man samtidigt menar att man inte bör eller inte skall ställa upp på några amerikanska ambitioner i världspolitiken. Ur amerikansk inställning är Sverige mycket litet, ointressant, avlägset, opålitligt, när som helst berett att sälla sig till USA:s kritiker – inte precis en sådan nation för vilken man offrar eget blod. Den osäkerhet som finns om eventuellt amerikanskt bistånd vid kris gör varje amerikanskt presidentval mycket viktigt för Sverige. Amerikas framtid är vår, antingen vi vill det eller ej.

Vilka frågor är då avgörande inför det kommande valet i Amerika? Docent Kjell O. Lejon vid Linköpings universitet har grundliga kunskaper om ett annat Amerika än det som möter i svenska medier. Han skrev sin doktorsavhandling i USA om Ronald Reagan. Han har undersökt religionens betydelse i amerikansk politik i sin bok *God bless America*. Nu utkommer han med en ny bok, *Bush och det tysta kriget (ProVita)*. Det är en undersökning av abortfrågans behandling i USA, från Richard Nixon till George W. Bush. Abortfrågan är helt avgörande för det amerikanska valet. I en opinionsundersökning 15-17 juli 2004 blev resultatet följande: 77% ansåg att skattemedel inte skulle användas för aborter, 61% ansåg att aborter inte skulle få företas när fostrets hjärta börjat slå. Efter 20 veckor känner fostret smärta, och 77% ville att abort skulle vara förbjuden efter denna tid. 49% betecknar sig som pro-life, d.v.s. tillåter endast aborter i extrema fall. 45% kallade sig pro-choice, vilket innebär att de anser att modern skall avgöra. 18% säger att aborter aldrig bör vara lagliga. Endast 13% hävdar att abort skall kunna utföras under hela havandeskapet.

Samtidigt är abort tillåten i hela USA. Orsaken är ett utslag i Högsta Domstolen. 22 januari 1973. Då beslöts att en kvinna i Texas, som hävdade att hon blivit våldtagen, skulle få abort. Därmed upphävdes abortlagen i Texas. Högsta Domstolen tolkar författningen, och i dess fjortonde tilläggs sägs att ingen delstat får inkräkta på medborgarens frihet. Beslutet i Högsta Domstolen kommer ingen president förbi. Samtidigt som USA:s president har stor frihet i utrikespolitiken är han i inrikespolitiken den mest kringskurne makthavare. Hans maktutövning kan endast röra sig inom de gränser Högsta Domstolen anger. Dess domare är oavsättliga och sitter på livstid. När någon av dem avgår kan presidenten föreslå en ny, men beslutet måste bekräftas av kongressen. Han kan föreslå lagar, men kongressen måste godkänna dem. Vidare är han begränsad av delstaternas lagstiftning och egen politik, liksom av domstolarna i övrigt. När det gäller inrikespolitik har Amerikas president mindre makt än Sveriges statsminister.

Kjell O. Lejon har undersökt de uttalanden som USA:s presidenter – alltifrån Richard Nixon, har gjort i abortfrågan. Alla är de negativa till abort. Undantaget är Bill Clinton. George W. Bush är dem mest tydliga abortmotståndaren. Han är också den som varit mest konkret i sin politik på denna punkt. Ett hett diskussionsämne har varit vad som i Amerika kallas partial-abortion. Genom att påverka kvinnans hormonbalans i manlig riktning kan man få henne att stöta ut fostret i vad som liknar ett missfall. När barnet är till hälften fött skär man upp huvudet och suger ut hjärnan. George W. Bush har lyckats att få igenom en lag, som förbjuder denna metod.

Vad är bakgrunden till det starka amerikanska motståndet mot abort? Det är religionens, särskilt kristendomens, starka ställning i USA. Den kristna tron är starkt livsbejakande. Den säger ja till livet i alla former, på alla plan: det ofödda livet, barnet, den unge, äktenskapet, det sjuka och åldrande livet. Allt mänskligt liv uppfattas som en gåva av Gud och som en välsignelse. Det innebär att allt mänskligt liv har en positiv potential. George W. Bush återkommer gång på gång till detta tema. Han har gett det ett namn: *a culture of life*, en livets kultur.

I det kommande valet är John Kerry utmanaren. Han har samma inställning som Bill Clinton. Det är inte till hans fördel i det rådande opinionsläget. Det är därför viktigt för honom att fokusera på andra frågor.

Kjell O. Lejons undersökning är viktig och unik i det nordiskt sammanhang. Han gör det mycket

tydligt, att ingen kan förstå USA utan att ge akt på religionens betydelse.

Olösliga problem

Båtkatastroferna på Medelhavet ställer Europa – och Sverige – inför ett olösligt problem. Roten till problemet är att livet i ett stort antal länder i Afrika och Asien är så outhärdligt, att människor är beredda att ta ofattbara risker för att söka ett bättre liv i Europa. Livet i dessa outhärdliga länder kan vi inte påverka. De försök som har gjorts att ersätta omänskliga regimer har bara skapat ännu större problem. Det räcker med att nämna Irak.

De romska tiggarna är ett annat, mindre besvärande och mindre dramatiskt problem. Men det blir mer akut, eftersom vi har det så nära inpå oss. Roten till problemet är romernas situation på Balkan och i Mellaneuropa. Det blir alltmer uppenbart att svenska instanser och enskilda hjälpsatser endast i mycket begränsad omfattning kan bidra till problemets lösning. Rumänien, Bulgarien, Bosnien, Slovakien och Ungern är suveräna stater, där svenska myndigheter inte kan agera. Det är dessutom så, att det är stater som har härjats av två världskrig och blivit föröddade av ett halvsekel kommunistisk diktatur. Ingendera delen har drabbat Sverige.

Tvärtom har Sverige under 1900-talet haft ofattbart gynnsamma politiska och ekonomiska fördelar jämfört med resten av Europa. Just när dessa fördelar var som mest fördelaktiga – efter 1945 – flödade den arabiska oljan, världshistoriens billigaste energi. Att så mycket lyckades och gick så bra berodde huvudsakligen på denna kombination av osannolikt förmånliga förhållanden. Baksidan är att ett nationellt övermod fick grogrund, ett övermod som ofta nog tar sig kulturimperialistiska former, även idag. Vi är ju först i världen, bäst i världen, en moralisk stormakt som kan lägga sig i och mästra andra folks attityder och handlingssätt. Vi har ju rätt och de andra borde vara som vi. Det säger sig självt, att en sådan attityd är kontraproduktiv i det internationella umgänget. Varken kineser, saudier eller rumäner tar till sig ett sådant bemötande, inte deras politiker och inte mannen på gatan.

Vad återstår då, om vi inte kan lösa problemet med outhärdliga länder och outhärdliga förhållanden för utsatta grupper? Vad återstår, om vi kommer fram till att vi inte kan lösa romernas problem på Balkan? Vi kan lära av läkarna. Läkaren har tre uppgifter: att bota, och där han inte kan bota skall han lindra, och där han inte kan lindra skall han trösta. Kanske har det svenska samhället hamnat i samma situation som läkaren, när han inte kan bota. Då söker han vägar att lindra. Vårt samhälle kan inte lösa varken flyktingvågen över Medelhavet eller romernas situation i hemländerna. Men lindra kan vi i många fall, både som folk och som enskilda. Lått oss inrikta oss på att lindra, istället för att fåfängt försöka lösa problemen. Det ingår också i folkrätten att läkaren har en skyldighet att behandla alla patienter, oavsett grupptillhörighet. Vi andra kan ta till oss den grundinställning, som innebär att en människa alltid i första hand är en människa. Vi kan varken som folk eller enskilda lösa alla andras problem, men vi kan lindra nöden får några. Och där det inte går att lindra, kan vi som enskilda trösta. Ibland kan det räcka med en vänlig blick.

Det är nyttigt för det nationella övermodet att inse att det finns problem vi inte kan lösa. Det finns till och med problem, som vi inte förstår. Det är en insikt, som mognar, när man lever med olösliga problem.

Nationalskatter

På Nationaldagen är det på sin plats att glädjas över Sveriges nationalskatter. Tanken kan gå till fanan, riksregalierna, Uppsala domkyrka, Sarek, Stockholm skärgård. Vi kan också tänka på de unika begåvningarna: Jussi Björling, Björn Borg, Carl Milles, Birgit Nilsson. Men ingen av dem skulle blivit vad de blev för Sverige utan att människor hade upptäckt dem, gett stöd, uppmuntran och utrymme. Så blev de nationaltillgångar.

Det är inte alla som förstår detta. För några år sedan skulle en recensent skriva i en stor svensk tidning om en ny bok av Ylva Eggehorn. Han började med att reflektera över hennes unika

begåvning. Redan som 12-åring var hon en färdig poet. Tidningens kulturredaktör protesterade: ”Så kan du väl inte skriva. Det verkar som att de begåvade är en särskild sorts människor och mer värda än andra.”

Den estniske författaren Jaan Kross berättar i en av sina noveller om ett annat sätt att se på begåvningar. Det fanns under den sovjetiska ockupationen av Estland 1941 vid universitetet i Tartu en mycket begåvad student. Kamraterna insåg att det fanns risk att han skulle deporteras eller dödas av kommunisterna. Därför beslöt de sig för att försöka smugla ut honom till Finland i en tom järnvägsvagn avsedd för bensin. I noveller omkommer den unge mannen i bensinångorna. Den student, som var hans förebild överlevde tankvagnen. I Finland gick han in i Brödrabataljonen, det förband av frivilliga balter och ingermanländare, som kämpade för Finland sedan fortsättningskriget brutit ut. Han stupade vid Tali Ihantala, där den finska armén med mycket stora förluster stoppade den sovjetiska invasionen av Finland. Den delen av berättelsen kom alltså inte med i novellen. Men vad Jaan Kross lär oss är att de unikt begåvade är nationalskatter, som måste räddas åt framtiden – för hela folkets skull. De är inte bara begåvningar, de är gåvor.

Professor KG Jan Gustafson vid dåv. Högskolan i Kalmar utbildade generationer av historielärare. Han skrev en gång, att nivån på en lärare eller en chef avgöres av förmågan att ta sig an de unika begåvningarna. Den förmågan hade Jaan Kross och hans kamrater i Tartu 1941. Den hade också Björn Borgs tränare, Birgit Nilssons sånglärare och Carl Milles professor vid konstademin. Så blev de och deras insatser till nationalskatter. Men kulturredaktören, som inte tålde att Ylva Eggehorn var begåvad? Sådana attityder gör inte Sverige – eller Estland - till bättre länder att leva i.

Norden i Baltikum

Norden finns med i Baltikum på många plan: kulturellt, ekonomiskt, militärt och politiskt. Ett tydligt exempel på det nordiska engagemanget är de nordiska lärarna vid militärhögskolan i Tartu, *Baltic Defence College*. Här utbildas nu Baltikums militära elit.

En av de nordiska lärarna är major Lars Rosander från Göta Ingenjörregemente, Eksjö. Han berättar:

- Vi arbetar med uppbyggnaden av de baltiska försvaret på en 10-årsperiod. Vi utgår från vad som redan finns, vad som kan anskaffas och vad som kan komma utifrån. Modellen är en värnpliktsarmé i stater, indelade i militärdistrikt som Sverige och Finland. Förstahandsuppgiften är försvaret av det egna territoriet. Två fall är aktuella: Det första är ett överraskande angrepp med stående styrkor mot strategiska objekt: huvudstäder, kommunikationer, hamnar. Det andra scenariot är ett anfall efter uppbyggnad med en invasion över landgränsen och havet. I båda fallen kan man räkna med att fienden snabbt kommer in på djupet. Uppgiften för min egen tjänstegren, fältarbetstjänsten, blir i huvudsak minering och förstöring i syfte att störa fiendens underhållslinjer och begränsa hans rörlighet.

Ett estniskt talesätt säger: ”Vi har varken vulkaner eller jordbävningar, men – vi har en granne.” Hur stämmer det?

- Ryssland är en stor och mäktig granne, som befinner sig i ett tillstånd, karaktäriserat av stor osäkerhet. Det innebär att man inte kan stanna vid symmetriska spänningar, d.v.s. spänningar mellan fullt organiserade stater med krigsmakter. Rysslands obalans och sönderfall innebär att man också måste räkna med asymmetriska konflikter, d.v.s. konflikter mellan stater och andra krafter, t.ex. organiserad brottslighet, väpnade rörelser och krigsherrar. För Baltikums del utgör den rysktalande minoriteten en osäkerhetsfaktor. Om relationerna sköts illa, kan spänningarna öka. Om de sköts väl kan minoriteterna däremot bli en positiv faktor, t.ex. för handel och ekonomi.

Den ryska staten är en svårbedömd storhet. Det finns i den ryska allmänheten en annorlunda verklighetsbild än hos oss. På hög nivå finns demokratiska former, som saknas på de lägre nivåerna.

Demokratisk tradition saknas generellt. Dessutom finns det inte bara en utan tre språkligt besläktade stater: Ryssland, Vitryssland och Ukraina. Av dem lutar sig Vitryssland mot Ryssland, medan Ukraina söker anknytning västerut och nu eftersträvar NATO-medlemskap. Det mest svårbedömda är följderna av Rysslands nationella förödmjukelse. Det är överhuvudtaget en felkälla i säkerhetsbedömningen, att man endast förväntar sig att människor handlar förnuftigt. En annan icke-rationell faktor är den kvardröjande sovjetmentaliteten. Den utmärks bl.a. av brist på vilja och förmåga att ifrågasätta. Skenet utåt är viktigare än innehållet. Nu finns det emellertid media som inte helt kontrolleras centralt. Dessutom når utländska etermedia långt in. Det kan innebära att sovjetmentaliteten kan försvagas. Den verkliga och enda möjligheten att bryta upp denna mentalitet måste dock komma inifrån. Skolan skulle här kunna spela en avgörande roll. Det är dock inte självklart att det nya kommer att uppfattas som bättre än det gamla. Ur kortsiktig militär synpunkt kan det sovjetiska systemet med central kontroll uppfattas som bättre. Det ger t.ex. möjlighet att mörklägga negativ information, något som är omöjligt i ett öppet, västerländskt samhälle. Baltikum befinner sig mellan de två kulturerna, på väg västerut, men det återstår ännu en bit väg att gå.

Vilken nivå har eleverna vid *Baltic Defence College*?

- De har mycket olika bakgrund. Endast några få av dem har redan lett förband, ingen högre än kompani. Deras teoretiska kunskapsgrund är vissa fall bättre än hos motsvarande svenska elever. De har större förmåga till utantillärning, de stavar och skriver bättre.

Skolans mål är att utbilda stabsofficerare med hög etisk nivå. Vi lär ut fasta etiska normer för hanteringen av egendom, materiel och personal. Vår elever kommer att få höga positioner, och vi vill att de skall se sig som samhällets tjänare. En hög ställning är inte en bas för privilegier, den är ett ansvar. De måste kunna vinna förtroende för försvaret hos allmänheten.

Blir det kulturkollisioner på en internationell skola som *Baltic Defence College*?

- Här finns en inre dynamik, som är både en fördel och ett gissel. För oss internationella lärare gäller det att var både ödmjuka och tydliga. Vi har en bra och öppen dialog, men det är svårare med nyanserna. Eleverna vill ha allt i svart-vitt. De har svårt att handskas med gråzonerna, där chefer måste kunna agera självständigt utifrån givna regler. Vi vill få dem att styra ut från makttänkandet, ut på större bredd, att bli öppna för nya idéer. Det sägs ju också att en människas mentala ålder kan mätas på hennes obehag inför nya idéer.

Vad är det som sätter känslorna i svallning på *Baltic Defence College*?

- Det är minoriteternas ställning, sovjetsamhället och utländsk taktlöshet. Våra elever har växt upp i sovjetsamhället och en onyanserad kritik kan få dem att identifiera sig med sin bakgrund. När det gäller minoritetsfrågan ser vi lärare som vår uppgift att visa på konsekvenserna av olika handlingsmönster. Däremot bör vi inte komma med pekpinnar. Vi har haft problem med några utländska föreläsare, som uppträtt taktlöst. I själva vår undervisningsteknik finns också moment som sätter känslorna i rörelse. I grupparbetena kan känslorna komma i svallning, liksom vid redovisningarna, där eleverna har lätt att identifiera sig med sina resultat. Deras lojalitet mot de egna ländernas lösningar kan också leda till meningsmotsättningar.

Hur fungerar det utländska militära stödet till Baltikum?

- I många fall genomtänkt och bra. I andra fall motverkar det sitt syfte. Det som inte är användbart hemma går förmodligen inte heller att använda här. Det är viktigt att de understödjande länderna samordnar sina insatser så att det blir effektivt. Det är också angeläget att relationen blir sådan, att de baltiska länderna aktivt definierar sina behov och inte bara okritiskt tar emot allt som bjuds. Man skall inte sända hit sådant som man själv inte vill ha, varken av det enkla eller det högt utvecklade. Stödet skall inte heller vara till för att utvidga givarnas intressesfärer utan för att stödja mottagarna.

Kyrkan som hoppets tecken

- Han knäböjer vid altaret. Biskop och präster lägger sina händer på hans huvud och ber. Ove Sander blir insatt som rektor för Teologiska Institutet i Tallinn. Helgeandskyrkan – Pühavaimu kirik – i Tallinn är fylld av en högtidsförsamling. Det är lätt att följa med i gudstjänsten. Den följer mässans klassiska ordning. Korallerna är desamma som i hela den evangeliska kristenheten.
- Vid Teologiska Institutet utbildar den evangelisk-lutherska kyrkan i Estland präster, kyrkomusiker och religionslärare. Bland de närvarande finns gäster från Tyskland, Finland, England och Sverige. Där finns en präst från ett litet fiskeläge öster om Tallinn. Hans församling har 70 medlemmar, varav 12 är aktiva. Där finns en ung officer, som vill börja studera teologi. Där finns en tysk präst, som lärt sig estniska för att kunna undervisa vid institutet.
- Ove Sander har under många år varit kyrkoherde i Nõmme församling utanför Tallinn, en av de mest aktiva i Estland. Dessutom har han varit ansvarig för den pastoral utbildningen på institutet. Den liturgiska installationen av den nye rektorn är ett tydligt tecken på den stora andliga betydelse, som man tillmäter den teologiska utbildningen. Självt berättar han:
 - Jag är uppvuxen i en kristen familj i Tartu. Mitt första minne är när jag vid tre års ålder var i kyrkan tillsammans med min mor. Då – under Sovjet-tiden – var det mesta utom gudstjänst förbjudet för kyrkan. Friheten kom stegvis. När jag gick i gymnasiet började människor skaffa sig estniska flaggor och sjunga fosterländska sånger. Så kom självständigheten 1991. Självt började jag efter gymnasiet studera på teknisk högskola, men redan efter några månader insåg jag att detta inte var min väg. Jag blev antagen till Teologiska Institutet i Tallinn. Det låg då i ett litet envåningshus på Domberget. Där fanns hela den estniska kyrkans förvaltning. Då var det en lycka att få en teologisk bok i sin hand. Hela institutet var två rum. För att komma till vår lilla föreläsningssal fick vi gå genom det rum, där biskopens sekreterare satt. Vi var då 20 studerande. Många sade till oss att vi satsade på en förlorad sak. Prästbristen var så stor att vi fick prästvigas efter endast kort studium och sedan fullfölja utbildningen stegvis. Självt var jag bara 21 år, när jag prästvigdes i januari 1991, frigörelsens år. Den kärleksfulla gemenskapen mellan professorer och studenter, som jag då mötte, blev för mig livsavgörande. Det fanns mycket hängivenhet och offervilja bland oss, mer än det jag ser idag.
- Det var många, som vände sig till kyrkan under åren kring frigörelsen. Hur har det gått för dem?

- Under slutet av ockupationstiden, när friheten vaknade, var det många som upptäckte kyrkan som den enda fristaden. Det blev ett genombrott för kyrkan på ett yttre plan. Men det räcker inte med att vara dissident. Vi behöver helhjärtade studenter, hängivna i tron, som vill arbeta helt för Guds ära. Det är vad jag själv vill. Min erfarenhet är också att de, som har en kristen familjebakgrund, är mer stabila. Konflikter är oundvikliga i församlingslivet, och de som är helt nya i tron har svårare att klara dem än de, som levt i en kristen miljö sedan barndomen.

Ärkebiskop Jaan Kiivit sade en gång att den estniska kyrkan efter frigörelsen kom ur ett fängelse och hamnade på en stormarknad. Ove Sander svarar:

- Det är träffande, och man kan tillägga att det finns en viktig skillnad mellan fängelset och stormarknaden. I fängelset finns det alltid hopp. Man ser fram emot att komma ut, och man vänder inte frivilligt tillbaka. Till stormarknaden vänder man tillbaka av egen fri vilja. Vår nya frihet har med sig nya utmaningar för kyrkan. De är inte mindre än under förtrycket, snarare större. Även nu är den kristna tron marginaliserad i samhället. Även nu blir kristna barn marginaliserade i skolan. Dessutom är frestelserna mycket mer raffinerade. De kommer in i själva kyrkolivet. Också vi har fått liberalteologi, hbt-lobby och ensidig förkunnelse av Guds kärlek. Även vi känner av medlöperi och uppgivenhet. Västerlandets uppror mot all auktoritet har blivit ett uppror mot själva Bibeln, som

nu påverkar också oss. Ibland verkar det till och med som om Satan angriper oss mer i vårt eget inre nu än under förtrycket. Hela kyrkohistorien visar att kyrkan är andligt starkare i förföljelsetider än när den har fred.

Vilken är då Kyrkans kallelse i det fria Estland?

Det är helighet. Vi kallas ofta en Ordets kyrka och det med rätta. Men orden kan bli för många. Guds Ord vill inte bara talas och höras, det vill inkarneras och bli verklighet i levande människor. Ordet vill bli kött och blod. Då blir det till ett hoppets tecken för många andra. Det blir det aldrig med liberal teologi. Då blir Bibeln bara texter, inte ett förvandlande tilltal från Gud. En ny attityd till Bibeln, ett nytt bruk av Bibeln är en förutsättning för att det skall ske, som behöver ske i den estniska kristenheten: helighetens återkomst. Egentligen är det ingen återkomst, för detta var det som jag mötte, när jag själv började studera vid Teologiska Institutet. Hos mina kamrater och hos våra lärare mötte jag Ordet, som blivit kött och blod. Det är i mötet med det inkarnerade Ordet, som tron vaknar och stärks.

Amerika, Amerika!

Det är spännande att göra en resa, särskilt om den är lång. Jag fick göra en lång, lång resa i början av november för att besöka min dotter Elisabeth och hennes familj i San Francisco. Hennes make Jeffrey har blivit organist i Grace Cathedral, som ligger mitt uppe på den kulle - Nob Hill - som finns i centrum. I denna domkyrka är den mässa, morgonbön och aftonbön varje dag. På söndagarna är det flera gudstjänster. Till kyrkan hör en pojkskola med 300 elever. Jag fick vara med om en skolmorgonbön, när skolkören sjöng underbart – enligt min mening – men Jeffrey var inte nöjd. Pojkarna fick själva önska sig psalmer, och det blev många förslag. På söndagen var det högmässa med 20 dop och ungefär 500 deltagare.

Domkyrkan är en kopia av en engelsk katedral från 1200-talet, men den är byggd av betong för att kunna klara jordbävningarna. En av de aktiva i församlingen är en tidigare sjöofficer, som nu blivit framgångsrik bankman. Som vinst till ett lotteri i församlingen hade han skänkt en kryssning på bukten med sin lustjakt, ett fint litet fartyg med tre mans besättning. Jeffrey vann och på det sättet fick jag också se staden från sjösidan. Fartygets ägare var en enkel, anspråkslös och generös man. Han uttryckte det så:

- Eftersom jag har varit sjöofficer är det naturligt för mig att ha ett fartyg.

Guds hand i det nära

I Grace Cathedral finns en målad bildserie, som skildrar händelser i och kring domkyrkan under det förra seklet. När jag var där fanns det också en utställning om hjältarna från 11 september, brandmän och räddningspersonal. Det var inte medeltida helgon, inte bibliska gestalter det handlade om utan den mycket nära historien. Till att börja med var jag tveksam, men så började jag förstå vad det handlade om. Detta är ett land, där man ser Guds ledning i det nära, därför att allt är så ungt. Vårt land är tusen år äldre än USA. I våra kyrkor kan vi ha bilder av S:t Sigfrid och apostlarna. Det är långt borta från Amerika. De ser Guds hand i det nära. På samma sätt kan vi själva uppleva Guds ledning i våra egna liv. Det är en glädje men också en felkälla. Det korta avståndet gör att vi kan ta miste. Det, som vi själva helst ville, kan vi uppfatta som Guds ledning, fastän det var ett misstag. Men det är inte hopplöst för att man har begått ett misstag. Gud har möjlighet att vända också på våra misstag, så att det blir något gott.

Det obarmhärtiga Amerika

I Amerika finns allt, från det lägsta och mest vulgära till det ädlaste och mest förfinade. Där finns storartad givmildhet och stenhård obarmhärthet. Också det senare fick jag se. Flera av de stora hotellen i San Francisco – bl.a. Hilton - hade lockoutat sina städare och diskare. Orsaken var att ägarna inte längre ville betala de anställdas sjukförsäkringsavgifter. Facket sade nej till denna förändring, och då lockoutade ägarna de fackföreningsanslutna. Nu var det demonstrationer framför hotellen varje dag. Verksamheten där inne drevs vidare med svartfötter. Man kunde se på demonstranterna att det var enkla och fattiga människor, mest invandrare från Latinamerika. Konflikten hade pågått i sex veckor vid mitt besök. En stor kristen välgörenhetsorganisation hade en gudstjänst i Grace Cathedral och åt sedan en dyrbar supé på ett av hotellen, som deltog i konflikten. Men domprosten, Dr Alan Jones, som hade blivit bjuden att vara med, kom inte. Han ansåg att det var omoraliskt att gynna ett hotell, som behandlade sina anställda så. Några veckor senare hade en förening av affärsmän sin kongress i staden, men de flyttade till ett hotell, som inte deltog i konflikten.

En Gud med hud

I söndagens gudstjänst predikade fader Andrew Sloane, präst i St. Paul's församling i Washington, där Elisabeth och Jeffrey tidigare var medlemmar. I sin predikan berättade han om en liten pojke, som inte kunde sova. Hans föräldrar försökte trösta honom med att Gud och hans änglar var hos honom, men pojken sade:

- Jag vill ha en Gud med hud.

Man kan förstå vad han menade. Han ville ha något närmare, varmare än bara en andlig, osynlig närvaro. Det är just detta som är den kristna trons centrum: Gud har blivit en Gud med hud. Gud har blivit människa i denna värld och låtit sig födas som ett litet barn i Betlehem. Han är inte bara "långt bortom rymder vida". Han är nära. Det är inte bara den gången, det fortsätter. Varje gång vi firar nattvarden blir Gud så nära. Lika verkligt som i krubban är han i nattvarens bröd och vin. Han kommer oss ännu närmare, in i oss, så att vår hud blir hans hud. Så nära möter han oss, när vi möter hans vänner. Det är ett underbart sätt att möta Gud, verkligt, i hans vänner.

Mina tankar går vidare. Att möta Gud i hans vänner är ett sätt att möta Gud. Det finns alltså ett sätt att finna en Gud med hud här och nu, där hans vänner samlas. Där de samlas finns en gudomlig närvaro, en trosmiljö. En sådan trosmiljö är vår söndagliga gudstjänst. Barngrupperna är trosmiljöer, bibelstudiet, syföreningen. För min egen del har den ekumeniska bönegruppen i Moheda blivit en viktig sådan trosmiljö. När vi möter Gud i trosmiljön, möter vi Guds kärlek, som förvandlar våra liv till kraft och optimism – en oerhörd möjlighet.

Efter gudstjänsten i Grace Cathedral talade jag lite med en av kyrkvärdarna från St. Paul's, som följt med. Han sade:

- Fader Sloane är mycket stark i tron.

Elisabeth berättade för mig om hans bakgrund. Han växte upp i en arbetarfamilj i Liverpool. Hans lärare upptäckte att han kunde sjunga och påverkade hans föräldrar att sända honom till en skola i London, där körsång var ett huvudämne. Han kom också in. Efter några dagar sade en av hans lärare till honom:

- Här talar vi inte som du.

Han lärde sig tala som de, han klarade skolan, blev student i Oxford och präst i Amerika. Jag sade till hans kyrkvärd att jag var mycket glad för hans predikan. Kyrkvärden svarade:

- Detta är inte en av hans bästa.

Då förstod jag att fader Sloane är en av Amerikas främsta förkunnare.

Leva eller leka?

Elisabeth ordnade så att jag fick äta lunch med fader Sloane på måndagen. Jag frågade honom:

- Var har du lärt dig allt du kan?

Då berättade han om hur det var, när han var student i Oxford. Han upptäckte den kyrkliga förnyelse, som började i England på 1830-talet. Den började när regeringen som en besparing ville dra in ett antal stift på Irland. Många blev upprörda över att man lät ekonomin styra själavården. En präst vid namn John Keble höll en predikan över den andra psalmen i Psaltaren, den som börjar "Varför larmar hedningarna..." Det blev den tändande gnistan. Man återupptäckte Guds verklighet här och nu, gudstjänsten fick liv och kraft, det diktades nya psalmer, nya människor kom till tro på Jesus. Böcker och manuskript från den tiden har samlats i ett bibliotek i Oxford, Pusey House, och dit gick Andrew Sloane. Han hade också upptäckt Guds verklighet, Kristi närvaro i sakramenten och gudstjänstens skönhet. Bibliotekarien märkte det. Han sade:

- Vill du leka med det eller vill du leva av det?

Andrew Sloane svarade:

- Jag vill leva av det.

Den andre sade:

- Då skall du göra en levnadsregel för dig: gudstjänst varje söndag, bön och bibelläsning varje dag, regelbunden bikt.

Det är nämligen när man låter hela sitt liv påverkas, som det blir liv, inte lek med det heliga.

Andrew Sloane följde hans råd. Han ville inte leka med det heliga. Han ville leva av det. Det är så han lärde sig det han nu kan.

Vem skulle sakna oss?

St. Paul's församling i Washington är väletablerad. Många av medlemmarna har varit med länge. De känner varandra, de trivs med varandra. Flera av dem har kommit till åren. Elisabeth kom själv dit för att hon ville sjunga i kör. Hon var den första unga människa, som kommit dit på flera år. Hon tog som sin uppgift att hälsa alla nya välkomna. För en tid sedan hade fader Sloane längledigt. När han kom tillbaka märkte han att församlingen hade slutit sig inom sig själv. Alla känner varandra så väl och trivs så bra tillsammans. Men fader Sloane såg att det inte var bra, att församlingen hade slutit sig inom sig själv. Han utlyste ett församlingsmöte och ställde frågan:

- Vem skulle sakna oss om vi låste kyrkan i morgon?

Då förstod de att livet får sin mening i den mån det är ett liv för andra. Detta gäller oss som enskilda och som familjer. Det gäller bygd och församling. Det blir mening med att vi finns, när vi finns till för andra. Det är så också i våra församlingar. Vem skulle sakna oss, om den kristna församlingen försvann?

Det skulle bli tyst om kyrkklockorna inte hördes. Det skulle bli tomt, om arbetet med närradion tog slut. De många vi understöder med förbön, kollekter och gåvor från gudstjänst och syföreningar skulle sakna oss. Människor, som längtar efter ljus och mening skulle sakna de vackra, varma kyrkornas gudstjänster. Om kyrkogårdarna fick växa igen skulle många sakna deras fina vård. Några skulle sakna församlingsbrev, barngrupper, prästens hembesök. Kanske en del skulle sakna att det faktiskt finns en levande församling som ett tecken på att livet kan bli mer än arbete, konsumtion, pension och vård. Fundera själv! Är det någon mer, som skulle sakna oss? Kan våra församlingars liv bli mer meningsfullt genom att bli mera av ett liv för andra?

En gång frågade Jeffrey hur många som firar gudstjänst i våra församlingar. Jag svarade:

- Det kommer inte bara an på antalet, det kommer också an på andan, att det är helhjärtade människor.

Då sade han:

- Yes, you need dedicated people.

Jag slog upp ordet i ordboken. "Dedicated" betyder tillägnad, helgad. Det är sådana människor, som behövs, sådana som har överlämnat, tillägnat sina liv till Kristus.

Mycket vilja och små medel – Estlands försvar

Vintern 1991 såg jag de vapenlösa estniska hemvärnsmän, som bevakade uppfarterna till Domberget i Tallinn. Åtta år senare fick jag se något av den nya estniska armén. Min ciceron var överstelöjtnant Tõnis Nõmmik.

Hans liv kan sägas vara en del av estnisk historia. Hans far var officer i den första fria estniska republiken. Under sin tjänstgöring vid försvarsstaben i Tallinn fick han kontakt med flera svenska försvarsattachéer, vilket bidrog till att familjen kunde ta sig till Sverige, när estlandssvenskarna evakuerades 1943. Men 1947 kändes inte Sverige säkert längre, och de flyttade till Argentina. Så småningom hamnade Tõnis Nõmmik i Kanada där han först blev officer, sedan präst. Nu har han tillsammans med en dotter återvänt till Estland och en tjänst som fältprost vid den nya försvarsstaben.

Det första förband vi besökte var en signalbataljon inne i Tallinn. Den är förlagd i kaserner från tsartiden; den ena är föredömligt nyrenoverad, den andra ordentligt nedsliten. Ordningen är emellertid den bästa överallt. Övningshall och övningsområde saknas i förläggningens närhet. Utbildningen bedrivs till stor del i korridorerna. I den nyrenoverade kasernen finns en stor, ljus lokal avsedd för marketenteri. Möbler saknas p.g.a. medelsbrist, och Tõnis Nõmmik söker givare. Intill marketenteriet finns även bibliotek. Bataljonen utbildar årligen ca 400 värnpliktiga. Ett särskilt problem är att ca 10% av de värnpliktiga endast bristfälligt behärskar estniska.

Tõnis Nõmmik berättar också att det estniska försvaret nyligen råkat ut för två självmord bland värnpliktiga; i båda fallen av externa orsaker. Händelsen skall emellertid bearbetas genom utbildning i självmordsförebyggande åtgärder.

Från signalbataljonen går vi genom den gamla garnisonskyrkogården till ett luftvärnsförband. På kyrkogården vilar tyska, ryska, estniska och brittiska soldater och sjömän. Här vilar också änkan efter general Laidoner, Estlands Mannerheim. Deras son, död som förvisad i Vladimir, har också fått sin namn på gravstenen. Även general Laidoner själv dog i Sibirien. Intill garnisonskyrkogården byggde ryssarna efter kriget en idrottsplats på den katolska och muslimska begravningsplatsen. De förstörde likaså den judiska begravningsplatsen.

Luftvärnsförbandet är förlagt i kaserner, som byggts för den sovjetiska milisen, en slags militariserad reservpolisstyrka. Området inrymmer två kaserner, en liten idrottsplats med hinderbana samt några garage och andra byggnader. Utrymmet för övning och utbildning är minimalt. I en sal finns en lavett till en lv-pjäs, mer såg jag inte. Här utbildas 300 soldater årligen. I Tapa – 80 km österut – är ett av batterierna förlagt. På skjutfält är man endast korta perioder. Kasernerna är slitna men rena.

- I byggnader från sovjettiden är trappstegen olika höga, säger Tõnis Nõmmik. Och verkligen, så är det. De måste ha byggt utan ritning och tumstock.

Varje estniskt förband, där värnpliktiga utbildas, har en fast anställd militärpastor samt en bataljonsassistent, ofta en utbildad socionom. Det gäller även detta lilla luftvärnsförband. Prästen här är en ung man, Taavi Laanapere. Han har ett halvt års fältprästupbildning i U.S.A. och är alltså väl utbildad, jämfört med sina svenska kollegor. Han tjänstgör också som Tõnis Nõmmiks ställföreträdare. Varje vecka har han korum för hela förbandet. En stor del av hans tid ägnas åt etikutbildning. Detta är särskilt nödvändigt, där kommunismen visat sin sällsporda förmåga att bryta ner moralen på alla områden. Taavi Laanapere har mottagning varje dag, han undervisar en konfirmandgrupp med några soldater och officersfamiljer, och två dagar i månaden är han vid batteriet i Tapa. I Tallinn har förbandet egen läkare, tandläkare och en liten sjukavdelning. I en av kasernerna inryms flygstaben.

När vi besöker förbandsbiblioteket berättar jag att våra soldater är intresserade av böcker om jakt, fiske och bilar.

- Så är det inte här, säger Taavi Laanapere, här är det skönlitteratur som gäller, men tyvärr har vi mest böcker från sovjettiden.

Utanför luftvärnsbataljonens kasern står två nya ambulanser.

- Det är de enda nya bilar vi har, säger Tõnis Nõmmik, min egen tjänstebil fick vi från Tyskland, där den gått 30.000 mil. Min bilförare tillbringar mer tid under den än vid ratten, och igår lossnade ett hjul, när vi var på väg till Tallinn.

Inne i Tallinns centrum ligger försvarsstaben, utspridd i flera olika byggnader. Här delar Tõnis Nõmmik ett minimalt tjänsterum med två andra befattningshavare. Hyllorna är fyllda av handböcker från Finland, England, Kanada och andra länder. Här finns också en till estniska översatt handbok i officersetik.

Tempot är högt i det estniska försvaret. Man har femtio år att ta igen, man söker kunskap och kompetens och utvecklar med små medel vad man har.

Martyr i Turkiet

År 2005 mördades den italienske prästen Andrea Santoro i staden Trabzon på Turkiets Svarta Havskust. Han befann sig där som medarbetare i ett hjälpprojekt för att bistå kvinnor från Ryssland som råkat in i den organiserade prostitutionens nät. Vad som är särskilt intressant ur europeisk synpunkt är den turkiska diskussion, som följt på mordet.

Först och främst kan man konstatera att diskussionen inte rört sig kring det avskyvärda att en präst mördas under bön i sin kyrka. Inte heller har man tänkt på de reaktioner detta kan väcka i andra länder. Istället har man inriktat sig på teckningarna i Jyllandsposten, som fader Andrea inte hade någon som helst förbindelse med. Några debattörer har också inriktat sig på det förhållande, att det i fader Andreas kyrka fanns kristen litteratur på turkiska. Turkiet är officiellt en sekulär stat. Ändå anses det i högsta grad misstänkt och brottsligt, om en kristen presenterar sin tro för icke-kristna. Ingen har kunnat visa att fader Andrea gjorde detta, men det förhållande att det i kyrkan fanns kristen litteratur på turkiska anförs alltså för att ursäkt eller förklara mordet. Att mördaren – en ung muslim – hade en religiös motivering för sitt dåd är uppenbart.

Det är inte bara muslimska fundamentalister som har fokuserat på böckerna i fader Andreas kyrka. Även i den liberala pressen hävdas det att varje försök av utlänningar att i Turkiet presentera den kristna tron är oacceptabelt. Detta gäller också en förhållandevis liberal tidning som Haberturk. I en intervju med folk på platsen har man kunnat konstatera att fader Andrea inte missionerade bland turkar, men förekomsten av Nya Testamentet på turkiska i hans kyrka ansågs ändå belastande. Det förhållande att en kyrka i Turkiet har böcker på turkiska anses alltså så allvarligt, att det kan användas som förklaring till ett mord. När detta hävdas i en efter förhållandena liberal tidning, ger det en aning om stämningen i Turkiet.

Ian Sherwood, anglikansk kaplan i Istanbul, skriver: ”Fader Andrea dog knäböjande som ett vittne om den kärlekens Gud, som han trodde på - den Gud som blivit människa i Jesus Kristus. Det må vara att han haft litteratur, som visat denna kärlek på ett språk, som turkar kunde förstå. Mot alla odds kämpade och bad han modigt i en turkisk landsortsstad, bara därför att han älskade de människor, som fanns omkring honom. Har tiden nu kommit för Turkiet att lämna sin felriktade och föråldrade misstänksamhet mot en rimlig frihet?”

Den fortsatta turkiska diskussionen och det rättsliga efterspelet till mordet på fader Andrea bör följas uppmärksam. Det ger viktiga signaler om vad denna stat, som vill bli medlem i EU, egentligen går för.

Debatten om Israel

Våldsutvecklingen i Mellanöstern har gjort att staten Israel har förlorat anhängare. Vid dess tillblivelse 1948 framstod den för många radikala och socialister som ett lovande experiment i demokrati och socialism. I det stora hela har man nu förlorat stödet av dessa grupper. Kvar är två

huvudgrupper som stöder staten Israels nuvarande politik: judiska grupperingar och kristna – de senare huvudsakligen av ett speciellt slag. Även om dessa grupper är små i Norden, har de ett avgörande inflytande i USA – inte minst med tanke på den nuvarande presidentens bräckliga maktbas.

Även i de judiska grupperna märks nu en ökande oro över den inslagna politiken. Denna oro kan ha olika bakgrund. En aspekt är, att den nuvarande regimens politik inte har varit framgångsrik. Skall man ha politiker till någonting alls, är det för att de skall kunna finna nya lösningar. Den nuvarande regimen har misslyckats i detta avseende. De har inte bara berövat israelen den vardagliga tryggheten, de har också bidragit till staten Israels isolering. EU-parlamentets krav på sanktioner är ett exempel. Fackföreningsrörelsens ställningstagande mot Volvo-leveranser till den israeliska armén är endast början. Fortsätter konflikten och terrorn, kan man vänta sig blockader av olika slag, t.ex. mot israelisk fruktexport, mot israeliskt flyg och mot lossning av israeliska fartyg.

De kristna Israel-aktivisterna reflekterar sannolikt inte över sådana realiteter. De har en gemensam, mental bakgrund i de pietistiska rörelserna på reformert och evangeliskt håll. Dessa i sin tur har påverkat allt som kallas väckelserörelser i Västerlandet, från metodismen till Livets Ord. Även baptismen och pingströrelsen har sin prägling av pietismen.

I pietismen har det alltid funnits ett stor intresse för eskatologin, d.v.s. läran om tidens slut och himmelrikets förverkligande. Det är i detta sammanhang Israel-aktivismen hör hemma. Utgångspunkten är att det Heliga Landet av Gud är givet åt det etniska judafolket. Deras återvändande till landet ses som ett förebud om sluttiden. Ju snabbare alla etniska judar samlas dit, dess fortare kommer Jesus tillbaka – detta är tanken. Därför gäller det att påskynda den judiska immigrationen till Israel.

Detta innebär att palestinierna inte har någon hemortsrätt i landet. De bör därför fördrivas eller – om de lever kvar – nöja sig med en ställning som andraklassens medborgare, utan skydd för t.ex. sin äganderätt, eftersom deras ägande av t.ex. fastigheter skulle innebära en inskränkning av den gudomliga äganderätt som tillkommer det etniska judafolket, enligt detta synsätt. Uttrycket ”etnisk” används här för att skilja de judiska befolkningarna från det andliga judafolk, som apostlarna ser i den unga kristenheten.

Detta är den idémässiga bakgrunden till den kristna Israel-aktivismen. Den kan givetvis ha många varianter, men i grund och botten är det detta som är huvudsaken. Det är en följdriktig hållning, men den får givetvis följder för uppfattningen av vad kristendom är. Man måste då t.ex. hävda att den nuvarande politiken inte bara är riktig utan också försvarbar i ett evighetsperspektiv. Grymhet, massdöd, hat och lögn ses som del av en himmelsk plan. Det låter sig sägas. Men hur stämmer det överens med Jesus Kristus?

Vad man emellertid bör önska av kristna Israel-aktivister är att de klart redovisar själva grunderna i sin åskådning. Det är detta som är det viktiga, inte om Arafat kan hindra självmordsbombare eller om Sharon är en krigsförbrytare.

Krig i vardagsrummet

Alla konflikter i mänsklighetens historia har varit mer än strid om land och egendom. De har framförallt varit strid om människors hjärtan. För att vinna måste man först erövra människors verklighetsbild. Marion Gräfin Dönhoff har sagt: ”Historien styrs inte av fakta utan av människors föreställning om fakta.”

Denna insikt bildar själva grunden för den moderna informationskrigföringen. I brittiska sammanhang är termen *information support*, i amerikanska heter det *psychological operations* – *psyops*. Alla stater har kapacitet för denna krigföring, dels civil – ofta under titlar som

Informationsministerium - dels militär. I Sverige finns en begränsad men kvalificerad resurs i Överstyrelsen för psykologiskt försvar.

Genom press och etermedia når informationskrigföringen in i våra vardagsrum. Den arbetar principiellt på samma sätt som reklamen. Det gäller alla konflikter. I Gulfkriget satsade FN-sidan stora medel på detta område. Informationskrigföringen uppdelas i tre nivåer: Den operativa, som riktade sig mot enskilda irakiska enheter med flygblad och högtalare; den taktiska, som riktade sig mot hela den irakiska krigsmakten i området med t.ex. radio- och TV-sändningar och slutligen den strategiska, som riktade sig till hela befolkningar. Det var den senare, strategiska, som nådde in i våra vardagsrum. Den syftar till att mobilisera stora opinioner för den egna saken och mot motståndaren.

När CNN visade bilder från utbrända skyddsrum efter amerikanska angrepp var detta en framgång för den irakiska informationskrigföringen. En motsvarande framgång för den amerikanska var det när en föregiven kuwaitisk sjuksköterska vittnade om att irakiska soldater tog ut barn ur kuvöserna på ett kuwaitiskt sjukhus. Här gjorde dock amerikanerna ett grundfel: Man får aldrig ljuga i informationskrigföring. Sjuksköterskan visade sig vara dotter till en kuwaitisk diplomat.

Även i konflikten mellan Israel och palestinierna spelar informationskrigföringen stor roll. Båda parter har kapacitet på området, Israel dock mest genom det stora antalet västerländskt utbildade. Hur fungerar då en informationskrigförare?

När en israelisk eller palestinsk informationskrigförare skall lägga upp ett program för strategisk informationskrigföring börjar han med att avgränsa en målgrupp, som kan antas vara mottaglig och påverkbar. För den israeliske informationskrigföraren, som har Sverige som ansvarsområde är det naturligt att då rikta sig mot två väl avgränsade grupper: frikyrkliga och fackföreningsfolk. I dessa grupper gäller det då att identifiera antipatier och sympatier. Vad gäller de frikyrkliga är det religiösa temat det överlägset bästa, när det gäller fackföreningsfolk slår socialism och demokrati bäst. Men han skall inte bara väcka sympati för den egna saken, han skall också väcka motvilja mot den andra sidan. Då kanske han väljer att vädja till islamskräcken hos de frikyrkliga. Nu är ju dessa båda grupper små och krympande. De räcker inte för framgång i informationskrigföringen. Han måste nå bredare lager. Då kan han t.ex. välja att rikta sig ett socialt skikt, nämligen alla föräldrar. Här gäller det att formulera ett enkelt budskap, som kan upprepas och varieras, t.ex. "Palestinierna skickar ut sina barn för att dö på gatan." Detta måste sedan förstärkas med faktaunderlag, t.ex. intervjuer med ett eller fler palestinska föräldrar, som bekräftar saken. Om man inte lyckas få fram sådana, kan man använda sig av figuranter, vilket stor försiktighet, eftersom man kan råka ut för avslöjande. Ett annat alternativ kan vara att manipulera bild/film och ljud. Verkan av sådana inslag är alltid större än skadan av avslöjande, och därför kan det vara värt att ta risken. För den palestinske informationskrigföraren kan greppet bli likartat, även om budskapet är motsatt: "De dödar våra barn."

Men hur skall man få ut budskapet? Pressreleaser från Informationsministeriet har en begränsad verkan. Det överlägset bästa är att få budskapet förmedlat genom personer, som i mottagargruppen har stor auktoritet, t.ex. politiker, kungligheter, författare och nobelpristagare. Det är informationskrigföringens största seger, att få en allmänt respekterad person att sig själv ovetande fungera som redskap. För att nå fram till detta mål kan man placera inflytelseagenter i denna persons närhet. En sådan var KGB-agenten Nikolaj Nejland, som lyckades ta sig in i och hålla sig kvar i den innersta kretsen kring Olof Palme. En inflytelseagent kan också hålla sig i utkanten av kretsen och sända in sin påverkan genom en sidoagent, som själv inte vet om att han utnyttjas. Självklart finns sådana inflytelseagenter och sidoagenter också i kretsen kring det svenska statsetablissemangen.

Informationskrigföraren använder med förkärlek journalister som kanaler/sidoagenter. Särskilt värdefulla är de om de framstår som opartiska. Konsten är att förse dem med selektiv information, och själva urvalet bör då vara sådant att det på ett balanserat sätt väcker avsedda sympatier och antipatier. De svenska Israel-korrespondenterna är givna mål för sådan informationskrigföring. Det skulle vara en stor framgång för resp. sidas informationskrigföring att få någon av dem att fungera

som inflytelseagent. Det behöver ingalunda handla om betalda tjänster, det kan lika väl vara lojalitet eller engagemang, som är drivkraften. Men om det inte lyckas att nå ända dit, kan man vinna framgång genom att låta inflytelseagenter röra sig i deras omgivning. Det är egentligen samma teknik som lobbyister använder. Journalisten själv står alltså i den oerhört svåra uppgiften att skilja inflytelseagenter från trovärdiga uppgiftslämnare. Även mycket skickliga journalister har misslyckats här. Det vittnar den västliga presshistorien under Tredje riket och Maos Kina vältaligt om. Mer än en journalist har blivit sidoagent till repressiva staters informationskrigförare.

Så tränger informationskriget ända in i våra vardagsrum. Vad kan vi själva göra? Några möjliga sätt att hantera situationen kan vara följande: 1. Tro ingen uppgift utan direkt möjlighet att kontrollera källan. 2. Tro aldrig att enskilda människors uttalanden beskriver hela situationen. 3. Tro aldrig på bilder – modern teknik ger oändliga möjligheter till manipulering. 4. Var alltid medveten om att du är ett mål för informationskrigförare, som vill exploatera dig. 5. Tag endast ställning till frågor, där du själv kan påverka utgången. 6. Sätt dig in i hur informationskrigföring fungerar.

Vad är alternativet? Det är att medvetet förbli okunnig och att därmed - bli exploaterad

Litteratur: Informationskrigföring, utg. Lennart Borg, Försvarshögskolan, SAF, FOA 1997; Anders Johansson – Karl A. Karlsson: Ny tid – ny krigskonst, Folk och försvar 1997.

Gaza och informationskriget

Ännu ett skede i Palestinakrisen har nått sin kulmen: *Ships to Gaza*. När skeppen har bordats och beslagtagits är emellertid tiden inne för nästa steg: informationskriget. Israel har ett stort och kompetent informationsministerium, palestinaktivisterna har tillgång till engagerade opinionsbildare. De senare arbetar på ett spontant men effektivt sätt. Men hur arbetar ett informationsministerium?

Den internationellt mest använda termen är psykologiska operationer, *psychological operations* – psyops. Det rör sig om en verksamhet som syftar till att förändra människors verklighetsbild för att påverka deras handlande i en riktning som är gynnsam för den egna verksamheten. Psyops anses allmänt vara ett mycket kraftfullt vapen. Den bedrivs på tre plan: först taktiskt – i den enskilda operationen. De israeliska enheterna bedrev t.ex. psyops mot *Ships to Gaza* innan skeppen kapades. Nästa plan är det operativa, d.v.s. insats över hela det aktuella fältet, i detta fall Gaza. Det tredje planet är det strategiska, då man riktar sig till hela befolkningar, t.ex. den amerikanska. På de två lägre planen agerar militära psyopsenheter, på det tredje kommer informationsministerierna in.

Endast i undantagsfall använder man sig av lögn. Istället föredrar man att välja ut fakta, som är förmånliga för den egna saken. Det gäller då att agera på ett sätt, som når fram till den avsedda målgruppen. Därför har alla enheter i informationskriget tillgång till högt kvalificerade experter: språkvetare, kulturanropologer, mediakonsulter, journalister, historiker o.s.v. Man måste på djupet förstå dem som man riktar sig till, för att få ett budskap som berör såväl känsloliv som förnuft, *hearts and minds*. Vänder man sig till en politisk målgrupp, bör man framställa Israel – i detta fallet – som en progressiv demokrati. Vänder man sig till en frikyrklig målgrupp är det bättre att tala om det utvalda folket.

Det material man arbetar med är i första hand ett urval av fakta, som är gynnsamt för den egna saken. Det är emellertid också möjligt att arbeta med manipulerat material, t.ex. föregivna ögonvittnen, manipulerade filmsekvenser, intervjuer och dokument. I informationskriget kan man hamna i det läget, att en alltför stor mängd fakta talar mot den egna saken. Då inriktar man sig på att flytta fokus, *let hem think of something else*. I fallet *Ships to Gaza* kan det vara gynnsamt att flytta fokus från det faktiska skeendet till en liten detalj. Operationen var ett klart fall av sjöröveri, bedrivet av en stat. I det läget är det gynnsamt att flytta fokus till frågan huruvida aktivisterna försvarade sig med träpåkar eller järnrör.

Militära enheter på det taktiska och det operativa planet har egna medel att nå fram till

mottagarna: etermedier, tryckerier, högtalare. Ett informationsministerium arbetar gärna genom förmedlare, *key informants*. Det bör vara högt respekterade personer i mottagargruppen, t.ex. författare, skådespelare, läkare, journalister, kungligheter. Man agerar då ofta så, att man placerar en inflytelseagent i personens närhet. Nikolaj Nejland var en sådan inflytelseagent hos Olof Palme. En *key informant* får aldrig veta att den information han mottar av inflytelseagenten har en bestämd källa.

Man brukar sammanfatta arten av *pyops* i tre kategorier: vit – den verkliga källan är angiven; grå – ingen källa är angiven; svart – den angivna källan är falsk.

I Sverige har medvetandet om de psykologiska operationerna hittills varit låg. I försvaret finns nu stora kunskaper om detta, framförallt genom det internationella samarbetet. I den allmänna opinionen liksom i journalistkåren har insikten varit svagare. Det ger främmande psyopsaktiviteter i Sverige dess större verkan. Syftet är som alltid att förändra verklighetsbilden för att åstadkomma ett handlande, gynnsamt för den egna saken.

Lära av Libanon

Vi har stått som maktlösa åskådare till den libanesiska tragedin. Vi kunde också lära oss något viktigt av den. Det första är att ett militärt tomrum alltid drar till sig militär makt utifrån. Det fungerar som ett vakuum. Danmark-Norge 9 april 1940 är näraliggande exempel. Sverige var mycket nära att hamna i samma läge. England-Frankrike föreberedde nämligen en invasion av norra Sverige för att hindra järnmalmsexporten till Tyskland. Det var endast det tyska försprånget och Frankrikes sammanbrott, som räddade oss den gången.

Talesättet stämmer: varje land har en armé – sin egen eller en annans. Militära tomrum drar emellertid inte bara till sig andras arméer utan också andra väpnade organisationer. Det är väl känt att det väpnade upproret i den indonesiska Aceh-provinsen har letts av invandrare/flyktingar på svensk mark. Man brukar i konfliktteori tala om symmetriska och asymmetriska konflikter. De symmetriska berör likartat organiserade parter, t.ex. en stat mot en annan stat, som i fallet Danmark/Norge-Tyskland 1940. De asymmetriska konflikterna berör olikartat organiserade parter, t.ex. en stat mot en motståndsrörelse eller en kriminell organisation. Fallet Libanon lär oss att militära tomrum drar till sig asymmetriska konflikter. En stat med ett militärt tomrum behärskar nämligen inte hela sitt territorium.

Den andra lärdomen av Libanon är att internationella konflikter uppstår hastigt och oförutsett. Ur en provokation av en terrorgrupp har ett fullskalekrig med internationella konsekvenser uppstått, alldeles oförutsett. Nuvarande svensk försvarspolitik bygger på att internationella konflikter i närområdet skall kunna förutses tio år i förväg. Vill man göra en sådan politik trovärdig, bör man också hävda att det 1904 hade gått att förutse första världskrigets utbrott och att man 1929 hade kunnat räkna med andra världskriget. Ingen har försökt att argumentera så. Det går inte att göra trovärdigt.

Det tredje vi kan lära av Libanon är att FN kommer att vara förlamat i varje konflikt där en fast medlem av Säkerhetsrådet har egna intressen. De fasta medlemmarna av rådet har nämligen veto: USA, Storbritannien, Frankrike, Ryssland och Kina. Det är bl.a. därför FN aldrig kommer att ingripa i Sudan, där Kina utvinner olja. I Libanon-fallet är Israel klientstat åt USA, vilket gör varje ingripande från FN uteslutet, så länge det är ofördelaktigt för USA. I vårt eget närområde är Ryssland det land som varit mest aggressivt mot sina grannar under de senaste 500 åren. Om den attityden fortsätter, kommer FN inte att ingripa, eftersom Ryssland är permanent medlem av Säkerhetsrådet och har veto. Leni Björklund fick en gång frågan om vad som händer om Sverige blir hotat innan vi fått de tio årens frist att upprusta. Hon svarade:

- Då litar vi på FN.

Skulle hotet komma från Ryssland eller från något annat land med veto i Säkerhetsrådet är inget att hoppas från FN.

Det fjärde vi kan lära av Libanon är att ingen annan stat försvarar ett land som inte kan försvara sig självt. Det enda undantaget är länder med tillgångar som andra stater vill utnyttja, t.ex. oljan i

Kuwait. Sådana tillgångar har inte Sverige

Libanonkriget började några månader före det svenska valet. Det vi kunde lära av detta krig borde bidra till att försvaret blev en huvudfråga i valet. Den frågan ter sig viktigare än fastighetsskatten, om man nämligen sätter kommande generationers frihet och trygghet före den egna konsumtionsförmågan.

3. Tro och liv

Augustinus – vilan i Gud

Han var den lysande begåvade pojken från den afrikanska småstaden, så begåvad att han hade svårt att finna sig tillrätta i skolan. Han blev professor i den nya kejsarstaden Milano. Han levde 354-430, i den tid då det romerska imperiet bröt samman. Hans mor var en varmt from kristen, med den enkla och handfasta tro, som fanns bland Nordafrikas kristna. Han själv drogs först till en intellektuellt avancerad med andligt tom sekt. Därefter hamnade han i den rena skepticismen. Hans räddning blev att han fick möta kyrkans tro på ett intellektuellt högt plan, hos biskopen Ambrosius i Milano. Men det var upptäckten av S:t Paulus ord i Rom. 14: 13-14, som förvandlade hans liv: ”Låt oss leva värdigt, som man gör om dagen, inte i festande och fylleri, inte i otukt och utsävningar, inte i kiv och avund. Ikläd er istället Herren Jesus Kristus och klema inte så med kroppen att ni väcker lustarna till liv.” Då förstod han att hans svårigheter med tron inte främst var intellektuella utan etiska. Man kan inte förstå Gud om man samtidigt lever själviskt. Den insikten följde honom hela livet.

Först hade han tänkt sig att leva ett stillsamt liv i på den afrikanska landsbygden tillsammans med andligt sökande vänner, men snart drogs han in i ansvaret för Guds folk och blev biskop i staden Hippo vid Medelhavets kust. Hans lysande begåvning och djupa fromhet gav upphov till ett stort teologiskt livsverk, fyllt av stora djup och fantastiska formuleringar. Hans språkkänsla var så enastående, att församlingen ofta avbröt honom med sitt jubel mitt i predikan.

Den nordafrikanska kristenheten splittrades av svåra konflikter, och mot slutet av hans liv invaderades landet av de germanska vandalerna. Strax före Hippos fall avled han, men hans bibliotek räddades över till Italien. Genom sina skrifter är han än idag Västerlandets mest inflytelserike förkunnare och teolog. Vi talar ännu med hans ord, utan att veta det, säger Adolf von Harnack – på sin tid Tysklands dominerande teolog. I detta avseende hade Harnack rätt.

Augustinus började med att skriva filosofiskt. Han tog upp kampen med skepticismen med hjälp av matematik och logik. Allt kan inte ifrågasättas: $3+4=7$ gäller alltid och överallt. Hans mest kända verk är självbiografin *Bekännelser*. Den är egentligen en enda lång bön till vår Herre, där han inför Guds ansikte reflekterar över sitt liv. Boken finns i ny översättning av Bengt Ellenberger, liksom en del av det stora historieverket *Om Guds stad*. Man kan också lära känna Augustinus genom bönerna i *Den svenska Bönboken* (Artos) eller den lilla skriften *Brev till Proba om bönen* (Petrus de Dacia). Där säger Augustinus: ”En människa måste bli god för att vara lycklig ... Bed om ett lyckligt liv.” Han tillägger: ”Vårt liv här i tiden är ju till ingen nytta, om vi inte strävar efter att förtjäna det eviga livet.” Vad är det då att vara lycklig? Augustinus svarar: ”Detta är det enda och sanna lyckliga livet: att vi odödliga och oförgängliga till kropp och själ skall få betrakta Herrens härlighet i evighet.” Augustinus mest berömda ord finns i inledningen till hans *Bekännelser*, där han säger till Gud: ”Det är du själv som väcker människan till att vilja lova dig, ty du har skapat oss till dig, och vårt hjärta är oroligt tills det finner vila i dig.” Med underbara ord beskriver han vem Gud är: ”Du som är den högste i godhet, makt, ja allmakt i barmhärtighet och rättrådighet, du som är den mest förborgade och den mest uppenbare, den skönaste och den starkaste, påtaglig är du och ogripbar. Oföränderlig förändrar du allt, aldrig ny gör du allting nytt, aldrig åldrad låter du de högmodiga åldras utan att förstå – du som ständigt verkar, ständigt vilar; du som samlar fastän du ingenting saknar...”

Man förstår att Augustinus församling avbröt honom med jubelrop: ”*Deo gratias* – Lovad vare Gud!” För hela Västerlandets medeltid – också i Norden – var Augustinus den dominerande teologen. För Martin Luther stod Augustinus för den sunda teologin. För hela

den reformatoriska rörelsen var han den främste teologiska auktoriteten. Väger man samman allt detta, ser man att Augustinus också ger oss en nyckel till ekumenik i Västerlandet. Allt han vill är inriktat på att föra oss åter till Gud genom Kristus. Han säger: ”Genom honom till Honom” – genom Sonen till Fadern.

Den sanna kristendomen

Varifrån kommer allt det, som kallas väckelse? Vilka redskap har Guds Ande använt? För Sveriges och Finlands del började det en het sommar dag vid Poltava i Ukraina år 1709. Under tio års krig hade den svenska armén segrat överallt. Självkänslan var stor. Men denna dag gick allt fel. Slaget gick förlorat, tusentals man stupade och sårades. Några dagar senare gav armén upp och fördes i fångenskap till Sibirien. Där började tre officerare tillsammans läsa Johann Arndts *Sanna kristendom*. Det blev början till en väckelse bland fångarna. Redan i slaget hade den högste svenske ämbetsmannen, Carl Piper, blivit fången. Han kom i svårt fängelse på Nöteborg i Ingermanland. Där började han översätta Arndts bok. Piper dog i fängelset, men hans papper kom hem och änkan lät fullborda och trycka boken. Så blev Arndts *Sanna kristendom* en folkbok. Sedan dess har den tryckts om så många gånger att detta troligen är den bok, som fått störst upplaga på svenska, näst efter Bibeln. Bokförlaget Artos i Skellefteå har en nutida utgåva.

Vad är det då för en bok? Johann Arndt (1555-1621) var en tysk präst, som var oroad av det sociala och moraliska sönderfallet i Tyskland. Ändå kallade sig de flesta kristna, t.o.m. renläriga kristna. Varför levde man då så själviskt? Arndt började läsa de medeltida mystikerna, bl.a. Thomas à Kempis och Johannes Tauler. Där fann han en väg fram. Våra liv förändras nämligen till det bättre genom att vi får ett personligt möte med Gud. Detta möte med Gud i vårt inre gör Guds helighet och nåd till en överväldigande verklighet för oss. Så förvandlas våra liv genom att Gud börjar göra allt gott i oss och genom oss.

Det var ett nytt sätt att tala på den tiden. Man hade talat och skrivit så mycket om det som är utanför oss i tron, om Bibeln, sakramenten, korset. Arndt insåg att allt detta, som är utom oss, behöver komma in i oss, bli en verklighet i oss. Det är riktigt att höra och läsa om Kristi liv, och just detta liv vill komma in i oss, bli till ett med oss. Men det går inte om vi är självupptagna och högmodiga. Därför måste det en omvändelse till, en omvärdering och omprioritering av vad som är av värde i tillvaron. Det var detta, som talade till de fångna soldaterna i Sibirien. De hade gått från seger till seger. De var vana vid att alltid vara bäst. Nu va de inte bäst längre. Nog hade de haft med sig Bibeln och sakramenten i sitt fälttåg, nog hade de sett sig som kristna. Men nu, när de inte var bäst längre, märkte de att deras stora självkänsla hade blockerat för Kristi liv att komma in i deras hjärtan. De insåg att det var därför de hade haft så mycket inbördes konflikter och gjort så mycket, som de ångrade.

I Sverige och Finland tryckte kriget tungt på alla människor. Genom den ryska biologiska krigsföringen kom pesten in. Det blev missväxt. Men i Tyskland fanns många varmhjärtade kristna – pietister – som tänkte på fångarna i Sibirien och sände pengar och böcker till dem. Så fick de fångna karolinerna också uppleva hur helt främmande människors kärlek blivit väckt. Just bland pietisterna var Arndts böcker om den sanna kristendomen mycket lästa. Han blev en andlig farfar för denna väckelse.

Vad kan det ha varit som talade till fångarna i Arndts bok? Kanske detta: ”Vill du veta om du älskar Gud, så ge akt på, om du fördrar allt lidande, all bedrövelse och allt elände med tålamod och tar det ifrån Gud utan att visa otålighet i ord, åtbörder eller gärningar.” Eller detta: ”Alltså är vår själ salig på ett helt annat sätt, när vi överlåter oss åt Gud och låter honom verka i oss, än när vi verkar vårt eget verk...” Eller också: ”... emedan Kristi gåvor är eviga, oövervinnliga, ja, allsmåttiga, så övervinner, uppslukar och utplånar de alla våra synder och

döden.” Arndt talar inte bara till krigsfångar i Sibirien. Han har också något viktigt att säga till oss.

Martin Luther – Kristus över allt

Martin Luthers namn har fästs vid kyrkor och samfund över hela världen. Själv tyckte han inte om det. Han sade: ”Det är djävulen, som har ingett er att kalla er lutheraner.” Själv var han ytterst återhållsam också med ordet ”reformation”. Men däremot kan man säga, att det knappast finns någon i hela den kristna teologins historia, som så intensivt förkunnat Kristus som Martin Luther. Det sker med en glädje, hänförelse och tillit, som saknar motstycke.

Ändå levde han i en tid, när tron på Kristus var hotad från många håll. Hans livstid (1483-1546) infaller under en tid, när det turkiska imperiet hotade att krossa det kristna Europa, som var djupt splittrat. Kyrkan befann sig i förfall. Teologin hade på många områden blivit en fånge hos den samtida filosofin. Samtidigt gjorde den nya kommersialismen att många fastnade i materialism, och de kulturradikala hängav sig åt öppen hedendom.

Mitt i allt detta blev Martin Luther den kristna glädjens store förkunnare. Man skall inte överdriva hans betydelse i samtiden. Den gången betydde andra mer, främst Philip Melanchthon. Snart råkade Luthers skrifter i glömska. Det som överlevde och fostrade hela nationer var hans katekes och hans psalmer. De var egentligen inte hans. Katekesen är en bearbetning av medeltida förebilder, och hans psalmer är i huvudsak bearbetningar av psaltarpsalmer och medeltida hymner. Hans teologi är djupt präglad av Augustinus, ”den främste av alla som skrivit sedan apostlarna”, som Luther sade.. Han förde vidare det han tagit emot på ett sätt, som inspirerade till hela den livsrörelse, som – mot hans vilja – fick namnet reformation.

Vill man ta del av Martin Luthers frimodiga tro, skall man börja med hans psalmer. Den mest personliga av alla har av Anders Frostenson fått en förnämlig svensk översättning, *O gläd dig Guds församling nu...* (Sv.ps. 32). Där talar Luther om Guds kärlek, inte på ett allmänt, harmlöst sätt. Det är istället en kärlek, som har ett ansikte: Jesus Kristus. Luther sjunger ”om kärleken, som han oss gav, / om frälsning, ljuvlig, underbar, / som kostat Gud så mycket.” (v 1) Var och en, som har kämpat med alkoholism, depression eller sexuella begär, kan känna igen sig i orden: ”I onskans makt jag fången var... Jag ville ej det goda mer. / Förlamad, maktlös drogs jag ner...” (v. 2) I detta hjälplösa tillstånd finns det en enda räddning: ”Men Gud i sin barmhärtighet / mig såg i mitt elände...” (v 3). Så skildrar Luther på ett enkelt, konkret sätt hur Guds kärlek tar gestalt i det samtal mellan Fadern och Sonen, som leder till att Sonen blir människa. Där är befrielsen: ”När i sin hand mitt liv han tar, har Satan ingen makt mer kvar, kan mig ej längre skada.” (v. 5) Kristus kommer inte bara med syndernas förlåtelse, han kommer också med kraft att övervinna synden, t.o.m. alkoholismen och den negativa sexualiteten. Luther skildrar hur Kristus blir vår stridskamrat: ”... stå tätt invid min sida, / mitt liv och allt jag ger för dig, / jag själv vill för dig strida...” Jesus är inte bara Gud som blivit människa, han har blivit människa *för oss*: ”Jag skuldlös dina synder bar / och i min död du livet har...” Upplevelsen av befrielsen med Kristus blir livets största och dyrbaraste erfarenhet: ”Låt mänskobud ej skymma bort / det evangelium du fått, / den största skatt du äger.”

Medeltidens kristna hade åsett mässan, tillbett men sällan tagit emot sakramentet. Luther är sakramental. Anders Frostenson har översatt en underbar nattvardspsalms: ”Gud vare lovad! / Han som i sin godhet / mättar oss vid nattvardsbordet...” (Sv.ps. 400) I sakramentet möter Luther konkret den Kristus som dog för oss: ”Kroppen på korset, som för oss blev pinad, / död, uppstånden, ger oss livet...” (v. 2). Nattvard är förvandling, den ”förnyar våra hjärtan” (v. 3).

Varje år samlar den nuvarande påven sina tidigare doktorander till inspirationsdagar. I år är

ämnet – *Martin Luther*. Det är en påminnelse för oss. Det finns ännu mycket mer att ta till sig av hans trosglädje och Kristus-tillit..

Kristi efterföljelse

Guds folks historia är fyllt av kriser och djupa vågdalar. Under sådana tider har det ibland hänt, att man upptäckt, att man med sig har större tillgångar än man anat. Johann Arndt (1555-1621) levde i en sådan tid. Konflikterna i kyrkan accelererade, samtidigt som den etiska nivån sjönk drastiskt. Då upptäckte han, liksom en gång Luther, de medeltida mystikernas skrifter. De ligger där, säger han, som Josef i fängelset. Det var Josef som hade nyckeln till Egyptens problem. Så är det också med ”böckerna i dammet”, de bortglömda andliga ledarna.

En av dem var Thomas à Kempis (1380-1471). Han var född i Kempen mellan Düsseldorf och Köln och kom som 13-åring till en klosterskola. 1399 blev han augustiner munk, liksom Martin Luther senare skulle bli.

Hans mest kända skrift är boken *Om Kristi efterföljelse*. Den är en av kristenhetens mest lästa andaktsböcker. Endast Bibeln är mer spridd. Man beräknar att den kommit ut i mer än 3000 utgåvor. Johann Arndt utgav den på nytt i tysk översättning. På danska kom den 1599, på svenska 1663. Den äldsta finska översättningen är från 1836. Den har haft stort inflytande på den kristna språket i Finland.

Man kanske kan undra över att en medeltida andaktsbok kunde ges ut i Norden under tiden efter reformationen. 1599 var tiden för det starkaste bekännelsemedvetandet i de reformerade kyrkorna, och 1663 var den evangeliska ortodoxins stora tid. Gränserna mellan konfessionerna var emellertid inte så skarpa då som nu, inte heller såg man det så viktigt att avgränsa sig mot den medeltida fromheten. Man såg mer av sammanhang i kristenheten, både i tid och bredd. Det innebar emellertid inte att man var omedveten om reformationens landvinningar. I min hand har jag de tredje svenska upplagan (1675) av Thomas bok. Där anges att den är ”försvenskad efter vår rena evangeliska lära, mångenstädes förbättrad...”

Jesu lärjungar vandrade med honom på vägarna i det Heliga landet, medan han genomförde en tre års intensivkurs med dem om Guds rike. Nu vill Thomas visa hur man kan vandra med Jesus idag. Han skriver för munkar, men på ett märkligt sätt är det mesta tillgängligt också för människor, som lever i familj och i vanliga yrken. Grundvillkoren är desamma. Han skriver: ”Den som vill fullkomligt och i djupet av sin själ förstå Kristi ord, han måste bemöda sig om att göra sitt liv helt likartat med Kristi eget liv.”(1:1) Det finns alltså ingen enbart intellektuell eller vetenskaplig förståelse av vad Kristus säger. På det sättet når man bara till en defekt eller begränsad förståelse. På djupet och fullt ut förstår man Kristus, först när man lever som han i sin relation till Gud och människor. Till det livet hör en rätt prioritering, också intellektuellt: ”Mycket finnes som föga eller intet gagnar själen att veta. Och mycket ovis är den som lägger sig vinn om annat än sådant som gagnar hans eviga väl.” I vår tid är det stora problemet för många att man har för mycket av det mesta: För många CD-skivor, får många TV-kanaler, för mycket kläder och alldeles för mycket information. Thomas à Kempis ger oss idag en handfast hjälp att föra en rätt prioritering. En energitjuv i mångas liv är behovet att bli uppskattad och beundrad. Detta blockerar vår tanke. Också här visar Thomas på en bättre väg till verklig insikt: ”Om du vill veta och lära dig något, dig till båtad, så lär dig att vara glömd och aktas för intet.” Han pekar på koncentrationens höga konst som förutsättningen för kunskap: ”Ju mer man blir enig inom sig själv och enfaldig i sitt hjärta, dess flera och högre ting förstår man, emedan man får ljus av höjden att förstå dem.”(1:3) Obearbetade informationsberg distraherar endast och är till hinder för oss att förstå tillvaron. Den avgörande punkten är att man vänder sig från det distraherande för att istället lyssna till Kristus, Guds eviga Ord: ”Av detta enda Ord är allting, och om detta bär allting vittnesbörd...”(1:3). Till

bibelläsningen har han en enkel regel: ”All helig skrift bör läsas i den anda vari den skrivits.”(1:5)

Den sista delen av *Om Kristi efterföljelse* är ett samtal mellan Jesus och lärjungen/läsaren inför nattvarden. Där säger lärjungen: ”Ty om denna stora och heliga sakramentsakt firades blott på ett enda ställe och konsekrationen utfördes bara av en enda präst i hela världen, av hur stor längtan till detta ställe och till en sådan Guds helgade tjänare tror du då inte att människorna skulle gripas för att få se de heliga mysterierna utföras?”(4:1)

Innerligt och enkelt – om Johan Ludvig Runeberg

Johan Ludvig Runeberg (1804-1877) är en nationell ledare utan motstycke i Europa. De enda jämförelserna är Kaj Munk i Danmark och Aleksander Solsjenitsyn i Ryssland. Runebergs insats är dess märkligare, eftersom han skrev på minoritetsspråket. Men är han också en andlig ledare? Faktiskt är det just som andlig ledare han har sin största verkan i vår tid, nämligen genom sina psalmer. Den storslagna dramatiken i *Konung Fjalar* är inte levande för många, men man kan ännu sjunga *Till natt det åter lider*.

Runeberg var kritisk till vissa sidor av pietismen, och han fick också kritik från pietistiskt håll. Hans vän, den pietistiske skalden Lars Stenbäck, pekade på att Runeberg hade ett panteistiskt drag och inte förstod det ondas verklighet. Runeberg å sin sida menade att pietisterna upplöste sambandet mellan Skaparen och skapelsen, bara brydde sig om sin egen salighet och såg med ofördragsamhet på andra. Kritiken från båda håll är tänkvärd. Varje människa och varje andlig rörelse har sina starka sidor, och just de starka sidorna är de svaga, eftersom de begränsar synfältet. Till det bästa som skrivits om Runebergs andliga profil hör Sven Stolpes *Profeter och diktare* (1942).

Om man från debatten går till Runebergs psalmer, skall man emellertid finna att avståndet mellan pietismen och Runeberg inte är så stort, som man kan tro. I 1857 års finlandssvenska psalmboksförslag hade Runeberg 62 egna texter och flera bearbetningar av äldre psalmer. I 1937 års rikssvenska psalmbok kom några av Runebergs nya sånger med. Därmed blev han en andlig ledare över hela det svenska språkområdet. Psalmerna *Han på korset, han allena* (1937:82) talar om en djup, personlig relation till Jesus: ”Ingen kan så väl mig mena/ ingen så mitt bästa vet...”(v. 1). Runeberg delar mänsklighetens negativa grundhållning till Kristus, men han delar också den kärlek som lyser fram ur hans lidande (v. 2). Naturens skönhet är för Runeberg endast en skugga av Kristi kärlek (v. 4). När psalmen skrevs stod Runeberg på höjden av sitt anseende. Han hade skrivit *Konung Fjalar* och den första samlingen av *Fänrik Ståls sägner*. Detta är emellertid för honom föga värt, jämfört med Kristi kärlek: ”Vanskt är ju annat allt, / som ett töcken, tomt och kallt, / men den jag vill efterfråga, /evig är hans kärleks låga.”(v. 5)

I psalmen *En dyr klenod* (1937: 172) finns en stark upplevelse av Bibelns giltighet och kraft. På den ena sidan ställer Runeberg att allt annat förändras och mister sitt värde. Ekonomiska tillgångar, livsinsats, intellektuell briljans är tidsbegränsade faktorer. På den andra sidan ställer han Bibeln, som är ständigt ung och ny, opåverkad av tid och förfall, full av kraft att förvandla det personliga livet: ”... en ort av frid, / dit inga sorger hinna.”(v. 5) Den upphäver alla klassgränser: ”Vem är nu fattig, vem är rik, / när ej ditt ord oss fattas? / Den ene har, den andre lik, /ju det som mest må skattas.”(v. 7)

Runeberg kan också ge uttryck åt Kristi Kyrkas verklighet. Församlingens identitetsbärare, de trogna själarna, ter sig som blommor, öppna för morgonens dagg (1937: 210, v. 1). De, som bär upp gudstjänsten, är de utvalda (v. 3). Liturgin är ett lovsångens offer (v. 2). Gudstjänstens gemenskap har en magnetism: ”Vem vill då ute dröja/ och stanna vid dess port?” (v. 2) Där finns en Guds närvaro, en personlig erfarenhet av mötet med Gud, som bara

kan beskrivas som en underbar smak (v. 3). Jämfört med gudstjänsten är allt annat glädjelöst och tomt (v. 3), därför att Gud själv är närvarande i liturgin: ”Inför hans anlet klara/ vill i hans hus jag bo, / där är mig gott att vara, / där har mitt hjärta ro.”(v. 4)

Enkelt och mycket nära kan Runeberg sjunga och be för hem och fosterland. Han har upptäckt den mänskliga samhörighet, som är djupare än ekonomiska och sociala faktorer. Han ser det som binder oss människor samman på ett organiskt, historiskt sätt: ”Här hava våra fäder bott, / arbetat, kämpat, hoppats, trott...”(1937: 492 v. 3) Med samma enkla innerlighet som han talar i sin aftonbön (1937: 448), kan han också be för Finland: ”Gud, skydda detta kära land... Välsigna varje trofast själ, / som önskar det av hjärtat väl...”(v. 5, 6) Han ser dess historia och framtid som en organism, en ört (v. 8), som kan växa och utvecklas bara det får ljus, och det ljuset är Guds Ord (v. 9).

Guds röst i Lappmarken – Lars Levi Laestadius

Lars Levi Laestadius är vetenskapsmannen, som blev väckelseförkunnare. Han föddes år 1800 i Arjeplog församling, studerade i Uppsala och blev prästvigd 1825. Under sina första 18 år som kyrkoherde i Karesuando arbetade han intensivt med botanisk forskning och fick internationellt erkännande. Det mest påtagliga problemet i församlingsarbetet var alkoholismen, och trots ett uthålligt nykterhetsarbete kunde han inte bidra till att situationen förbättrades. I detta avseende innebar hans första årtionden som präst ett misslyckande, trots de vetenskapliga framgångarna.

Den avgörande händelsen blev mötet med lappflickan Maria 1844. Hon var en lärjungen till väckelsepredikanten Pehr Brandell. Genom hennes vägledning fördes Laestadius till ett andligt genombrott.

I Laestadius rika tankevärld är det några drag, som kan bidra till förnyelsen av kristenlivet idag. Dit hör insikten om det andliga livet växer stegvis. Det är en utveckling som inte får störas eller accelereras. Laestadius jämför det med ett havandeskap. Vi vet från det biologiska havandeskapet, att barnet inte är fött i konceptionsögonblicket. Det finns ett liv, men det är långtifrån färdigt. Det måste få tid att växa, och det måste skyddas. Laestadius beskriver den andliga befruktningen i människans inre som ett verk av den Helige Ande. Innan dess finns inget andligt liv. Människan är sorglös. Hon är både blind och döv för Guds kärlek. Befruktningsögonblicket i det inre innebär ett uppvaknande, ungefär som när väckarklockan ringer. Man vaknar, men man är ännu sömndrucken. Den inre livslågan tänds, men den är ännu mycket svag. När det nyskapade inre livet får växa till, börjar det röra sig, precis som fostret. Då vill man ändra sitt liv, bryta med destruktiva livsmönster, t.ex. alkoholism. Men man upptäcker också hur otillräcklig den egna kraften är. Det finns ett mörkt grundskikt i det inre, som den goda viljan inte rår på. Det är i den situationen man är mogen att ta emot Guds kärlek genom Jesus Kristus. Då är det viktigt att man får möta denna kärlek genom någon, som själv har erfarenhet av, vad den är. Denna stegvis utveckling måste få ta sin tid, precis som havandeskapet, men den leder till ett förvandlat liv. Själasörjare och medkristna skall ha blick för detta, så att de kan ge rätt stöd i rätt situation. Själavården blir en andlig mödravård. Här har han något viktigt att tillföra också idag. Till det mesta vemodiga i församlingslivet hör, när ett nytänt engagemang och en intensiv tro rinner ut i – ingenting, som ett missfall. Så blir det, när man inte känner till trons stegvisa utveckling.

Laestadius var inte bara förkunnare och själasörjare. Han var också bedjare, och i hans böner kommer vi honom mycket nära. Hans böner har starka bilder från Lappmarkens karga miljö. I *Den svenska bönboken* (Artos förlag) finns fem av hans böner. Hänvisningarna här nedan syftar på denna bönbok. I en av dem ber han för dem, som ännu inte fått uppleva att det

andliga livet har tänts, men de längtar efter det. Han talar till Jesus och säger: ”Dyre Frälsare, se till dem som ännu är i mörkret men som väntar att det skall dagas.” Man ser framför sig novembermörkret och väntan på ljusets svaga strimma i söder. Laestadius ber också för dem, som fått uppleva en liten början av livet i ljuset: ”Du, som tänder det himmelska ljuset, vårda dig om trons ringa gnista, så snart den börjat glöda.” Här blir trons början som den nytända brasan i spisen eller den nytända veken på talgljuset: ”Har den redan blivit en flämtande låga, så släck den inte, o Jesus.” I nästa bild går han ut ur stugan i det svaga gryningsljuset och ber: ”Ropa till alla vandringsmän, som far vilse, att de måste vända om till livets väg... Ropa så högt att alla berg och klippor och höga fjäll svarar: Amen, halleluja vår Gud och Lammet.”(nr 104) Han vet också att det andliga havandeskapet är hotat utifrån, och därför ber han mot den andliga fienderna som mot fjällvärldens rovdjur: ”... lämna oss inte i världens öken att svälta och att sönderslitas av vilddjuren, utan håll vakt omkring oss och blås i sanningens trumpet, ja, ropa med hög röst att alla vilddjur flyr till sina hålor.”(nr 616) Laestadius vet, att vi behöver Jesus, också när det inre havandeskapet fått mogna till pånyttfödelse. Vi är som barn på ett kallt golv. Han ber: ”Hjälp dina pånyttfödda, som endast kan krypa dig till mötes. Lyft dem upp från världens kalla golv och tag dem till dig. Lägg dem till ditt hjärta, så att de upphör att gråta och istället börjar glädjas, när de stilla vilar i dina famn.”(nr 357)

Kaj Munk – präst och frihetsdiktare

År 2014 är det 70 år sedan prästen och diktaren Kaj Munk mördades av SS under den tyska ockupationen av Danmark. Det är ett minne, som ännu väcker debatt. Kaj Munk solidariserade sig nämligen med motståndsrörelsen, medan politikernas ambition att samarbeta med ockupationsmakten hade massivt folkligt stöd. Mordet på Kaj Munk var en av de händelser som påverkade folkopinionen i motsatt riktning. Men dagens debatt i Danmark handlar ofta om en annan sak. Före kriget hade nämligen Kaj Munk uttalat sig med förståelse om ”den starke mannen”, som då tedde sig som lösningen på många olösliga samhällsproblem. Och frågan är: Upplevde sig Kaj Munk själv som ”den starke mannen”, fast på ett annat område än politiken? Han hade ju ordet i sin makt som ingen annan i samtiden.

Kaj Munk föddes i ett hantverkarhem i Maribo på Lolland, blev tidigt föräldralös och växte upp i fosterhem. Som barn var han sjuklig, men folkskolläraren i byn upptäckte hans begåvning och uppmuntrade honom på alla sätt. Han kunde ta studenten och fick ett förnämligt stipendium vid Köpenhamns universitets studenthem, Regensen. Redan som 17-åring skrev han ett stort diktverk i Miltons anda om syndafallet. Han blev fascinerad av teater, och sedan han blivit präst skrev han en pjäs om Herodes, som hedrades med en uppsättning på Det Kongelige i Köpenhamn – och gjorde skandal. Men Kaj Munk hade blivit ett namn i dansk kultur, han fick alltmer inspiration, flera av hans pjäser blev uppförda. Skådespelarna älskade hans texter. De gav dem stora roller. Ofta skrev han om starka personligheter: kardinal Richelieu, Mussoloni, Henrik VIII. Men han kunde också skriva lågmälda pjäser om djupa existentiella frågor. Mest känd är Ordet, som skildrar en ung mors död – och uppståndelse. I en annan pjäs, Kärlek, skildrar han prästen som inte kan tro. Detta var nämligen en tid, när den liberala bibelkritiken ryckte undan trosgrunden för många unga teologistuderande.

Så kom ockupationen 9 april 1940. Den danska regeringen gav upp. De danska trupperna fick aldrig eldstillstånd, och tyskarna kunde använda Danmark som bas för det fortsatta angreppet på Norge. Kaj Munk var skakad. Han älskade Danmark. Mest av allt blev han skakad över att det stora flertalet var så tillfreds med att det nu var tyskarna som bestämde allt i Danmark. Man hade ju ändå sluppit kriget, menade många. I en predikan sade Kaj Munk att många menar att det är så viktigt att ha ett gott förhållande till tyskarna. Men det enda viktiga

är ju att ha ett gott förhållande till Gud. En annan gång sade han att sanningen aldrig kan konserveras för att användas vid ett senare tillfälle. Sanningen finns endast som färskvara.

Myndigheterna blev alltmer irriterade på Kaj Munk. Hans pjäser fick inte längre uppföras. Då cyklade han själv runt i landet och läste upp sina pjäser på kulturfesterna. I Sveriges radio sändes hans pjäser och kunde höras i Danmark. Radioteaterns chef var diktaren Hjalmar Gullberg. Men det fanns en pjäs, som Gullberg inte vågade sända. Det var dramat *Niels Ebbesen*, som skildrade det danska upproret mot den tyska ockupationen på medeltiden. ”Den pjäsen kan kosta Kaj Munk livet”, sade Hjalmar Gullberg.

Den tyska ockupationen blev alltmer brutal. Motståndsrörelsen växte. I sin predikan på nyårsdagen 1944 sade Kaj Munk att de danskar som var civilanställda av den tyska militären var förrädare och att motståndsmännen var folkets sanna företrädare. På kvällen 4 januari körde en bil upp framför prästgården. Fyra män trängde sig in i huset och sade på brutet danska att de var från polisen och hade kommit för att anhålla Kaj Munk. I själva verket kom de från SD, en underavdelning till SS. Morgonen därefter fann man Kaj Munk mördad med tre pistolskott på Hörbylund bakke. Kroppen låg i ett dike. Familjen kom dit senare på dagen. Kaj Munks änka Lise hade med sig en planta från prästgårdsträdgården. När våren kom blommade vintergäcken på platsen.

Kaj Munk passade inte in i några mönster. Han älskade barn och familj, han var en slagfärdig debattör men kunde inte placeras i några teologiska eller litterära ramar. Det han mest av allt ville var att peka på Jesus – men han gjorde det med dramatik, lyrik och journalistik – inte bara med predikan.

Och det var han som skrev den danska motståndsrörelsens nationalsång, *Den blå anemone*.

Att lyssna till ett eko

Sverige är religiöst sett splittrat sedan låg tid. I min lilla församling – Slätthög – slog splittringen igenom på 1870-talet. Då hade det sedan några år funnits en lågkyrklig väckelse, som uppstått kring en ung präst vid namn Magnus Sjöqvist. De väckta samlades i hemmen och ordnade även missionsmöten i kyrkan. Där predikade tillresande präster, som hade deras förtroende. Vid ett sådant möte sommaren 1877 gick det inte att hitta kyrknyckeln. Den gamle kyrkoherde Prinzell var bortrest, och det verkade som om ingen gick upp till prästgården för att hämta nyckeln hos hans hjälppräst, Claes Sjöfors. Istället hölls mötet utomhus, och man bestämde sig efteråt för att bygga ett missionshus.

En bok från 1500-talet

Får några år sedan fick jag besök av en sentida ättling till pastor Sjöfors, och av honom fick jag ett mycket gammalt tryck. Det visade sig vara en del av den första lärobok i kristen troslära, som tryckts i Sverige. Den är skriven av biskop Eric Falck i Skara och har titeln *Een kort onderwijsning*. Tryckåret är 1558. I Kyrkoordningen 1571 bestäms, att denna bok skall vara prästernas vägledning, när de predikar.

Skulle den kunna fungera så idag? Vi kan ta ett centralt ord: rättfärdighet. Det enklaste sättet att förklara det är att den är rättfärdig, som är färdig med det rätta. Eller också kunde man säga, att rättfärdighet är en färdighet i att göra det rätta. Är det verkligen så? Då är ju rättfärdighet att leva upp till en norm. Professor Bo Johnson har i sin bok *Rättfärdigheten i Bibeln* visat att ordet där närmast betyder ”en god relation” – framförallt i förhållandet till Gud. Det handlar alltså inte om att leva upp till en norm utan om att ha en god relation till en levande person, nämligen Jesu Kristi Fader. Den relationen får vi genom hans Son. Nu ser jag

att redan Eric Falck visste detta. När han beskriver vad rättfärdighet är, säger han att det är att "vara behaglig för Gud". Det är att leva så, att man väcker glädje hos Gud. Det handlar alltså inte om normer, utan om en levande relation till en levande Gud. Rättfärdighet är vänskap med Gud.

Maktens gränser

Ibland tänker man sig att äldre tiders präster mest predikade att man skulle lyda överheten och göra sin plikt. Det är en myt. Det går inte att visa att det var så av det enkla skälet att det finns mycket få predikningar från den tiden bevarade. Däremot kan Eric Falck ge oss en ledtråd. Han talar om att det finns dels en rätt överhet, som skyddar de goda och hindrar de onda, och dels finns det en tyrannisk överhet, som sätter sig över lag och rätt och bara frågar efter sin egen vilja. Falck frågar till och med hur det kommer sig att så många onda människor regerar. Den saken tog han upp, när Gustav Vasa var kung. Eric Falck påminner också om att det finns en gräns för all myndighetsutövning. Den måste hålla sig inom Guds lag och naturrätten. Går makten över den gränsen blir den tyranni.

Två kyrkor

Kände Eric Falck till religiös splittring? Han förklarar den med att det under hela världshistorien finns två kyrkor, den sannskyldiga och den "skrymtiska". Kain dödade Abel, översteprästerna dömde Jesus och förföljde apostlarna. Så har det alltid varit. Den "skrymtiska" kyrkan kan inte tåla att den verkliga kyrkan finns. Bara det att den finns till är en provokation. Han frågar: "Vilken är då den rätta Kyrkan?" Han svarar: "De trognas och rättfärdigas församling. De tar emot evangelium och tror verkligen på Kristus. De blir också upplysta och helgade av Kristi Ande."

Kanske borde vi präster idag göra som prästen på 1500-talet, läsa hos Eric Falck, när vi skall förbereda vår predikan. Det vore förresten en idé för ett förlag att ge ut hans bok på nytt.

När teologen hörs

Den estniske författaren Valev Uibopuu berättar i en av sina böcker – *Ingen hör oss* – om en grupp estniska motståndsmän, som fått tag i en bärbar radiostation. De försöker förgäves komma i kontakt med sina understödjare på Gotland. De sänder och sänder. Till sist inser de: - Ingen hör oss!

Uibopuus berättelse kan ge en bild av den vetenskapliga teologins situation på svenskt språkområde. Den ena avhandlingen efter den andra kommer ut, den ena uppsatsen efter den andra publiceras. Läses de av tio personer är det mycket. Ännu bättre skulle det vara om läsningen kunde inspirera några att gå vidare. Men gång på gång ställs teologen inför faktum: - Ingen hör oss.

Varför har det blivit så? Den frågan kan belysas utifrån den festskrift, som nu getts ut till professor Hans-Olof Kvists 60-årsdag. Den har fått titeln *Ratio et fides* (Åbo Akademis förlag).

Professor Gunnar af Hällströms bidrag heter *Fångad av förnuftet*. Författaren har en unik ställning i Norden. Han är verksam vid universitetet i Joensuu, där den finska ortodoxa kyrkan utbildar sina präster. Det innebär att han som västerländsk teolog möter den östkristna kritiken av Västerlandet. Den främsta invändningen är att den västerländska, akademiska teologin är just fångad av förnuftet. Men människan är mer än förnuft. Hon har själ och hjärta, hon har

kropp och känslor. Allt detta måste engageras för att teologin skall bli äkta. Därför lägger de östkristna teologerna vikt vid att det teologiska arbetet är en integrerad del av det kristna livet, att den inramas av och bärs av bön. Intressant nog kan Gunnar af Hällström visa att den nutida ortodoxa synen på teologin väl stämmer överens med Martin Luthers. Man har öst ur samma källa.

Thorleif Austad berättar i sitt bidrag om hur den norska folkkyrkan sökt bearbeta den andliga längtan, som möter i vår tid. Den grundläggande frågan har att göra med människosynen, och man är klar över att varje människa från skapelsen har med sig ett minne av Gud. Här går det att anknyta till Augustinus, som bad: ”Du, o Gud, var inne i mig, men jag var utanför.” För Augustinus var omvändelsen inte i första hand att vända sig bort från det gamla livet utan att vända sig *till* Honom som hela livet ser på oss med kärlekens blick.

Professor Fredric Cleve behandlar i sitt bidrag de nya trosbekännelserna. I den finska folkkyrkans svenskspråkiga församlingar övertar man nu efter ett långt, eget arbete i stort sett de rikssvenska, ekumeniska formuleringarna. Det handlar om oerhört pregnanta texter, där varje ord måste vara exakt avvägt. Egendomligt nog har uttrycket ”Guds enfödde Son” utgått. Det är en direkt översättning av grundtexten och beskriver Sonens relation till Fadern, hur Sonen är född av Fadern som ett ord föds på våra läppar, inte som ett barn föds genom två människors samverkan. Istället har man valt ”Guds ende son”, vilket bara säger att Fadern inte har någon annan son. Den nya formuleringen är svagare och i viss mening vilseledande, eftersom Gud i Kristus har mängder av söner – och döttrar med. I de nya trosbekännelserna förekommer formuleringen ”den heliga Anden”. Fredric Cleve kan visa att motiveringen till detta är hämtad från den rikssvenske romerske katoliken Anders Ekenberg. Bland hans motiveringar förekommer även en försiktig men tydlig hänvisning till den politiska korrektheten. Däremot reflekterar man inte över hur de nya formuleringarna kan påverka relationen till Gud. Fredric Cleve säger att man ”har valt ett uttryck som hittills inte ingått i gängse språkbruk, som inte är exklusivt förbundet med den Heliga Treenigheten och som inte lika klart som den tidigare formuleringen ger uttryck för att den Helige Ande är en person. Det har gjort det svårt för en del av vår kyrkas medlemmar att stämma in i de nya trosbekännelserna.” Detta är en synpunkt, där teologen förvisso kommer att bli hörd av mer än tio personer och där många bör tänka vidare.

Mordet på broder Roger

Broder Roger i Taizé är mördad. Under en vesper blev han knivhuggen till döds. Han var en av den nutida kristenhets viktigaste gestalter. Hans livsgärning har inneburit en förnyelse av den kristna närvaron i stora delar av världen. Hans bakgrund är den schweiziska, reformerta kristenheten. Redan tidigt flyttade han över till Frankrike. Tillsammans med några medbroder grundade han ett ekumeniskt kloster i Taizé, i östra Frankrike. Där kunde han bl.a. hjälpa judar på flykt undan den tyska ockupationen.

Taizé var redan då en avfolkningsbygd. Varför valde han att slå ner sina bopålar just där? Han är inte först i kristenheten att göra ett sådant val. Redan cistercienserna under medeltiden hade bosatt sig på sådana platser, t.ex. Nydala. Det handlar inte bara om att söka ensamhet och ro. Det handlar ännu mer om att finnas till i trakter och bland människor, som ingen annars räknar med, att vara ett hopp där hoppet är ute. Elin Wägners morbror, prost Ekedahl i Berg, uttryckte det i en formulering, som Dag Sandahl lyft fram: ”Kyrkans trovärdighet avgörs i förhållandet till de fattiga.” Fattigdomen kan ha olika former; den är ingalunda alltid bara ekonomisk. Också kampen för en avfolkningsbygds framtid innebär ett möte med brist på många plan. Taizé är en närvaro i det glömda och övergivna Europa – och just där drar det ständigt nya människor till sig.

Den andra aspekten av broder Rogers livsgärning är den ekumeniska. Genom att

koncentrera sitt budskap och sitt kristna liv på det mest väsentliga, på själva centrum i den kristna tron – Jesus Kristus – kunde broder Roger tala till och nå in till kristna av alla konfessioner och nationaliteter.

Den tredje aspekten är – liturgin. Livet i klostret Taizé är präglad av dagliga tideböner i den väldiga kyrkan. Det var under en sådan gudstjänst broder Roger blev mördad. Det är en tillbedjan utan reservationer, en tro utan förbehåll som fullt ut tar till sig hela Bibelns innehåll, framförallt Psaltaren. Det är en konsekvent tro, som är förenad med en konsekvent livsföring. Här finns ingen diskussion om vad som ”är möjligt för vår tids människor att tro”. Här är något helt annat – ett möte med Gud själv i tillbedjan.

En fjärde aspekt är musiken. I tiotusentals samlas unga människor i Taizé för att sjunga Bibelns böner och sånger på ett enkelt och innerligt tonspråk. Musiken i Taizé är långt från den problematiserande moderna konstmusiken. Den är också långt från den moderna populärmusiken. Det är ett helt nytt musikspråk, som här har vuxit fram, en musik som talar direkt till människans djupaste skikt.

Alla kristna samfund i Europa kämpar i motvind. Kampen kring EU:s konstitution, där varje hänvisning till tron uteslöts, är ett tecken. Ett annat tecken blev avvisandet av Italiens kandidat som kommissionär, professor Rocco Buttiglione. Broder Rogers livsgärning visar en väg fram: bland de glömda, tillsammans över samfundsgränser, i tillbedjan och tro utan förbehåll, med en musik som talar till hjärtat.

Minoritet - för andra

År 2007 förlorade Svenska Kyrkan mer än 50.000 medlemmar. Försvinner folkkyrkan och det blir en sekt istället? En sekt är något helt annat än en kyrka. En sekt avviker från den tro vi har i trosbekännelsen. Sekten leds oftast av en karismatisk ledare, som har högsta auktoritet. Den har stängda gränser till yttervärlden. Risker att Svenska Kyrkans skall bli en sekt är minimala. Däremot kan den bli en minoritet – och likafullt vara en folkkyrka.

Det är inte förvånande att Svenska Kyrkan tappat medlemmar. År efter år visar det sig, att 20% av vårt folk anser sig vara ateister, medan 10% identifierar sig som kristna. Det skall naturligtvis vara starka skäl, som får en ateist att vara medlem i en kristen kyrka. Den verkligt viktiga frågan är emellertid inte antalet medlemmar utan den kristna tron. Om det vore 15% som identifierade sig som kristna, skulle det innebära en stark positiv förändring. Men även då vore Svenska Kyrkan en minoritetskyrka, nämligen som trosgemenskap.

Hur skall vi hantera förändringen från majoritetskyrka till minoritetskyrka? Professor Gustaf Wingren skrev redan 1972 insiktsfullt om detta i verket *Opuscula ecclesiastica*. Han säger där: ”På visst sätt går vi vidare på den åtskiljandets väg som är typisk för perioden från 1930-talet fram till nu: kyrkan kommer alltmer att vara buren av en övertygelse som inte är den stora allmänhetens övertygelse.” Han fortsätter: ”Att kunna se detta, se det utan skygglappar och ändå *vara glad*, det är vad som kräves av kyrkan i framtiden.” Hur kan man vara glad, när man är en minoritet? Det första Gustaf Wingren pekar på är att skapelsen är Guds skapelse, och att Gud fortsätter och handlar och leda genom sina skapade varelser, antingen de vet det eller ej. Den andra aspekten är att man just som minoritet är till för alla de andra: ”Man vet sig vara skild från de andra genom det budskap man förkunnar men samtidigt är det för de andras skull man bekänner detta.”

Här blir det särskilt viktigt att ta tillvara den erfarenhet av att vara i minoritet, som redan nu finns i den svenska kristenheten. Den ekumeniska öppenhet, som växer fram i det nya årtusendet, fick Gustaf Wingren aldrig uppleva. Svenska Kyrkans aktiva medlemmar får nu hämta rika erfarenheter och uppmuntran från de frikyrkliga vänner, som vi delar tro och bön

med. När Gustaf Wingren skrev detta 1972, gick hans blickar åt ett annat håll: "...den träning i att vara i minoritet som svensk högkyrklig ungdom fått sedan 1958 i grunden är en tillgång, en sorts förmögenhet i ett framtida läge. De, som har flutit ovanpå, med strömmen, kan plötsligt komma att framstå som fattigare." Men är inte inomkyrkliga spänningar ett hinder för kyrkans arbete? Tvärtom, säger Gustaf Wingren: "Pläderar man, som jag, för en öppen folkkyrka, blir behovet av en annan fraktion, med motsatt accentuering, blott större." Han jämför med de fyra evangelierna, vart och ett med sin särprägel. De liknar en fyrstämmig kör: "Man blir mer bibeltrogen, tror jag, när man sjunger fyrstämmigt än när man sjunger unisont – såsom nuets kverulanter begär att alla skall."

Per-Olof Sjögren har tänkt längs liknande linjer. Han hade av sina judiska vänner lärt sig hur det fungerade bland dem. De som lever konsekvent judiskt är en minoritet, men en uppskattad minoritet bland alla de andra, som inte är konsekventa. Minoriteten är nämligen identitetsbärare. De är nödvändiga för att den judiska identiteten skall leva vidare. Det kan var så som den stora majoriteten av Svenska Kyrkans medlemmar ser på de 10% som identifierar sig som kristna. De skall vara konsekventa i tro och liv. Det skall vara verklighet, det skall vara fullt ut.

Ser man det så, kan man också instämma i Gustaf Wingrens ord: "Man kan faktiskt vara minoritet och veta sig vara detta *för* de andra, *för* de många. De som är samlade kring Evangeliet har ingen möjlighet att vara insnörda och sekteriska – de är tvärtom öppna och fria mitt i minoritetsställningen."

Sverige är mer!

I sin regeringsdeklaration uppehöll sig Stefan Löfven inte bara vid ekonomiska sakfrågor. Han reflekterade också över vad Sverige är. Sverige måste, sade han, vara mer än ett antal människor som under en viss tid bor på en begränsad yta. Vad var då detta som var något mer än en viss mängd människor under en viss tid på en viss yta? Stefan Löfven stannade vid några värderingar, som hans regering företräder och som han upplever som gemensamma för alla svenskar. Hans tankar gick alltså till något icke-materiellt, något som inte kan vägas, mätas eller utpekas men som ändå är högst värdefullt och dessutom styr våra tankar och vårt handlingsätt.

Hans företrädare Per-Albin Hansson kunde vara ännu tydligare. Vid ett tillfälle yttrade han: "Fosterlandskärleken är icke villkorlig." Detta innebär först av allt att det är en skyldighet att älska det fosterland vi har fått. Att älska det är att ställa upp för det utan ersättning, att sätta dess ve och väl före sin egen trygghet. Denna fosterlandskärlek "är icke villkorlig", och det innebär att den inte ställer villkor för att ställa upp. Det är inte så att man ställer upp för sitt land om det motsvarar ens krav eller ideal, utan man ställer upp för det just för att det är fosterlandet. Så långt tänkte Per-Albin Hansson.

Sverige måste vara mer – det är en viktig insikt hos Stefan Löfven. Vi kan tänka vidare på den linjen. Sverige har också ett språk, som gör att vi kan tala med varandra och förstå varandra. Språket har vuxit fram under seklers umgänge till något alldeles speciellt. Vi har tonfall, referenser, attityder i vårt språk som gör att vi kan uttrycka verkligheten på ett sätt som vi känner igen. En uppmärksam invandrare sade en gång: "Ni säger 'hej' till varandra och hämtar massor med information ur det lilla ordet." Språket har också utvecklats av stora skaldar och författare. Vi tänker och talar med deras ord. Det är med geniernas ögon vi ser. Språket höjs upp till en högre nivå i de sånger vi har gemensamma, t.ex. "Du gamla, du fria" och "Den blomstertid nu kommer".

Språket har formats av våra gemensamma erfarenheter, d.v.s. av vår gemensamma historia. Denna blir allt viktigare för oss. Ur vår gemensamma historia växer vår identitet. Vattnar man

rötterna, så växer kronan. Vården om den gemensamma historien är en viktig kraft, som motverkar det som är Västerlandets djupaste kris idag – identitetslösheten. När en människa inte längre vet vem hon är, varifrån hon kommer och vem hon hör samman med, blir hon lättledd och opålitlig. Det är tänkvärt att Rumäniens hemliga polis under kommunisttiden rekryterades bland föräldralösa barnhemsbarn.

Sverige var före kristnandet ett land, där barnamord, mord på gamla, blodshämnd och våld var allmänt accepterat och praktiserat. Under tusen år av mödosam folkfostran har detta trängts tillbaka av förlåtelse, omtanke, medmänsklighet, ärlighet, arbetsamhet och sanning. Detta är landvinningar, som endast kan förklaras ur tron på Jesus Kristus. Det är därför Sverige nu är mer än det en gång var.

När vi möter flyktingskarorna, som nu strömmar hit, inser vi att det är ett mycket stort värde att ha ett fosterland som Sverige. Ett äkta svenskt pass är en oerhört värdefull handling. Men Sverige måste vara mer! Det innebär ett ansvar för att detta som är mer än en begränsad yta med ett antal människor. Det är ett ansvar för allt detta icke-materiella som också är Sverige.

Jesus och politiken

En julafton publicerade dåvarande statsministern Göran Persson i Svenska Dagbladet en artikel, som det finns skäl att ta på stort allvar. Den väcker även viktiga frågor. Han skriver där "Vårt julfirande har gamla anor. Julkrubban och sångerna påminner oss om det som är ursprunget till firandet: att Gud för mer än 2000 år sedan sände sin son till jorden för att i ord och gärning sprida ett budskap om medmänsklighet och kärlek." I en artikel, så noga övervägd som denna, är varje ord betydelsefullt. Göran Persson säger här, vad ingen svensk statsminister sagt under det gångna seklet: att det finns en Gud som sänd sin son till jorden i Jesus Kristus. Att Göran Persson säger detta är ett tecken på att han som erfaren politiker ser, att situationen nu är sådan att just han kan säga det. Han fortsätter: "Även om inte alla svenskar är kristna, så präglar de kristna värderingarna vårt samhälles traditioner." Han går här längre än den med möda åstadkomna kompromissen om skolans läroplan. Där sägs det att skolan skall styras av de värderingar, som förvaltas av den judiska och kristna traditionen. Göran Persson säger något mer: att vårt samhälles värderingar är kristet präglade.

Vad är det för värderingar han tänker på? Det blir tydligt, när han skriver att Gud sände sin son till världen, för "att i ord och gärning sprida ett budskap om medmänsklighet och kärlek". När han talar om Jesu Bergspredikan beskriver han den som en förkunnelse "att ljuset ska lysa på alla".

Vad är det alltså som händer på julnatten? Det är att Gud sänder sin son till jorden för att förkunna en ny, medmänsklig etik, ett normsystem om man så vill. Det är mot den bakgrunden man kan förstå Göran Perssons ord: "För mig har det aldrig varit svårt att sätta in Jesu bergspredikan också i ett politiskt och ideologiskt sammanhang." I hans framställning blir Jesu väsentliga insats den etiska förkunnelse, som han ser sig kunna förverkliga som politiker.

Denna inställning är allvarligt menad. Politiska motståndare bör ge akt på att det i arbetarrörelsen finns ett moraliskt patos, som få andra riktningar kan uppvisa – kristdemokraterna möjligen undantagna. Detta moraliska patos ger en unik styrka.

Göran Perssons framställning väcker också frågor. Den viktigaste är denna: Var det verkligen så, att Jesu viktigaste insats var att förkunna en medmänsklighetens etik? Om vi noga läser julevangeliet finner vi att tyngdpunkten ligger på en helt annan verklighet. När ängeln för herdarna berättar innebörden i vad som skett, säger den: "Idag har en frälsare fötts åt er i Davids stad, han är Messias, Herren." (Luk. 2:11) En frälsare är en räddare, som kan befria människor från de negativa livsmönster de är fångna i. Det är denna insats, inte den etiska

vägledningen, som står i centrum på julnatten.

Nästa fråga rör Bergspredikan. Göran Persson ser den som ”ett budskap om medmänsklighet och kärlek” som kan omsättas i politisk handling. Det är skäl att slå upp Bergspredikan (Matt. 5-7) och se vad Jesus faktiskt säger. Han inleder med följande ord. ”Saliga är de som är fattiga i anden, dem tillhör himmelriket ... Saliga är ni när man skymfar och förföljer er och på allt sätt förtalar er för min skull.”(v. 3, 11) Det skulle vara angeläget, att Göran Persson förklarade hur sådana ord låter sig sättas in ”...i ett politiskt och ideologiskt sammanhang ”.

Den tredje frågan rör människosynen. Det finns i Göran Persson artikel ett starkt moraliskt patos, ett medvetande om det rätta. Innebär det att människan av sig själv har kraft att göra det rätta? Eller finns här ett dilemma: vi vet det rätta, men vi förmår inte göra det? Nästa fråga blir då: varifrån kan vi få förmågan att göra det rätta? Ur det perspektivet faller ett nytt ljus över ängelns ord i julnatten. Detta dilemma belyste Göran Persson själv, när han intervjuades om sin skilsmässa. Journalisten frågade då, om det var politikerns pressade liv, som var orsaken. Det hade varit lätt att svara ja. Göran Persson gjorde inte det. Han svarade istället: ”Nej. Det var mänskliga tillkortakommanden.” Det svaret väckte respekt. Den verkligheten känner de flesta igen: att veta det rätta och inte klara av att göra det. När Göran Persson på julaftonen skriver om medmänsklighet och kärlek riktas ljuset mot detta, vårt gemensamma dilemma.

Kristi tre födelser

Vi börjar med att tänka på Sonens eviga födelse av Fadern. Sonen är född av Fadern så som när ett ord föds på läpparna. Vi har ordet inom oss, det stiger upp, formas av strupe, mun och läppar. Det lämnar oss som ljudvågor och skapar glädje, hos den som tar emot det, om det är ett gott ord, vilket det bör vara. Detta ger oss en hjälp att förstå S:t Johannes ord: ”I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud.”(Joh. 1:1) Ordet är Guds innersta vilja, Guds plan för allt. Detta Ord är mer än vårt ord. Det Ord som är Guds Son, ”född av Fadern i evighet”, är en personlighet, som skapar liv: ”Det som blivit till i honom, det ägde liv, och livet var människornas ljus.”(Joh. 1:4) Allt som finns är präglad av Guds Son. Därför finns det godhet, skönhet och sanning här i världen, trots allt förfall: ”Ljuset lyser i mörkret, och mörkret har icke fått makt över det.”(Joh. 1:5)

När vi firar jul går vi vidare från Sonens eviga födelse av Fadern. Vi tänker på Sonens födelse i tiden genom jungfru Maria. S:t Johannes skriver: ”Och Ordet vart kött och tog sin boning ibland oss.”(Joh. 1:14) Detta är världshistoriens största under, det mest otänkbara av allt: tid och evighet förenas, materien och Gud blir ett i en enda person, Jesus Kristus. Detta är dess mer förvånande som allt här i tiden är fläckat av synd och orenhet. Här finns ingenting som är som det skall. Hur kan då Gud, den fullkomlige, bli ett med detta ofullkomliga, skadade? Svaret kan bara bli ett enda: Gud förvandlar, helar och fullkomnar detta skadade och befläckade, som S:t Johannes kallar ”kött”. Med det ordet avser han inte kroppens mjukdelar utan det som är gemensamt för oss alla, den mänskliga naturen. Martin Luther mediterade mycket över denna förvandling, detta helande av den mänskliga naturen. Hans tankar stannade vid jungfru Maria. Det var genom ängelns ord vid bebådelsen, som hon renades och helades. Därför blev Sonen inte ett med synden utan med en helad mänsklig natur. Alltsedan sin födelse i tiden är Sonen förenad med hela den mänskliga tillvaron. Det finns inget mänskligt som inte är berört av Sonen. ”Ordet vart kött”, Sonen blev ett med den mänskliga naturen. I Martin Luthers tankar ligger en stor vördnad inför det förvandlande kraften i ordet från Gud. Det innebär också att allt mänskligt är sådant, att det *kan* förvandlas av kraften i Guds ord. Det skall göra oss gränslöst optimistiska om oss själva och varje människa, ja, om

all mänsklig gemenskap. Därför att Sonen blev ett med den helade mänskliga naturen, såg S:t Johannes ingen skada, ingen synd i honom, utan bara utstrålningen av Faderns godhet och kraft: ”Vi skådade hans härlighet, härligheten som den Enfödde fått av sin Fader, full av nåd och sanning.” (Joh. 1:14)

Sonens födelse av Fadern i evigheten har skett utanför oss, liksom Sonens födelse av jungfru Maria i tiden. Nu är Guds vilja, att detta, som skett utanför oss också skall bli en verklighet inom oss. Sonen skall födas i vårt inre. S:t Paulus talar om att Kristus skall ta gestalt i våra hjärtan (Gal. 4:19) När ett barn föds av sin mor, kommer det fram och blir synligt, och så skall Sonens dolda verklighet i vårt inre komma fram, kännas, höras och märkas. S:t Johannes skriver: ”Av hans fullhet har vi alla fått, nåd utöver nåd.” Detta är ett mirakel: ”...icke av mänsklig vilja, utan av Gud.” (Joh. 1:14). Då delar vi också Sonens relation till Fadern: ”Men alla som tog emot honom dem gav han makt att bli Guds barn, de som tror på honom.” (Joh. 1:12)

Så överväldigande stor är julens verklighet. Genom Kristi tre födelser kommer vi människor in i den Heliga Treenighetens liv.

Att söka riktningen

Det kristna Norden omfattar mer än tiotusen församlingar inom folkkyrkorna och frikyrkligheten, däri inräknat invandrarkyrkorna. De kommer inom kort att samla sina medarbetare till planering av höstens arbete. Vad är det då de kommer att fokusera? Det är viktigt att bli tydlig på denna punkt, innan man börjar tala om att lägga upp gudstjänster, samlingar för barn och unga, undervisning, dagledigträffar o.s.v. Vad är riktningen?

Här skall ges några förslag. Det första är att allt som görs skall ge uttryck för *beundran för Gud*. Annorlunda uttryckt: *Guds lov*. Detta är grundtonen i hela Psaltaren, Guds folks främsta bönbok genom alla tider. På grekiska kallas huvudgudstjänsten *eukaristi* – tacksägelse. Detta är nu inte bara något som skall prägla gudstjänsten. Tacksamhet och tacksägelse är den grundläggande mentaliteten i allt friskt mänskligt liv. Peter Halldorf har präglat uttrycket *den eukaristiska människan*. Vi blir mer mänskliga, ju mer vi uttrycker beundran, förundran och tacksamhet inför Gud.

Det andra kriteriet på att vi är inne på rätt riktning är *skapelsens förvandling*. Detta är det stora grundtemat i Bibeln. Allt handlar om detta enda: den gamla skapelsens förvandling till den nya, en förvandling där Guds folk utgör spjutspetsen och hoppets tecken för den övriga skapelsen.. När en församling steg för steg blir mindre självupptagen, mer optimistisk, mer självutgivande – då är dess liv på rätt väg.

Det tredje kriteriet för ett sunt församlingsliv är *himmelen*. Församlingen kan bestå av fem gamla, den kan bestå av hundra unga familjer, men uppgiften är densamma. Allt som görs eller sägs skall på något sätt föra dem närmare himmelen. Detta har både en negativ och en positiv sida. Den negativa handlar om att avslöja det som Václav Havel kallat ”livets oerhörda pinsamhet” – meningslösheten i ett liv utan relation till Jesus Kristus. Den positiva sidan är att gestalta den stora sanningen att Jesus är Herren, i den lilla församlingen med de fem trogna gamla, likaväl som i den stora församlingen med den brusande lovsången från hundratals unga. Jesus är Herren – detta är en så paradoxal sanning, så över all kalkyl och analys, att vi ständigt måste påminna varandra om den, i den stora framgången likaväl som i den slitsamma motgången.

Det fjärde kriteriet är *Kristi närvaro*. När vi planerar höstens konfirmandundervisning och äldreträffar, är det viktigt att vi inför varje moment ställer frågan: Hur ger detta uttryck för Kristi närvaro? Det gäller också när man arbetar med liturgin, d.v.s. gudstjänstordningen, och

när man överlägger om kyrkorenoeringen. Detta är den stora frågan för kyrkomusiken likaväl som för kyrkokonsten. Kristus är verkligen närvarande där två eller tre är samlade i hans namn. Församlingens uppgift är att finna de rätta formerna för hur man skall uppföra sig inför den Närvarande. En av Svenska Kyrkans främsta själasörjare under 1900-talet, Tor-Hugo Holmström, sade en gång: ”Ge akt på att du inte talar om den Närvarande som om han var frånvarande.” Soldaten vet hur han skall bete sig inför kompanichefen, doktoranden vet hur han skall bemöta professorn. Förstår de inte detta, kör det ihop sig. Församlingens former för att möta den Närvarande har också en annan uppgift, nämligen att ge uttryck för medvetande om och glädje över denna Närvaro, en glädje som tar gestalt i form, färg, ton och rörelse. Därmed öppnar den mångas blick för den Närvarande.

Det femte kriteriet är *tro, hopp och kärlek*. Allt som sägs, sjungs, görs, beslutas och gestaltas skall på något sätt bidra till att väcka och stärka tro, hopp och kärlek. Ju starkare denna verkan är, dess mer relevant är det som görs. Att stärka tro, hopp och kärlek är emellertid något som övergår mänsklig förmåga. Här är församlingen totalt beroende av den Helige Ande, och Anden är som duvan, mild och skygg. Allt som skrämmer bort Anden är livsfarligt för församlingen, allt som lockar fram den är positivt. Relationen till Anden är med andra ord helt avgörande för hur det skall gå med höstens arbete i de tusentals församlingarna. Blir den relationen god, fungerar församlingarna som Andens assistenter, som stöder den stora förvandling, som Anden ensam är mäktig att förverkliga.

Liv i Lettland

En sval försommardag möter jag Magnus Bengtsson utanför domkyrkan i Riga. Han är en svensk gymnasielärare, som tagit det stora steget att lämna svensk trygghet – och sekularisering – för att arbeta i den lettiska evangelisk-lutherska kyrkan. När jag möter honom kommer han direkt från kyrkomötet. Det har hållits i Vetenskapens hus, ett stalinistiskt symbolbygge, där ett kristet möte hade varit otänkbart för femton år sedan. Själv har Magnus Bengtsson tillsammans med en grupp lettiska kyrkokristna deltagit i en bönevaka, som hållits i Jesuskyrkan, alldeles intill möteslokalen. Genom mobiltelefon har man undan för undan fått information om hur förhandlingarna fortskridit, och på det sättet har konkret bön kunnat läggas in mellan sång och bibelläsning.

Magnus Bengtsson låter mig få inblick i ett kyrkoliv, som är både likt vårt och mycket olik. Detta är en kyrka och ett folk som gång på gång har stått inför utplåning. Det senaste världskriget var katastrofalt. Hälften av prästerna dödades, deporterades eller flydde. Ett massivt ateistiskt tryck och ett socialt förfall med utbredd alkoholism förlamade församlingarna. Men mitt i detta betryck växte en sällsam uthållighet och trosfrimodighet fram. Jag får här höra om kraftfulla trosmänniskor och oväntade omvändelser, om obegriplig offervilja och stor kärlek.

Ett av de livsöden, som gör stort intryck på mig, är prostens Roberts Feldmanis. Efter en kaotisk barndom under första världskriget blev han präst i det fria Lettland, överlevde andra världskriget, deporterades till kommunisternas Gulag men överlevde och kom tillbaka. Han byggde upp förfallna kyrkor och – just som han som 70-åring räknade med att livsverket snart var slut – fick han uppleva en ungdomsväckelse i en liten kyrka, som precis lagts till hans redan alltför stora ansvarsområde. Det var i Gustav Adolfskyrkan i Riga. Bland de många unga människor, som här vaknade till andligt liv, fanns också trettio unga män, som blev präster. Det är mycket i den lettiska kyrkan, som ha sammanlagt 118 präster. I Gustav Adolfskyrkan växte en sakramental och liturgisk fromhet fram, med drag som påminner om den kyrkliga förnyelsen i Sverige. Själv har Roberts Feldmanis sagt:

- Vi var på sätt och vis tillbaka i urkyrkan, där sakramenten utgjorde en viktig del. Och församlingen kände det. Vi hade inte tvingat dem, de hade av sig själva förstått meningen med eukaristin som den dyrbaraste gåvan, det största privilegiet.

Roberts Feldmanis talade anspråkslöst om ungdomsväckelsen:

- Det vi upplever är bara en liten ström, men jag hade aldrig vågat tro att jag skulle få bli en del av den.

En av dagarna i Riga får jag vara med om en mässa, ledd av en av de andra svenskarna i Lettlands kyrka, pastorsadjunkten Magnus Olsson. Han är gift med en lettiska och har lärt sig språket. Jag förstår egentligen inte ett ord, men gudstjänstens struktur är densamma som vår, och med hjälp av det kan jag följa med. Sången leds kraftfullt av ännu en annan lettlandssvensk, Hans Jönsson. Men fast jag bara förstår ett och annat ord blir det överväldigande klart att det är samme Jesus i sakramentet här som därhemma. Och jag anar att svenskarna i Lettland är en del av den ström, som Roberts Feldmanis talat om.

På vägen hem från Lettland läser jag den finlandssvenske lyrikern Peter Sandelins nya bok, *I skuggan av ingenting*. Där skriver han:

Långt därnere brinner en flod.
Och det är bara jag som ser den.
Därför gråter jag...

Peter Sandelin är inte så ensam som han tror. Nu har också jag sett den brinnande floden, djupt därnere.

Mer att läsa om Lettland:

Mara Zviedre: Ceriba – Hoppet sjunger i gryningen (Församlingsförbundets förlag, Helsingfors/ Församlingsbokhandeln Din Bok, Göteborg)

Barnbarnsmissionen

Om man frågar unga människor, vem som har lärt dem att be blir svaret oftast att det var farmor eller mormor. Några kan svara föräldrarna, andra säger att det var en kamrat, en barnledare eller ett syskon. Men de allra flest nämner den äldre generationen. Varför blir det så? En orsak kan vara dubbelarbetet, som gör att barn och föräldrar har kort om tid för varandra. I Japan har man undersökt vilket ord föräldrar oftast säger till barn. Det är - Skynda!

Kanske blir det ibland likadant i svenska familjer. Skall man skynda är det inte lätt att lära ut konsten att be. Men farföräldrar och morföräldrar har ofta tid. En annan orsak kan vara att föräldrar måste ta konflikter med barnen. Det tillhör uppfostran. Men det är inte lätt att lära ut hur man ber, när man nyss har haft en konflikt. Farföräldrar och morföräldrar slipper ta de stora konflikterna.

Därför har farföräldrar och morföräldrar en särskild möjlighet att bli till hjälp för den nya generationens kristna tro. Det är – *barnbarnsmissionen*. Barnbarnsmissionen är också något för den som inte har egna barnabarn men möter barn bland släkt och grannar.

Barnbarnsmisionen har några konkreta steg:

1. Var med barnen. Ta Dig tid, lek med de, pyssla med dem, uppmuntra dem, lyssna till dem. var deras vän. Grundtvig säger: ”Människa först, kristen så.”

- Be för barnen.
- Be med barnen. Ta tillfällen i akt. Lär dem *Gud som haver*, trosbekännelsen, Fader vår, välsignelsen. Lär dem att tacka Gud och att be för andra med egna ord. Sjung de psalmer Du älskar.
- Ta med barnen till kyrkan, både när det är gudstjänst och när det inte är. Barn har en enorm mottaglighet. De tar till sig ord, bilder, dofter, stämningar. Men skynda Dig. Mellan 12 och 15 års ålder är det som om ett fönster i hjärnan stänger sig, och mottagligheten går ner.
- Läs Barnens Bibel eller motsvarande med barnen. Var inte rädd att läsa samma berättelser gång på gång, mest de som handlar om Jesus.
- Hjälp barnen att komma till en kristen barngrupp. Var med och se om den fokuserar på Jesus. I så fall är det bra. Eftersom barnens hjärna inte är färdigutvecklad har de låg impulskontroll. De styrs av tillfälliga stämningar, intryck och påverkan. Därför behöver de yttre impulskontroll, bl.a. från Dig. Har Du börjat med dem på barngruppen, så låt inte barnens impulser styra fortsättningen. Då kommer deras liv bara att kretsa kring ”jag, här, nu, kul”. Barnen behöver få yttre impulskontroll för att deras inre impulskontroll skall mogna fram. Den blir färdig först mellan 18 och 24 år.
- Läs en kristen barntidning med barnen. Hjälp dem med tävlingarna, gåtorna och korsorden i tidningen. Gör det till Ert gemensamma projekt. Just nu finns en fin kristen barntidning, som heter *Droppen*. Prenumerera på den genom Ingrid Einarsson, Havsvägen 6A, 296 38 Åhus.

Skulle Du vilja ha evigt liv tillsammans med Dina barnbarn? Skulle Du vilja se dem som levande, glada kristna, när de själva blir föräldrar? Då är barnbarnsmissionen det, som Du skall satsa på.

Bilden av kyrkan

Vad är Svenska Kyrkan? Är det en organisation? Men vad är en organisation? Det är människor, förbundna med varandra på något sätt. Är det banden mellan dem, som är organisationen? Om man ser hur Bibeln beskriver kyrkan, så är det en högtidsförsamling, d.v.s. en gudstjänstförsamling, och denna församling är – Guds folk. Detta är den mest konkreta och tydliga bild, som finns av Svenska Kyrkan: nattvardsgästerna kring altaret. Det andra är till för att stödja dem: medlemsregistren, kyrkoråd, kyrkomöte o.s.v. I den mån de fungerar bra, är de ett stöd och en vägledning för nattvardsgästerna kring altaret. Fungerar de dåligt hindrar de, irriterar eller förvirrar.

Man kan jämföra med Jan Carlsons organisationsmodell på SAS. Det vanliga är att man gör en pyramid. Underst är personalen i verksamheten, däröver lägre chefer, högre chefer och högst upp direktion, styrelse och ägare. Vänd på pyramiden, sade Jan Carlson. Överst är ”fronten” där arbetet utförs. Alla de andra nivåerna är till för att stödja och samordna arbetet vid fronten, där man möter kunden. Där händer det viktiga, det som motiverar att organisationen finns till. Om inte de andra nivåerna fungerar stödjande och samordnande är de enbart till skada. Jan Carlsons modell var en aha-upplevelse. Den äger också sin giltighet i Svenska Kyrkan. Det viktigaste som händer i kyrkan är att människor möter Gud, som blivit

människa för dem. Det mötet är allra mest intensivt i mässan, och i detta möte förvandlas vi till nya människor. Som nya människor fylls vi med tacksamhet till Gud och lovprisar honom. Detta är det enda hållbara motivet till att Svenska Kyrkan existerar. Allt meningsfyllt i kyrkan har detta mål. Det gäller barnarbete, körer, konfirmander, studiegrupper, äldreträffar, kyrkoråd, kyrkomöte, Kyrkans Tidning. I den mån de har en relation till detta mål är de meningsfulla. I den mån de saknar en relation till detta mål är de meningslösa, förvirrande och skadliga.

Nattvardsgästerna vid altaret är kyrkan i egentlig mening. Allt det andra är stödfunktioner. Det finns ett problem i relationen mellan stödfunktionerna och den egentliga kyrkan. Biskop Anders Wejryd, Växjö, har fångat det i en träffande formulering. Det handlar om kontorskyrkan och församlingskyrkan. Kontorskyrkan finns på pastorsexpeditionen med dess personal, det finns på stiftskansliet och Kyrkans Hus i Uppsala. Den omfattar kyrkoråd, kyrkomöte och andra ledningsgrupper. Kontorskyrkan lever i en annan rytm än församlingskyrkan. Kontorskyrkan har stängt, när församlingskyrkan är som mest intensiv. Kontorskyrkan har vanliga arbetstider, församlingskyrkan arbetar när vanliga människor är lediga. Den olikartade livsrytmen kan leda till att värderingarna blir olika. I kontorskyrkan finns några som lever med i församlingskyrkans rytm, men många gör det inte. I kontorskyrkan finns det en benägenhet att tro att man leder församlingskyrkan. Ledningseffekten är emellertid svag, om man inte samtidigt lever med i församlingskyrkan. Förhållandet kontorskyrka-församlingskyrka är känsligt och konfliktbenäget. Kontorskyrkan ser till pengar, församlingskyrkan ser till människor.

Problemet finns i alla folkkyrkor, i synnerhet de välbeställda. Där växer kontorskyrkan ut och bli mycket stor. Samma frågeställningar finns emellertid i de större frikyrkorna. Det innebär att den officiella ekumeniken ofta blir ett samtal mellan kontorskyrkorna.

Frågeställningen är inte ny. Den fanns redan i medeltidens kyrka. När man där talade om ”kyrka” avsåg man hierarkin, d.v.s. prästerna och biskoparna, ev. klosterfolket. I den situationen kom ett nytt ord att i Tyskland beskriva vad kyrkan verkligen är – *kristenhet*. Detta blev reformationens ord. Med kristenhet avsåg man Guds folk, Guds vänner på jorden. Det skulle vara mycket spännande att se, vad som skulle hända om vi kom överens om att under fem år aldrig säga ordet kyrka. Istället skulle vi säga t.ex. kristenhet, Guds folk eller Guds vänner. Kanske skulle det föra oss ett stycke på vägen till att förstå vad Svenska Kyrkan egentligen är och bör vara.

Den biskop vi behöver

Smålandsposten har med skicklig journalistik belyst vad som ledde till den nuvarande biskopens avgång. Det, som hänt, får inte hända en gång till. Ansvaret ligger nu på valmännen: prästerna och församlingens ombud. De får hedern, om det går väl. De får skammen, om det misslyckas. Åke Roxberg har i ett inlägg på denna sida tagit upp frågan. Med rätta har han pekat på att den nye bör ha hjärta för församlinglivet.

Åke Roxberg visar att biskopen – numera – har ett mycket begränsat inflytande. Det finns ett undantag: prästrekryteringen. Det handlar inte bara om att det skall finnas präster. Det handlar om *vilka* präster. Ytterst på grenen klarnar den frågan. Den präst jag behöver, är den präst jag kan ha ett sådant förtroende till, att jag skulle vilja se honom vid min dödsbädd. Det är nämligen en situation som vi *alla* kommer att möta: kyrkligt aktiva såväl som kyrkligt passiva, troende såväl som sökare och förnekare. När jag har tre timmar kvar att leva behöver

jag en präst, som kan säga och göra just det jag behöver då för att med lugn och tillförsikt kunna gå över gränsen in i evigheten. Den stunden - tre timmar kvar! - behöver jag få möta Jesus Kristus i det prästen säger och gör. Då finns grundförutsättningen för allt det andra. En biskop, som rekryterar sådana präster, är sådan själv. Det är en sådan biskop vi behöver.

Den sekulära humanismen

Under det kalla kriget var det lätt att uppfatta världen i svart och vitt. Det svarta var det kommunistiska förtrycket, det vita var de demokratiska länderna i Väst. Den tolkningen hade mycket som talade för sig. Dess mer förvirrande blev mötet med dem som inom kommunismens maktsfär modigast gjorde motstånd. De borde varit entusiastiska, när de lärde känna Väst. Det blev inte så. Den störste av dem alla, Aleksandr Solsjenitsyn var skarpt kritisk. Redan något år efter frigörelsen från Sovjet yttrade Estlands ärkebiskop, Jaan Kiivit: ”Vi har kommit ur ett fängelse och hamnat på en stormarknad.” Vad han syftade på är den ohämmade materialism och kommersialism som följde med de västliga livsmönstrens intåg i Estland. Alla värden kunde omräknas i pengar, och allt av värde kunde köpas för pengar. Livskvalitet blev detsamma som konsumtion. Mati Sirkel, översättare och dissident, yttrade några år senare: ”Jag är inte med längre.”

Vid ett besök i Sverige nyligen sade Lettlands ärkebiskop, Janis Vanags: ”Det blir mer och mer klart även i Lettland, att den sekulära humanismens ideologi och regim inte alls är mindre kritisk och aggressiv än de gamla kommunisterna var. Den är kanske inte lika våldsam än, har inte de maktmedlen, men jag tror att en del av humanismens fundamentalister gärna skulle använda maktmedel mot till exempel präster, som predikar politiskt inkorrekta saker. Trycket är redan närvarande i Sverige och det kommer att växa.” Så ter sig situationen i Sverige för den, som växt upp i det kommunistiska förtryckets Lettland.

Vad kan det då vara som gör att den sekulära humanismen påminner om kommunismen? I själva begreppet ”sekulär” ligger två viktiga betydelser. Den första är att det handlar om en icke-religiös storhet. Den sekulära humanismen erkänner inte någon andlig verklighet. Den avvisar Guds bud och därmed också samvetet, som är mottagaren av buden. Den bygger med andra ord på en människosyn, som förnekar att människan har en kontaktpunkt för den gudomliga verkligheten. Människan har därmed ingen själ. Det är detta, som för muslimer är så oerhört stötande med den sekulära humanismen. Att bli begravnen med människor utan själ är för dem som att bli begravnen tillsammans med hästar och hundar. Judar och kristna kan de ha respekt för – men inte människor utan religion.

Den andra innebörden i ”sekulär” kommer av ordets bakgrund i latinet *seculum* – tidsålder, epok. Den sekulära humanismen räknar bara med den innevarande epokens värderingar. Denna föreställning kan ibland höra samman med evolutionismen, i den meningen att man uppfattar den innevarande tiden som historiens absoluta höjdpunkt. Vi har aldrig förut stått så högt, haft så rätt och nått så långt som just nu. Ibland förenas denna självbild med tanken på *historiens slut*. Den punkt vi nu har nått till, det sätt vi nu har att tänka kommer att vara i all evighet. Att vårt sätt att leva och tänka kommer att vara överspelat om trettio, femtio eller hundra år ter sig omöjligt. En annan variant är föreställningen om *historiens förutsägbarhet*. Man tänker sig att framtiden endast kommer att gå vidare i de spår vi nu lagt ut. Att historien skulle vara berättelsen om det oförutsedda framstår som en omöjlig tanke.

Vad innebär då *humanismen*? Det är ett begrepp med en lång rad innebörder, alltifrån humanitet till kultur. Så som Janis Vanags använder det, torde det ha en annan betydelse. Det innebär en åskådning, där människan är allt. Människan är sin egen normsändare, sin egen lag. Detta kan ta sig formen av individualism: ”Det som är rätt för mig är inte rätt för dig.” Var och en är då sin egen lag, och det finns inga gemensamma, förpliktande mönster. Ingen har rätt att ställa några krav på någon annan. Olof Lagerkrantz har beskrivit detta ideal som en

principiell trolöshet. En annan variant är att kollektivet eller majoriteten är den enda förpliktande normsändaren,. Det innebär också att minoriteten eller den enskilde aldrig kan ha rätt gentemot en majoritet. *Winner takes all*, som det heter i kortspel.

Vad kan det då finnas i den sekulära humanismen, som gör den till en parallell till stalinismen? Det första är dess *absoluta anspråk*. Den menar sig företräda en heltäckande kunskap om tillvaron. Vidare har den en *totalitär verkan*. Den vill omfatta hela samhället och allas liv, på alla plan, ända in i den enskilda relationen mellan man och kvinna, barn och föräldrar. Ett tredje drag är *yttrandemonopolet*. Endast den, som omfattar den sekulära humanismen, har tillgång till den offentliga debattens estrad. Är det så att någon avviker, döljer han det helst. Det är *den inre censuren*. I synnerhet i den offentliga sektorn fungerar den sekulära sektorn genom *administrativ sållning*. Det var administration, som var kommunismens mest effektiva medel, inte våld. Alltifrån skolan till vetenskapsakademin sållades människor, så att endast de likriktade kunde komma framåt. De andra marginaliserades för att sedan elimineras. Ett ytterligare drag var – och är – *syndabockssyndromet*. När den sekulära humanismen misslyckas i ett samhälle, är det alltid *någon annans fel*. Lösningen på misslyckandet består då alltid i eliminerandet av syndabocken, d.v.s. i att den föregivet skyldige stöts ut, utanför samhällets gemenskap, ut i tystnaden.

Den sekulära humanismen har en respektingivande styrka. Hur ser sig dess framtid? På kort sikt kan man sannolikt vänta sig en ytterligare kraftutveckling med nya maktmedel till förfogande. På längre sikt ger dess likhet med kommunismen en annan framtid vid handen. Inte heller detta är emellertid förutsägbart. Att den sekulära humanismen kommer att falla ligger i dess natur. Den är som alla andra tankeriktningar begränsad av tid och rum. När och hur beror på det motstånd den möter. Sovjet hade inte fallit 1991 utan gestalter som Solsjenitsyn. Han har sagt: ”Ett sanningsord uppväger hela världen.”

Den stora berättelsen

För en tid sedan inträffade en mindre litterär skandal i Småland. Det var så här: Smålands Författarsällskap skulle ge ut en bok som en fortsättning på Elin Wägners *Tusen år i Småland* – hon var nämligen landskapets stora författarinna. Bland dem som kontaktades för att medverka var Dag Sandahl samt Sveriges riksdags förre talman Thage G. Peterson. Den senare förklarade att om Dag Sandahl skulle vara med ville inte han medverka. Detta sade han utan att ha läst Dag Sandahls bidrag. Därför beslöt sällskapet att detta avsnitt skulle utgå. Låt vara att Peterson var *f.d.* talman, men han hade dock varit demokratins representant, och att han nu avfärdade ett bidrag, som han inte läst, blev belastande både för honom själv och för det han företrädde. Det hade ju en gång varit hans yrke att låta alla komma till tals. Nu kan emellertid var och en läsa det som saken handlade om. Dag Sandahl har låtit det ingå som ett kapitel i sin bok *Den stora berättelsen* (Församlingsförlaget ISBN 91-7271-048-9). Det är en spännande bok med optimistiska perspektiv för kyrkans utveckling, blandade med saklig analys av ett katastrofalt läge. Här finns bl.a. en mycket fin bild av hur Augustinus tänkande kan fungera som inspiration i det tredje årtusendet. Boken har också ett kreativt grepp; efter varje kapitel finns ett avsnitt med invändningar, kritik och idéer från andra. Det är en samtalsbok – mycket ovanligt! De avslutande kapitlen visar hur Dag Sandahls idé kan fungera i den konkreta verklighet, som är lokalförsamlingens uppgift: gudstjänst, undervisning, diakoni och mission.

Vad står det då i det som Thage G. Peterson inte ville läsa? Där utgår Dag Sandahl från den verklighet han har inpå sig i den småländska bygd där han växte upp. Han har hittat sin morfars almanacka med kritiska anteckningar om prästen. Morfar var folkskollärare och

präglad av det tidiga 1900-talets liberalteologi. Han är distanserad till kyrkan, säger Dag Sandahl. I den församlingen finns det nu 167 kyrkomedlemmar, i medeltal är det 12 i kyrkan varje söndag. Sedan Dag skrev sitt kapitel har församlingen lagts ned. Nu är det bara sporadiska gudstjänster.

Finns det då någon väg fram? Som ung mötte Dag Sandahl präster i hembygden, som inspirerats av högkyrkligheten. Deras tro och vision har hållit genom många stormar. Även en präst, som var före dem, har något viktigt att bidra med. Det är prosten Ekedahl, Elin Wägners morbror. Han hävdade med bestämdhet, att ”kyrkans anseende vilar på de fattigas opinion”. Var finns de fattiga idag? Det må vara att de inte är nödställda som backstugusittarna på prostens tid. Men de finns, på äldreboenden, daghem, psykiatriska kliniker, invandrarförläggningar. I förhållandet till människorna där avgörs trovärdigheten, även om ingen ser det, ja, just när ingen ser det. I en novell låter Elin Wägners en präst säga: ”Församlingsborna kan tycka att deras präst är en förträffig karl, duktig i de många praktiska sysslor, som faller på en kyrkoherde. Men alla hans ord tjänar till intet, så länge han inte själv i gärning, i godhet, i anspråkslöshet visar ordets levande kraft.” Man kan ana prosten Ekedahl bakom dessa ord. Guds Ord, som tar konkret gestalt i en människas liv, är det starkaste Gudsbeviset. Det är nämligen den sanna kristendomen. Detta är något, som inte kan åstadkommas genom kyrkomötesbeslut eller kurser. Här blir Kyrkans totala beroende av den Helige Ande tydligt. Utan Andens verkan återstår endast de ständigt vikande siffrornas dystra sorgesång. Med Andens ledning kan *Den stora berättelsen* om Jesus bli verklighet också i dagens Norden.

Efter femtio år

Det är i år femtio år sedan det svenska kyrkomötet tog beslutet om att öppna prästämbetet för kvinnor. Beslutet hade ett förspel. Detta var på statskyrkans tid. Det var riksdagen, som först tog beslutet. För att det skulle kunna genomföras behövdes kyrkomötets bifall. Frågan behandlades på 1957 års kyrkmöte, som begärde tid för inre kyrkliga överläggningar. Man godkände alltså inte omedelbart riksdagens beslut. I kyrkomötet talade biskop Elis Malmeström till förmån för begäran om rådruum. Han sade bland annat: ”Kyrkan ... är ingen produkt av någon inomvärldslig utveckling i vanlig mening, den lever av Guds omedelbara närhet; dess ord är det eviga Ordet och därmed också den yttersta tidens ord... Den fråga som nu ställs till kyrkomötet riktar i alla fall till mig en udd med den innebörden, om jag vill hålla fast vid kyrkans religiösa egenart, även om det kostar mycket, även om kyrkan skenbart då förlorar något. Jag svarar, att det vill jag, att jag vill det i tro på Honom som är kyrkans Herre.”

Det uppskov kyrkomötet anhöll om beviljades inte. Istället sammankallade regeringen ett nytt kyrkomöte följande år. Dessemellan skulle nya ledamöter väljas. Det nyvalda kyrkomötet instämde med riksdagens beslut. Lagen om kvinnans tillträde till prästämbetet trädde i kraft. Kyrkomötet gjorde emellertid ett yttrande, som skulle ge tolkningsramen till den nya lagen. Denna tolkningsram har sedan kallats samvetsklausulen. Där står: ”... att detta icke får medföra skyldighet för biskop att mot sin religiöst grundade övertygelse viga kvinna till präst ... att präst icke bör åläggas att i tjänsten utföras sådant, som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse som han hyser i denna fråga. Inte heller får prästlöftena tolkas så, att den som ställer sig avvisande till kvinnliga präster inte skulle kunna avlägga dem.” Kyrkomötet antog enhälligt denna tolkningsram för lagen. Även regeringens representant, statsrådet Ragnar Edenman, instämde: ”... jag talar i det fallet på en fullständigt enig regerings vägnar ... någon åsiktsförföljelse från statens sida kan inte gärna vara att befara, så länge vi har vårt nuvarande demokratiska samhällskick.”

Mot själva beslutet att öppna prästämbetet för kvinnan lämnades flera reservationer. Den mest uppmärksammade kom från biskop Anders Nygren. Han skrev att Svenska Kyrkan med detta beslut växlade in på gnostikernas spår. Med gnostiker syftade han på den riktning i den tidiga kristenheten, där man menat sig ha en annan kunskap om Jesus än den som finns i evangelierna.

Beslutet 1958 var konstruerat så, att så länge kvinnliga präster fanns, så länge skulle samvetsklausulen gälla. Tre decennier hade inte gått, förrän regeringen frångick denna överenskommelse. Man löste det genom att upphäva lagen, och därmed bortföll samvetsklausulen. Nu fanns det ingen lag om kvinnliga präster, utan samma regler som gällde för statliga tjänster skulle även gälla i kyrkan.

Ragnar Edenman hade 1958 talat på en fullständigt enig socialdemokratisk regerings vägnar. 1994 års kyrkomöte tog på socialdemokratiskt initiativ följande beslut: "...endast de personer, som bejakar giltigheten i såväl kvinnors som mäns vigning och sakramentsförvaltning bör få prästvigas i Svenska Kyrkan." 1997 skrev samma socialdemokratiska partigrupp: "De manliga präster som inte följer kyrkans enda ordning vad gäller prästämbetet uppmanas att lämna sina tjänster i Svenska kyrkan." Ragnar Edenman hade 1958 en annan inställning. För honom handlade det då om demokratins trovärdighet.

När Elis Malmeström talade i kyrkomötet 1958, var hans perspektiv inriktat mot framtiden: "...så står alltså Guds Ord 'så fast som när det först var grundat' och kan av intet vridas ur sitt läge. Emot detta som mot en klippa skall det alltför tidsbundna i dagens meningar krossas som vågens kam krossas mot klippan och blir till skum som fladdrar bort i vinden."

Rätt att behandlas som människa

I all tysthet har Svenska Kyrkan gjort ett mycket kraftigt ställningstagande. Biskoparna har sänt ut en rundskrivelse till alla sina församlingar, där de bl.a. behandlar frågan om hur man skall göra med aborterade foster. Redan nu gör man på många sjukhus så, att aborterade foster tillsammans med avlidna foster kremaras och gravsätts i minneslund på en kyrkogård.

I sin rundskrivelse säger nu biskoparna, att där familjen så önskar, skall det hållas en begravningsgudstjänst. Därmed säger man också, att fostret är en människa, som har rätt till begravning och en grav. Man håller inte en begravningsgudstjänst för ett bortopererat organ. Det är människor, som blir jordfästa. Det sker i förvissningen att de skall uppstå vid Kristi uppståndelse. Biskoparna har gjort ett mycket kraftigt ställningstagande – men varför?

Det är inte så enkelt, att "kvinnan har rätt till sin kropp". Det är också andra personer inblandade. Där är också mannen. Det kan ha rört sig om en tillfällig förbindelse, som han inte vill fortsätta. Om barnet får födas, har han för hela livet en relation till en kvinna, som han inte bryr sig om. För honom kan det då verka som den lättaste utvägen att påverka henne till abort. Det kan också vara så, att han inte vill betala underhåll, om han nu inte avser att ta sitt fulla ansvar och leva tillsammans med modern. Också det kan vara ett skäl att påverka henne till abort. Vidare finns föräldrar – både hans och hennes – som kan ha sina egna skäl att önska att detta barn inte föds. Vidare finns sjukvårdspersonalen. Många mödrar kan berätta att den första fråga de fått av barnmorskan är: "Vill du behålla det?" För en ung och osäker blivande mor, kan det vara nog för att få henne att överväga abort. Det finns också de fall, där läkare råder till abort p.g.a. av moderns klenhet, medan hon själv helst hade velat föda sitt barn. Det kan även röra sig om att modern blivit påverkad under en depression, där hon inte fått det stöd att föda, som hon egentligen ville ha. I alla dessa fall – och även i andra – finns det en djup sorg efter aborten. Detta är uppenbarligen en av de faktorer, som gjort att biskoparna gjort detta kraftiga ställningstagande.

Hur kan då en sådan begravning gestalta sig? Biskoparna ger vida ramar. De skriver: ”Frågan om aborterade fosters begravning hör till själavården, och bör behandlas med stor frihet.” Det finns helt olika situationer. Modern, som begärt abort under en tillfällig depression befinner sig i en annan situation än modern, som blivit rådd till abort p.g.a. av sitt eget hälsotillstånd. Fadern, som inte ville ta sitt ansvar men nu ångrar sig, har ett annat utgångsläge än fadern, som innerligt önskade sig barnet men blev överröstad av t.ex. svärföräldrarna.

När allt detta vägs samman står ändå kvar, att om det skall kallas en begravning, måste det finnas några av de grundläggande momentet i en vanlig begravning. Dit hör bibelläsning och bön. Bibelorden vid en begravning bör handla om uppståndelsen vid Kristi återkomst. Till en begravning hör också de tre skovlarna jord, som läggs på kistan med orden: ”Av jord har du kommit. Jord skall du åter bli. Jesus Kristus vår Frälsare skall uppväcka dig på den yttersta dagen.” En begravning är ett avsked, men ett avsked med en visshet om återseende. Det mest näraliggande är, att man här kommer att använda den ordning för jordfästning av dödfött barn, som finns i Svenska Kyrkans handbok.

Det är i alla kulturer så, att man inför döden uttrycker vad man innerst tror och hoppas på. Det var så med faraonerna och de gamla vikingarna. Det är så också med vår tids människor. Biskoparnas ställningstagande säger klart och entydigt: ett foster är en människa, och en människa har rätt till att bli behandlad som en människa efter sin död. En människa har rätt till både begravning och grav.

Heder och ära

När det hösten 2015 stod klart att decemberöverenskommelsen från 2014 hade fallit, kallade statsminister Stefan Löfven till en presskonferens i Rosenbad. Det är rimligt att anta, att det han då sade var noga regisserat av en större grupp av rådgivare och att hans tal var skrivet av en eller flera talskrivare. Ändå måste man anta att det han då sade motsvarade hans egna intentioner. Han uttryckte sig påfallande återhållsamt men ändå distinkt.

Till det mest intressanta i hans framträdande hör några ord, som han använde i sitt inledningsanförande. Han talade där nämligen om ”heder och ära”. Det är – såvitt jag vet – mycket länge sedan de orden förekom i ett svenskt politiskt sammanhang. De yttrades inte i någon polemisk avsikt. Han fränkade inte sin motpart heder och ära. Snarare gav de uttryck åt en förhoppning, nämligen att heder och ära skulle vara vägledande i det politiska livet i Sverige i framtiden. Detta är en ny aspekt i svensk politik.

Men vad är då heder och ära? Av sammanhanget framgick att de i första hand rörde sig om att stå för sitt ord. Antingen det är ett muntligt eller ett skriftligt ord, så skall man stå för det med hela sin personlighet och ta ansvar för vad man sagt eller skrivit. Det gäller, även om det blir till nackdel för en själv.

Då väcks naturligtvis frågan varför man skall stå för sitt ord, även om det blir till nackdel för en själv. Ett svar ur praktisk synpunkt kan vara, att endast om båda parter står för sitt ord, kan man göra överenskommelser. Ordhålligheten är en förutsättning för mänsklig samverkan.

Saken har emellertid också principiella sidor. En av Tysklands främsta journalister i modern tid var Marion Gräfin Dönhoff. Hon tillhörde själv kretsen kring 20 juli-männen, som gjorde ett heroiskt försök att stöta den tyska nazistregimen 1944. Det misslyckades och de flesta av dem avrättades. I sin bok *Um der Ehre willen* (Siedler Verlag) berättar hon om de fallna. Varför tog de denna oerhörda risk? Hennes svar är: ”De gjorde det för ärans skull.” Äran var för dem mer än en praktisk förutsättning för samverkan. Äran var ett yttersta ansvar, för hela folket, inför en stor etisk tradition, inför framtiden och inför det egna samvetet. Generalöverste Beck, som skulle blivit president, uttryckte det så: ”Om en soldat i tider som dessa endast ser sitt ansvar inom ramen för sina militära uppgifter, visar han en brist på

mognad och insikt om uppgiften. Man måste bli medveten om ansvaret inför hela folket.” Själv skrev Marion Gräfin Dönhoff om 20 juli-männen: ”Framförallt var det viktigt för dem att det skedde en förnyelse av det moraliska och etiska medvetandet. De var överens om, att ingen enskild och ingen nation kan leva utan en metafysisk dimension.” Det metafysiska är det som går utöver tid och rum. Det kan varken mätas eller vägas. Ändå är det helt avgörande för ett värdigt liv. Just så är det med heder och ära.

Detta medvetande präglar Förbundsrepublikens grundlag, som inleds med orden: ”I medvetande om vårt ansvar inför Gud och människor...”

Enhetens väg

De stora nordiska folkkyrkorna skakas sedan årtionden av allvarliga inre motsättningar. Konflikterna utspelas inför en förundrad eller likgiltig, i huvudsak starkt sekulariserad befolkning. Måste det vara så?

Svaret är: Det får inte vara så. Kristna kan inte leva splittrade. Jesus vill det inte. Finns det då någon väg ut ur den låsta situationen? Ett sätt att komma vidare är att använda sig av erfarenheter från lokalekumeniken. Dess förutsättningar kan tyckas vara omöjliga: pingstvännerna förnekar att barndopet är ett kristet dop, för folkkyrkorna är ett dop efter barndopet en förnekelse av Guds nåd. Frikyrkorna förstår sina troendeförsamlingar som den nytestamentliga församlingen, och folkkyrkorna ser dem som föreningskristendom. Ändå finns det möjligheter till en andligt vital och givande ekumenik. Om detta är möjligt *mellan* samfunden, borde det också vara möjligt *inom* folkkyrkorna.

Vad kan man då lära av lokalekumeniken? Det första är *fokuseringen*. Vi är inriktade på den kristna grundbekännelsen: *Jesus är Herren*. Vi samlas kring trosbekännelsen som en sammanfattning av Bibeln. Guds uppenbarelse i Kristus är centrum för det vi tror, ber, talar om och gör. Vi kommer *inte* som *företrädare* får våra samfunds ställningstaganden, misstag eller traditioner, även om vi kan vara tacksamt eller smärtsamt medvetna om var vi hör hemma. Vi möter varandra som *bekännare* av att Jesus är Herren.

Det andra draget är att vi har en *förväntan* på de andra. Vi väntar oss att de har något att dela med sig av: troskraft, erfarenhet, nådegåvor, insikter. Vi bortser från deras misstag och brister och längtar efter att få del av det goda Gud gett just dem. Ur denna förväntan kan också växa ett mod att dela sina sorger och bekymmer med de andra.

Det tredje draget är *taktfullhet*. Vi avstår från att beröra sådant som är smärtsamt för de andra. Vi kommer inte med förebråelser eller antydningar. Skulle någon uppträda taktlöst låter vi det gå förbi utan att blåsa upp en konflikt. Fokuseringen på Jesus Kristus innebär att vi kan leva med varandras brister utan att tappa balansen. Taktfullheten innebär också att vi är redo att dela med oss av det goda vi har fått, men på ett sådant sätt att det inte innebär påtryckning eller självgodhet.

Det fjärde draget är *generositet*. Vi vill varandra väl. Vi ställer upp för varandra, stöder varandra och ger varandra utrymme. I generositeten ligger också en kravlöshet. Vi kräver inte att de andra skall acceptera vår ståndpunkt. Vi söker leva tillsammans på ett sådant sätt, att vi undviker de tillfällen, när våra olikartade ståndpunktstaganden leder till öppna konflikter. Vi får – tills vidare – acceptera att pingstvännerna inte ser vårt dop som ett dop. De får – tills vidare – acceptera att katoliken inte ser deras nattvard som ett sakrament.

Generositeten här samman med ekumenikens femte drag: *tålamodet*. Vi vet att enhetens väg är lång. Hindren kan tyckas oöverstigliga. Vi har tålamod, därför att vi litar på, att Gud skall leda oss fram till nya lösningar, när vi lever tillsammans i bön och bekännelse.

En absolut förutsättning för lokalekumeniken är *ärlighet*. Konversioner skadar allvarligt den ekumeniska andan, i synnerhet när de är framlockade. Det kan finnas enskilda fall där en

övergång från ett samfund till ett annat kan vara riktigt, nämligen då det finns en bestämd uppgift i det andra samfundet, som endast denna människa kan göra. Huvudlinjen måste ändå vara att var och en i sitt samfund skall vara ett redskap för Andens verk, den stora, kristna enheten kring Kristus.

Egentligen borde en ekumenik inom folkkyrkorna vara enklare än en ekumenik *mellan* mycket skilda samfund. Just därför är det viktigt, att lokalekumenikens erfarenheter nu också får påverka livet *inom* de stora folkkyrkorna. Jesus accepterar inte att hans lärjungar lever splittrade.

Ett talande fynd

För några år sedan fick jag i ett brunt kuvert ett mycket gammalt tryck. Det visade sig vara en del av den första lärobok i kristen troslära, som tryckts i Sverige. Den är skriven av biskop Eric Falck i Skara och har titeln *Een kort onderwijsning*. Tryckåret är 1558. I Kyrkoordningen 1571 bestäms, att denna bok skall vara prästernas vägledning, när de predikar.

Vad säger den om t.ex. rättfärdighet? Är den rättfärdig, som är färdig med det rätta? Då är rättfärdighet att leva upp till en norm. Professor Bo Johnson har i sin bok *Rättfärdigheten i Bibeln* visat att ordet där närmast betyder ”en god relation” – framförallt i förhållandet till Gud. Det handlar inte om att leva upp till en norm utan om att ha en god relation till en levande person, nämligen Jesu Kristi Fader. Den relationen får vi genom hans Son. Eric Falck visste det. Rättfärdighet är att ”vara behaglig för Gud”, att leva så, att man väcker glädje hos Gud. Rättfärdighet är vänskap med Gud.

Eric Falck talar också om att det finns dels en rätt överhet, som skyddar de goda och hindrar de onda, och dels finns det en tyrannisk överhet, som sätter sig över lag och rätt och bara frågar efter sin egen vilja. Han frågar varför så många onda människor regerar. Eric Falck påminner också om att det finns en gräns för all myndighetsutövning. Den måste hålla sig inom Guds lag och naturrätten. Går makten över den gränsen blir den tyranni.

Eric Falck förklarar splittring i kyrkan med att det under hela världshistorien finns två kyrkor, den sannskyldiga och den ”skrymtiska”. Översteprästerna dömde Jesus och förföljde apostlarna. Så har det alltid varit. Den ”skrymtiska” kyrkan kan inte tåla att den verkliga kyrkan finns. Den är en provokation bara genom att finnas. Han frågar: ”Vilken är då den rätta Kyrkan?” Han svarar: ”De trognas och rättfärdigas församling. De tar emot evangelium och tror verkligen på Kristus. De blir också upplysta och helgade av Kristi Ande.”

Borde präster idag göra som på 1500-talet, läsa hos Eric Falck inför sin predikan?

Framtid för Kyrkan

Den första framtidsfaktorn är själva kyrkobyggnaden. När man kommer in, ser man att den är fokuserad på Jesus. Blicken dras till bilden av Jesus på altaret. Alla, som kommer in ser den. Jesus Kristus är den främsta framtidsfaktorn i Kyrkan.

Den andra framtidsfaktorn är Guds Ord. Vid varje gudstjänst läses något ur Bibeln. Det Jesus har att säga blir hört än idag genom Kyrkan. När vi ser oss runt om i kyrkobyggnaden ser vi att Bibelns ord har tagit gestalt i kyrkokonsten. Även om det inte är gudstjänst, när man kommer in i kyrkan, ser man Bibeln i bilder.

En tredje framtidsfaktor är psalmerna och gudstjänstordningen. Även om predikan skulle vara svag, finns det ett härligt innehåll i de flesta psalmer, och gudstjänstordningen med trosbekännelsen innehåller den hela och fulla kristna tron, som funnits i alla tider, över hela jorden. Denna tro har tagit en härlig gestalt i kyrkomusiken.

Den fjärde framtidsfaktorn är människorna. Slätthögs kyrka kan vidmakthållas därför att glädjande många - förvånande många - år efter år bidrar med sina medlemsavgifter, trots att

de gång på gång utsätts för uppmaningar att utträda. Ändå fortsätter de flesta att stödja kyrkan. Till gudstjänster och andra samlingar kommer ständigt både trogna och nya. Många av dem är djupt trovärdiga kristna. De har stor livserfarenhet och en utstrålning av godhet och ärlighet, som man inte kan ta miste på. Den femte framtidsfaktorn är historien. Våra kyrkor, psalmer, böner delar vi med hela vårt folks historia under tusen år. Vi är inte ensamma i vår generation. Vi lever i våra egna släkters tro. Vi delar den med hela Guds folk, över hela jorden.

Den femte framtidsfaktorn är de ordningar, som Kristus instiftat för att öppna vägen till en allt övervinnande gemenskap med Gud. I kyrkan finns dopet och nattvarden, där finns orden som ger förlåtelse och upprättelse till ett nytt, fritt liv.

Guds bild – spår och uppenbarelse

Det är en helt annan sak att tala om *Guds bild* än att tal om gudsbild. Det som kallas gudsbild, är den bild som en människa gör sig av Gud. Guds bild är den bild av sig själv, som Gud *ger* människan. När vi talar om Guds bild, bejakar vi budet: ”Du skall inte göra dig någon bildstod eller avbild av någonting uppe i himlen eller nere på jorden eller i vattnet under jorden. Du skall inte tillbe dem eller tjäna dem.”(2 Mos. 20: 4, 5a) Det är den av människor skapade bilden – gudsbilden - som det här handlar om.

Det finns en annan bild. Det är bilden av Gud, som spår och som uppenbarelse. Den träder fram i Bibelns första ord ”I begynnelsen” – *bereshit*. Det hebreiska uttrycket kan också betyda ”genom förstlingen”. Johannesevangeliet belyser denna innebörd: ”I begynnelsen var Ordet... genom honom har allt blivit till...”(Giertz övers.) Ordet från begynnelsen är Faderns Son, närvarande i skapelsen som ett metafysiskt ljus: ”...ljuset lyser i mörkret och mörkret har inte fått makt över det.”(Joh. 1:5) Eftersom allt är skapat genom Sonen, är allting Kristuspräglat.

Orden om hur Gud skapade människan till sin avbild kan också översättas: ”Gud skapade människan ”genom en avbild” – *betsalem*.”(1 Mos. 1:27) Guds avbild – *tselem* – är Sonen. S:t Paulus skriver: ”Han är den osynlige Gudens avbild...”(Kol. 1:14) Det kan finnas många olika gudsbilder, men det finns bara en sann Guds bild: Jesus Kristus. Guds bild finns hos människan som spår, och i människan Kristus förvandlas spåren genom inkarnationen till uppenbarelse, avslöjande. Det som uppenbarats genom Kristus - Guds bild - tar gestalt i den som låter sig förvandlas av honom: ”...vi förvandlas till hans avbilder, från härlighet till härlighet...”(2 Kor. 3:13) Guds bild uppenbaras i Guds folk, i den stora förvandling, som är Andens verk.

Eftersom människan och hela skapelsen är präglad av Guds Son, finns det i allt spår av Guds bild. I den klassiska teologin har man talat om *analogia entis* – att existerandes likhet. Det är denna likhet mellan Skaparen och skapelsen, som gör att man kan tala om Gud med mänskliga ord. De är adekvata. De bär. De är inte fullkomliga. De säger inte allt. Likhet är inte det samma som identitet. Mänskliga uttryck säger inte allt om Gud, men de är ett närmrevärde. När de mänskliga orden är som bäst, är ge genomlysta av ljuset som lyser i mörkret. När detta är sagt innebär det också en bejakelse av skapelsen. Dit hör de mänskliga orden. Skapelsen är sådan att den låter sig genomlysas av det metafysiska ljuset, av härligheten. Denna härlighet – *qabod* – är en utstrålning av Gud auktoritet. Grundbetydelsen är *tyngd*. Grekiskan beskriver den som ett ljusfenomen, *doxa* – glans. Också det mänskliga språket kan genomstrålas av den gudomliga utstrålningen. Det tillhör Bibelns stora tema, den gamla skapelsens förvandling till den nya.

Allt är skapat genom Sonen och till Sonen. Allt är präglad av honom. Denna likhet och analogi avslöjades och uppenbarades, när Ordet blev kött och bodde bland oss (Joh. 1: 14).

Därför finns Guds bild i materien både som spår och som uppenbarelse. Eva Spångberg

brukar säga, att hon bara lyfter fram den bild, som redan finns inne i trästycket. Hon lyfter fram materiens Kristusprägel. På ett liknande sätt talade Afrika-missionären om språket: ”Ordet finns där alltid före missionären.” Det fanns i Sverige ord om kärlek, nåd och frid redan innan S:t Ansgar och S:t Sigfrid kom. Genom dem började den stora förvandlingen i vårt språk. De lyfte fram språkets Kristusprägel. Orden i den gamla skapelsen förvandlades långsamt till den nya skapelsen, så att de genomlystes av Guds härlighet i Sonen. Förkunnaren, diktaren och teologen lyfter upp dem, frigör dem, som när skulptören hugger fram Kristus-bilden ur trästycket. Där de lyckas, kan människor i deras närhet säga som S:t Johannes: ”Vi skådade hans härlighet, härligheten som den Enfödde fått av sin Fader, full av nåd och sanning.” (Joh. 1:14b) Där Kristi Kyrka är sig själv trogen, möter Kristi utstrålning i gemenskap, liturgi, sakrament och själavård. Där detta blir mottaget, förvandlas människan själv, hennes Kristuspräglighet lyfts upp ur den gamla, fallna skapelsen. Det som inte skall vara med, försvinner stycke för stycke: ”Av hans fullhet har vi alla fått, nåd utöver nåd.” (Joh. 1:16)

Guds folk och kristenhet

Det finns ett teologiskt misstag, som skapar förvirring. Det är att man förväxlar kyrkoledning och Kyrkan. Samma misstag gjordes under medeltiden. När man sade ”Kyrka” menade man hierarkin, främst påven och biskoparna. Därför ville Luther inte använda ordet ”kyrka” utan talade hellre om *kristenheten*. Benämningen *Svenska Kyrkan* kom inte förrän på 1800-talet. Tidigare talade man om *den kristna församlingen i Sverige*.

Det är nämligen församlingen som är kyrkan. Nattvardsgästerna kring altarbordet, det är kyrkan i Sverige. Kyrkoråd, biskopar, kyrkomöte är som bäst hjälpfunktioner för att stödja och uppmuntra det som är kyrkan: nattvardsgästerna. Förlorar man den insikten, hamnar man i medeltidens misstag.

Så till Per Gustafsson. Han har tagit avstånd från Vislanda församlings gudstjänst, som firas alldeles intill det hus där han bor. Han ber inte tillsammans med nattvardsgästerna där, bekänner inte tron med dem, faller inte på knä vid altaret tillsammans med dem. Om jag vore en kyrkokristen i Vislanda skulle jag säga: ”Käre Per, du har mycket du vill säga till oss. Men du lever inte med oss. Du delar inte vår glädje och smärta, du ser inte våra möjligheter och brister, därför att du inte kommer oss nära. Därför kan du inte hjälpa oss.”

Till det mest smärtsamma i Svenska Kyrkans nöd hör prästvigningstoppet. Jag har själv berört det i tre romaner och några essaysamlingar. Därför behöver jag inte säga mer om det här. Smärtan finns där fullt ut, hela tiden.

Guds folk har gått igenom svåra tider förr. Jeremia var med om en av de värsta. Men också när hans smärta över sitt folks förfall var som störst, slutade det alltid med lovsång. Det är tecknet på rätt lära: Det finns alltid och i grunden alltid en glädje över Gud vår Frälsare.

Guds Ord i vårt hem

Christian berättar:

Såvitt jag kan minnas förekom Guds Ord inte alls i mitt barndomshem. Min fars konfirmationsbibel stod på en hylla, men den var aldrig framme och den användes inte. Min syster minns att våra föräldrar bad *Gud som haver* med oss. Jag har inget minne av det. Däremot var mina farföräldrar aktivt kristna. Min farmor var söndagskollärrarinna i Ekeberga församling och min farfar var kyrkvärd. I deras hem bads bordsbön och aftonbön. Det var

självlärt att gå till kyrkan varje söndag. Liturgin gjorde ett starkt intryck på mig.

Folkskolans dåvarande undervisning i kristendom dränerade effektivt barnatron. Alla under förklarades bort på – som jag nu inser – konstlade och skruvade sätt. Ett systematiskt tvivel blev inympat. Av värde var däremot psalmerna. I andra ring i gymnasiet blev jag vidrörd av Guds Ande, och som väl var fanns det en kristen skolgrupp, som kunde bli mitt andliga hem. Gruppen var påverkad av väckelsen kring Fader Gunnar Rosendal. Jag köpte en tidegärdsbok och en bönpall hos Pro Ecclesia, ett företag för kyrkliga textilier, som Fader Gunnar inspirerat. Jag började läsa den Bibel, som alla elever fått i realskolan. Så kom Guds Ord in i mitt hem. Jag stötte mig inte på ovanliga ord, jag hade inget behov av att det lades tillräkta för mig. Det är min övertygelse, att när man är berörd av Guds Ande får man också den inre vägledning man behöver, och utan den blir allt obegripligt. Det har Jesus också sagt: ”Men Hjälparen, den helige Ande, som Fadern skall sända i mitt namn, han skall lära er allt och påminna er om allt som jag har sagt er.”(Joh. 14:26) När jag började läsa min skolbibel, tänkte jag att jag inte skulle göra några anteckningar eller understrykningar. Guds Ord skulle få vara som det är. Nu har jag ändrat uppfattning. Jag stryker under, och understrykningarna i min Bibel blir som en dagbok över Andens ledning av mitt liv.

I den kristna skolgruppen mötte jag Karin, min blivande hustru.

Karin berättar:

Min bakgrund är mycket olik Christians. Mina far, Judith och Josef Imberg, var missionärer, och jag är född i Ndolage, Tanzania. Min barndom tillbringade jag i Gwanda i Sydrhodesia, nuvarande Zimbabwe. Vi bad aftonbön i sängen. Jag minns särskilt att min pappa sjöng

*Säll är den som sina händer
i Guds händer sluter in...
(Sv. Ps. 244)*

Särskilt fäste jag mig vid orden:

*Sist min Gud jag dig nu beder:
Tag min hand uti din hand...*

Då smög jag in mina händer i pappas knäppta händer. Jag hade egna andaktsböcker; jag läste Ullmans *Bönesuckar* i frakturstil. Jag hade också Bibel för barn, psalmbok och söndagsskoletidningar, och jag var mycket fäst vid zulupsalmerna. Den kristna tron var viktig för mig. Jag övade mig att spela psalmer på en kammarorgel, som vi hade hemma. Min pappa hade gudstjänster i afrikanernas bosättningar, och jag följde ofta med honom dit.

I Gwanda fick jag *Tideböner för ungdom* av missionären Nils Sköld. Hur man skulle be dem förstod jag inte, men jag använde boken på mitt sätt.

När jag var nio år kom vi tillbaka till Sverige. Min far blev först präst i Kalmar, och vi bodde hos min farmor i Korsberga, där jag gick med i kyrkokören och lärde känna några av Bachs körkoraler. Efter några månader kunde familjen samlas igen i Älgshult. Jag ordnade gärna andaktsplatser och hade ett altare i en garderob. I Älgshult gick jag i söndagsskolan och fick ansvar för att leda psalmerna.

När jag var tolv år flyttade vi till Fröderyd. Kyrkan låg på andra sidan vägen, och jag fick börja spela på den stora orgeln. I Vetlanda besökte vi familjen Gerdmar, och där var jag för första gången med om att be kompletorium. Det tog jag genast till mig och sökte tillfällen att vara med om tideböner i Gamla Hjelmseryd och Växjö domkyrka. Vi hade familjeandakt endast vid helgsmål, men farmor, som bodde hos oss, hörde morgonandakt på radio varje dag.

Då satt hon med Bibel och psalmbok framför sig. Mina föräldrar ville att vi skulle lära oss att ta eget ansvar för bön och bibelläsning. Jag läste Bibeln morgon och kväll. Jag tog efter mina föräldrars vana att be knäböjande vid sängen på kvällen.

Bibeln kom att få en dramatisk betydelse i vårt hem och för mitt liv. På grund av sin trohet mot Bibelns Herre kom min far i konflikt med både samhället och kyrkoledningen. Han ställdes inför rätta och dömdes till mycket höga böter. Av stiftets ledning hotades han med avsättning från prästämbetet. Då öppnade sig en möjlighet för honom att bli missionär igen. Vårt hem upplöstes, jag flyttade till Malmö och där mötte jag Christian.

Karin och Christian funderar tillsammans:

Fastän vi har mycket olika bakgrund, ville vi från början gestalta vårt liv tillsammans på samma sätt. Tidebönen, som Karin mötte genom Nils Sköld och familjen Gerdmar, hade Christian lärt känna genom den kristna skolgruppen, som avslutade varje samling med completorium i Caroli kyrka.

Tidebönen har också följt med i vårt hem. När vi bodde i Halltorps prästgård hade vi ett andaktsrum på andra våningen, dit vi gick upp varje morgon efter frukosten och bad laudes. Vår äldsta dotter Elisabeth hade gjort ett processionskors av papp, som hon med stort allvar bar före oss. Kes de Korts illustrerade bibelberättelser kom att få stor betydelse för oss, mer än Barnens Bibel. Kes de Kort har en förmåga att med stor konstnärlig inlevelse göra den bibliska verkligheten närvarande.

Under fem år bodde vi sedan i Lund. Vi blev fler, och det blev Christians uppgift att be aftonbön med de större barnen. Det gjorde han genom att varje kväll sjunga söndagens completorium för dem och med dem. Ofta somnade de innan det var färdigt, men Elisabeth har berättat hur mycket detta betydde för henne som vuxen. Hon kom till USA, där hon blev medlem i den anglikanska kyrkan och mötte samma tonspråk, som hon somnat till som liten.

1985 kom vi till Slätthögs prästgård, och här fick vi finna andra former. Samlingspunkten kring Guds Ord blev nu den gemensamma frukosten. Vi har sjungit in många psalmer under denna tid, bl.a. *Din klara sol går åter opp* (Sv.Ps. 176), *Pris vare Gud som låter* (Sv.ps. 177), *Jag lyfter mina händer* (Sv.ps. 238). Guds Ord har vi hämtat ur kommande söndags texter. Vi har bett för familj och grannar.

De flesta dagarna har Christian bett laudes i kyrkan, men några dag i veckan har vi bett tidebön tillsammans i hemmet. Det förändrar hela dagen till det bättre att börja den på det sättet. Dagen blir fattig om den inte börjas med Guds Ord. Skjuter man upp det, blir det som regel aldrig av. Det är en läxa att stava på många gånger: uppskjutandet är en fallgrop i det andliga livet.

Christian är morgonmänniska och har möjlighet att ägna en bra stund åt meditation på morgonen, Karin vaknar senare, men båda börjar vi med trosbekännelsen. En erfarenhet är att det gäller att finna rätt mått, inte för lite så att det blir torftigt, inte för mycket, så att det blir anspänt – men regelbundet och uthålligt skall det vara. Då ger Guds Ord stor kraft och inspiration. Man ser allt ur ett stort perspektiv: ”Upplyft era hjärtan till Gud!”

Elisabeth tänker efter

Här i San Francisco sjunger jag i dominikanerklostrets kör. Mässmusiken där är ofta Missa de Angelis, som också finns med i Svenska Psalmboken. När jag för första gången kom till klostret insåg jag på ett mycket praktiskt sätt hur fantastisk den heliga, allmänneliga kyrkan är: de katolska munkarna i San Francisco har samma liturgi som folket hemma Slätthög -- och kristna för många hundra år sedan.

Att jag kan Missa de Angelis utantill beror på att Mor och Far förväntade sig att vi skulle gå med i kyrkan. Vi hade inget val, så varje söndag gick vi i gudstjänsten. Varje morgon bad vi morgonbön vid frukostbordet (det var en lång morgonbön) och varje kväll kom Mor eller Far och bad aftonbön. Completoriet tyckte jag var tråkigast, men som sagt: vi hade inget val.

Nu är jag tacksam för det. Jag lärde mig att läsa noter genom att sjunga psalmer i kyrkan, och alla de psalmer och bibelverser vi lärde oss vid morgonbönen har jag fortfarande inristade i huvudet. Det som jag under barndomen tyckte var tradigt är för mig idag ett slags trons stomme. Eftersom jag sedan 19 års ålder har bott utomlands har jag haft många möjligheter att träffa på nya varianter av kristendomen -- och gång på gång insett hur vårt liturgiska arv förenar oss. "Jag lyfter mina händer" var en av våra morgonpsalmer i Slätthög. Nu kan jag den med orden "Valet will ich dir geben" och "All glory, laud and honor". Det som jag så motsträvt deltog i som barn har blivit min nyckel till den världsomspännande kristenheten. Då vill man verkligen utbrista: All glory, laud and honor, to thee, Redeemer, King!

Karin berättar:

Min mor Judith var mycket förbehållsam med att dela med sig av sitt andliga liv. Liksom sin svärmor var hon en regelbunden lyssnare vid radioandakterna. En skillnad var att min farmor kunde lyssna på Sveriges radios andakter. För min mor var det andakterna från Växjö Närradio, som gällde. De kunde ge upphov till kommentarer, men sitt inre liv med Gud var hon varsam med att berätta något om.

Först efter hennes död lärde vi känna också något av detta. Vår dotter Anna hade gett henne en stor, vacker anteckningsbok för att hon skulle skriva ner sådant som hon fäste sig vid och reflekterade över. Hennes första reaktion var att hon inte alls kunde skriva något, men hon ändrade sig och det blev en bok fylld av bibelord, psalmverser, böner och utdrag ur andaktsböcker.

En dag fäster hon sig vid några ord ur Giertz' *Grunden*:

"Var kväll skall en kristen kunna säga:
Men om det stilla dödens bud
i denna natt jag hör,
Det är min tröst, att din, o Gud,
jag lever och jag dör."

Hon har återgett en anteckning, som hon gjorde i sin Bibel 1946. Då var mina föräldrar missionärer i Ndolage, Tanganyika. Orden hon fäste sig vid var: "Solen skall icke skada dig om dagen, ej heller månen om natten." (Psalt. 121:6) I Afrika visste man att den tropiska månen är farlig.

Nu efter hennes bortgång är det särskilt starkt att läsa att hon har fäst vid Jesu ord i Joh. 6:47: "Den som tror, han har evigt liv." Ur en andaktsbok av H.E. Nissen har hon antecknat: "Jesus har gjort döden till en hemresa."

*

Genom anteckningsboken delar nu min mor sin tro med oss barn. Som tackbrev till alla dem som varit hennes vänner i här i livet gjorde jag ett kort med ett utdrag ur hennes handskrivna andaktsbok. Det blev något av aposteln Petri ord: "Vad jag har, det ger jag dig." (Apg. 3)

När jag tänker på vårt eget liv med våra barn, kommer det för mig att vi kunde delat mer med dem, på samma sätt som min mor nu gör genom sin anteckningsbok. De ord och den vägledning vi tagit emot, kunde vi också ha gett vidare till dem, som en personlig erfarenhet. Ännu har vi varandra, och nu har vi dessutom barnbarnen. Det betyder att vi också har en möjlighet, som vi ännu inte tagit vara på. Vi får tänka som Sellergren: ”Tid och nåd följs åt.”

Hur blir man biskop?

Det var hösten 2006 val till tre svenskspråkiga biskopssäten: Borgå, Lund och Växjö. Efter valet skedde högtidliga biskopsvigningar. De valda blev insatta i en tradition ända tillbaka till Jesu Kristi apostlar. Men vad är egentligen en biskop?

Svaret på den frågan finns i ursprunget. Redan i apostlabreven finns tydliga linjer: biskoparna för vidare apostlarnas uppdrag. Ännu tydligare blir det hos *De apostoliska fäderna*. I ett brev från Clemens, omkr. år 96, heter det bl.a.: ”I land efter land och i stad efter stad predikade apostlarna och döpte dem, som lydde Guds vilja. Sina förstlingar insatte de, efter Andens prövning, till biskopar och diakoner åt dem som skulle komma till tro.”¹ Här ser vi, att biskoparna insattes av apostlarna och att de hade två huvuduppgifter: att förkunna och att döpa. Clemens fortsätter: ”...våra apostlar insatte ...de redan nämnda och förordnade sedan, att när dessa avsomnat, skulle andra, beprövade män insättas i deras tjänst.”² Biskopsämbetet var inte ett tillfälligt arrangemang utan avsett att föras vidare.

Hur såg man då på biskopen? Det kommer fram i breven från Ignatius, martyr och biskop i Antiokia i Syrien. I ett av breven (omkr. år 100) heter det: ”Följ alla biskopen, liksom Kristus följer Fadern ... Ingen må utan biskopen göra något som rör kyrkan... Där biskopen visar sig, där skall mängden vara, liksom den allmänneliga kyrkan finns, där Kristus är.”³ Ignatius menar, att biskopen är ett uttryck för Guds närvaro.

Går det att överföra den unga Kyrkans syn på biskopen till senare tider? Kan säga detsamma om ärkebiskop Gustav Trolle, 1500-talets store landsförrädare, drivkraften bakom Stockholms blodbad? Hur skall vi se på stiftsadministratörerna i vår egen tids folkkyrkor?

Biskop och martyr

Martyriet är en nyckel till att förstå saken. Den kristna Kyrkan var illegal i det romerska riket. Periodvis drabbades den av förföljelser, och hela tiden levde den i samhällets marginal. Ignatius hade själv en brinnande längtan efter martyriet, inte efter lidandet i sig utan efter att genom lidande vittna om Kristus. När förföljelsen kom, var biskoparna de första som drabbades. Att bli biskop var att bli invigd till martyrium. Ofta tillspetsade sig frågan kring offret till kejsarens genius eller ande. Det var en skyldighet för alla rikets invånare som ett uttryck för lojaliteten mot staten. Offret kunde anses som en ren formalitet. Martyrerna såg det som ett avguderier.

Den romerska staten byggde på denna personliga lojalitetsförklaring till kejsaren som den helt överordnade auktoriteten. På grekiska hette det: *Kyrios kaisaros* – *Kejsaren är Herren*. Det kom i total konflikt med den kristna tron, att Kristus är den helt överordnade auktoriteten: *Kyrios Christos* – *Kristus är Herren*. Detta var och är den kristna grundbekännelsen. Det var detta biskoparna vittnade om genom sitt martyrium. De vittnade inte bara med ord utan

¹ De apostoliska fäderna, övers. av Olof Andrén, Stockholm 1967, s. 41.

² A.a. s. 42.

³ A.a. s. 94.

genom villighet ta konsekvenserna av orden, att lida för ordens innehåll. Denna beredskap till martyrium är bakgrunden till den unga Kyrkans syn på biskopen. Det är den karismatiska martyrbiskopen, som är ett uttryck för Guds närvaro. I berättelsen om Cyprianus martyrium framhålls detta. Det står där om församlingen i Karthago: ”I den man de då, på maning av ett Guds förborgade förebud, på detta sätt ropade efter sökte de inte allenast en biskop utan ett blivande blodsvittne.”⁴

Under och helig iver

Ett annat viktigt drag, som gav den unga Kyrkans biskopar auktoritet, var undren. De uppfattades som en Guds bekräftelse på att han sänt ut sina tjänare. På detta sätt uppfattades redan Jesu och apostlarnas under, som Guds bekräftelse på hans sändning: ”Den (frälsningen) blev ju först förkunnad av Herren och sen bekräftad för oss av dem som hört honom, och Gud själv bestyrkte den ytterligare genom tecken och under och alla slags kraftgärningar och genom att dela ut helig Ande, allt efter sin vilja.” (Hebr. 2:3bf) Särskilt tydligt blir detta i Apostlagärningarna.

Undren sågs i den unga Kyrkan just på detta sätt. I martyrberättelsen från Karka de Bet Selok (nuv. Kirkuk i Irak) berättas om Aqbalaha: ”På grund av sina mäktiga gärningar och sina prisade underverk blev han vald att leda kyrkan i Karka.”⁵

Ett tredje drag, som hör samman med den undergörande tron, är de heliga iver. Det berättas om en av Aqbalahas efterföljare: ”Den salige Maron, Karkas biskop, byggde med hjälp av den Guds nåd som fanns i honom ett kloster på den plats där de segerrika led martyrdöden. Varje år firade han deras minne med den heta iver som fanns i hans tro.”⁶

Formell och karismatisk auktoritet

Synen på biskopen är en aspekt av synen på den kyrkliga auktoriteten överhuvudtaget. Den är aldrig i den unga Kyrkan enbart juridisk eller formell. I modernt rättstänkande finns en intressant parallell. Lagar måste ha både *legalitet* och *legitimitet* för att bli hållbara. Med *legalitet* avses att lagen kommit till på ett formellt riktigt sätt. Med *legitimitet* avses att lagen är samstämmig med det allmänna rättsmedvetandet vid tillfället. Man kan också utsträcka begreppet till att gälla historisk legitimitet – samstämmighet med den traditionella hållningen – samt internationell legitimitet – samstämmighet med internationell rätt/ folkrätt/ naturrätt. Det handlar alltså om att en formellt riktigt tillkommen lag måste få *reception* på många olika plan för att fungera.

Det finns i den unga Kyrkan en parallell vad avser auktoritet. Georges Florovsky har belyst detta i sin uppsats *The Authority of the Ancient Councils And the Tradition of the Fathers*.⁷ Ett koncilium i den unga Kyrkan fick auktoritet inte bara genom sin formella gång utan än mer genom *receptionen*. Konciliet uppfattades som en karismatisk händelse, inte främst som ett juridiskt-formellt beslutsfattande. Därför hade ingen femtioenprocentsmajoritet auktoritet utan endast det stora samförståndet, *magnus consensus*. Ett legitimt kyrkomötes beslut mottogs med glädje i den allra största delen av kristenheten, därför att trons folk kände igen sin egen tro. Detta igenkännande är det centrala i *receptionen*. Det är när trons folk med glädje känner igen sin tro, som ett kyrkomötesbeslut får auktoritet i den unga Kyrkan. Därför kan man ur den unga Kyrkans perspektiv inte säga: ”Kyrkomötet har fastslagit att...” Det är istället när trons folk med glädje känner igen sin tro, som kyrkomötets beslut får auktoritet. Den unga

⁴ Svenskt Patristiskt Bibliotek 2, Bjärnum 2000, s. 133.

⁵ A.a. s. 114.

⁶ A.a. s. 124.

⁷ I: Georges Florovsky: Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View 1972.

Kyrkan kände också till att ett kyrkomöte kan bli en rövarsynod, liksom att en biskop kan bli en rövare istället för en herde. Jesus hade själv talat om det.

Igenkännandet av den gemensamma tron i kyrkomötets beslut belyser också biskopens auktoritet. Man känner igen den gemensamma tron i hans ord och liv. Jesus beskriver igenkännandet som det avgörande tecknet på den rätte herden: "...den som går in genom dörren, han är herde för fåren. För honom öppnar dörrvakten, och fåren lyssnar till hans röst. Han nämner sina får vid namn och leder dem ut. När han hämtat ut alla sina får, går han före dem, och fåren följer honom, eftersom de känner igen hans röst." (Joh. 10:2-4)

Juridik och organism

Det romerska rikets styrka och svaghet låg i dess välorganiserade struktur, i dess juridiska tänkandet. Religiöst, kulturellt och filosofiskt var det underlägset de små grekiska stadsstaternas korta blomstring. Så småningom skulle de juridiska strukturerna kväva all kreativitet i Diocletianus stramt organiserade rike.

Juridiken kom också att bli en viktig del av den västerländska kristenhetens del att tänka efter Konstantin: några beslutar, andra lyder, som bestämmelserna är, så måste man handla. Därmed gick viktiga delar av det karismatiska, organiska tänkandet förlorat. Kyrkan som en levande kropp utvecklades till att bli ett ledningsskikt med makt över de ledda. Att beslut skall vara karismatiska, att *magnus consensus* i konciliet och i hela Kyrkan som organism är avgörande, att man får auktoritet genom receptionen av trons folk – allt detta har blivit underordnat juridiken. Ytterst har emellertid därmed också den verkliga auktoriteten gått förlorad, den som tog gestalt i t.ex. Clemens syn på biskopen.

Frågan om heligheten

Det är inte hela sanningen att den unga Kyrkans biskopar alla var beredda att bli martyrer. Många var beredda att avfalla. De som föll undan för kravet att offra till kejsaren, kallades *sacrificati* och betraktades som grova syndare. Andra försökte komma undan genom att muta sig till ett intyg – *libelli pacis* - att de hade offrat, vilket de inte hade gjort. Även dessa *libellatici* ålades botgöring men av mildare grad.

Myndigheterna kunde också kräva att biskoparna skulle lämna ut de heliga skrifterna till bränning. De, som föll undan för detta krav kallades *traditores* – överlämnare. En del lämnade verkligen ut de heliga skrifterna, andra använde list och lämnade ut andra skrifter, som de uppgav vara heliga. I synnerhet efter förföljelsen kom det fram många varianter. Gemensamt för alla dessa biskopar var att de ansågs som fallna – *lapsi*.

Hur skulle man då behandla dem efteråt? Skulle de få bli kvar som biskopar? Hade de kvar den Andens kraft de blivit betrodde med i sin vigning? Kunde den fallne vända tillbaka och i så fall hur? Nästa fråga gällde hur de, som vigts av en *traditor*, skulle bedömas. Det var uppenbart att *traditores* genom sitt svek förlorat den karismatiska martyrbiskopens auktoritet. Kunde det finnas en annan auktoritet, som inte påverkades av sveket?

Dessa frågeställningar ledde fram till en våldsam konfrontation i Nordafrika. Den kom att avgöras genom ett ingripande av staten, som trädde in på "storkyrkans" sida mot dem som underkände *traditores* som biskopar. Dessa senare – bland vilka många martyrer fanns – kom att kallas donatister efter sin ledare, Donatus. De pressades med statligt våld tillbaka och utplånades så småningom, samtidigt som hela Nordafrika gick förlorat till de arianska vandalerna.

Donatisternas fråga till kristenheten lever emellertid kvar. Det är nämligen frågan om Kyrkans helighet. Augustinus sökte lösa den frågan så, att det heliga i Kyrkan identifierades med hennes heliga ordningar. Det har under historiens gång visat sig att hans svar på frågan

inte räcker. Frågan om Kyrkans helighet kräver ett större svar. Ur en synpunkt är det donatisternas obesvarade fråga, som kommer tillbaka i pietismens insikt att det inte räcker med det rätta läran. Rätt lära utan heligt liv blir en karikatyr, en osanning. Det är den rätta läran *och* det heliga livet, som är den sanna kristendomen.

Auktoritet i folksuveränitet

När den nya kyrkoordningen infördes i Svenska Kyrkan talade man om den dubbla ansvarlinjen. Den innebar att det finns två auktoriteter i kyrkolivet: dels den folksuveräna, parlamentariska med sina val, fullmäktigeförsamlingar och styrelser, dels den hierarkiska, ämbetsburna med sin auktoritet från uppenbarelsen och Kristus själv. Utvecklingen har visat att ämbetslinjen inte kunnat hålla stånd mot folksuveräniteten. Denna betyder nämligen att folket inte är bundet av några andra lagar än de, som det själv stiftar. Detta är innebörden i begreppet suveränitet: total obundenhet. I själva den beslutande processen har detta fått sitt tydliga uttryck genom att biskoparna i kyrkomötet saknar rösträtt. Lärofrågor avgörs ytterst av kyrkomötets överklagandenämnd, en juridisk instans med mandat endast och allenast från de kyrkomöte, där biskoparna inte kan rösta.

Vad finns det då för möjlighet för ämbetsbärarna – biskopar och präster – att överhuvudtaget hävda någon auktoritet? Ytterst handlar auktoritetsfrågan om Kristi fullmakt att leda människor till livsförvandling, uppståndelse och evigt liv på det sätt, som Kristus anvisat. I den nya situationen kan det vara skäl att se tillbaka på den unga Kyrkans biskopar. Deras auktoritet var karismatisk i den meningen att deras vigning inte i första hand innebar att de fick en administrativ tjänst utan att de vigdes till martyrium. Att vara biskop var att vara redo att bli martyr. De tecken och under biskoparna blev redskap för, var en Guds bekräftelse av deras sändning. Deras heliga iver var den Helige Andes verk i dem.

Det var bakgrunden till att den unga Kyrkans biskopar kunde ha en för vår tids folkkyrkor enastående auktoritet. Detta är också den väg fram, som finns för den demokratiska folkkyrkans biskopar. Genom beredskap att vittna om att Jesus är Herren – och att ta den smärta det innebär – får de den auktoritet, som är oundgänglig, om de vill vara mer än byråchefer på stiftskansliet.

Obetydlighet eller martyrium

Vad är alternativet? Olfert Ricard – en av Danmarks främsta förkunnare under 1900-talet – blev inte biskop, trots att han var aktuell för tillsättning. Hans egen kommentar var: ”Så obetydlig var jeg ikke.” Det är alternativet till det vittnesbörd om Jesus, som måste väcka motsägelser i det efterkristna samhället. Alternativet heter obetydlighet i stället för karismatisk auktoritet. Det är med andra ord tragedi istället för förblivande insats.

Det är inte bara Kyrkans beslutsstruktur, som har förändrats över tiden. 2000-talets biskopar lever inte i Gustav Trolles Sverige-Finland. De lever i ett samhälle, där 10% identifierar sig som kristna och 20% som ateister – åtminstone i Sverige. Därmed är de nära den situation, som den unga Kyrkans biskopar hade. Det innebär, att de kan återge biskopsämbetet något av dess ursprungliga kraft, genom att frimodigt förkunna att *Jesus är Herren* – och genom att ta den oundvikliga konflikten med ett samhälle, som kräver en annan lojalitet. Då har de mer än biskopstiteln. Då *blir* de biskopar.

4. Att leva tillsammans

Att återvinna förtroende

Samhället är något vi har tillsammans. Medborgarna är samhällets grundläggande tillgång. Deras förtroende är en förutsättning för ett fungerande samhälle. Det är samhällsfarligt att skada detta förtroende. Detta några grundläggande fakta, som man bör ha med, när man bedömer Alvesta kommun och frågan om Slätthögsskolans framtid.

Hösten 2002 ställde skolföreningen några frågor till de etablerade partierna. En av frågorna var denna: ”Skall Slätthögsskolan ha klass F-5?” Alvesta-alternativet svarade ja – F-6. Centerpartiet svarade ja, liksom Kristdemokraterna, Moderaterna, Socialdemokraterna och Vänsterpartiet. Miljöpartiet svarade att det var rimligt. Trots att de flesta svarat positivt beslöt Barn- och Ungdomsnämnden i februari 2004 att klasserna 4-5 skall flyttas till Moheda. Alvesta-alternativet, Moderaterna och Vänsterpartiet fullföljde vad de lovat. De andra ändrade sig.

De, som frågade partierna och fick dessa svar, visade ett förtroende. De litade på att partierna hade en gemensam, ärlig avsikt att stå för sina ord. Det förtroende har blivit sviket. Följden blir en djup sorg över ett sviket förtroende. Förtroende är den avgörande faktorn i samhällsarbetet. De partier, som ändrade sig, har valt bort det värdefullaste.

Skolföreningen hade lagt ner ett omfattande arbete för skolans ombyggnad. Detta förslag hade alla partierna utom Folkpartiet och Miljöpartiet tagit del av. Kristdemokraterna, Moderaterna, Socialdemokraterna och Vänsterpartiet uttryckte sitt gillande av förslaget. Centerns företrädare skrev: ”...det är kreativt och i vissa avseenden möjligt att förverkliga”. I nämnden har det emellertid inte ens diskuterats. Det har aldrig kommit upp till behandling. Ett tungt ansvar vilar på nämndens ordförande. Man undervärderat en vital tillgång i samhällsarbetet: medborgarnas engagemang. Man har också underkänt den demokratiska principen, idén bakom den politiska debatten. Den utgår från att vi är förnuftiga människor. Genom att diskutera varandras förslag på ett förnuftigt sätt når vi fram till de bästa lösningarna. När man medvetet hindrar att förslaget kommer upp till behandling, har man underkänt den demokratiska principen och skapat misstro mot vårt samhällssystem. Den samhällsskada man på detta sätt åstadkommit är betydande.

Det tillkommer ännu en aspekt: politikernas beroende av tjänstemännen. Kommunens tjänstemän har även de agerat på ett sätt som undergrävt förtroendet för samhället. Omedelbart efter skyfallen sommaren 2003 gjorde man t.ex. undersökningar av fukt i skolans källare och fann då argument mot skolans bevarande. Vid den tidpunkten kunde man finna fukt i de flesta källare. Agerandet är motsatsen till den saklighet man har rätt att vänta av kommunala tjänstemän, som har sitt uppdrag från alla medborgarna..

Finns det något sätt att reparera de samhällsskador, som åstadkommit av politiker och tjänstemän? Eftersom förtroendet är skadat hjälper inga ord. Det hjälper inte att förklara sig själv oskyldig. Det enda som hjälper i detta läge är förtroendeskapande åtgärder. De måste vara tydliga, konkreta och präglade av en vilja att återvinna ett förtroende. Vill man inte detta, säger man därmed också att medborgarna och demokratin är försumbara tillgångar.

Slätthögsskolan har blivit en symbol för en glesbygd som visat kraft att utvecklas åt rätt håll. Detta är ett stort värde för hela samhället. En faktor är särskilt värd att nämna: Missbruket och handeln med droger och hembränt i kommunens tätorter är en fara för barn och ungdom. En enda ung människa, som blir missbrukare, innebär en katastrof för ett stort antal människor. För kommunen innebär det en årlig kostnad på omkr. 1.000.000:-. Därtill kommer de kostnader för sjukvård, som faller på landstinget. Om en enda ung människa kan räddas från missbruk genom att få växa upp på den relativt drogfria landsbygden är detta en stor tillgång för kommunen.

Nation och nationaldag

Anspråkslöst, lite blygt men med starka känslor har Sverige firat ännu en nationaldag. Men vad är egentligen innebörden i det vi har varit med om? Man skulle kunna förstå det djupare utifrån en av

de mest underbara händelser, som inträffat i Sveriges nyare historia. Det var när Aleksander Solsjenitsyn fick Nobel-priset år 1970. Det var mitt under det kalla kriget, kommunismens förtryck var som hårdast i Ryssland och över stora delar av världen. Då hade Svenska Akademien modet att ge priset åt den författare, som haft större politiskt betydelse än någon annan under 1900-talet. Solsjenitsyns verk och kommunismens fall är för alltid sammanlänkade. ”Ett sanningsord uppväger hela världen,” sade han själv. I sitt Nobel-tal yttrade han bl.a. att varje nation, hur liten den än är, utgör en skärva av Guds stora plan. Detta innebär en förpliktelse för oss att finna och gestalta vår egenart som folk för att kunna utgöra vår egen lilla del av historiens stora konstverk.

Men vad är då Sverige? Låt mig svara personligt på frågan genom att reflektera över vad Sverige är – för mig. Då tänker jag på *hela* Sverige, inte bara på det som är Sverige just nu, inom våra nuvarande gränser. Sverige är det som har varit genom århundrade, och det svenska finns överallt i världen, där vårt språk talas och där svenskt liv satt spår.

I mina farföräldrars hem fanns ett boksåp med gamla skolböcker. Där fann jag ett regnigt sommarlov Odnerns Fäderneslandets historia. Vad den betydde för mig just då, kan skildras med Runebergs ord:

....min dag flög som på vingar bort,
o, vad min bok mig tycktes kort.

Den gav mig nämligen upptäckten av *historien* såsom *människans* historia. Jag följde med Gustav II Adolf på hans segertåg, Jag såg framför mig Lennart Torstensson leda sina segrande trupper från hästbåren, jag sörjde över nederlaget vid Nördlingen 1634 och gladdes över segern vid Wittstock 1636. Det var händelserikt, stort och spännande. Att kriget var, som Gustav II Adolf själv sade, ”inte en flod utan ett hav av ondska” visste jag inte då. Men att Sverige fostrat fram uthålliga, tappra och starka män – det förstod jag.

Den andra boken, som blivit Sverige för mig, är Lilla Katekesen. Jag hade varken läst den eller reflekterat över den, när min förste kyrkoherde sände ut mig att hålla husförhör, men sedan dess har jag hållit husförhör i 25 år, och för varje gång betyder den alltmer för mig. Varför? Därför att den på ett genialt enkelt sätt beskriver relationen mellan Gud och människan. I förklaringen till tredje trosartikeln står det: ”Jag tror att jag icke av mitt eget förnuft eller kraft kan tro på Jesus Kristus eller komma till honom, utan den Helige Ande har kallat mig genom evangelium...” Det är precis så det gick till för mig själv. Det stämmer. Denna lilla bok har präglat vårt folk i 400 år. Men – den är skriven av en tysk professor, Martin Luther, och många av dess tankar är hämtade från Augustinus, en afrikan, som dog på 400-talet.

Den tredje boken är Svensk Dikt, en härlig antologi, sammanställd av Lars Gustafsson. Där finner jag det vackraste, som sagts på svenska, som då Tegnér sjunger:

Jag stod på stranden under kungaborgen,
Då dagens oro äntligt somnad var,
Och öde voro gatorna och torgen
Och på kung Gustavs stod sken månen klar ...

Det är i den dikten han säger:

All bildning står på ofri grund till slutet,
blott barbarit var en gång fosterländskt.

Men i Svensk Dikt finns också det som är på en gång anspråkslöst enkelt och djupt, som då Gullberg skriver:

Jag är en lantbrevbärare,
jag går i snö och is.

Och intet är mig kärare
än gå på detta vis.

Sådant är Sverige – för mig: både högstämt och enkelt. Det är både det som vuxit fram är och det vi fått till oss utifrån och tillägnat oss under sekler. Detta Sverige är väl värt att finna och gestalta som ett litet stycke av historiens stora konstverk.

Vad är kärlek?

Det finns få ord som är så positivt laddade som kärlek. Men vad är det egentligen? Det kan vara lämpligt att börja med ett allmänmänskligt perspektiv. Under beredskapen 1939-1945 sade Sveriges statsminister Per-Albin Hansson: "Fosterlandskärleken är icke villkorlig." Det innebär, att denna kärlek ställer inte villkor. Vi älskar Sverige och ställer upp för Sverige hur det än är. Det är inte så att vi kan tänka oss att älska Sverige och ställa upp för det om det är som vi vill ha det. Vi ställer inga villkor. Fosterlandskärleken är ovillkorlig.

Varför är fosterlandskärleken ovillkorlig? Därför att vi hör samman med Sverige, oavsett om det stämmer överens med vad vi själva vill. Låt oss vara mycket konkreta: Ett äkta svenskt pass är en mycket stor förmån i vår oroliga värld. Allt det positiva, som det innebär att äga ett äkta svenskt pass, har vi fått därför att andra har bidragit till att göra Sverige till ett land, vars pass är värdefullt. Vi har fått allt detta gratis. En sådan gåva är ett ansvar. Vi har ett tacksamhetens band till alla, som har bidragit till att vi kan ha något så värdefullt som ett svenskt pass. Samhörigheten med våra föregångare och med de nu levande ger grunden för fosterlandskärleken. Därför ställer vi inga villkor. Vi är skyldiga att ställa upp för Sverige. Detta är fosterlandskärlek.

Vi märker redan på detta allmänmänskliga plan, att kärlek har att göra med samhörighet, ansvar och självupppoffring. Samma sak blir tydlig i kamratskapet, t.ex. idrottslaget eller kören. Vi ställer upp för varandra och för vårt lag eller vår kör, vi tar ansvar, vi hör samman. Det gör vi även om det kan vara besvärligt och konfliktfyllt. Kamratskapet är en form av kärlek, och kamratskapet är också ovillkorligt. Vi ställer upp, antingen det är trevligt eller otrevligt. Vi gillar inte alltid varandra, vi ställer upp ändå, för sakens skull.

Detta drag blir än tydligare i föräldrakärleken. Att vara förälder är att ta ett livslångt ansvar för barnen, oavsett hurdana de är. Föräldrakärleken är inte villkorlig. Vi älskar våra barn, även när relationen innebär besvikelser och smärta. Vi hör samman, vi tar ansvar utan att ställa villkor. Det är barnens bästa det gäller, från deras födelse till vår egen död. Sådan är föräldrakärleken.

Det nya livet står också i centrum, när det gäller kärleken mellan man och kvinna. Den biologiska attraktionen mellan man och kvinna har ett biologiskt syfte, barnet. Den stärker också den samhörighet mellan man och kvinna, som är omistlig för det nya livets fostran, skydd och stöd. Även i detta sammanhang är samhörighet och självupppoffring grunddrag i det vi kallar kärlek.

Allt mänskligt kan av människan förvrängas. Sexköparen och pedofilen kan beskriva sin utlevelse som förmånlig för de utnyttjade – ja, rentav som kärlek. Detta är ett missbruk av ordet. Det rör sig inte om kärlek, det är istället en felvänd biologisk attraktion, som man vill tillfredsställa. Här saknas den grundläggande hållning som vi mötte i Per-Albins ord och i föräldrakärleken. Allt som kallas kärlek är inte kärlek.

I den kristna kyrkans liv är kärleken central. Grunden finns i Johannes evangelium, 3:16: "Så högt älskade Gud världen, att han utgav sin enfödde Son, för att var och en som tror på honom inte skall gå förlorad utan ha evigt liv." Guds kärlek har ett syfte, det bästa för den värld som han älskar. Det bästa är evigt liv. Guds kärlek är en konkret handling, ett offer. Han utgav – utlämnade – sin käre son. Ur detta perspektiv har föräldrakärleken mycket som liknar Guds kärlek: allt för den älskades bästa, ända intill att avstå från det käraste man har. Här når vi till kärlekens djupdimension, det som är verkligt äkta kärlek. Den är det kristna bidraget till samhället.

Prinsbröllopet i Stockholm blev en pressbragd. Den tidning som har vunnit segerkransen är Aftonbladet med en 40 sidors bilaga. Den kommer att bli svensk presshistoria. Den största delen av äran faller på pressfotograferna, som gjorde ett enastående arbete. Deras bilder blir länge kvar på näthinnan. De visar att pressfotografi är ett kvalificerat yrke, som kräver särskild begåvning, utbildning och konstnärligt sinne. Vill man nå denna nivå kan man inte lämna över pressfotografen till skrivande journalister. Men även dessa gjorde en lysande insats tillsammans med skickliga redigerare och kreativa arbetsledare. Tillsammans visar de alla vad som måste vara pressens grundhållning: skall man ha en tidning måste man tycka om sina läsare och kunna röra vid deras hjärtesträngar.

Denna pressbragd visar också att papperstidningen i rätt händer är vida överlägsen en elektronisk produkt. Ingen dataskärm kan förmedla vad en skickligt gjord riktig tidning kan ge. Aftonbladets bröllopstidning kommer att sparas som en klenod i hundratusentals hem. Det återstår bara för det övriga tidnings-Sverige att buga sig och gratulera – och att lära sig något viktigt.

Varför var prinsbröllopet en så fantastisk historia att berätta i text och bild? Först och främst för att den innehåller så mycket vackert: ungdom, hälsa, man och kvinna, barn, glada och rörda föräldrar, högtid, glans, allvar, glädje. Det var oerhört gripande att se bara brudens far – så allvarlig, så rörd. Och där var hela det representativa Sverige med livgardister, slott och präster – värdigt, vackert, ”utan stora later” - men äkta och riktigt. Där var kungen med sin okonstlade glädje, prins Daniel med sin omtanke om barnen, lilla Estelle – så allvarlig och koncentrerad.

Millioner TV-tittare följde högtiden timme efter timme, i Sverige, Norden, Europa och ut över hela världen. Prinsbröllopet kunde gestalta något som ingen politisk ceremoni kan uttrycka. Ytterst handlar det om själva livet, detta liv som är en sådan ofattbar vacker gåva mitt bland alla problem vi själva ställer till.

Prins Andrew gjorde för några år sedan en film om sin mor, drottning Elizabeth. I inledningen ställer han sig frågan varför hon är så oerhört populär utan att hon på något sätt eftersträvar det. Han svarar att hon är den hon alltid har varit: pliktrogen, ansvarstagande, formell, värdig. I denna värld, där allt förändras, behöver vi något som består. Vi behöver kontinuitet. Naturligtvis kommer drottningen inte alltid att finnas, även hon åldras. Men genom sin stabilitet ger hon en bild av en större trygghet. Det gör henne älskad. Därför såg också millioner prinsbröllopet. Det gav oss en strålande bild av livets mest grundläggande mönster.

Men behöver vi glans och skönhet? Detta skrivs i det svenska Glasrikets hjärta, där människor i mer än tvåhundra år har levt på att göra kristallglas. Man kan dricka lika bra i plåtmuggar. Men ändå behöver vi kristallglas. Och vi behöver prinsbröllop, skickliga journalister och fotografer.

Makt och samvete

Styrelsen för landstiget i Kronobergs län hade 2014 fattat beslutet att föreslå fullmäktige att utreda vad samvetsfrihet för personalen skulle kunna innebära. Mot detta beslut har Barbro Westerholm, Bengt Eliasson, Gunnar Nordmark samt Sadaf Bozaghian uttalat sig på Smålandspostens debattsida. Bakom deras uttalanden ligger möjligen en insikt om att det bland sjukvårdspersonal finns en utbredd ovilja mot fosterfördrivning. De fyras uttalanden präglas av en gemensam brist. De har inte sagt vad de avser när de talar om samvete. Detta väntar vi på att få veta. Om de inte talar om det, blir deras åsikter i övrigt meningslösa. En viktig fråga till dem är denna: Är det positivt eller negativt för samhället att medborgarna har samvete?

Om det är negativt för samhället att medborgarna har samvete är deras kritik lättbegriplig. Om de däremot menar att samvete är en positiv faktor för samhället, är deras kritik av utredningsförslaget skev. Men även i det fallet kan det komma något positivt ut av frågan. Vi kan få en reflektion kring vad samvete är.

Här kommer ett förslag till några hållpunkter. Ordet ”samvete” betyder på flera språk ”det man vet tillsammans”, d.v.s. ett gemensamt medvetande om gott och ont, rätt och fel. Man har detta

medvetande gemensamt med en mycket stor krets, inte bara nu levande utan även föregångare. Läkare är ett exempel på detta, de har sitt samvetes hållning formulerad av Hippokrates, som levde 460-370 f. Kr. Läkare över hela jorden är förpliktigade till denna etik.

Domare är en annan grupp. Domarreglerna i Svea rikes lag innehåller samvetsregler, som hänför sig till Gud. Samvetet är en förpliktelse till en sådan hållning. Folkrättsjuristen Thomas Holm har sagt: "Det gör detsamma vilka lagar man har, om inte den inre kompassen fungerar." Samvetet är just denna inre kompass. Jag frågar alltså: Är det bra eller dåligt att sjukvårdspersonal har en inre kompass, att de är styrda inifrån?

Motsatsen är att vara styrd utifrån, av den eller dem som har makt i gruppen eller samhället. På 70-talet ville Borgholms starke man, kommunalrådet Ivar Nilsson, inrätta ett statligt kasino. En journalist frågade honom: "Är det moraliskt riktigt att kommunen tjänar pengar på att folk spelar bort vad de äger?" Ivar Nilsson svarade: "Den moraliska frågan är avklarad i och med riksdagsbeslutet." Riksdagen hade nämligen öppnat för kasinon. Detta är en problematisk hållning. Har moralen ingen annan grund än riksdagsmajoriteten, kan man hamna i sådant som de antisemitiska Nürnberglagarna, som antogs av en stor riksdagsmajoritet och hade stöd i en bred folkopinion. Är det alltså Ivar Nilssons hållning, som de fyra skribenterna ger uttryck åt? Vem står ni närmast, Thomas Holm eller Ivar Nilsson? Det måste vi få veta.

(Ingen svarade på detta debattinlägg)

Humor, ironi och satir

Angreppet på den franska satirtidningen Charlie Hebdo år 2014 har väckt upprördhet, men det ställer också frågor. En av dem handlar om vad humor och satir egentligen är. Hur långt kan man gå i humor och satir?

Humorn växer fram ur en positiv relation. Vi berättar roliga historier om originella lärare och befäl, vi ger dem smeknamn som egentligen bara uttrycker att vi tycker om dem och uppskattar deras egenheter. Humorn tar fasta på egenheterna och lyfter fram dem. Storsinta personer kan till och med se med humor på sina egna egenheter. Äkta humor skall vara rolig för båda parter. Humorn är ett medel att få oss att le mitt i livets allvar. Ett bra exempel på humor i politiken är tecknaren Anders Sten – Figge – i Sydsvenska Dagbladet. Hans dråpliga bilder av Tage Erlander innehöll både kritik och sympati. Ärkebiskop Nathan Söderblom har uttryckt saken på ett oöverträffat sätt: "Humorn är det överseende genomskådandet."

I ironin får humorn en ny skärpa. Här är draget av sympati försvagat och ofta helt borta. Ironin fäster blicken vid skillnaden mellan personens anspråk och verkligheten. Chaplins film om Hitler, Diktatorn, är ett exempel på ironi.

I satiren är all sympati borta. Satiren är ett vapen, som används för att såra och döda. Den förvränger avsiktligt verkligheten, den vill kränka, skada och bekämpa. Den antireligiösa satiren vill skända och vanhelga som ett medel att förintä religiös tro. Charlie Hebdo är ett övertydligt exempel på sådan satir. Det är berättigat att fråga om en sådan satir bidrar till något positivt i ett civiliserat samhälle. Är det viktigt att människor får tillfälle att kränka, skända och vanhelga? Fransk lagstiftning har svarat ja på den frågan. Flera stora svenska dagstidningar har ställt sig på samma linje genom att publicera bilder från Charlie Hebdo.

Men hur blir det om någon använder yttrandefriheten till satir för att kränka uppfattningar, som omfattas av flertalet i befolkningens politiska och mediala skikt? Vi kan ta abortfrågan. En framträdande företrädare för abortpolitiken är Barbro Westerholm, läkare och riksdagsledamot, tillika drivande i riksdagens grupp för "assisterat självmord". Vi tänker oss att en satirisk tecknare gör en bild av henne i läkarrock med ett styckat aborterat foster på sitt skrivbord. Eller kanske blir det en bild av henne i läkarrock med en dödlig spruta på väg genom en sjukhussal. I pratbubblan står det: "Vem vill dö idag?" Om sådana satiriska bilder publicerades av en tidning skulle dess utgivare utsättas för ett kraftigt fördömande från i stort sett alla, som har tillgång till mediaplats. Förmodligen skulle också rättsväsendet ingripa. Tecknaren och utgivaren skulle för lång tid vara

brännmärkta i offentligheten. Demonstranter skulle samlas utanför tidningens lokal, några med gatstenar. Ytterligt få om ens någon skulle försvara yttrandefriheten för en sådan satir. Ingen stor dagstidning skulle publicera bilderna av solidaritet med tryckfriheten.

Vad är skillnaden? Professor Anders Nygren har talat om betydelsen av ”det självklaras roll i historien”. Islam och påven – som Charlie Hebdo har skändat och kränkt – har ingen självklar roll i dagens Västerland, men det har däremot rätten till fri abort. Bakom och under dagens många högstämda bekännelser till yttrandefriheten ligger i själva verket det som spelar den självklara rollen i det västerländska samhället just nu. Men i det orientaliska, afrikanska och asiatiska samhället är det andra värden, som spelar den självklara rollen. Och nu har vi de andra samhällena och deras värden här, mitt ibland oss. Vi är inte hela världen, vi är en liten del av den, och jämfört med den är vi i många avseenden udda. Vi står öga mot öga med en annorlunda värld. Detta kan man lära sig av angreppet på Charlie Hebdo.

I stormens spår...

År 2005 blev i mångt och mycket präglad av stormen. Vi var med kören på nyårskonserten i Växjö. Byggnaden skakade, och det snöade frigidit från taket. När vi kom ut började vi ana vad som var på gång, men vi förstod först på vägen hem hur farligt det var. Vi blev stående i en bilkö vid Kronobergshed, och träden föll hela tiden, men märkligt nog blev ingen skadad. Den natten kom vi inte alls hem.

När vi senare talades vid om saken påminde Ingeborg Samuelsson i Villarp om en viktig sak. I Jobs bok berättas om hur den onde begär att få sätta Job på prov. Det får han, men han får inte skada Jobs liv. Det blev något liknande för oss. Stora skogsarealer blev skadade, men inga boningshus och inga människor.

Vad vi lärde och såg

Ibland kan man tänka, att vårt folks likgiltighet i det andliga beror på att vi har det för bra. Vi har sällan varit ytterst på grenen. Det är där man ser verkligheten klart. Erfarenheterna av stormen och tsunamin lärde oss att det inte är så enkelt. Man söker sig inte till Gud för att man får det besvärligt. Om man redan känner Gud kan man bli fördjupad och mogna av provningar. Men har man tagit avstånd från Gud kan man bli hårdare av olyckor.

Ett tankvärt minne från veckorna efter stormen är alla de människor, som hjälpte varandra. Arne Olsson och Harald Bergström åkte runt med sina kraftverk, Per Larsson ordnade el och vatten åt oss, Röda Korset bildade en aktionsgrupp, som besökte ensamma och isolerade, Ann- Britt Brennander lagade näringsrik kost, som sändes ut, och ordnade värmestuga i Moheda församlingshem. Siv Elw bjöd in grannarna.

Ett av de starkaste minnena från stormtiden är gudstjänsten i Mistelås i Böneveckan för kristne enhet. Kyrkan var nerkyld, det fanns bara levande ljus. Vi var samlade kring altaret, vi sjöng, bad och lyssnade till en predikan av Christer Andersson, Svenska bibelsällskapets generalsekreterare. För en tid sedan skrev han i Bibelsällskapets tidning att detta för honom varit den starkaste upplevelsen under hela året.. Kyrkan kan leva vidare, även om allt annat stannar av.

Samme Andes verk

Fastän Slätthög och Mistelås är små församlingar har vi vidsträckta kontakter. Det är märkligt och underbart att upptäcka, att det är samme helige Ande, som bor hos kristna i vår bygd och hos kristna i Estland och i Kina. I somras hade vi besök av Nöo kyrkas mans-kör, som sjöng i Mistelås, på Furuliden, i Slätthög och Moheda samt även i Tegnérkapellet i Växjö – allt på tre dagar. Sångarna hade alla vuxit upp i det ockuperade Estland och gått i skolor, där lärarna tvingades att rapportera barnen till säkerhetspolisen. Nu stod de här bland oss, sex vuxna män, och sjöng Guds lov. Vid höstens gemensamma samling för sykkretsarna hade vi besök av Lennart Johansson, från Norea

radio, som berättade om radiomissionen till Kina. Vid Arbetsföreningens missionsauktion i Mistelås fick vi lyssna till Gunnel Hjort, som själv varit som missionär i Kina, utan möjlighet att undervisa om Guds evangelium men fri att genom sitt liv vittna om Guds nåd. Det var gripande att höra henne berätta om den församling hon slöt sig till. En kinesisk väninna följde med dit för att tolka, fastän hon inte var kristen. Nu, sedan Gunnel och hennes man är åter i Sverige, säger väninnan att hon saknar de stunderna.

Problem och motgångar

Det är mycket som har gått dåligt för Sverige detta år. Händelserna kring tsunamin och stormen avslöjade inkompetens på hög nivå. Svenska Kyrkans kyrkomöte har skapat splittring och förstämning i vida kretsar. Även på lokalplanet finns sorger. Tolgs församling, under många år vårdad av Bengt Grimhammar, en av stiftets finaste präster, läggs nu ner. Agnaryds och Österhults missionshus skall säljas. Två saker är att säga om detta. Det första är att inget går utan eldsjäl. Det gäller samhället, näringslivet och kyrkan i lika mån. Skall man få eldsjälarna måste man ge dem utrymme och frihet, annars slocknar de. Slocknade eldsjäl har vi alldeles för många. Det är en ogärning, en missgärning att släcka en eldsjäl. Det andra är att Jesus är Herren. Hur stora än problemen är, har han till sist makten. Han kommer att genomföra den optimala lösningen. Att tro, det är att handla så som man gör, när man vet att Jesus är Herren.

Gamla och nya vänner

Några mycket nära vänner har vi fått följa till gränsen under det gångna året. Bland dem fanns Jenny Eng, den mest energiska och optimistiska person man kan tänka sig. Hon och hennes dotter Solvig var i kyrkan morgonen efter stormen. En ny, flitig gudstjänstdeltagare har vi också fått i Slätthög, Emma Olsson, dotter till Jonas och Linnéa Olsson.

Vi har fått en ny arbetssituation i pastoratet genom ett närmare samarbete. Kantorer, vaktmästare och präster hjälps åt. Jag har regelbundet gudstjänster i Moheda, och Daniel Sjöo kommer till oss. Dessutom har vi fått en god vikarierande präst i Stig Fahréus. Detta är ett värde för församlingarna. En präst kan bära fram det centrala i Kristi evangelium, men Guds nåd är så rik att ingen kan omfatta allt. Därför är det värdefullt att Daniel och Stig kan ge också det, som jag själv inte får med. Målet med allt vi gör och säger i våra församlingar är att så många som möjligt skall komma till himmelens stora, oblandade och eviga gläd

Mening och ansvar

Valrörelsen har på sätt och vis redan börjat. Upptakten är tydlig, fortsättningen är given. Samtliga partier kommer att erbjuda oss ekonomiska fördelar, antingen i form av skattelättnader eller också som bidrag. De kommer att erbjuda sig att minska vårt ansvar för släktens gamla och barn. Vi skall inte behöva ägna mer än en bråkdel av vår tid åt barn, barnbarn och våra gamla. Samhället kommer att ta över ansvaret. I allt tal om "de svaga grupperna" ligger att den enskilde skall slippa ta ansvar för dem. Några partier kommer t.o.m. att lova att gå in med statliga styrmedel i våra familjer och ordna upp förhållandena mellan mamma och pappa på ett fördelaktigt sätt. Då kommer det att bli bra för oss, och vi kommer att rösta på det parti som lovar oss mest – och så öppnar sig det goda livet. Så är det tänkt.

Är det verkligen så? Den läkaren och psykologen Viktor E. Frankl ger en intressant belysning av dessa frågor. Han var verksam vid det judiska sjukhuset i Wien, och där fick man efter det nazistiska maktövertagandet in ett stort antal patienter, skadade efter misslyckade självmordsförsök. Arbetet bland dem övertygade Frankl om att människans mest grundläggande behov är behovet av *mening*. Saknar man mening i tillvaron, kan man ha de bästa materiella förutsättningar, och ändå

tytnar livet bort. Ser man däremot en mening med det man gör och den situation man lever i, kan man uthärda de mest förskräckliga förhållanden med bevarat livsmod och intakt värdighet. Det är alltså inte på det sättet att partierna kommer att ge oss ett gott liv genom att tillfredsställa våra materiella behov med sänkta skatter och höjda bidrag – enligt Frankls erfarenhet. Han fann vidare att *meningen* har ett direkt samband med *ansvaret*. Den som får ansvar och tar ansvar kommer också att finna en mening med sin situation. Den som berövas ansvar eller underlåter att ta ansvar kommer att uppleva sin situation som meningslös. Frankl fick själv på ett dramatiskt sätt pröva hållbarheten i sitt tänkande. Han hamnade nämligen i koncentrationsläger, till sist också i Auschwitz. Hans erfarenheter därifrån stärkte hans uppfattning. Även tiden i koncentrationsläger kan få en mening. Inrättningen som sådan är förskräcklig och meningslös, men den som i lägret tar ansvar och ges ansvar – t.ex. av sina medfångar – *får* en mening.

Ser man saken ur denna synpunkt, är det förutsägbart att livet i de europeiska socialstaterna kommer att bli mer meningslöst än livet i USA, där det sociala skyddsnätet är glesare. Det är inte bara så att den enskilde får ett större ansvar för sig själv. Det är också på det sättet, att varje medborgare förväntas ta ett eget ansvar för andra, enskilt och organiserat, t.ex. genom församlingar. Det som i Europa görs av den kommunala hemtjänsten, det görs i USA i stor utsträckning av enskilda, ansvarstagande medborgare. Europas socialstater lyfter av ansvaret från den enskilde och lägger det på ett anonymt kollektiv – kommuner och landsting. Men därigenom skapar man inte ett bättre liv för dem som slipper ansvaret. Tvärtom, man gör livet meningslöst.

Ändå måste livet ha en mening, annars blir det outhärdligt. Vad återstår då? Tage Lindbom har uttryckt det så: ”Det gäller att sätta det vegetativa nervsystemet i dallring, annars inträder tristessen. Då är slutet nära.”

De skillnader mellan Europa och USA som har antytts här är inte absoluta. Snarare rör det sig om gradskillnader och nivåer av ansvar och mening, men även i dessa nivåskillnader kan det finnas viktiga insikter att hämta. Viktor Frankls erfarenhet borde inte vara främmande i ett svenskt sammanhang. En av Sveriges främsta förkunnare under 1900-talet – Viktor Rundgren – uttryckte det så: ”Livet får sin mening i den mån det är ett liv för andra.”

I godhetens magnetfält

Den ena efter den andra avslöjas de som fuskare och fifflare: ÖB, Skandiadirektörer, riksdagsmän. Snart är av det offentliga Sverige bara kungen och drottningen kvar, som inte behövt stå där med skammen. De många små fifflarna är egentligen ett större problem än de stora, eftersom de många tillsammans åstadkommer större skada.

Var finns motmedlet? Detta måste vara en politisk fråga av största betydelse. Lyckas vi inte få en ny och högre samhällsmoral kommer Sverige att skadas långsiktigt och allvarligt. Frågan om samhällsmoralens höjande är i själva verket mycket viktigare än sjukförsäkringen och EMU.

Det är också uppenbart, att de etablerade politiska och fackliga grupperingarna inte i sig själva har den kraft, som krävs. De har inte ens kraften att göra problemet till en förstarangsfråga. Istället fortsätter de att se hur ansvarskänslan sjunker utan att egentligen försöka ta tag i problemet.

De har nämligen själva stora inre moralproblem. Det är också något annat, som hindrar dem att ta tag i saken.. Den består i deras uppfattning av tillvaron. I allmänhet finns där Darwins evolutionslära som en tyst förutsättning. Så har det gått till, tänker man sig: livet började i havet, utvecklade sig under ständig kamp till landdjur, som så småningom utvecklades till människor. I detta finns ingen annan moral än den att den starkare vinner. Är det så, har ju Skandia-direktörerna gjort rätt, som utnyttjat sin ställning till egen fördel. Då finns ingen annan grund för moralen än en allas kamp mot alla, där vinnaren tar allt. Ur Darwins synpunkt är allt tal om humanism, jämställdhet och mänskliga rättigheter bara strunt.

Men var finns då kraften till den förbättrade allmänna ansvarskänsla, som måste till för att det skall gå bra för Sverige? Folkrättsjuristen Thomas Holm sade en gång: ”Det gör detsamma vilka lagar

man har, om inte den inre kompassen fungerar.” Bilden rymmer många dimensioner. En kompass styrs av ett magnetfält långt borta, en svårdefinierbar kraft med oklara gränser som ändå verkar mycket påtagligt. Magnetfältet kan också störas ut om man t.ex. lägger en järnbit nära kompassen. I sig själv är kompassen ett känsligt instrument, som bl.a. hela tiden måste hållas i vågrätt läge för att fungera. Med bilden av den inre kompassen har Thomas Holm beskrivit det vi kallar samvetet. Om han har rätt, hjälper inga ”åtgärder” och ”resurser” mot samhällsmoralens förfall. Det avgörande är istället att människors samveten börjar fungera bättre. Ur denna synpunkt ter sig samvetskulturen som en primär samhällsfråga. Här står politiker och opinionsbildare inför en uppgift, ganska olik vad de är vana vid.

Här måste man se sig om i dagens Sverige. Var finns kompetensen vad avser samvetskulturens vård? Finns det några, som dagligen sysslar med detta? Vilka villkor gäller för att samvetskulturen skall kunna utvecklas? Vilken tillväxtkultur för samvetena är det, som måste främjas? Vill man inte ta sig an dessa frågor, har man bara att se fram emot ett ökat förfall och ständigt nya avslöjanden av fiffel och fusk – samt allt mer kostsamma kontrollsystem.

Men när vi nu går in i julen 2003 är det skäl att stanna till inför det godhetens magnetfält, som har sitt centrum i Betlehems krubba.

Lära av tsunamin

Sveriges historia under andra världskriget var en kombination av oväntade, osannolika och gynnsamma händelser. För sin energiförsörjning var vårt land t.ex. helt beroende av Tyskland, som inte på något sätt utnyttjade eller ens insåg sitt överläge på detta område. En minskad eller inställd tysk kolenexport skulle fått Sverige på knä inom några månader. När det tyska angreppet på Sovjet inleddes och Hitler fick annat att tänka på, sade utrikesminister Günther: ”Någon gång skall man ha tur.” Man kan kalla det tur. Man kan också kalla Sveriges överlevnad för – nåd.

Historien efter 1945 var en framgångssaga. Oljan flödade in till bottenpriser – världshistoriens billigaste energi. En helt intakt industri mitt i ett krigsdrabbat Europa gav en unik konkurrensfördel. Det var ingalunda bara så att ”vi byggde upp ett välstånd”. Det var istället så att Sverige hade obegripligt stora fördelar jämfört med omvärlden.

Nu går det inte längre bra för Sverige. Inget annat europeiskt land har fått se en statsminister och utrikesminister bli mördade. Estonias undergång drabbade Sverige hårdast. Utländskt ägande dominerar och styr de stora svenska symbolföretagen: Volvo, Saab, Bofors, Kockums. Den svenska varvsnäringen är i stort sett utraderad, medan skeppsbyggeriet lever vidare i Finland och Tyskland. Det går inte bra. Den svenska modellen har gått i baklås. Vi har inte längre lösningar för alla andra. Vi har inte ens lösningar för oss själva. Av detta kan vi antingen lära oss något eller också bli beroende av andra, som kan ta makten över oss genom sin större kraft, som GM med Saab.

Av tsunamin kan vi lära oss att historiens omvälvande händelser kommer hastigt och med stor kraft. Demokratin är däremot långsam. Varje beslut föregås av förhandlingar. Politikern skall alltid övertyga sina väljare om att det han gör är nödvändigt. Men han har själv sedan länge fostrat väljaren att se till sin egen fördel genom att ständigt lova honom förmåner. Hur skall han då få honom att stödja uppoffringar?

Tsunamin väntar inte. Den väller in med förödande kraft. Så är det också med historiens omvälvande händelser: reformationen, franska revolutionen, första världskriget, ryska revolutionen, Tredje riket, Sovjetunionens fall. Inför historiens tsunamin finns det ingen tid att organisera resurser och inleda samråd.

Därför måste det också i demokratier finnas system, som fungerar snabbt och kraftfullt, utanför det vanliga systemet. Italiens räddningsverk är ett exempel på detta. Sådana strukturer måste ledas av personer med annan bakgrund än politikernas. Dessa kan ju bara det långsamma förhandlandets väg, och den fungerar inte vid omvälvande händelser. Omvälvande utvecklingar leder ofta fram till diktaturer, och de utmärks av total makt och snabba beslut. Mot dem är demokratin i underläge, om den inte har en beredskap inför ett sådant läge. Det är för sent att tänka efter, när tsunamin reser sig över vattenytan.

Den nuvarande svenska säkerhetsdoktrinen bygger på att vi skall kunna förutse en omvälvande politiskt utveckling i vårt närområde i ett tioårsperspektiv. Det är därför det svenska försvaret minskats så drastiskt. Detta är ett bedrägeri. Historiens tsunami låter sig inte förutses. Den kommer under ytan och reser sig upp med förödande kraft först när den är helt nära.

Estonia, politikermorden, tsunamin och stormen har varit tragiska och omskakande händelser. Men vi kan använda dem till att lära oss något. Vi kan inse att den trygghet politiker kan lova är marginell. Vår bastrygghet skall vi ha på annat håll än i samhället, därför att livet är en risk. Det finns inga heltäckande försäkringar. Vi måste avstå från egna fördelar idag för att ha beredskap för omvälvande händelser, som kan komma mycket hastigt. Om katastroferna får lära oss detta, har det kommit något gott ut av dem.

Med livet som grund

Det är på många sätt en förmån att bo i glesbygd. Det innebär en tillgång till oförstörd natur, till tystnad och ostördhet, allt unika tillgångar i ett miljöhotat och bullerskadat samhälle. Liv i glesbygden betyder i många fall att man är infogad i ett socialt nätverk, där den ömsesidiga hjälpen och hänsynstagandet är viktiga förutsättningar för ett fungerande liv. Dessutom innebär glesbygdslivet att tillvarons grundfaktorer kommer i fokus. Dit hör livet självt.

Den stora politiska frågan i glesbygden är ofta skolan. Skolan är en medelpunkt i bygdens liv långt mer än i staden. Skolan är mycket mer än skola, den är bygdegård, föreningslokal, sammanhållande symbol. Skolans fortlevnad är till sist helt beroende av barnantalet. Barnantalet i sin tur är beroende av att bygdens ungdomar stannar kvar eller kommer tillbaka och att nya flyttar in. De ungdomar som bosätter sig i bygden måste ha vilja att bilda familj, annars dör bygden ut. Livets fortsättning, livsprocessen, blir en konkret fråga om fortlevnad. Singelattityder men även äktenskapskonflikter blir ett hot mot bygdens framtid, och därmed mot dess positiva livsvärden, t.ex. fungerande sociala nätverk. Ser man det mot denna bakgrund, får också Bibelns tydliga förbud mot homosexuella beteenden sin profil (Rom. 1:26-27).

Den bygd som vill överleva måste dessutom vara så att det är bra för barn att leva där. Vuxenvärlden blir fokuserad på barnen, det blir ett gemensamt ansvar att de får vänner, spelar fotboll, sjunger i kör o.s.v. Inte bara föräldrarna blir engagerade, också den äldre generationen, de ensamstående, de barnlösa, släkt, vänner och grannar dras med. Livet självt och dess utveckling står i centrum på ett annat sätt än i storstadskulturen. Där är behoven egentligen desamma, men det går lättare att dölja sakförhållandet p.g.a. det stora antalet människor och den ständiga omflyttningen. Staden utan barn dör på tid och längd exakt samma död som den barnlösa glesbygden. Dessutom handlar det inte bara om att det behövs barn i största allmänhet för att staden skall utvecklas positivt, det behövs barn som mognar till stabila, kreativa och goda människor. Men eftersom det är lättare att dölja detta förhållande i storstaden, blir den också växtmiljö för livsfientliga och barnfientliga beteenden, som i ordets exakta mening är livsfarliga.

Tidningen *Världen idag* berättar i ett skakande reportage om pedofilernas könsköp. Små invandrapojkar säljs som sexslavar för några timmars sexuell utlevelse. Köparna är vuxna, svenska män. Detta händer mitt i Sverige. Männen förnedrar sig, pojkarna skadas för livet.

I samhällets sökande efter värdegrund finns egentligen mycket liten bas för att ta itu med problem som detta. Vad har ”demokratiska värderingar” att säga i sådana fall? Demokratins grundvärdering är ju att de flesta alltid har rätt. Vilken vägledning ger det? Skall vi komma åt skadliga beteenden måste vi komma ut på fastare mark.

Erbjuder då inte Guds vilja, uppenbarad i Bibeln, fast mark nog? Där finns det ju tydliga besked om att pedofilens gärning är förkastlig och skadlig. I ett sekulariserat samhälle som det svenska är emellertid situationen den, att Bibelns ord tas emot som tydlig vägledning endast av en liten minoritet. I undersökning efter undersökning framgår det att omkr. 10% av folket vill kalla sig kristna, 30% uppger sig vara ateister, ungefär lika många tror på själavandring. Bland de 10% som vill kalla sig kristna är dessutom förhållandet till Bibeln skiftande. För några är den Helig Skrift,

löftesrik och normerande. För andra är den berättelsen om människors religiösa upplevelser, intressant och gripande – men inte så mycket mer.

I ett samhälle med den religiösa profilen är det svårt att nå fram till en allmängiltig etik genom att utgå från det som saknar relevans för de flesta. Man får börja på ett annat sätt, som liknar situationen i mänskligheten innan Bibeln fanns nedskriven. Man får bära med livet självt.

Det mest avgörande i den mänskliga tillvaron är att livet får en fortsättning. Man och kvinna är skapade för detta. Det är den första uppgift människan får av Skaparen. Varenda cell är könsbestämd. Livets fortsättning är inte bara en engångshändelse på BB, det är en lång process, från befruktningen fram till den fulla mognaden. Livsprocessen är en etisk grund för allt mänskligt handlande.

Det är alltså inte så, att det mänskliga självförverkligandet är en hållbar värdegrund för samhället. Menar man det, kan givetvis pedofilen hävda att det till hans självförverkligande hör att leva ut sin sexuella läggning. Den som köper pojkarnas tjänster skulle förmodligen säga att "de själva vill" eftersom de får pengar till exempelvis cykel och mobiltelefon, och det är för dem ett självförverkligande.

Om man däremot har livsprocessen som den etiska grunden kan man gå i närkamp med problemet. Pedofilens verksamhet är ju ett angrepp på livsprocessen. Hans egen utlevelse är en förvrängning av livsprocessens början, och hans offer skadas i sin utveckling mot delaktighet i livsprocessen.

Livsprocessen är inte bara biologisk. Den mänskliga mognaden har ett mycket större spektrum än djurens. Till mognaden hör utvecklingen av känslan för gott och ont, respekten för medmänniskan, språket, familjen, nationen. Dit hör självaktning och taktfullhet. Livsprocessen är en lång, komplicerad och känslig utveckling.

Allt som är politiskt gångbart måste kunna prövas mot livsprocessen. Är det så att offentlig barnomsorg gagnar livsprocessen har den skäl för sig. Kan man däremot visa att den är underlägsen familjeomsorg, måste den kritiseras. Här kommer också familjelagstiftningen in. Den är etiskt hållbar i den mån den befrämjar livsprocessen. Detta är också den principiella kritiken mot såväl feminismen som macho-attityden: här handlar det inte om överföring av livsvärden till nya generationer, det handlar om enskilt eller kollektivt självförverkligande, d.v.s. ett liv som i ordets egentliga mening är sterilt, d.v.s. fruktlöst.

Att livsprocessen är grunden innebär nämligen att *överföringen* av livsvärden får en avgörande betydelse. Överföring innebär att livet överförs från en generation till en annan. För att livsvärden skall kunna överföras måste givetvis det fysiska livet överföras. Till detta kommer sedan allt annat som hör till mänskligt liv: social och emotionell kompetens, kultur, andligt liv. Detta är inte något som är till för den enskilde eller för en enda generation, det är till för att lämnas vidare, för att överföras. Livsvärdena är i stor utsträckning icke-materiella och de överförs till den nya generationen inte bara av föräldrarna utan av alla vuxna i omgivningen, även de äldre, de ensamstående och de barnlösa. Det är just när livsvärdena överförs, som de får sin fulla betydelse för den enskilde, som delar med sig av dem. Vi har rätt till dessa tillgångar endast i den mån vi är beredda att överföra dem. Motsatsen är exploatering, att tillgodogöra sig värden endast för sin egen skull.

Livsprocessen som etisk grund får profil om man prövar den t.ex. i universitetsmiljön. Denna miljö hör till de etiskt mest problematiska i samhället. En lång rad orsaker bidrar till att det där frodas negativa beteenden, som är mer sällsynta på de flesta andra arbetsplatser: intriger, lögn, förställning, partiskhet, mobbning. En del av orsaken ligger i att universitetsmiljön präglas av en svag uppfattning om sin plats i livsprocessen. Universitetets uppgift är ju att finna ny kunskap och att förmedla den till nya generationer, men inte vilken kunskap som helst utan sådan kunskap, som befrämjar livets utveckling. Inget universitet värt namnet sysslar t.ex. med att utveckla hjärntvätt eller tortyr. Däremot utvecklar man psykoterapi och behandlingsformer av cancer. Om forskaren/läraren är fokuserad på livsprocessen påverkar det både hans ämnesval och hans sätt att förmedla den nya kunskap han vunnit. Vi kan gå till litteraturvetenskapen, vi tänker oss en forskare som vill skriva en avhandling om Nils Ferlin. Varför är det viktigt att göra det? Det är naturligtvis

inte viktigt, därför att han själv skall bli universitetslektor, det måste vara något mer som är viktigt för att det skall bli bra. Det måste vara så, att han hos Ferlin har funnit något som är existentiellt giltigt, något som kan befrämja livsprocessen, den mänskliga mognaden hos honom själv och hos andra. När detta är hans *Anliegen*, finns det förutsättningar för att hans verk skall få betydelse för fler än betygsnämnden. Då kommer han också att skriva och tala om Ferlin så, att det berör livsprocessen positivt hos fler än honom själv. Den som har läst hans bok och lyssnat till honom blir klokare och godare. Om han däremot inte har livsprocessen i fokus är det risk att han skriver endast för att behaga den som kan ge honom en tjänst eller också kommer hans verk att bli ren knappologi, d.v.s. bli ointressant och utan existentiell relevans, ett inslag i mänsklighetens trista historia av självhävdelse.

Vad det till sist handlar om är att livet får sin mening i den mån det är ett liv för andra. Annorlunda uttryckt: människans existens är knuten till hennes sökande efter det som går utöver henne själv. Livets fortsättning, livsprocessen är på ett grundläggande sätt just något som går utöver henne själv. Det är därför barnen för de allra flesta föräldrar blir livets stora upplevelse. Ingenting går upp emot dem, inte framgångar, inte förvärvad förmögenhet, inte titlar eller konsumtion. Om människan förlorar denna insikt, har hon också gått miste om något väsentligt i sin mänsklighet. Hon förvandlas från människa till monster. Att människans existens är knuten till hennes sökande efter det som går utöver henne själv får sin fullkomning i att hon söker och finner Gud – rättare sagt: att hon, den sökande, blir funnen av Gud. Det finns en djup förbindelse mellan livsprocessens mening och livet i Gud. Detta samband består i att Gud är livets källa och ursprung. Liksom den artesiska källan av eget, inre tryck sprudlar och blir till en springbrunn, så sprudlar Guds livskraft fram i livsprocessen.

När livsprocessen blir den etiska grunden, innebär det att barns tillkomst och utveckling blir den centrala politiska frågan. Barnet kommer i centrum. Frågan om den vuxnes frihet till självförverkligande blir underordnad livsprocessen. Den vuxnes liv blir inte meningsfullt genom att han exploaterar livsvärden för sitt eget självförverkliganden utan genom att han delar med sig av dem till livsprocessen. Det viktiga i livet är inte om vi får tillfälle att göra allt vi vill. Det avgörande blir istället att vi handlar så, att livsprocessen gagnas. Det innebär att det spirande livet skyddas och får tillfälle att mogna på alla plan.

Utifrån livsprocessen kan man också motivera värnet om den nationella friheten. De palestinska barnens situation är ett exempel på vad som händer, när den nationella friheten går förlorad. Med livsprocessen som slagruta kan man också argumentera i kommunala frågor, t.ex. när det gäller skolmat och musikskola.

Livsprocessen ger också stöd åt kampen för yttrandefrihet. Om människor inte fritt får ge uttryck för sin innersta övertygelse skadas de i sin utveckling. Om man skuldbelägger och tystar kritik hindras den gemensamma livsprocessen, d.v.s. den sociala mognaden.

Till livsprocessen hör också åldrandet. En åldrad mognad är i själva verket livsprocessens mål inom tiden. Livets höjdpunkt är inte att se ut som Britney Spears och hennes manliga motsvarigheter. Det är istället att bli en vis, god nittioåring.

Varje försök att i etiska överväganden komma förbi livet självt, leder ut i träsk. Livsprocessen ger däremot samhället en hållbar värdegrund.

Mening och rättvisa

Viktor E. Frankl är en av de fyra stora i 1900-talets psykologihistoria. De andra tre är Freud, Jung och Adler. Själv beskrev Frankl sitt förhållande till Freud med följande ord: "Freud är en jätte, men en dvärg, som sitter på jättens axlar, ser längre än han."

Frankl fick avgörande intryck för sin utveckling av psykoterapi genom upplevelser före och under andra världskriget. Han var läkare vid det judiska sjukhuset i Wien, där han fick vårda många patienter, som misslyckats med självmord efter Österrikes anslutning till Tyskland. Han började reflektera över vad som fick dessa människor att förlora livsviljan. Han kom fram till att de först förlorat det mest grundläggande i livet: *meningen*. Själv blev han några år senare sänd till

koncentrationsläger, och han var en kort tid även i Auschwitz. I samband med detta gick det manuskript förlorat, där han presenterat sina nya rön. Efter kriget kunde han rekonstruera sitt verk ur minnet. Det var sensationellt. Med utgångspunkt från krigsupplevelserna utarbetade han *logoterapin*, som innebär att terapeuten hjälper patienten att finna meningen med sina upplevelser – *sin* mening. Det är denna mening, som Frankl kallar *logos*.

Frankls verk var en utmaning för samtiden. Han hävdade att t.o.m. upplevelsen av ett koncentrationsläger kunde få en mening. Men inte bara i samtiden står Frankl för ett annat sätt att tänka än de flestas. Hans tänkande är en utmaning för hela det industrialiserade Västerlandet, som dignar under bördan av sina försäkringssystem. Det han säger innebär nämligen att det inte är tryggheten, som är vårt mest grundläggande psykiska behov. Det inte heller tillfredsställelse av vår drifter, som vi behöver mest av allt. Det är *mening*. Om vi ser en mening kan vi uthärda och övervinna extrem otrygghet. Vår drifter blir av sekundärt intresse, bara vi uppfattar meningen med det vi är med om. De politiska partierna och deras mediakonsulter, de stora tidningsmakarna, hela reklamindustrin skulle få göra en helomvändning, om man tog till sig Frankls insikt.

Det var inte bara logoterapin, som väckte diskussion efter krigsslutet. Det var också Frankls ställningstagande i skuldfrågan. Det var då en allmän uppfattning både i väst och i öst, att det tyska folket kollektivt bar ansvar för händelserna under Tredje Riket. Den sanslösa allierade förstörelsen av världskulturarvet i Tyskland går inte att förstå utan föreställningen om en kollektiv skuld. Militärt sett hade de oerhörda områdesbombningarna marginell verkan. Viktor Frankl tog ställning *mot* föreställningen om en kollektiv skuld. Det tyska *folket* är inte skyldigt till vad som skedde då, allraminst de som var barn och ur stånd att påverka. Föreställningen om den kollektiv skulden kommer tvärtom alltid att leda till nya orättvisor genom att oskyldiga skuldbeläggs och straffas. Skuld är alltid individuell. Det är den som har begått brottet, som är skyldig, ingen annan.

Frankls kritik av föreställningen om den kollektiva skulden kunde få en stor betydelse också i Sverige, när man nämligen skall bearbeta integrationsproblemen. Har man klart för sig att skuld är personlig, inte kollektiv, kan man se fakta i ögonen utan att skada integrationsprocessen. Det må vara sant att andelen kriminella med invandrarbakgrund är stor, men det är de själva och ingen annan som bär på skuld. Det må vara sant att ett antal Landskronabor röstat på invandrarfientliga partier, men det är de själva, och ingen annan, som tagit detta steg. Majoriteten av röstande i Landskrona röstar på traditionella partier, liksom majoriteten av invandrarna är laglydiga och arbetsamma.

Också i den politiska debatten kan Frankls kritik av föreställningen om den kollektiva skulden göra nytta. Det är inte ”sossarna” eller ”borgarna” som har gjort misstag, det är personer. Utan den insikten kommer många bedömningar att missa det grundläggande krav, som heter *rättvisa*.

Livet går före

Det finns en avgörande förutsättning för ett gemensamt handlande. Det är att vi har någorlunda samma uppfattning om vad som är bra och vad som är dåligt. Det handlar alltså om den etiska grunden. Vi behöver en gemensam etisk grund för att förhållandet mellan man och kvinna skall lyckas. Det räcker inte med varma känslor. Vi behöver en gemensam etisk grund i släkten, mellan grannarna, på arbetsplatsen och i samhället. Svårigheterna med att formulera den gemensamma etiska grunden är uppenbara. Man kan tala om de demokratiska värderingarna. Men demokratins grundprincip är ju att de som är flest har rätt. Vilken etik kan man bygga på den grunden? Man kan tala om ”det öppna samhället”. Men det är bara en ram kring vad som helst.

Det finns emellertid en annan väg att närma sig frågan. Det är att se till det mest grundläggande i tillvaron. Det är livet självt. Om inte livet finns, tappar allt annat sitt värde. Det finns ingen demokrati bland de döda, inte heller något öppet samhälle. Livet är den etiska basen för allt annat. Livet går före.

Det innebär att allt som är gott och riktigt på något sätt befrämjar själva livet. Men eftersom allt liv ständigt rör sig mot döden, är livets fortsättning brännpunkten för alla etiska överväganden. Att

rätt man finner rätt kvinna, som kan ge förutsättningen för en positiv miljö för barnen är en oerhört komplicerad och avancerad verklighet. Det samliv, som leder fram till att ett nytt liv tänds är ömtåligt. Ett barns födelse är en riskfylld process. Allt som är gott och riktigt i samhället skyddar och värnar om hela detta förlopp. Det som inte på något sätt har en positiv relation till livets fortsättning är negativt. Denna livets fortsättning kallas ibland för "reproduktion". Reproduktionen innebär att livet på nytt träder fram. Att livet går före är i själva verket det första bud människan fått av Gud (1 Mos. 1:28). Det beskrivs både som ett bud och som en välsignelse.

Den mänskliga reproduktionen är emellertid mycket mer än biologi. Att bli en riktig människa är mycket mer komplicerat och ömtåligt än att bli en riktig räv eller ko. Den mänskliga reproduktionen handlar också om ett överförande av känslor, värderingar och kunskaper. Reproduktionen omfattar allt som leder till mänsklig mognad på alla plan. Färdig blir människan mycket sent, kanske inte ens i detta liv. Men allt som befrämjar mänsklig mognad är reproduktion. Samtidigt som människan mognar börjar hon själv sin uppgift för reproduktionen. I allmänhet börjar hon redan efter tjugo års ålder, och genom att ställa sitt liv i reproduktionens tjänst mognar hon själv. Reproduktionen är den största, mest omfattande, mångskiftande och avancerade uppgift människan ställs inför. Jämfört med den är lönearbetet bagatellartat. Ett misslyckande på reproduktionens område blir en börda för ett stort antal medmänniskor. En framgångsrik reproduktion är en tillgång för hela samhället. Också i detta avseende går livet före.

Men hur kommer vården av gamla in i den etiska brännpunkt, där livet går före? Den aktning, som tillkommer gamla, hör samman med den insats de gjort för livet. Antingen de varit föräldrar eller ej, har deras väsentligaste livsgärning varit det som de har gjort för det nya livet, som släktingar, lärare, grannar. En människa, som endast ägnat sitt liv åt att njuta av livet – inräknat andra människor – möts inte av aktning på sin ålders höst. Det är livet, som går före.

Livets fortsättning som etisk brännpunkt är en infallsvinkel, som kan öppnas åt olika håll. Människosynen är den avgörande punkten. En reduktionistisk människosyn innebär att man stannar vid det biologiska och psykiska livet. En mer heltäckande människosyn ser också människan som en andlig varelse, som kan nå utöver det som kan mätas och vägas.

Meningsfullt eller roligt?

Lärare får dag efter dag höra samma sak: "Det måste vara roligt." Om klassen når dåliga resultat, om enskilda elever misslyckas, så är det lärarens fel. Han har inte lyckats göra det roligt.

Är det verkligen så det går till att få kunskaper? Frågan har en större vidd. Är det så det går till när vi överhuvudtaget åstadkommer något i livet? Är det för att det är roligt, som vi gör det som är bra? Det är givet, att en lärare som kan använda humorns ädla gåva, har en fördel. En av världens främsta utbildningsorganisationer är den brittiska armén. I stor utsträckning arbetar man med kriminellt belastade ungdomar och lyckas i förvånande grad. Där trycker man just på humorns betydelse, men bara som en faktor bland många andra. Bland de andra finns respekt, tävling och disciplin.

Frågan är inte om det skall vara roligt eller ej, utan vilken roll det roliga skall ha. Skall det spela huvudrollen, så att pedagogiken är dömd att misslyckas om det roliga saknas? Eller är det roliga en guldkant på utbildningens material?

Saken skulle kunna belysas utifrån de mänskliga nervsystemen. Vi har nämligen två nervsystem, det vegetativa och det vertebrala. Med det vegetativa upplever vi lust och olust, och med det vertebrala tänker vi sammanhängande, förnuftiga tankar. Det roliga riktar sig huvudsakligen till det vegetativa nervsystemet. Det får oss att känna lust, vi trivs, vi slappnar av. Om det roliga blir nyckeln till framgång i utbildningen förutsätter det att man kan aktivera det vertebrala nervsystemet genom att påverka det vegetativa positivt. Det låter inte övertygande. Snarare är det troligt, att vi genom att stimulera det vegetativa nervsystemet får det att kräva mer. Eleven som har vant sig vid att utbildning är underhållning, blir inte mer benägen att lära sig tyska verb utan får istället ett motstånd mot sådana kunskaper. De är ju inte "roliga". De kräver nämligen att det andra nervsystemet – det vertebrala – aktiveras och dominerar.

Vad finns det för alternativ? Det är att inrikta sig på det vertebrala nervsystemet, det som kan tänka sammanhängande tankar. Det som talar till detta nervsystem är det meningsfulla. Den österrikiske psykologen Viktor e. Frankl gjorde detta till en huvudaspekt i sin logoterapi. Han utgick att människans grundbehov är att uppleva mening. Kan vi se meningen med det vi gör, kan vi klara de mest otroliga saker. Ter det sig däremot meningslöst, hjälper det inte i längden hur mycket lust vi känner. Även djuren kan känna lust och trivsel, men förmågan att se det meningsfulla är specifikt mänsklig. Det är en av de faktorer, som gör att vi människor kan åstadkomma mer än djuren.

Det är inte lustfyllt att lära sig tyska verb. däremot är det meningsfullt. Det är ett rimligt mål för undervisningen i tyska att eleven vid kursens avslutning skall kunna skriva ett korrekt brev på tyska, och då behöver han kunna de tyska verben. Annars gör han bort sig istället för att få en positiv kontakt. Därför är det meningsfullt att lära sig tyska verb. Alla pedagoger kan inte vara humorister, men alla elever kan inse att lärande är meningsfullt. Det förutsätter en miljö i hem och samhälle, där det meningsfulla och inte det roliga är den avgörande faktorn.

Det vegetativa nervsystemet är fullt utvecklat hos barnet. Det gäller däremot inte det vertebrala. Barnet tänker inte lika bra som den vuxne. Därför måste barnet ha förtroende för den vuxnes insikt i det meningsfulla, till dess det når egen insikt. Också detta tillhör den nödvändiga mentaliteten i hem och samhälle.

När nu den svenska utbildningen halkar efter, kan det vara skäl att jämföra med den palestinska skolan, där framgångarna är mycket tydliga. Det palestinska folket är nu det högst utbildade i Mellersta Östern, på väg att gå förbi israelerna. Varför lyckas de palestinska lärarna så väl? Därför att alla inser att utbildning är den enda vägen att komma ur ett underläge. Utbildning är den stora chansen. Studier är meningsfulla.

Mognadens mål

Allt, som lever, vill växa och mogna. Fröet vill bli en ört, ägget vill bli en höna. Barnet vill bli vuxet. Vägen till mognad är för människan så mycket mer komplicerad än för fröet och ägget. Människan har så mycket större uppgift. Barn kan inte leda varandra till mognad. Inte heller kan infantila vuxna leda ungdomar framåt. Det kan endast mogna vuxna göra, människor med insikt om mognadens villkor.

Den senaste hjärnforskningen ger oss viktiga aspekter på människans utveckling. Det har visat sig att människan före puberteten har fler hjärnceller än efter. Barnets receptivitet är större än tonåringens. Därför är ofta författares barndomsskildringar det bästa de skriver. Efter puberteten ökar nervbanorna, vilket gör att bearbetningen blir intensivare. Vi tänker mer som vuxna, men vi uppfattar mindre. Pannloben, där empati och impulskontroll finns, utvecklas fullt omkring 24 års ålder. Barnets sociala förmåga minskar hos tonåringen och når sin lägsta punkt omkring 16 år. Barnet och den unge, som har låg empati och svag intern impulskontroll, behöver därför träning genom yttre impulskontroll. Det är detta som är fostran. Om barnet och den unge inte får detta, utvecklas impulskontroll och empati saktare eller stagnerar. Den unge blir inte mogen utan infantil. Lösenorden blir: "Jag, här, nu, kul." Det kan man leva med, när det finns hos tonåringar. Hos en vuxen är det destruktivt.

Den unge *vill* bli vuxen. Det innebär att han vill ha tecken på att han är vuxen. Det behövs tydliga bevis, eftersom den unge är osäker. Alla traditionella samhällen har gett sådana bevis. Ibland har de kallats passageriter. De innebär i allmänhet ett prov. Det är något svårt, som man skall gå igenom och klara. Efter det genomgångna provet är man starkare, mer mogen och vuxen. Här har det nutida samhället svikit de unga genom att nedgradera passageriterna. Konfirmationen, som dessvärre endast upplevs av en minoritet, har förlorat provets karaktär. Detsamma gäller studentexamen. Gesällprovet görs endast av ett fåtal. Värnplikten är borta. Men där vuxenvärlden har svikit, bygger ungdomsvärlden upp sina egna passageriter. Eftersom det sker spontant och av omogna människor, blir riten också spontan och omogen. Två drag är tydliga. Båda har att göra med den ungens defekta bild av vuxenlivet. Ungdomsvärldens rit har två aspekter: berusning och sex.

Båda aspekterna är egentligen vrångbilder av vuxenlivet. En mogen människas förhållande till

alkohol utmärks nämligen inte av berusning utan av impulskontroll. En mogen människa kan avstå helt eller bara dricka begränsat, utan att låta sig berusas. Samma gäller sex. En mogen människa har impulskontroll, som gör att hon kan styra sin sexualitet. Hon vet att den är förbunden med ansvar och har en förpliktelse mot den andra parten. Djupast sett är det en förpliktelse mot det nya livet. Det är ett livslångt ansvar. Sexualitet och fortplantning hör samman, och fortplantning är livets grundkrav. För människans del innebär det så mycket mer än att ett nytt liv skall födas. Hela den mänskliga tillvaron skall fortplantas: social förmåga, tradition, identitet, språk, kultur, tro.

Kultur är ett uttryck för mognad. Det finns hemkultur, trafikultur, trädgårdskultur, musikkultur. Alla lyder de under samma villkor: Något odlat, utvecklat skall ges rum till att växa, och därför måste det utvecklade bort. Också här gäller pannloben: empati och impulskontroll. När de värnpliktiga soldaterna fick lära sig att bädda, var det en kultur, som traderades: ordning, exakthet, renlighet. För nästan alla var det en positiv erfarenhet. Det gav mognad. Det är egentligen detta den unge vill: bli vuxen. Vuxen blir man inte genom berusning och promiskuitet utan genom kultur – i denna mening. Djurens liv är impulsstyrt, d.v.s. styrt av yttre intryck. Moget mänskligt liv är impulskontrollerat, styrt inifrån. Därinne finns ett medvetande om vad som är rätt och fel, om vad som är moget och ansvarsfullt. Det är insikter, som bara en mogen vuxen kan förmedla. Det gäller att våga det.

Moralisk stress

Den utbredda och kostsamma sjukligheten i arbetslivet har fäst uppmärksamheten vid begreppet *stress*. Detta begrepp innebär en anspänning. Vi sätts under press. Under korta perioder är stress nyttigt. Vi spänner våra krafter, vi utvecklar vår potential. Därmed blir vi själva starkare. Vi upptäcker att vi klarar mer än vi trodde. Efter stressen kan vi sedan gå ner i ett lugnare tempo.

Det är när stressen blir kronisk, som den skapar problem i den mänskliga organismen. Utbrändhetens symptom är välbekanta: nedstämdhet, sömnsvårigheter, balansrubbingar, aptitförlust. Det är kroppens sätt att signalera att det finns allvarliga problem. Det finns liknande mentala signaler: depression, gråtmildhet, förlust av kreativitet.

När man i samhället försökt bearbeta orsakerna till kronisk stress och dess följder, har man koncentrerat sig på arbetslivet, närmare bestämt på arbetsprocesserna. En hög takt kan vara en negativ faktor. En annan är överambition. Man tror att man kan allt och klarar allt. Det finns emellertid också andra faktorer. Konflikter tar t.ex. mycket mer energi än arbete. En mediamiljö, där konflikterna är dominerande, blir i längden hälsovådlig. Vi har då att göra med *social stress*. Man skulle också kunna tala om *mediastress* – alltför mycket och alltför konfliktpräglad information. Samma förhållande gäller i politiken. Politiker, som ständigt fokuserar på sina konflikter med andra politiker, är en folkhälsofara. Det kan också sägas om de olika lobbygrupper, som kräver utrymme för sina särintressen och ofta bidrar till konflikter på arbetsplatserna. Den allmänna konfliktnivån är sannolikt betydligt högre idag än på 1950-talet.

En ytterligare faktor, som kunde uppmärksammas, är den *moraliska stressen*. Denna uppstår, när en person tvingas ta ställning i frågor, som berör medvetandet om rätt och fel. Vi kan ta ett enkelt exempel: Kalle begär att pappa skall köpa ut sprit åt honom. Pappa nekar. Då hotar Kalle med att gå till Pelle, som säljer importsprit. Med sitt krav och sitt hot utsätter Kalle sin pappa för moraliskt stress. Hur skall pappa kunna handla rätt? En gång och två kanske pappa klarar av det och säger: - Det får gå hur det vill. Jag köper inte ut sprit åt dig.

Men om Kalle fortsätter sin utpressning under längre tid, tär han allvarligt på pappas hälsa. Detta exempel berör familjelivet. Den moraliska stressen är än mer akut i arbetslivet. Där tar den sig ofta formen, att arbetsgivaren/uppdragsgivaren eller kollektivet ställer människor inför uppgifter, som dessa inser är felaktiga. Försvaret är ett sådant exempel. Där skall hela verksamheten nu bygga på den förutsättningen, att våldsamma och farliga tendenser i omvärlden skall kunna förutses tio år i förväg. Alla inser att detta är ohållbart. Det var omöjligt att förutse första världskrigets utbrott 1914. Ändå förutsätts alla lojalt arbeta med denna utgångspunkt som om den vore verklig. Kravet på lojalitet skapar här en mental stress med oundvikliga, negativa följder för hälsan hos en stor grupp.

Liknande exempel kan ges från skolans och vårdens områden.

Drabbas alla av negativa följder under mental stress? Det finns här två handlingsmönster. Det ena innebär att man säger sig att en människa måste följa sitt samvete. Man måste göra det som är rätt, oavsett vad det kostar. Det andra handlingsmönstret innebär att man inte längre tar ansvar för verksamheten. Har de ledande sagt att det är så, då får det vara så, även om jag vet att det inte är så. Priset för den enskilde är förlorad självaktning. För samhället är priset släckta eldsjälur. Och utan eldsjälur går allt mycket sakta. I båda fallen är den moraliska stressen oundviklig.

Det har sitt värde, att arbetslivsstress, social stress och mediastress motverkas. Verkligt effektiva blir åtgärderna först, när man fokuserar på den moraliska stressen.

Monstrens seger

Den finska gruppen Lordi vann Eurovisionsschlagern 2006. Det underarbete, som låg bakom omröstningen kan vara av intresse i sammanhanget. Vilka krafter var gav segern? Än mer intressant är det vad Lordi ger uttryck åt. Gruppens sångare, Tomi Putaansuu, säger i Expressen 22/5; - Barn älskar oss, eftersom vi ser ut som deras leksaker och actionfigurer. Och vi är ju ännu barn, jag känner mig inte en dag äldre än tolv.

I detta uttalande finns två viktiga iakttagelser. Den första är det groteskas intåg i barnens värld. 1950-talets barn lekte med och fantiserade kring krig med soldater från andra världskriget eller amerikanska inbördeskriget. Vuxna utopister och ideologer bannlyste krigsleksaker. Barn skulle inte leka antagonistiska lekar. De skulle leka jordbruk och andra stillsamma sysselsättningar. Men kampen är uppenbarligen en grunddrift hos människan. När krigsleksakernas ordnade och uniformerade antagonism försvann, förstod leksaksindustrin att i stället tillfredställa antagonismen med monstrens groteska och kaotiska kamp. I denna värld är gott och ont sammanblandat och oidentifierbart, till skillnad från leksaksarméernas värld. Leken är ett grundelement i den mänskliga tillvaron. Den är en signal om hur vi upplever tillvaron. Tidigare generationer har lekt riddare, cowboys och indianer – lekar med tydliga strukturer av ont och gott. Lordis seger är en seger för monstervärldens kaos.

Tomi Putaansuu är en vuxen man, men han känner sig inte äldre än tolv. En tolvårigs barnslighet kan vara charmerande. En vuxen, som upplever sig som tolv, är det knappast. Han förnekar de tillgångar som mognaden ger: omdöme, erfarenhet, klokhet och kraft. Lordis seger är en seger för infantilismen.

Det blir särskilt tydligt om man ser Lordis framträdande som en kontrast till Carola. Hon är vuxen, hon är vacker, hon är en framstående artist, som utvecklat sina förutsättningar. Lordis medlemmar har vanställt sig själva. De är groteska. Vad gäller artisteri är de outvecklade i förhållande till Carola. Deras text är förvirrad och ful jämfört med hennes. Musikspråket hos Lordi är desperat, medan hennes är harmoniskt.

Varför väljer man det primitiva, groteska och desperata framför det vackra, harmoniska och avancerade? Ett svar kan vara att hänvisa till det infantila draget, som Tomi Putaansuu framhöll. Ett annat svar kan vara att peka på det undermedvetnas dragning till det groteska, fula och disharmoniska. Ett tredje svar kan vara, att den som är disharmonisk och desperat har ett behov av att få uttrycka sin desperation. Eller rättare sagt: det finns ett behov av att någon annan uttrycker desperationen och förvirringen.

Lordi är ingalunda ensamt om detta. Man kan finna samma drag i modern skönlitteratur och konst, i synnerhet i videokonsten och installationerna. Där finns genomgående temata: Ensamhet, förvirring, hemlöshet, hot, fragmentarisering, meningslöshet, kontaktlöshet. Allt det som Dante skildrar på sin vandring genom Inferno finns rikligt i den moderna kulturen. Även om det skulle vara så att Lordi är en lek med monstervärlden, så är det en allvarsam lek.

Allvaret i Lordis lek med monstervärlden – om det nu är en lek – blir tydligt i deras text. Här finns flera av den moderna kulturens drag: förvirring, sammanblandning, upphävande av alla gränser, identitetsförlust. Guds och demonernas verklighet blandas: "Demons and angels all in one."

Det är natten som råder, undergången är nära.

Vad är det som attraherar i denna symbios mellan gudomligt och demoniskt? Är det att göra just det som man inte får göra? Därmed har vi kommit in på det som är postmodernismens enda mening med tillvaron: Kicken. Nietzsche skulle hellre talat om det brusande livet, men det är till sist kicken det handlar om, kicken i att krossa alla tabun, att häda, att dra ner det heliga. Men om det bara är en lek för Lordi? Så är det ändå en ödesmättad lek. Det mest ödesmättade är att denna lek – eller detta allvar – talade till så stora grupper bland Europas TV-tittare.

Mental beredskap för förluster

Den svenska regeringen har satsat en betydande del av försvarsanslaget på *Nordic Battle Group* (NBG). Det är en stridsgrupp, som omfattar omkr. 2.500 man. Den innehåller också personal från de övriga nordiska länderna. Avsikten är att den skall kunna användas i internationell tjänst, både som fredsbevarare och fredsframtingare. Den är en nyhet i förhållande till tidigare förband i FN-tjänst. Dessa har haft patrullering och bevakning som sin huvuduppgift. De har saknat det som behövs för offensiva operationer, t.ex. artilleri och ingenjörstrupper. *Nordic Battle Group* skall ha förmågan att i strid slå ut andra förband, som hindrar en fredlig lösning av t.ex. etniska konflikter. Om *Nordic Battle Group* satts in i Bosnien, hade man t.ex. kunnat slå ut de serbiska förband, som gjorde sig skyldiga till massakern i Srebrenica. När nu Sverige har ett sådant snabbt tillgängligt förband, är det också ett medel att stärka vårt internationella inflytande.

Det behövs emellertid i Sverige en mental beredskap för vad som händer, när man sätter in ett sådant förband som NBG. Av de soldater man skickar ut, kommer några hem i kista. En amerikansk överste och Vietnamveteran uttryckte det så: "Soldiering is a deadly matter – soldatlivet är en dödlig sak." En del kommer hem lemlästade eller psykiskt skadade. Detta är oundvikligt. Det är en del av priset för NBG. Andra länder, t.ex. Storbritannien och USA, har en tidigare erfarenhet av detta, men även där är dessa konsekvenser smärtsamma. Dess viktigare är det att vi i vårt skyddade land börjar inse, att det är så det kommer att bli.

Hur kan det då komma att te sig? För att göra det enkelt, kan vi tänka oss att ett kompani (100 man) ur NBG sätts in mot ett kompani av den islamistiska milisen i Darfur. Detta är vad man kallar en storstrid. Eftersom det är NBG:s första strid, beräknas förlusten bli 12%. Av förlusten på tolv man är förmodligen tre stupade. De övriga är sårade/skadade. Av de skadade har 20% psykiska skador, kanske tre man. Erfarenheterna från Vietnamkriget var att 20% av det återvändande blev socialt utslagna. Det innebär att det i hemorten måste finnas en beredskap att ta emot både stridsnevros och social utslagning. Här kan man ha nytta av den erfarenhet, som flyktingar med liknande skador har gett sjukvård och socialvård.

Skulle hela NBG sättas in mot ett likartat förband, blir förlusterna givetvis så mycket större. Det är emellertid inte självklart att de kan hållas på denna låga nivå. Militära förband kan bli överraskade eller illa ledda. Då kan man råka ut för stort skadeutfall, 50% eller mer. Det tillkommer också andra faktorer än storstrid. Det kan bli som i Irak, där de flesta förlusterna orsakas av minor och fjärrstyrda laddningar. Från det fria Finlands krig vet vi dessutom att omkr. 50% av förlusterna sker vid olyckor. Det lär bli stort behov av fältpräster.

Varje människa har sin brytpunkt, också välutbildade soldater. Det finns en gräns, bortom vilken man inte längre uppträder människovärdigt. Gustav II Adolf – Sveriges mest professionella och framgångsrika soldat någonsin – sade en gång: "Kriget är inte en flod av laster - utan ett hav." Ger man sig in i krig, måste man vara beredd på folkrättsbrott, prostitution, magi, smuggling, drogmissbruk, stöld, plundring, misshandel våldtäkt och mord. Alla kommer inte att bli sådana, men några. Sätts NBG in i strid, är det viktigt att det både i förbandet och i hemlandet finns ett medvetande om detta. I någon mån kan det motverkas, men när människan nått sin brytpunkt, låter hon sig inte påverkas. De gamla romarna visste det: "I krig tiger lagarna." Detta påverkar

situationen efteråt. Har man en gång varit med om att lagarna tiger, finns det efteråt en benägenhet för kriminellt beteende. Om man läser domböcker från 1600-talet ser man att många våldsbrott begicks av f.d. soldater.

Man måste också räkna med att soldater i NBG blir krigsfångar hos motståndare med ringa respekt för folkrätten. De kan t.ex. visas upp i al-Jazira som en påtryckning på den svenska regeringen att dra tillbaka NBG. Om våra politiker och opinionsbildare då saknar mental beredskap kan svensk politik bli fjärrstyrd av al-Qaida eller liknande organisationer.

Allt detta innebär inte ett ifrågasättande av insats med NBG. Kan en svensk insats hindra eller dämpa t.ex. folkmordet i Sudan är det väl motiverat att också ta följderna. Men det är viktigt att vi redan från början är beredda att det kostar mycket mer än pengar. Det finns alla skäl att hysa respekt för de män och kvinnor, som för en god saks skull är beredda att betala det mesta av detta pris.

Demokratins norm och gräns

Finns det några gränser för vad en majoritet kan besluta? Blir det rätt även när en majoritet väljer Hamas eller Hitler?

Som bekant befinner sig svensk lagstiftning i dilemma. Å ena sidan har vi en folksuverän grundlag, där det inte finns något högre än majoritet. Å andra sidan tillhör vi den europeiska gemenskapen, som har en naturrättslig grund. Det innebär att varje människa har rättigheter, t.ex. äganderätt, som ingen majoritet kan upphäva. Därför kan var och en vädja till Europadomstolen, som vakar över att inte den enskildes rätt som människa blir kränkt av en majoritet. Det har också flerfaldiga gånger inträffat att Sverige blivit fält i Europadomstolen. Därför arbetar man nu i Högsta Domstolen med att anpassa svensk rätt till Europarätten.

Under 1900-talets första del slöt sig en lång rad skickliga jurister till arbetarrörelsen. Med sig i bagaget hade de Axel Hägerströms filosofi. Den innebar bl.a. att det inte finns något som är rätt och fel. Det finns bara den beslutade och skrivna lagen. Att tala om rätt och fel, skuld och straff, gott och ont är bara pynt och egentligen meningslöst. Dessa jurister kallades rättspositivister. Man kan nämna namn som Vilhelm Lundstedt, Lennart Geijer, Carl Lindbom, Sten Wickbom. Vid Carl Lidboms frånfälle yttrade Göran Persson: "Carl Lidbom var en skicklig jurist och ämbetsman, och en skicklig politiker, som aldrig tvekade att använda lagstiftningen för att nå sina politiska mål." Göran Persson har här på ett klargörande sätt beskrivit Lidboms hållning. Det var de politiska målen, som var hans inspiration, inte de mänskliga rättigheterna, t.ex. äganderätten eller föräldrarätten. Saken kan beläggas med citat från Lidbom själv: "Vi måste göra oss kvitt forna tiders syn på lagarna som uttryck för någon sorts oföränderlig rättvisa. Lagarna skall inte betraktas med underdånig respekt. Lagarna är instrument för att få igenom våra politiska mål. Vi har inga alternativ till snabba och kortlivade lagar. Mer passivitet från vår sida skulle ge mer spelrum för kapitalet." Lagarna är alltså majoritetens vapen mot den politiska motståndaren, här beskriven som kapitalet. Än gör man det ena till brott, än det andra – huvudsaken är att jaga motståndaren. Här räcker det med 51% i riksdagen.

Så agerade Carl Lidbom i svensk politik. Senare fick han en internationell uppgift. Här blir Bo Nylund intressant, för han är ett ögonvittne. Han deltog med Carl Lidbom i en resa till diktaturens Bolivia. Dit hade de med sig ett rekommendationsbrev från ärkebiskop Olof Sundby. De bolivianska biskoparna hade just sänt ut rundskrivelsen *Värdighet och frihet*, där det bl.a. heter: "Ingen människovärdig civilisation kan existera utan respekt för den enskilda människans värdighet och i skapelsen givna värdighet och fundamentala fri- och rättigheter." Lidbom kommenterade: "Förbannat bra...Själv skulle jag dock säga att de mänskliga rättigheterna är självklara för varje förnuftig människa." Han bejakade alltså vid detta tillfälle de mänskliga rättigheterna, även om han förnekade att de var givna av Gud. Varför förnekade han dem inte helt och hållet, vilket vore självklart för en rättspositivist? Sannolikt därför att det i den bolivianska situationen var absurt att hävda att makt är rätt – detta är ju rättspositivismens kärna.

I Årsbok för kristen humanism 2006 skriver Bo Nylund själv: "Demokratin behöver en värdebas och någonting bortom sig själv för att bli till välsignelse. Den är lika litet som någonting annat i denna värld ett självändamål. Den är inte sig själv nog." Därmed har han sagt att det måste finnas både en norm och en gräns för majoriteterna. Han intar därmed en annan position än Vilhelm Lundstedt och hans efterföljare. Frågan är om det är Nylund eller Lundstedt som inspirerar ledande socialdemokrater idag. Jag skulle önska att det vore Nylund.

Kyrkan om homosexualitet

I ett av Svenska Kyrkans grundläggande dokument beskrivs trosgrunden så: "Vi vill gemensamt förbli vid Guds rena och klara ord, som är författat i de heliga profeternas, evangelisternas och apostlarnas skrifter. I våra församlingar skall det bli lärt, trott och bekänt att den Heliga Skrift har sitt ursprung av den Helige Ande. Det innehåller fullkomligt allt det som hör till den kristna kunskapen om Gud den allsmäktige och vår salighet samt goda gärningar och dygder. Det är en grund och ett stöd till en rätt kristen tro och ett rättesnöre att döma, åtskilja och förekomma all tvist i religionen..."(Uppsala mötes beslut - språkligt bearbetat).

Med den utgångspunkten kan Svenska Kyrkans företrädare vara mycket tydliga i denna fråga. Följande punkter är viktiga:

1. Gud skapade människan till man och kvinna (1 Mos. 1:27). Syftet med detta var livets fortsättning (v.28). Några mellanformer ingår inte i Guds avsikt med människan. Rent biologiskt är varje cell i människans kropp könsbestämd och låter sig inte påverkas av terapi, kirurgiska ingrepp eller kemikalier.
2. Utövad homosexualitet är en följd av den brustna relationen till Gud (Rom. 1:24-28). Denna brustna relation innebär att Gud inte längre ger människans samvete ledning (Ps. 81:13). Detta gäller alla former av utövad homosexualitet (3 Mos. 18:22). Såväl Gamla som Nya Testamentet är samstämmigt. Det innebär att både kristendom och judendom har samma inställning i denna fråga. Särskilt tydlig är Bibeln när det gäller att avvisa manlig pedofili (1 Kor. 6:9, 1 Tim. 1:10).
3. Guds ursprungliga avsikter med skapelsen har blivit skadade genom människans olydnad. (1 Mos. 3) Den har till följd att både synd och död kommit in i världen. Själva ordet synd har på Bibelns grundspråk ett antal innebörder. Den är ett uppror, en vilsegång och ett missande av målet. Bibeln har starka uttryck för den påverkan denna negativa kraft har på alla, även de människor som står mycket nära Gud (Rom. 7:18-25).
4. Ingen enda människa är rättfärdig inför Gud i egen kraft. Alla, utan undantag, behöver Guds nåd och barmhärtighet. Det är Guds vilja att i alla avseenden återupprätta skapelsen, så att hans avsikt blir förverkligad på alla områden. Han har möjligheter långt utöver vad som kan te sig rimligt utifrån rent mänskliga utgångspunkter. Gud är större än vårt hjärta (1 Joh. 3:20).
5. Den enda mänskliga handling, som inte Gud förlåter, är att en människa medvetet och hårdnackat avvisar Jesus Kristus som sin personlige Frälsare. Den som i sitt liv avviker från Guds avsikter på någon punkt har tillgång både till förlåtelse och livsförvandling när han erkänner sitt misstag och söker försoning för Kristi skull. Förlåtelse och vilja till livsförvandling hör nära samman och är två sidor av Guds insats för att återupprätta sin avsikt med skapelsen.
6. De katolska och ortodoxa kyrkorna samt delar av frikyrkligheten har klart uttryckt att de vill hålla sig till den bibliska traditionen i frågor, som har att göra med den mänskliga sexualiteten. Svenska Kyrkan kan med gott samvete och med stöd i sina grundläggande dokument dela denna hållning.

Leviatan i vår tid

Det stillsamma svenska folket blir alltmer svårt att regera. Vi har en million anmälda brott varje år. Därtill kommer ett mörkertal av brott, som inte anmäls. När vi kör bil betraktas vi av kameror ur

plåtburkar, därför att vi alla anses vara potentiella fartsyndare. När vi går på banken behandlas vi som tänkbara rånare och bedragare, i butiken ses vi alla som potentiella tjuvar. När vi satt oss vid ratten kan vilken polisman som helst misstänka oss för att vara rattfulla. Med vår saktmodiga läggning accepterar vi att överallt vara misstänkta. Det är märkligt.

Egentligen borde samhället nu ha oändligt mycket mindre skäl att misstänka sina medborgare än för 80 år sedan. Alltsedan 1919 har de radikala krafterna fått prägla Sverige på alla områden: kultur, vetenskap, politik, skola, religion. Deras mål har varit att skapa den harmoniska, sociala människan i det ideala samhället. Om deras teorier varit riktiga borde vi nu haft ett samhälle med största harmoni och minimalt behov av polis och fängelser. Det verkliga förhållandet är det motsatta. Varför ha det blivit så?

Det är en fråga, som man mycket sällan ställer. Den innebär nämligen att man ifrågasätter de radikala teorierna. Det får inte ske. Istället gäller det att finna praktiska åtgärder för att trycka ner orosmomenten.

Den första åtgärden är repression. Det gäller att övervaka, motverka, trycka undan de illavarslande symptomen. Det är därför vi alla behandlas som potentiella tjuvar, bedragare, fartsyndare, våldsmän och rattfyllerister. Tanken är dels att få tag på de verkliga syndarna, dels att skrämma oss andra från att bli syndare: ”Du kommer aldrig undan! Vi ser dig, registrerar dig, lagrar dig i våra databaser.”

Den andra åtgärden är pedagogik. Medborgarna skall disciplineras. De asociala beteenden, som vi alla misstänks för, ökar oavbrutet, och ju mer de ökar, dess större ter sig behovet att socialisera oss. Staten måste gripa in för att göra oss till socialt välanpassade, rätt-tänkande medborgare. Detta är en viktig faktor bakom den ekonomiskt sanslösa isoleringen av barn i kollektiva, infektionsintensiva, av vuxna ledda och övervakade miljöer: dagis, lekis, nattis o.s.v. Strävan efter att båda föräldrarna skall löne-arbeta är bara en faktor av många bakom den s.k. barnomsorgen. Än viktigare är ambitionen att disciplinera. Barnomsorgen skall socialisera barnen, d.v.s. göra dem sådana som samhället vill ha dem för att det skall fungera på sina egna villkor.

Resultaten av de mycket kostsamma repressiva och disciplinerande åtgärderna är inte övertygande. Befolkningen blir alltmer svårstyrd, de asociala beteendena ökar alltmer. Det klarnar alltmer, att det inte finns något slut på denna väg. Det kommer att bli ökad repression, ökade disciplinerande insatser med allt mindre utrymme för den enskildes och familjens integritet.

Samtidigt som alltmer av samhällets tillgångar tas i anspråk för att socialisera medborgarna, motverkar samhället självt sitt syfte. Det har akut behov av människor och grupper som är etiskt självgående. Samtidigt trycker man ut i periferin just dem, som har en inre, positiv styrprincip, d.v.s. samvete. De, som endast har en yttre styrprincip i samhällsmakten, belönas däremot. Det finns en historia från polisen, som belyser detta. En polisman skulle befordras till kommissarie och kallades in till länspolismästaren som sade: ”Jag utgår från att du är solidarisk mot polisledningen.” Polismannen svarade: ”Jag är solidarisk med medborgarna.” Han blev inte kommissarie.

Situationen är inte ny. En av 1600-talets mest radikala tänkare, Thomas Hobbes, såg den klart. Han var själv ateist, och han insåg att människan utan Gud har mist sin inre styrprincip. Den enda lösningen är det totala samhället, Leviatan, som han kallade det. All makt måste samlas på en enda punkt och den makten måste vara total. Annars bryter kaos ut, när nu människan inte har någon förmåga att styra sig själv. Hobbes teori är en viktig faktor bakom Sveriges dåtida utveckling till ett envælde. I vår tid ser enväldet mer fragmentariskt ut, men principen är densamma: all makt skall samlas på en enda punkt. Därifrån regisseras såväl repression som socialiserande disciplin. Har man en gång kommit in på den vägen måste man fortsätta den. Thomas Hobbes Leviatan blir alltmer synlig, också i vår fredliga land.

Finns det något alternativ? Det enda är att vända om från föreställningen att Leviatan skulle kunna lösa den mänskliga samlevnadens problem. Den svenske folkrättsjuristen Thomas Holm sade en gång: ”Det gör detsamma vilka lagar man har, om inte den inre kompassen fungerar.” Bilden är spännande: en inre kompass istället för ett yttre tryck. I bilden ligger mer – en mottaglighet för dragningskraften från ett fjärran magnetfält.

Demokratins värden

I mänsklighetens historia avlöser olika epoker varandra. Inga tänkesätt eller ideal är undandragna villkoren för allt levande: att födas, växa, mogna, åldras och dö. Det gäller också de politiska idealen. Medeltiden var det mångnationella, federala kristna imperiets tid. 1500-talet såg nationalstaten som ideal. 1600-talets slut hade ”suveräniteten” som politisk ledstjärna. Den innebar ett envælde, som härledde sin auktoritet ur folksuveräniteten. 1700-talet såg den totalitära, ideologiska staten födas. 1800-talet var den liberala, borgerliga demokratins glanstid.

Den parlamentariska demokratin står under samma lagar som allt annat levande. Den kommer att åldras och dö, likaväl som de föregående politiska idealen. Det finns inget som talar för att vår tid skulle var historiens slut. Allt talar för att det kommer nya epoker med nya politiska ideal, som vi ännu inte känner till.

Det alltså oundvikligt att demokratin är tidsbegränsad, likaväl som andra politiska ideal. Å andra sidan har den stora värden, som skulle kunna föras vidare in i nya epoker och berika dem. Många av dessa värden gör människan fri i förhållande till staten, t.ex. äganderätt och föräldrarätt. Föreningsfriheten innebär att varken stat eller kollektiv kan tvinga oss att vara med i några sammanslutningar, men vi är själva fria att bilda vilka föreningar vi vill. Religionsfriheten gör att vi fritt kan utöva och sprida vår religion. Ett annat sådant värde är yttrandefriheten. Den innebär att det är värdefullt att människor får tillfälle att fritt framföra vad de tänker. Yttrandefriheten bygger på den förutsättningen att ingen människa och ingen riktning kan nå fram till en absolut, heltäckande sanning, som kan vara förpliktande för alla andra. Det bygger i sin tur på kunskap om den mänskliga begränsningen. Ingen av oss har all kunskap. Ingen av oss har ett fullständigt tillförlitligt förnuft. Vi kan alla ha fel. Vi måste alltid vara beredda att säga oss att det kan också vara på ett annat sätt än det vi är övertygade om – så vitt det gäller den kunskap vi hämtar in med förnuftets hjälp. Därför måste vi också alltid vara beredda att lyssna till andra, även till dem vilkas åsikter vi inte delar. Vi måste ha en vilja till att förstå och rättvist bedöma också dem vi står mycket främmande för, annars saboterar vi yttrandefriheten och därmed demokratin. Att inte vilja lyssna, att döma ut den andres uppfattning innan man noga övervägt den är i strid med ett grundläggande demokratiskt värde. Därför är den fria debatten demokratins livsluft. Men demokratin lever inte bara av att människor får tala fritt, den lever endast där människor är beredda att allvarligt och eftersinnande lyssna till andra, också till den som har en mycket avvikande uppfattning. Därför är också parlamentet demokratins form.

Insikten om den fria debattens värde bygger alltså på kunskapen om den mänskliga begränsningen. Denna kunskap är smärtsam. Det är mycket lättare att tänka sig att ”vi måste ha rätt”, ”de andra är inte kloka”. I den politiska kampen gäller det att övertyga väljaren om att det andra partiet eller de andra partierna har fel. Det är lättare att nå fram med en argumentation som vädjar till känslorna, t.ex. till rädslan. Ett exempel på det är den affisch, där ett parti avbildade ett annat partis ledare – här kallad X - och ställde frågan: ”Skall X få förstöra välfärden?” Därmed har man inte bara angripit X och hans parti. Man har gjort ett angrepp mot demokratins grundvärde, yttrandefriheten. Den bygger på insikten om den egna begränsningen. Ur den följer skyldigheten att vilja förstå den andre.

Demokratin har fortfarande mycket kvar att ge. Vad som kommer efter demokratin vet vi ännu inte. Men ett är säkert, kan vi föra vidare yttrandefriheten till detta nya, okända, så har vi gjort en viktig insats för våra efterkommande.

En normal familj

Ibland frågar jag mina konfirmander, vad som är det finaste de vet. Nästan alltid svarar de: ”Familjen och släkten.” Varje år frågar jag dem: ”Har ni upplevt kärlek någon gång?” De flesta svarar: ”Från mamma.” Några säger: ”Från pappa.” Om jag frågar dem hur de upplever kärlek från

sina föräldrar, svarar de ofta att föräldrarna hjälper dem, att de alltid är där för dem, att de ställer upp för dem. En gång sade en pojke att han upplevde kärlek från sin pappa för att fadern tapetserat om hans rum. Det är fantastiska ögonblick när man får uppleva att unga människor har så klar blick för vad kärlek är.

De flesta av dessa ungdomar berättar om normala familjer. De unga par jag får möta vid bröllop vill bilda normala familjer. De vill få barn och barnbarn, de vill leva i vänskap med sina föräldrar och svärföräldrar. De är beredda att ta ansvar för sina gamla. De reparerar och bygger om sina hus, de lagar sina bilar, de skjutsar egna barn och andras till fotboll och innebandy.

Det normala livet har en oerhörd kraft, Man är två, man är många om att dela allt, att glädjas tillsammans och sörja tillsammans. Det finns en sällsam skönhet i det normala livet: två människor växer samman och blir till slut som en enda. Man vet vad den andre vill, känner och tänker. Man tar i, där den andre slutar. Man överser med varandras brister och sätter värde på varandras goda sidor. Man är stolt och glad över varandra.

Vid vigseln lovar brud och brudgum:

- Jag vill vara dig trogen tills döden skiljer oss åt.

Det är djärvt att våga lova något sådant inför människor och inför levande Gud. Men om vi inte är djärva, dör livet. Vi måste våga för att vinna. Det är ett oerhört vågspel att bli föräldrar. Det kan bli precis hur som helst. Men bara om vi vågar får vi uppleva föräldraskapets glädje. Det är en glädje, som vida övergår allt vad krogliv och upplevelseindustrin kan erbjuda.

Vår tids filosof är Friedrich Nietzsche. Han trodde själv att han bejakade det stora, brusande livet. Men han hade aldrig hållit sitt lilla barn i sin famn, för han hade aldrig vågat ta den livslånga risken att bli förälder. Han visste inte vad verklig livsglädje var, trots att han bejublade de stora upplevelsorna av livskraft.

”...att vara dig trogen till döden skiljer oss åt”. På själva bröllopsdagen vet vi detta: livet tillsammans varar bara en tid. Vi måste skiljas åt. En annan, mäktig kraft – döden – kommer att ta oss ifrån varandra. Just därför skall vi leva så tillsammans, att vi inte behöver ångra någon enda dag. Kanske är det att vilja för mycket. Men det är i alla fall att veta vad som är rätt. För det andra, det som inte når upp till det rätta, finns bara ett ord: Förlåt! Men det ordet kan öppna nya möjligheter, där allt verkar låst.

Av allt, som livet kan erbjuda, finns inget som i spänning, överraskningar, livsglädje och kreativitet går upp mot det normala livet: familj, släkt, barn, barnbarn. Det är mer än så. Det är en nåd – tills döden skiljer oss åt. Och då är det en källa till stor förundran och tacksamhet: Tänk, att jag fick vara med om detta stora!

Etikens jordskred

Vid ett jordskred börjar själva marken sakta glida nedåt, ned i dalgången. Ofta föregås jordskredet av häftiga regn, som underminerar terrängen. Till sist påverkar jordskredet allt. Hus, vägar, kraftledningar, allt dras nedåt och förstörs. Ofta kommer också människor till skada eller omkommer, i synnerhet om skredet inträffar oväntat eller nattetid. Jordskredet ger en bild av vad som händer, när det etiska medvetandet, i ett folk kommer på glid.

För att förstå vad som händer i det etiska jordskredet, skall vi försöka göra oss en bild av situationen före jordskredet. Det finns ett antal indikationer på att ett samhälle befinner sig på stabil mark. Dit hör fasta familjestrukturer, låg omfattning av kriminalitet, missbruk och förvållade psykiska störningar. Kunskap har i sådana samhällen hög status. Man har en förmåga att i konst och litteratur gestalta godhet, skönhet och sanning. Det finns en kombination av kreativitet i näringsliv och en hög aktning för den andliga verkligheten. Det mest utmärkande är emellertid den etiska nivån. Etiken har i sådana samhällen ett mycket tydligt centrum. De som ges med det starkaste skyddet är modern, barnet och den havande kvinnan. Brott och övergrepp mot dem betraktas med avsky och straffas strängt. Den som förbryter sig mot en havande kvinna ställer sig utanför samhället. I krislägen gäller det att först av allt skydda den havande kvinnan, modern och barnet.

”Kvinnor och barn först”, det är vad som gäller när livbåtarna skall lämna det sjunkande skeppet. Detta är etikens centrum: livet och livets fortsättning.

Etikens jordskred förgås av en långvarig underminering. Den utmärks av att etikens centrum och tyngdpunkt flyttas från den havande kvinnan, modern och barnet. Istället är det den vuxna människan, ofta den ensamma vuxna människan, som kommer i fokus. Hennes självutveckling och självutlevelse kommer istället att bli tyngdpunkten. Hon har rätt att utveckla sig för sin egen skull, hon har rätt att leva ut sina känslor. Hon har inga förpliktelser mot livet. I den mån barnet finns med i sammanhanget är det i huvudsak för att tillfredsställa henne. Hon har rätt att ha barn, inte för barnets skull utan för sin egen. Pedofilin är den yttersta punkten i etikens jordskred. Barnet och den unga människan blir till exploateringsobjekt. Det handlar inte längre om att barnet skall få bästa möjliga förutsättningar för att bli en stabil, kreativ bärare av livet. Istället skall barnet tillfredsställa den vuxnes begär. Detta svek tillhör det mest skakande i alla kulturer. Det gäller också det moderna Västerlandet. De skador ett sådant svek orsakar kan med svårighet läkas. Ofta är de oläkbara.

Livet är livets huvuduppgift. Arbetslivet är en bagatell jämfört med uppgiften att fostra och leda barn och unga till mognad. I 1800-talets familjer med 10 barn var detta livets största satsning. Egentligen är situationen densamma nu. Även med två eller tre barn är detta den största satsning man kan göra. Den involverar hela livet, dag och natt. Den är ingalunda avslutad med de ungas studentexamen, än mindre med dagisplaceringen. Människoliv är så mycket mer än biologiskt liv. Det omfattar moralisk och andlig mognad, personlighetens växt, bildning, tradition. När den unge nått social mognad och själv bildat familj, kommer för hans föräldrar en del i ansvaret för ännu en generation. Livet står alltid i centrum, i all dess rikedom.

De, som undergräver detta centrum för etiken, kan få hela den övriga samhällsetiken på glid. Sådant är etikens jordskred. Omsorgen om gamla och sjuka, betalningsmoral, politisk moral, arbetsmoral – allt dras med, där etikens centrum går förlorat. Jordskredet kommer hastigt, med oerhörd kraft. Endast den, som insett detta, kan motverka det.

Etablissemang och förtroende

I den offentliga debatten efter det senaste riksdagsvalet återkommer ofta ordet *etablissemang*. Ordet är inlånat från franskan och kan i svenskan betyda t.ex. inrättning, affär, fabrik. Det är alltså en fast företeelse till skillnad från en rörlig och tillfällig. Ordet är inlånat från franskan och har en bakgrund i det latinska låneord, som också svenskan har: *stabil*. Det franska verbet kan betyda anlägga, grundlägga men också bereda en tryggad försörjning. Man etablerar sig, och så tillhör man etablissemang.

När ordet används i politisk debatt syftar den alltså på de grupper i samhället, som är väl etablerade som opinionsskapare och politiska beslutsfattare. De har haft sin ställning under lång tid och har i stort sett alltid tänkt likadant. Vidare tänker de, trots inbördes skillnader, i stort sett likartat. Alexis de Tocqueville har beskrivit detta i sitt berömda verk *Om demokratin i Amerika*.

Hur fungerar då ett politiskt och opinionsskapande etablissemang? Det första draget är att etablissemang *har ordet*. Etablissemang talar, skriver, visar sig, uppträder. Etablissemang dominerar scenen, alltifrån dagisfröken till riksdagens talman. Etablissemang yttrar sig, leder, sänder de angörande signalerna om vad man skall tycka, om vad som är rätt och fel, hur man bör äta, klä sig, utbilda sig, ordna förhållandet inom familjen, fostra barnen, semestra, rösta. Alla inom etablissemang talar inte om allt, men sammantaget är det så, att den kör, som etablissemang bildar, täcker in hela tillvaron, från vaggan till graven. Etablissemang har ordet, behåller ordet och delar ogärna ordet med dem som inte har det.

Det är emellertid inte hela sanningen. Även om etablissemang ogärna lämnar mikrofonen, ingår det i dess sätt att fungera, att man då och då kallar fram de andra att yttra sig, alltifrån dagis till riksdagen. Etablissemangs andra drag är därför att det *delar ut ordet* – d.v.s. ger andra tillfälle att tala. Det innebär emellertid inte att det är fritt att säga vad som helst, varken på dagis eller i riksdagen, inte heller i de sektorer, som ligger däremellan. Fröken på dagis tillåter inte vilka åsikter

som helst, inte heller riksdagens partigrupper, där de avgörande besluten fattas att de mycket få.

Därmed är vi inne på det tredje draget hos etablissemangen. Det *fattar beslut*. Det är så med dagisfröken, det är så med insändarredaktören, med professorn och partiernas ledningsgrupper. Det är dessutom beslut, som förändrar andras villkor och som de själva inte är delaktiga i. Därmed är också sagt att etablissemangen *har makt*.

Redan Alexis de Tocqueville lade märke till, att även om det kan synas som om olika krafter inom etablissemangen är i häftig konflikt med varandra, så råder det en sällsam samstämmighet. Man rör sig som inom en magisk kriticirkel. Här blir det intressant att söka förstå, vilka gränser denna magiska kriticirkel har. Om man överskrider den är man nämligen utanför. Då har man inte längre ordet, delar det inte och förlorar makt.

På ett ytplan kan det tyckas som om det sociala systemet – demokratin – utgör den magiska kriticirkeln. I diskussionen efter det senaste riksdagsvalet träder det fram en annan tendens. Det är inte längre demokratin, som är det avgörande kriteriet, utan *jämlikheten* och *jämställdheten*. Ibland kallas den *alla människors lika värde*. I andra språk talar man istället om *mänsklig värdighet*. Det svenska begreppet gör att diskussionen här får ett särskilt starkt egalitärt drag. Värdighet är en kvalitet, värde är en kvantitet, något mätbart.

Även om etablissemangen inte vill se sig som makthavare, förhåller det sig så. All makt är beroende av förtroende. Utan förtroende begränsas makten till den smala sektor där man kan utöva *tvång*. Vid det senaste riksdagsvalet inträffade att mer än en miljon röstande inte visade etablissemangen förtroende. Antingen röstade de inte, eller också röstade de på partier, som etablissemangen varnade för. I ett litet folk som det svenska är detta ett problem, rättare sagt – det borde vara ett problem, i synnerhet för etablissemangen självt.

Europa och livets värde

Det var frågan om själva livet, som 2004 fällde Italiens kandidat till EU-kommissionen, professor Rocco Buttiglione. Att han själv är övertygad romersk katolik har egentligen föga med saken att göra. För sina ståndpunkter, när det gäller livet och livets fortsättning, har han fått stöd också av andra kristna, liksom av judiska och muslimska grupper.

Frågan om livet tillspetsar sig på två punkter. Den första är aborterna. Vem är det som står i centrum – den vuxna, starka men snart åldrade människan eller det svaga fostret, det nya livet? Den andra frågan är homosexualiteten. Det ligger i sakens natur, att homosexuella relationer är sterila. Det blir inget nytt liv av de sexuella relationerna kvinna-kvinna eller man-man. Om man jämför dessa relationer med man-kvinna-relationen har man därmed sagt att livets fortsättning är en andra rangens fråga.

Hur har Rocco Buttiglione själv reagerat på sitt misslyckande i Europa-parlamentet? I en intervju säger han att han har fått tusentals brev, även från judar och muslimer, som uppmanar honom att stå fast. Politiker har ringt honom från Spanien, Storbritannien och Grekland. De kontakter han har fått har gett honom en bas för ett nytt, europeiskt kristet nätverk. Den segrande George W. Bush vann i det amerikanska presidentvalet är en stark inspiration. I den italienska tidningen *Il Foglio* skriver Buttiglione: ”I Europa har de intellektuella alltid trott att moderniteten medför att den religiösa tron dör ut. Amerika – världens mest avancerade land – visar oss nu att religion kan vara och förvisso är ett grundläggande element i ett fritt samhälle och en modern ekonomi.”

Vid ett framträdande på *Teatro Nuovo* i Milano talade Buttiglione nyligen under titeln ”Rättegången mot den katolska häxan – därför kan vi inte säga att vi är kristna”. Han sade bland annat: ”De vill ha en katolsk häxa att bränna. Nåväl, här är jag. Det, som händer i Europa-parlamentet, är synnerligen allvarligt. Vad de gjorde var att de sade, att eftersom du har en religiös tro, är du olämplig som kommissionär.” I en intervju några dagar senare yttrade han om det planerade nätverket: ”Jag tänker mig en grupp som skall kämpa för de kristnas frihet, som är allas frihet. Det skall bli en grupp, som skall kämpa mot den smygande totalitarism som nyss blev tydlig i min personliga situation.” I anslutning till den franske filosofen René Girard säger han: ”Det finns från tid till tid en oemotståndlig benägenhet i mänskliga gemenskaper att rena sig. Man väljer ut

oskyldiga offer bland sina egna för att på dem kunna lägga ansvaret för sina egna fel och sin skuld
”

I den tyska tidningen *Rheinischer Merkur* skriver Rudolf Zewell att en av de avgörande frågorna i EU-parlamentet var de illegala invandrarna. Buttiglione hade fört fram ett förslag, som han f.ö. hade gemensamt med den tyske, radikale utrikesministern Otto Schily. Det innebar att man i Nordafrika skulle upprätta läger dit man kunde föra tillbaka illegala invandrare, som kommit den vägen. Än mer graverande var att Buttiglione satte familjen i förgrunden och därmed indirekt avvisade homosexualiteten. På frågan om man borde lagstifta mot denna svarade han med hänvisning till Immanuel Kant: ”Det finns mycket som kan vara omoraliskt utan att man fördenskull skall förbjuda det.” Detta var en distinktion, som inte uppfattades av kritikerna.

Det lyckades kritikerna att fälla Buttiglione genom ett politiskt spel, där man gav miljögrupperna stöd mot att de gick emot Buttiglione. Rudolf Zewells slutsats är: ”Kristna ståndpunkter har inte längre en majoritet i Europa.” Buttigliones egen slutsats är en annan – att segern för George W. Bush visar vägen även för Europa.

Europas hjärta

Monica Papazu är en känd rumänsk-dansk kulturpersonlighet, verksam som föreläsare också i Frankrike. Hennes bok *Det hvileløse hjerte* har i Sverige recenserats bl.a. i Svenska Dagbladet och i Finland i Kyrkpressen. Inom kort ger hon ut en bok om H.C. Andersen som kristen diktare.

Monica Papazus är uppväxt i det kommunistiska Rumänien. Till Danmark kom hon genom att hon blev gift med en dansk man. Hon berättar:

- Det var en mycket lång och komplicerad process innan vi fick gifta oss och jag fick lämna landet. Vi övervakades av hemliga polisen, t.o.m. om vi gick på restaurang.

Två av hennes släktingar kom i fängelse, en av dem dog där. Hon bekräftar de skakande skildringar av förtrycket i Rumänien, som gavs av Richard Wurmbrand. Men också i fängelserna överlevde den kristna tron och barmhärtigheten. En av de mest gripande händelserna inträffade i ett fängelse, där en av landets mest kända filosofer – då en äldre man – spärrats in. Han placerades tillsammans med en yngre fånge i en isoleringscell, som bestod av en betonglåda utan tak. I den bitande kylan höll de båda på att frysa ihjäl. Då lade sig den gamle filosofen på det iskalla golvet och sade till den andre att lägga sig ovanpå honom. Så höll han om honom och gav honom av sin värme. Den gamle mannen dog, men den yngre överlevde.

Monica Papazu säger:

- Det kristna martyriet är inte bara ord, d.v.s. trons vittnesbörd med klara ord, det är också barmhärtighet.

Det var kommunisternas strävan att på allt sätt bryta ner fångarnas respekt för det heliga. I ett annat fängelse sattes fångarna att rengöra det f.d. fängelsekapellet med vad som fanns kvar av mässhakar och andra liturgiska plagg. En av fångarna lyckades smussla undan en stola, som han sydde in sin jacka. Han bevarade den där, till dess att han frigavs och han lyckades få med den ut ur fängelset. I friheten blev han präst.

- Också föremålen kan vittna, säger Monica Papazu.

Till det mest spännande hon har att berätta hör den litteratur som uppstod i fängelserna:

- Det var förbjudet att skriva, och de som diktade memorerade sina sånger och förde dem vidare muntligt. Det uppstod en hel psalmskatt, som nu kan sjungas i kyrkorna. Dessa sånger skildrar hur Kristus själv stiger ner i deras helvete – och uppstår! Uppståndelsen är ständigt närvarande. Det tonsattes också. Jag har själv hört ett requiem, som komponerades i fängelset.

Rumäniens kristna historia under kommunismen är inte bara berättelsen om modiga bekännare.

Monica Papazu berättar:

- Det fanns de som krossades under tortyren och nöden. Det var de flesta. Men det fanns också några få, som höll ut, och de andra levde vidare genom dem. Det var som vid den första påsken. Petrus förnekade Kristus, men genom att andra höll ut kunde han komma tillbaka. Det var likadant

under den unga kyrkans martyrtider. De avfallna – *lapsi* – var de flesta. Men genom att några hade modet att bli martyrer, kunde de avfallna komma tillbaka till tron. Den store franske författaren Georges Bernanos har beskrivit detta i sitt sista verk, Karmeliternas samtal. Den utspelas under franska revolutionen. En grupp nunnor ställs inför revolutionsdomstolen. Om de inte förnekar sin tro, kommer de att halshuggas. Den svagaste av dem orkar inte utan flyr. De andra blir dömda. Sjungande går de till sin avrättning. En efter en stiger de fram till giljotinen, en efter en tystnar rösterna. Men till sist hörs ännu en röst. Det är den flyktade, svaga systemen som kommer tillbaka och går fram till bodeln även hon. Det är alltid så. Det är de som står fast, som lyfter upp de svaga. Jag skulle vilja använda ordet elit på ett positivt sätt. De få, som höll ut i fängelserna, gav nytt liv åt de många som lät sig krossas. Ett folk lever alltid genom de få. Det var så också i Danmark under ockupationen. Det är inte hela sanningen att majoriteten lät sig ockuperas. De många levde vidare genom de få, som gjorde motstånd. Det var inte hela sanningen att Kaj Munk var ensam.

Det visar sig att Monica Papazu har rätt. Av minnesboken över Kaj Munk framgår att 3.000 personer samlades till hans begravning i Vedersø lilla, avlägsna kyrka. Ungefär 400 kunde komma in. De andra väntade troget i vinterkölden på kyrkogården.

Hur var det Monica Papazu såg det? Hon sade:

- De många lever vidare genom de få.

Det är detta hennes bok, *Det hvileløse hjerte*, handlar om. Europas oroliga hjärta kan finna ro endast genom att några finner friden i Gud – och bevarar den.

Fler stabila familjer!

I en liten kommun är de politiska problemen mycket konkreta. Den lilla kommunens problem gör hela samhällets svaga punkter synliga. En sida av den lilla kommunens problem är att riksdagen lägger uppgifter på kommunen, som är för stora. Kravet på att ålderdomshem och sjukhem skall byggas om till serviceboende med en standard, som mycket få kan utnyttja, är ett sådant exempel. Lagen är sådan, och det måste betalas. Det är alltid skattebetalarna, som bekostar den välmenade men missriktade politiska ambitionen.

De ständigt stigande sociala kostnaderna är en viktig del i den lilla kommunens problem. En del av dessa kostnader beror på de ökande grupperna av vårdbehövande äldre. Befolkningspyramiden ändrar form. De, som skall betala, blir färre, och de som behöver understöd för sin vård blir fler. Det finns inget som tyder på att detta kommer att ändras. Slutsatsen är att vi behöver större barnkullar, fler unga, som kan betala skatt om 15-20 år. I den lilla kommunen är den kraftfulla skattebetalaren guld värd. En familj, med en årsinkomst på en miljon, betalar i praktiken ett vårdbiträdes lön.

Det räcker inte med att det blir fler barn. Vi måste få barn, som växer upp till arbetande människor med social förmåga, som gör att de själva kan bilda stabila familjer. Familjen är oöverträffad som grogrund för mognad.

Det förutsätter att unga människor ser livets fortsättning genom barnen som livets huvuduppgift. Att fostra barn till positiva, samhällsdugliga människor är så krävande, att yrkeslivet är en bagatell jämfört med detta. Vi behöver unga föräldrar, som är beredda att satsa tid, kraft, eftertanke och engagemang på barn och tonåringar. Ett enda barn, som vi föräldrar misslyckas med, kommer att kosta hela samhället väldiga summor. Om ett av våra barn blir narkotikamissbrukare, kan man beräkna att det kommer att kosta omkr. en miljon om året, pengar som kommunens invånare måste ställa upp med. Det är ingalunda alltid så, att det går snett p.g.a. föräldrarna, som f.ö. får bära den tyngsta bördan. Tvärtom är missbrukarföräldrar ofta fantastiska människor, som ställer upp till det yttersta. Ändå är det så, att kostnaden för en missbrukaren kan beräknas slå ut vårdkostnaden för 3-4 gamla. Dess mer angeläget är det att vi får starka familjer, som kan bli en positiv uppväxtmiljö.

En annan faktor, som påverkar den lilla kommunens ekonomi, är den långsamma men stadiga ökningen av psykiska sjukdomar. Vården är kostsam, omkr. 3000:-/dygn eller mer. Det är väl använda pengar, om resultatet blir gott. Men pengarna måste komma in. Det måste finnas arbetsamma, kreativa, socialt välanpassade medborgare, som betalar. Återigen är det den starka,

sunda familjen det kommer an på, den där vi kan hoppas på ett bärarlag av unga, stabila människor. En annan sida är att ett stabilt familjeliv är en god förutsättning för psykisk hälsa, medan ett kaotiskt familjeliv kan bidra till att känsliga människor får psykiska störningar redan tidigt.

Samhället kan inte skapa fler starka familjer. De kan bara växa fram. Däremot kan samhället genom skolan bidra till att stärka familjens ställning. Skolan förmedlar inte bara kunskap, den fostrar också. Om vi önskar att samhället skall bestå, att gamla skall få vård, att psykiskt sjuka skall få hjälp, att missbrukare skall bli nyktra – då skall vi också önska, ja, kräva en skola som bidrar till att fostra unga människor så, att de blir mogna att bilda starka familjer. Vi behöver inte fler människor, som satsar på sig själva och ser livet som en ego-tripp. Men vi behöver medborgare, som inser att livet får sitt värde i den mån det är ett liv för andra. Att vänta det resultatet av skolans fostran är kanske att vänta sig för mycket, möjligen kan skolan bidra något. Skolan har bara en liten del av det stora fostraransvaret. Den största delen ligger på familjen, och inte ens den klarar sig på egen hand utan tillskott av energi och insikt.

Folkrätt och brott

Israels krigsföring mot Libanon har väckt frågan om folkrättsbrott. Ett sådant exempel är angreppet mot byn Qana i södra Libanon, där 40-60 civila dödades. Vad är då folkrätt?

Folkrätten är ett samlande begrepp, som omfattar både sedvanerätt och fördragsrätt i staters förhållande till varandra. Det finns en *fredens folkrätt*, som berör sådant som diplomaters ställning. I Libanon-fallet är det *krigets folkrätt*, som blir aktuell. Enkelt uttryckt kan man säga att krigets folkrätt bygger på två grundprinciper: *distinktion* och *proportion*. Distinktion innebär åtskiljande. Man skiljer på två grupper, som båda berörs av kriget: kombattanter och icke-kombattanter, d.v.s. stridande och icke-stridande. Stridande är medlemmar av staters krigsmakter. De israeliska soldaterna är stridande. Det innebär att de har en skyldighet att följa folkrätten. De kan inte falla tillbaka på att de fått order om t.ex. angreppet på Qana, utan varje soldat är ansvarig för sina egna handlingar. Som stridande betraktas också medlemmar av motståndsrörelser, t.ex. Hizbollah. Det finns tre förutsättningar för detta: De skall bära sina vapen synligt, de skall stå under ansvarigt befäl och de skall själva följa krigets lagar. Om en kombattant blir sårad upphör han att vara kombattant och får inte angripas, skadas eller dödas. Han skall behandlas som en icke-kombattant, d.v.s. på samma sätt som en skadad civilperson. Om en kombattant ger sig upphör han också att vara kombattant och skall behandlas som krigsfånge. Krigsfångars ställning omges med ett särskilt rättskydd. Till det hör att de skall frigges vid fientligheternas upphörande. De israeler som är fångna hos Hizbollah har alltså rätt till krigsfånges ställning, vilket bl.a. innebär att de inte får misshandlas, att de har rätt till kontakt med anhöriga och med Röda Korsets delegater. Samma rätt har tillfångatagna medlemmar av Hizbollah.

Begreppet kollektiv skuld finns inte i folkrätten. Om alltså parterna inte ger sina fångar det skydd de har rätt till, är det den enskilde befattningshavaren som är skyldig till brott. Det är inte så att den israeliska krigsmakten är kollektivt skyldig till massakern i Qana. Inte heller är Hizbollah kollektivt skyldigt till raketbeskjutningarna av civila bostadsområden i Israel. Ansvar är alltid personligt. Det är den som har gjort det som är skyldig, ingen annan. Därför är också kollektiva bestraffningar förbjudna i folkrätten.

Det andra begreppet i folkrätten är *proportion*. Det skall finnas ett rimligt förhållande mellan den åsamkade skadan och det militära värdet. Dresden kan vara ett tydligt exempel. När de allierade utplånade Dresden 1945 fanns det ingen proportion mellan skadan och den militära nyttan. Den enda militära nytta man kunde hävda var att Dresden var en järnvägsknutpunkt. Skadorna på järnvägen var så ringa, att den fungerade i full utsträckning redan efter tre dygn. Själva staden var emellertid utplånad med 100.000-300.000 döda. Den närmast ansvarige var den brittiske flygvapenchefen, Bomber-Harris. Dresden och andra liknande fall var belastande för folkrätten och bidrog till att luftkrig mot civila behandlades i efterkrigstidens folkrätt. Såväl Hizbollahs raketangrepp som de israeliska bombningarna av Beirut kan komma att bedömas som folkrättsbrott.

Varje regelsystem blir trovärdigt genom att det upprätthålles med ett sanktionssystem. Ett brott mot folkrätten skall följas av ett straff. Alla länder, som anslutit sig till folkrätten, är skyldiga att i sin egen lag införa bestämmelser om folkrättsbrott. Därför dömdes t.ex. löjtnant Calley i U.S.A. för massakern i Song My. Också Svea Rikes lag har med folkrättsbrott i brottsbalken. På senare år har det tillkommit en ny faktor. Varje land kan väcka åtal mot den som gjort sig skyldig till folkrättsbrott i ett annat land. Därför kan vi i Sverige väcka åtal för folkrättsbrott begångna i Bosnien. Ariel Sharon kunde av samma orsak inte besöka Belgien, där han stod under åtal för massakrerna i Sabra och Shatila. En ytterligare faktor är tillkomsten av den internationella domstolen i Haag. Även om detta är långsamma och bristfälliga system, har de börjat fungera. Ingen, som under det nuvarande Libanonkriget begår folkrättsbrott, kan räkna med att vara glömd, när kriget är över.

Ungdomens överklass

Ett företag, som ordnar USA-vistelser för ungdomar, sände ut en broschyr om sin verksamhet. Det framgick inte på något sätt att ett års studier vid amerikanskt gymnasium skulle ge värdefulla kunskaper. Det väsentliga var att ha roligt ett år. En liknande broschyr inför ungdomarnas gymnasieval i Sverige har på framsidan en bild av tre tonåringar som ligger i gräset. En pojke och en flicka kelar med varandra, en tredje flicka har en uppslagen bok, som hon inte läser i. En annan gymnasieskola sände ut en broschyr med en bild av en pojke och en flicka som – dansar med varandra. Vad säger detta?

Fenomenet är gemensamt för hela Västvärlden med dess inriktning på massutbildning. Mängden av utbildade ökar hela tiden, samtidigt som kvalitén sjunker. Vad man förlorar är topparna, de som har så mycket kunskap och förutsättningar att de kan skapa ny kunskap. En ny kunskap ger nämligen en positiv utveckling. Tillspetsat kan man säga, att massutbildningen har skapat sociala ghetton - tonårsdagis och vuxendagis - där man inte behöver producera något av betydelse för någon annan. Istället lever man av andras arbete. En rimlig arbetsinsats omfattar 40 timmar/vecka. Om man gör en anonym rundfråga bland gymnasister och studenter skulle man förmodligen få fram arbetsveckor med så lite som 5-10 timmar/vecka, förutom schemalagda aktiviteter.

En utbildningsexplosion av annan art är på väg i det som tidigare kallades den underutvecklade världen. Där gäller inte massutbildning, där gäller urvalsutbildning. Så är det i synnerhet i Indien och Kina. Var och en med erfarenhet från Afrika eller Mellanöstern vet också med vilken seriös energi elever, lärare och föräldrar där går in för studier. Möjligheten att studera ses som ett privilegium, en möjlighet – ofta den enda – till att få en öppen dörr till ett bättre liv.

Massutbildningen bygger på en ideologi, som har föga att göra med pedagogik. I botten ligger den grekiska uppfattningar – tydlig hos Aristoteles – att endast det teoretiska är det sant mänskliga. En annan faktor är jämlikhetsideologin från den franska revolutionen. När dessa två faktorer samverkar får man resultatet att alla skall bedriva teoretiska studier. Det är en misshandel av praktiskt begåvade ungdomar, som inte får tillfälle att utveckla sina särskilda gåvor.

Jämfört med utvecklingsländers urvalsutbildning ter sig Västvärldens massutbildning som en lyxverksamhet, där tonåringar och unga vuxna ges tillfälle att ägna sig åt nöjen på andras bekostnad. Den norsk-amerikanske sociologen Thorstein Veblen (1857-1929) har gjort några iakttagelser, som kan belysa saken. Han noterar, att överklassen i expansiva samhällen har en social funktion. Här finner man de ledande inom politik, näringsliv, bildning och kyrka. När samhället stagnerar, blir överklassen allt mindre benägen att fylla sin sociala roll. Man lämnar det mödosamma ledarskapet för att istället ägna sig åt fritidsnöjen. Man flyttar livets tyngdpunkt från direktörsrummet vid Kungsträdgården till villan vid Rivieran. Överklassen blir en "leisure class" – en social grupp som främst ägnar sig åt att roa sig. Woodhouse har fångat denna utveckling i sin gestalt Bertie Wooster. Kan det belysa inställningen till utbildning i Västerlandet? Istället för att inbjudas till kunskapens tunga väg lockas Västerlandets ungdom att ha några roliga år med föga krävande aktiviteter på nöjestäta universitetsorter – som en "leisure class"- medan deras jämnåriga i Indien och Kina kämpar för att komma in på urvalsutbildningar, där de kommer att nå till toppen.

Om denna bild är riktig, är den en varningssignal. Vi är då på väg in i en negativ utveckling, där vi själva blir underutvecklade, därför att våra begåvade ungdomar inte får det tillfälle att utvecklas, som finns i urvalsutbildningarna.

Vem skulle ha glädje av något sådant? Inte ens de ungdomar som får några år på andras bekostnad på nöjestäta studieorter.

Frustration får röst

Den homosexuella agitationen har skaffat sig monopol i det svenska mediasamhället. Kritiska röster är få. Med stöd av hela det statliga rättsmaskineriet kan sådana röster tystas eller bestraffas. Fallet Åke Green är tydligt nog. Den homosexuella dominansen inom maktsfärerna blev tydlig, när de partier som 90% av vårt folk röstat på införde partnerskapslagen. Samma partier – utom moderaterna – genomförde sedan i kyrkomötet att sådana relationer skall välsignas. Visserligen var här majoriteten mindre, endast 2/3. Det är intressant.

Tystnadstvång skapar frustration. Det är mot den bakgrunden man skall se Maria Hallmans bok *Homosexualitet är synd* (Hallmansgårdens förlag, Myresjö). Boken är försiktigtvis tryckt i Finland. Maria Hallman har en bakgrund i svensk frikyrklighet och skriver utifrån en övertygelse att världens Skapare har gett sin vilja tydligt tillkänna genom Bibeln. Det är en inställning som måste få tillfälle att höras. Vad hon sammanställer ur Bibeln är ett entydigt nej till utlevd homosexualitet. Hennes slutsatser har stöd av seriös, vetenskaplig forskning på detta område. Det råder ingen tvekan om saken. Att inse det handlar om intellektuellt samvete. Sedan är frågan hur man skall ställa sig till det som är entydigt i Bibeln. Där hävdar Maria Hallman att det beror på hur man uppfattar Bibeln. Antingen ser man den som ett budskap från Gud själv, eller också som ett tidspräglad dokument om vad människor tänkt om Gud. Också detta måste få sägas.

Maria Hallman har en poäng, när hon sätter in frågan i ett större sammanhang, översexualiseringen av hela samhället. Här skulle hon kunnat få hjälp av en blick på Nietzsche, som blivit postmodernismens filosof. Han är den störste bland ateister och en av de få som dragit ut hela konsekvensen av ateismen. Om Gud inte finns, är allt nämligen meningslöst. Det enda vi vet är så att vi lever en kort stund och att allt det vi tänker och gör kommer att förintas. Vad återstår då? Det enda är den stora upplevelsen, den brusande hänförelsen – ”kicken”, på vår tids språk. Sexualiseringen är en aspekt av ”kicken”. En sexualitet helt frikopplad från det sammanhang, där det nya livet blir till, blir till slut bara en ”kick”. Och om Gud inte finns, då finns det inte heller någon grundplan för hur livet skall levas, inga normer och inga förpliktande bud. Därmed är fältet öppet för alla former av sexualitet.

Maria Hallman skulle också kunnat fokusera på att ”kärlek” i Bibelns sammanhang är något mer än passion, attraktion eller sympati. Det är framförallt offer, beslutsamheten att offra allt sitt eget för andras väl, till och med det egna livet.

Det finns ett problem med Maria Hallmans bok. Det gäller frågan vem hon vänder sig till. Inledningsvis vänder hon sig på ett själavårdande sätt till homosexuella läsare. Här talar hon om förlåtelse och livsförvandling. Det är möjligt att från en utlevd homosexualitet komma över i det sammanhang som heter familj, barn, tro. Större delen av framställningen ger emellertid en inblick i olika former av homosexuella miljöer och dito praxis, och detta är sådant som bör vara väl känt för dem hon riktar sig till.

Det största problemet med Maria Hallmans bok ligger emellertid inte i själva boken utan i det samhälle, där den kommit till. Det finns i nutidens Sverige en mentalitet, som vill tysta sådana som Maria Hallman. Istället för att söka förstå vad hon vill ha sagt och se var skiljelinjerna går, blir tankar sådana som hennes brännmärkta med ord som ”homofobi”. Sådana ord säger inget om dem det sägs om. Det säger bara något om dem som använder dem. De är signaler om intellektuell slapphet och mänsklig rigiditet.

Försvar för morgondagen

Det svenska försvaret har nu rustats ned till en bråkdel av sin styrka under 1960-talet. Motiveringen är att vi inte behöver ett stort försvar idag. Ur en synpunkt är det ett hållbart motiv. Det finns ingen stat i vår närhet, som är i stånd att genomföra ett stort angrepp. Dessutom har vi en situation, som påminner om stormaktstiden på det sättet att vi har en barriär i öster. Finland och de fria baltiska staterna.

Den nuvarande försvarspolitikerna har emellertid svaga punkter. Det, som är riskabelt för ett land med vårt läge, är de stora staterna i vår närhet: Tyskland och Ryssland. Vad gäller Ryssland planerades åtminstone tre invasioner av Sverige under 1900-talet: före 1914, under andra världskriget samt under kalla kriget. I Tyskland planerades invasion av Sverige under andra världskriget. Till detta kom de brittisk-franska invasionsplanerna mot Sverige 1940, av vilka en var nära att lyckas. Men tyskarna kom före med invasionen av Norge, och därmed var planen satt ur spel.

Ett försvar tar lång tid att bygga upp, särskilt i ett litet land. 1927 avrustade Sverige. 1933 tog Hitler makten. 1937 reagerade politikerna med en upprustning, som var färdig först 1945. Estland blev fritt 1991. År 2001 sade Estlands överbefälhavaren, amiral Köuts: "Idag har vi fungerande kompanier. Nästa steg blir fungerande bataljoner." Det var efter tio års arbete på att bygga upp ett försvar. Stora länder, som USA, Ryssland och Tyskland, har en helt annan kapacitet. Där går allt så mycket snabbare. Det gäller särskilt Ryssland, som är en stor, kraftfull och genialisk nation. Där har man helt annan förmåga än vi att ta tillvara begåvningar, och därför kan man också bli så mycket snabbare, när det gäller. 1941 förlorade Ryssland 80% av sin industri. Mitt under brinnande krig byggde man upp sin kapacitet igen bortom Ural. I Sverige skulle en motsvarande prestation tagit 20 år, om den ens varit möjlig.

Sverige är inte bara ett litet land, Sverige är också en demokrati. Sådana stater är bra för sina medborgare, men de har en nackdel i sin relation till diktaturer. Där är beslutsfattarna få, och de har mycket stor makt. Därför kan de få fram snabba beslut utan att behöva ta hänsyn till opinioner. Diktatur är vad Ryssland är på väg att bli. I Estland säger man: "Det finns bara en sak man med säkerhet kan säga om Ryssland – det är totalt oförutsägbart." Utvecklingen i Tyskland är också oroande. Med 8 miljoner arbetslösa är de sociala systemen hårt belastade. Ökar arbetslösheten hotar de att bryta samman. Ett Tyskland med socialt sammanbrott är en oroande faktor för sina grannar. Då kan negativa saker hända mycket snabbt.

Demokratin har sin styrka i det folkliga stödet, stabiliteten och uthålligheten. En demokrati ändrar ogärna sin politik. Det som är en styrka under fredliga förhållanden kan dock bli en svaghet vid snabba och farliga förändringar i omvärlden., synnerhet om diktaturer är inblandade. De är snabba och hänsynslösa i beslut och genomförande. I en demokrati är däremot alla beslut långsamma kompromisser mellan flera parter. Ofta blir de halvmesyryr, som inte riktigt tillfredsställer behoven. Budgetutrymmet är hela tiden intecknat. Om utvecklingen i Ryssland eller Tyskland snabbt skulle bli hotande, kan våra politiker inte lägga om försvarspolitikerna utan vidare. Först av allt skall de övertyga väljarna om att de måste avstå från vunna förmåner. Sedan skall de inbördes komma överens. Exemplet från 1933 är talande. Då tog det fyra år att komma till beslut. Sedan tog det åtta år innan beslutet blev genomfört.

Detta är faktorer, som bidrar till att ett litet land, som är en demokrati, inte kan tillåta sig att ha det försvar, som behövs idag. Det måste få kosta mer att leva i en demokrati. Demokratin är värd bördan av ett försvar för morgondagen. Annars hinner vi inte med, när utvecklingen blir hotande. Visserligen har vi idag internationella system, som kan dämpa farliga tendenser. Det visade sig 1939 att fördrag och pakter har ett begränsat värde. Vad gäller Ryssland har det säte och veto i FN:s säkerhetsråd, vilket innebär att FN aldrig kommer att inskrida mot rysk politik.

Om vi ser till situationen idag är den nuvarande svenska politiken förklarlig. Men det kommer inte alltid att vara idag. Det blir mycket snabbt imorgon, och morgondagen är oförutsägbart. Inför det oförutsägbara är den nuvarande svenska försvarspolitikerna en risktagning på hög nivå. Insatsen är våra barns framtid.

Försvaret och moralen

På senare tid har försvarets moralfrågor uppmärksammats i media. Det första fallet rör en mycket hög befattningshavare i Högkvarteret, som misstänks för våldtäkt och misshandel. Det andra fallet gäller en regementschef som uppträtt berusad och kränkande vid en fest. Det tredje fallet rör en officer i utlandstjänst, som anklagats för sexuella trakasserier. Han har fått sitt straff och uttryckt djup ånger. Det fallet är alltså utagerat. De två första fallen är allvarligare. För att nå den nivå, dit dessa befattningshavare kommit, finns det en helt avgörande faktor: att man har politikernas förtroende. Ansvar för att personer med så tydliga moraliska brister nått så långt faller till sist på den politiska ledningen. Vad är det för människor, som befordras, i ett politiskt system som vårt?

Frågan kan belysas med fallet Olof Thörnell, Sveriges förste ÖB. När han utnämndes var han ingalunda den mest lämpade. Han var, som en av medarbetare sade, en gammal detaljmänniska. Han politiska omdöme var svagt; han trodde på tysk seger i andra världskriget. Han omdöme i ledarskapet var likaledes svagt. Trots tydliga indikationer på tysk invasion av Danmark-Norge 9 april 1940 befann han sig kvällen före på en familjefest i Uppsala. Fastän invasionsflottan likaväl kunde stävat mot Sverige gick han alltså på kalas istället för att befinna sig i sin ledningscentral. Men han hade en egenskap, som politikerna uppskattade. Försvarsminister Sköld uttryckte det så: ”Han slår ihop klackarna och gör som man säger.” En politisk ledning, som vill omge sig med sådana höga befattningshavare, kommer också att samla kring sig människor med stora brister, både i omdöme och moral. Försvaret äger många högt kompetenta, energiska, hängivna och självständiga militära chefer med hög personlig moral. De kunde blivit utmärkta på mycket hög nivå, men de finns kvar på lägre nivåer. Varför? Den höga moralen hör samman med det personliga ansvarstagandet, och det förutsätter i sin tur självständighet.

Det finns en historia från polisen som belyser saken. En polisman var aktuell för befordran till kommissarie. Han kallades in till länspolismästaren och fick frågan: ”Jag förutsätter att du är lojal mot polisledningen?” Polismannen svarade: ”Jag är lojal mot medborgarna.” Han blev inte kommissarie. Lojaliteten mot uppgiften hör nämligen samman med självständighet, och självständighet är förutsättningen för hög moral. Den chef, som slår ihop klackarna och gör som han blir tillsagd oavsett om det är rätt eller fel, har en moralisk defekt. En sådan moralisk defekt påverkar också privatmoralen. Det moraliska ansvaret kan aldrig läggas över på en annan, inte heller på den som ger order, inte ens om det är ett statsråd eller en länspolismästare. De, som överlåter det moraliska ansvaret på dem ”däruppe”, är benägna att vara omoraliska också i andra sammanhang.

Politikern vill ha kontroll över verksamheten. Han vill inte bli ifrågasatt, han vill få de svar han vill ha. Med underordnade chefer, som har ett eget moraliskt ansvar, måste han argumentera, han kanske till och med riskerar att det han vill inte blir genomfört. Shakespeare har i Julius Caesar beskrivit hur politikerns vilja att styra kan göra honom till en ren cyniker: ”Jag vill se feta män omkring mig, slätkammade folk, som sover gott om natten...den Cassius tänker mycket, sådant folk är farligt.” Politikerns dilemma är att han ändå behöver de självständiga, hängivna eldsjälarna. Ingenting fungerar utan dem. Utan dem blir allting långsammare, dyrare, alltmer oplanerat. Han *måste* ha dem, annars kommer han att misslyckas med sitt uppdrag. Samtidigt är de besvärliga för honom. Om han försöker få dem att tubba på sitt moraliska ansvar kommer de antingen att lämna honom eller också slocknar deras glöd, så att de blir som de slätkammade, ”som sover gott om natten”.

Det finns inom försvaret en kvalificerad etisk bearbetning av de problem, som krig och kris innebär. Ett exempel är utbildningsreglementet Pedagogiska grunder. Det är skäl att aktualisera dess insikter inom hela organisationen. Det blir emellertid meningsfullt först där det finns en högsta politisk ledning, som premierar personligt moraliskt ansvarstagande på alla plan, också när det innebär en konflikt med ledningen själv.

Genomskinliga väggar

Nu har det hänt igen. För tredje gången har moderaternas partiledare blivit utsatt för angrepp, som når långt under vad som är anständig debatt. Det senaste är teckningar där han framställs som ett djur, en varulv. Göran Persson insåg omedelbart det allvarliga i det första övertrampet och bad om ursäkt å partiets vägnar. De två senare fallen kommer från partiets ungdomsrörelse, SSU. Där har man inte Göran Perssons insikt. SSU:s presstalesman, Peter Skeppström, säger 27/2 till Expressen: ”Det är ungefär som en fikarumsdiskussion, inte mer dramatiskt än så.” Detta säger han om den blogg, där Fredrik Reinfeldt framställs som pedofil.

Skeppströms uttalande är det allvarligaste i hela denna historia. Det säger nämligen, att det är så här man talar i dessa kretsar. Det är denna attityd man har till sina medmänniskor. Hela Sverige har fått blicka in i en mental miljö, där man kan pådyvla sina medmänniskor sexuell abnormitet och framställa dem som djur, därför att de inte delar ens egna politiska åsikter. Det är alltså på det sättet det låter i deras fikarumsdiskussioner. Det är inte vilka människor som helst, som fostras i denna miljö. Det är blivande politiker på hög nivå. Vi andra har inte känt till att det var så de tänkte. Nu vet vi det.

Detta är inte bra för Sverige. Det är inte bra för Sverige att blivande ledande politiker fostras i en miljö, där man beljuger och hånar sina medmänniskor och berövar dem deras mänskliga värdighet. Det kan endast bidra till att öka föraktet för politiker. Ett land, där ledarna föraktas, är illa ute.

Går det till på detta sätt i andra partier? Det vet vi inte. Just nu har vi bara fått se in i den socialdemokratiska mentaliteten. Alla partier kan emellertid dra viktiga lärdomar av detta. Den första är, att allt de säger i sina ”fikarumsdiskussioner” kan när som helst bli känt av alla. Det finns ett talesätt i Svenska Kyrkan: ”Kyrkans murar är genomskinliga.” Allt som händer därinne blir för eller senare känt av alla. Detsamma gäller försvaret. Också partiexpeditionernas väggar är genomskinliga. Allt som sägs där skall vara sådant att det nästa dag kan vara på offentliga anslagstavlor. Detta har inte Skeppström insett. Det är dags att inse det. Annars kommer han och hans medarbetare att bidra till ett än djupare politikerförakt.

Politiker och politisk ungdom rör sig i små kretsar av likasinnade. De utbildar sin egen jargong, sina egna attityder, sina egna skämt – sitt eget innespråk. Men det som är normalt i sådana små, slutna grupper är absurt och anstötligt i ett större sammanhang. Om politiker skall fungera i samhället måste de ta sig ut ur sina slutna grupper och bli delaktiga av de normer, som gäller i folkets flertal. Vi andra kallar inte våra meningsmotståndare för varulvar. Det är inte acceptabelt. Vi vill vara toleranta och rättvisa mot dem som tänker på ett annat sätt än vi. Vi måste leva med dem på arbetsplatsen, i bygden.

Det räcker inte med att politiker håller styr på sina ord för att de är rädda att skämma ut sig inför oss andra. Det måste något mera till – *samvete*. Det är en inre röst, som reagerar mot det felaktiga och manar till det rätta. Samvetet kan utvecklas. Det kan också tystas. I SSU:s fikarumsdiskussioner har inte samvetets röst dominerat. Det är dags för Sveriges politiker att utveckla samvetet. Folkrättsjuristen Thomas Holm sade en gång: ”Det gör detsamma vilka lagar man har, om inte den inre kompassen fungerar.”

Green och det nya rättsläget

Åke Green blev frikänd i Högsta. En fällande dom inte skulle stå sig i Europa-domstolen. Detta är ett fall av principkonflikt i rättsvården. Vi har en själv motsägande lagstiftning. Regeringsformen är folksuverän: ”All offentlig makt utgår från folket.” I praktisk verklighet innebär det: ”De som är flest har alltid rätt.” Detta är en aspekt av rättspositivismen. Den bygger på en grundläggande pessimism – vi kan aldrig veta vad som är rätt eller fel. Det enda vi kan veta är vad som står i

lagboken. Denna pessimism bygger i sin tur på en pessimistisk människosyn – det finns inget i människan, som tydligt kan uppfatta vad som är rätt eller fel. Men den människan är ambivalent. Den pessimistiska människosynen lever tillsammans med föreställningen om människans godhet. Eftersom hon är god är hon också klok, och därför blir de åsikter, som omfattas av de flesta med nödvändighet de rätta.

Vi har nu kommit in i ett annat rättstänkande - Europa-rätten – och den står över svensk rätt. Europa-rätten är naturrättsligt grundad. Den utvecklades i sin nuvarande gestalt efter 1945. Bakgrunden är erfarenheterna av Tredje riket. Tysklands författning från 1919 var folksuverän: De som är flest har rätt. I Tyskland blev de flesta nazister. Enligt rättspositivismen blev då de tyska raslagarna det rätta.

Den moraliska katastrofen var uppenbar. Därför grep man tillbaka på naturrätten. Den innebär att medvetandet om vad som är rätt och fel är nedlagt i människans natur. Naturrätten kan ha en religiös motivering – Gud har gett människan detta medvetande. Naturrätten kan också ha en inomvärldslig grund – medvetandet om rätten finns hos människan som medfödda idéer. Naturrätten är basen för de mänskliga rättigheterna. De mänskliga rättigheterna tillkommer inte människan genom majoritetsbeslut. De mänskliga rättigheterna tillkommer människan som människa. Stater beslutar inte om de mänskliga rättigheterna. De erkänner dem och ansluter sig till dem. Därmed har vi fått ett själv motsägande rättssystem. Rättsligt sett fungerar Sverige både som Tyskland före 1945 och efter 1948, året för Förbundsrepublikens grundande. Genom anslutningen till Europa-konventionen om de mänskliga rättigheterna är det emellertid i sista hand alltid naturrätten som gäller. På lägre nivå är svensk rätt som Tyskland före 1945. På högre nivå gäller samma förhållanden som i Tyskland efter 1948. På tid och längd är Tyskland före 1945 överspelat, även i Sverige. Detta är följderna av att Åke Green blev frikänd.

En riksdagsmajoritet kan inte längre besluta om vilken lag som helst. ”All offentlig makt utgår från folket” men bara inom naturrättens gränser. Staten har inte längre monopol på rätten. Vi har rätt att äga, vi har rätt att fostra våra barn som vi själva vill, vi har rätt att tänka fritt, tala fritt, skriva fritt. Vi kan hävda vår rätt gentemot offentliga beslutsfattare. Fallet Åke Green är ett tecken på det nya rättsläget.

Hur ser det ut efteråt?

I Slätthögs församlingshem finns det ett litet bibliotek, och ibland tar jag med böcker, som får cirkulera i våra olika grupper. Bo Setterlinds, Ylva Eggehorns och Fader Gunnar Rosendals böcker är favoriter. En gång hörde jag hur en av våra vänner lämnade vidare Faders Gunnars *Hymn till glädjen* med orden:

- Här har du en bok, som man blir glad av att läsa.

Fader Gunnar hade den underbara gåva att kunna minnas och glädjas över stort och smått i livet. Dessutom kunde han glömma många förtretligheter. Eller kanske var det så att hans glädje över det goda var så stor, att det onda hamnade långt ut i periferin av hans liv – det liv han mindes.

Minnet är det som bär upp vår identitet. Om vi förlorar minnet, förfaller personligheten. Det gäller oss som enskilda, det gäller också grupper och kollektiv. Därför är biografier så viktiga. Vi skall skriva ner våra minnen, dela med oss av dem till andra. Vi är inte alla som Fader Gunnar, och det kanske är bra. Vi minns också det smärtsamma. Det gäller t.ex. Sven-Oscar Berglund, som var föreståndare för det kristna studenthemmet i Lund, S:t Laurentiistiftelsen. När han skrev ner sina minnen fick de titeln *S:t Laurentiistiftelsen i brytningstid*. Han berättar inte bara om uppbyggnad och framgång utan också om motstånd och kränkningar. När jag läser om hur biskopar och professorer agerade mot det kristna studenthemmet, slår det mig:

- Tänkte de aldrig på hur detta kommer att te sig om femtio år?

Kanske vore det för mycket att vänta sig att de skulle tänka på hur det skall te sig vid den yttersta domen, när allt kommer fram. Men ett femtio-årsperspektiv kan man överblicka. Nu, femtio år senare, verkar deras ord och agerande egendomliga, överdrivna, ibland absurda. Tänkte de på hur det skulle bli, om deras barn och barnbarn fick reda på det?

Det är frågor, som ger en viktig lärdom för oss som idag agerar, talar och skriver. Inför allt vi gör och vill borde vi ställa oss frågan: Hur kommer detta att se sig om femtio år? Vad skall våra barn och barnbarn tänka om oss? Bara de yngsta bland oss kommer att ha tillfälle att förklara. Vi andra lämnar efter oss det vi sade, skrev, gjorde och beslutade. Själva är vi döda om femtio år.

Sven-Oscar Berglund berättar om en poet i Lund, som skrev en nidvers om det kristna studenthemmets andakter, om hemmasöner, som rabblar långa böner. Det syftade på tidebönerna, som nu – femtio år senare – får genomslag i hela den svenska kristenheten. Jag var själv en av dem, som bad tideböner på S:t Laurentiistiftelsen i början av 1970-talet. Jag var ingen hemmason. Jag var en förlorad son, som kommit hem till min Far och var fylld av glädje och förundran över att jag fick vara hemma. Det som hänt med mig, gällde också många av mina kamrater. Det visste inte poeten, som aldrig talat med oss, inte kände oss och inte varit där. Versen blev skriven på hörsägner. Nu står den där som den är och vittnar om en diktare, som inte sökte sanningen och inte ville förstå utan bara reagera. Till saken hör att det var åren för 68-rörelsen och dess sociala krav. Då fanns det föga förståelse för tideböner.

Nu ligger allt detta bakom oss. Men vi kan lära oss något av det, nämligen att ett negativt omdöme om medmänniskors tro och liv ställer stora krav på inlevelse, kunskap och rättvisa. Vill man komma med negativa bedömningar om andra, skall man ha en vilja att förstå dem. Annars tar man miste – som 68-poeten i Lund – och så står ens omdöme där som ett tecken på att man själv inte älskade sanningen.

Varför betedde sig professorer, biskopar och t.o.m. en poet som de gjorde? Varför var det så viktigt att motarbeta ett kristet studenthem? De kan inte svara. De är alla döda. Vi kan gissa att de drevs av rädsla – men vad skulle de vara rädda för? Vi kan anta att de drevs av maktbegär – men vad har vi för grund för det? Vi kan försöka förstå dem, och ändå kommer vi inte ifrån att de nu, många år senare, ter sig absurda. Men – tänk om vi själva kommer att verka lika absurda om femtio år? Vaknar den tanken genom dem, då har de gjort oss en stor tjänst.

Legalitet och legitimitet

Det måste till mer än lagar, för att ett regelverk skall vara hållbart. Detta har man uppmärksammat i nutida rättsvetenskaplig diskussion. Man har till hjälp tagit två begrepp: *legalitet* och *legitimitet*. Med *legalitet* avses att lagar har kommit till på ett sätt, som överensstämmer med det aktuella regelverket. Med *legitimitet* avses att lagarna har en allmän acceptans. Skattelagstiftningen i Europa har *legalitet*. Med *legitimiteten* är det sämre ställt. För att hantera detta tvingas då samhället tillgripa en omfattande övervakning samt *retribution* - det juridiska uttrycket för *hämd*. Den svartjobbade rörmokaren/målaren/muraren drabbas inte bara av en skönstaxering, som tvingar honom att betala skatt för de inkomster som myndigheten anser att han haft – oavsett om han verkligen haft dem, han straffas också. Samhällets hämd eller retribution skall avhålla andra från svartjobb. Retributionen ökar inte lagarnas *legitimitet*. Däremot tvingar de fram en ständigt ökande övervakning och samhällelig hämd, och i samma grad ökar medborgarnas *uppfinningsrikedom*, när det gäller att undandra sig övervakningen och hämnden. Den nuvarande svenska regeringens ambitioner när det gäller att beskatta hushållsnära tjänster är ett sätt att närma legaliteten till legitimiteten.

Legitimitet är nämligen inte något, som man kan kasta in i efterhand. Legitimiteten måste vara samtidig med legaliteten. Legitimiteten innebär att det finns ett positivt gensvar till lagen i det aktuella rättsmedvetandet, d.v.s. den dominerande synen på rätt och fel. Det finns en samstämmighet med landets historiska rättsmedvetande samt med den internationella rättsuppfattningen.

Folksuveränitet är otillräcklig

Vi kan som ett exempel ta rättsutvecklingen i Tyskland efter 1933. Adolf Hitlers

maktövertagande hade *legalitet*. Han åstadkom efter ett allmänt val en koalitionsmajoritet i parlamentet. Därefter regerade han med de av grundlagen stadgade nödförordningarna. Hans talesmän kunde med rätta om raslagarna säga: ”Det är bestämt så. Det är lag på det. Man måste följa lagar och förordningar. Riksdagen har beslutat.” Detta visste förmodligen Lars-Gösta Stensson. Därför fick frågan inte besvaras. De nazistiska raslagarna hade möjligen också en slags *legitimitet* genom att den propaganda, som omgav dem, hade accentuerat antisemitismen. Den hade dock förts upp till nivåer, som var främmande för tysk tradition. På denna punkt – det historiska rättsmedvetandet – saknade raslagarna legitimitet. Även om U.S.A. och många andra länder hade diskriminerande raslagar, fanns det ingenstans så diskriminerande lagar mot judarna som i Tyskland. Det saknades därmed legitimitet inför det internationella rättsmedvetandet.

Sverige var under mellankrigstiden en småstat med svag ekonomi. Att ärkebiskop Erling Eidem reste till Berlin för att försöka påverka Hitler i frågan är ett uttryck för att de tyska judelagarna saknade religiös legitimitet. Den religiösa legitimiteten kan inte mätas med opinionsundersökningar. Den har sin grund i religionens bas, i detta fall Bibeln. Det ligger i sakens natur, att Adolf Hitler inte fäste något avseende vid vad en ärkebiskop i en svag statskyrka hade att säga, men när det gäller religiös legitimitet är det inte de yttre styrkeförhållandena, som avgör. Det är de inre.

Ideologisk legitimitet

Det finns emellertid en aspekt av legitimiteten, som välter allt över ända. Det är frågan om den *ideologiska* legitimiteten. Den tenderar nämligen att slå ut alla andra aspekter på legitimiteten. Carl Lidbom – under en period socialdemokratisk justitieminister i Sverige – var en tydlig företrädare för denna tendens. I sitt beryktade tal vid pappersbruksarbetarnas kongress 1974 yttrade han bl.a.: ”Vi måste göra oss kvitt forna tiders syn på lagar som uttryck för någon sorts oföränderlig rättvisa.” Här angriper han det naturrättsliga tänkande, som slog igenom bl.a. i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och i Europa-rätten. Han fortsätter: ”Lagarna skall inte betraktas med underdånig respekt. Lagarna är instrument för att få igenom våra politiska mål...” Receptionen, legitimiteten är ointressant. Lagen är enbart underordnad ideologin. Den är ett sätt att göra ideologin tvingande för hela samhället, även för dem som omfattar andra ideologier. Lagen är ett vapen i kampen mot ideologiska och andra motståndare: ”Vi har inga alternativ till snabba och kortlivade lagar. Mer passivitet från vår sida skulle ge mer spelrum för kapitalet.” Detta uttryck – kapitalet – är vad som i Lidboms tänkande definierades som den ideologiska motståndaren. På denna punkt är han en rättrogen marxist. För motståndaren finns ingen rättvisa, inga mänskliga rättigheter. Han skall drabbas av samhällets retribution eller hämnd just för att han är ideologiska motståndare. Han skall *bekämpas*, och lagen är vapnet. Därför motsätter sig Lidbom – som 1974 företrädde ett oppositionsparti – också den internationella rätten. Den internationella legitimiteten framstod för ett hinder för den ideologiska: ”En majoritet skall inte, genom att införa grundlagsbestämmelser eller ratificera konventioner, kunna hindra oppositionen, om den kommer till makten, från att genomföra sin politik.” Ideologin – det som Lidbom kallar politik – vill vara suverän, totalt obunden, d.v.s. totalitär. Den är ointresserad av alla annan legitimitet än den, som ideologin har inför sig själv. Ideologin är sig själv nog. I den meningen är gör den anspråk på transcendens, upphöjdhet över allt annat.

Tid och geografi

Den ideologiska legitimiteten har ett nära samband med den tidsmässiga. Ideologin är nämligen en totalitär tolkning av förfluten, närvarande och kommande tid. Därför anser sig den ideologiska människan i stånd att bedöma vad som är ”i tiden”, vad som är ”modernt”, ”tidsenligt” o.s.v. Att det är en totalitär tolkning innebär att den gör anspråk på att vara heltäckande och oemotsäglig. Den accepterar inte att vara ett kompletterande perspektiv. Den kräver *allt*. Den kan endast samtala med dem som rör sig inom samma ideologiska sfär. Allt som rör sig utanför den stämplas som

ondskfullt, reaktionärt, idealistiskt etc.

Den tidsmässiga legitimiteten handlar inte främst om vad som är generellt är rätt. Dess stora intresse gäller detta "här och nu" som ideologin tolkar med avsikt att förändra det. Marxism, nationalsocialism, feminism men även liberalism är exempel på sådana tidstolkande, totalitära ideologier. Om t.ex. liberalen accepterar att människan inte enbart är god utan en blandning av gott och ont, upphävs hela den liberala ideologin och därmed dess totalitära tidstolkning. Därmed upphävs också anspråket på heltäckande legitimitet utifrån tidstolkningen. Det räcker inte med att vara "i tiden". Kanske är det till och med fel att vara det, om man nämligen ser till legitimitetens huvudaspekter.

Med geografisk legitimitet kan man till en tid hävda regelverk, som saknar internationell, historisk, religiös och naturrättslig legitimitet. Ett sådant exempel utgör slaveriet i U.S.A. Det visade sig omöjligt att vidmakthålla en enbart geografisk legitimitet, därför att den kom i konflikt med legitimitetens andra aspekter. Detsamma kan gälla de olika särbestämmelser, som vissa länder förhandlat sig till inom EU. De kan aldrig få mer än övergångskaraktär, därför att de saknar internationell legitimitet.

Kyrkorättens bidrag

Den klassiska kyrkorätten har viktiga bidrag att ge till diskussionen om legitimitet. I konciliernas sessionssalar fanns en tronstol med en evangeliebok. Den markerade att konciliet endast var underordnat Kristus den överordnade Lagstiftaren – *Logos*. Konciliets beslut är *underordnade* Hans och giltiga endast när de överensstämmer med Hans vilja. Här gällde inte 51% majoritet. Där krävdes *magnus consensus* – det stora samförståndet, för att ett beslut skulle vara giltigt. Det blev inte giltigt fullt ut genom att beslutet var fattat ens i det stora samförståndets tecken, utan genom *receptionen*, d.v.s. församlingarna glädjefyllda igenkännande av sin tro i besluten. Denna syn på kyrkorätten levde kvar ännu vid Uppsala mötes beslut 1593. Mötesbeslutet sändes ut till alla församlingar och präster för undertecknande, d.v.s. *reception*. Det hade i det sammanhanget en helt annan funktion än nutida undertecknande av centrala kyrkliga dokument som en test på politisk korrekthet. *Receptionen* innebär att beslutets legitimitet prövas av hela Kyrkans/kyrkoprovincens trosmedvetande.

De kyrkliga regelverkens underordning innebär att de vilar på en auktoritet, som står över dem själva och som de inte kan förändra. Filosofiskt sett kan man säga att det handlar om frågan om det goda. Detta är, som Svante Nordin sagt, den största och den svåraste av filosofihistoriens frågor, där svaret till sist endast finns i transcendensen. Regelverk som gör anspråk på egen auktoritet eller suveränitet, kommer alltid i någon mening att göra anspråk på just transcendens, att vara upphöjda över tid och rum, förpliktande för alla, överallt och alltid. Framförallt är de främmande för att det skulle kunna komma en tid, när de mister sin aktualitet. Detta anspråk på transcendens kan finna där, även om de yttre gesterna inte är lika påtagliga som i Nord-Korea. Där kyrkorättsliga regelverk visat sig hållbara har de alltid varit underordnade Kristus, och deras auktoritet har varit härledd av och begränsad av Anden.

Denna syn på rättslig legitimitet kan inte direkt överföras till civila regelverk, men *underordningen*, *magnus consesus* och *receptionen* är tankeställare också för det civila samhället.

*

Legalitet utan bred legitimitet är skadlig. Om man t.ex. inför en lag, som förbjuder kattägare att själva slå ihjäl kattungar, kommer den att sakna legitimitet. Kattägarna kommer att fortsätta att göra det. De kommer ingalunda att åka till veterinären för att få kattungarna avlivade. Däremot kommer lagen att kräva en orimlig övervakning av kattägare och att uppmuntra till ett socialt nedbrytande angiveri.

Legitimiteten skall på samma gång vara intern, extern och historisk – en inre, yttre och historisk samstämmighet. Legalitet utan legitimitet skadar trovärdigheten hos hela regelverket och gör att även legitima regler förlorar sin kraft. Det är när regelverk har hela vidden av legalitet och legitimitet, som de är hållbara.

Det är inte en inomkyrklig konflikt, som aktualiserar frågan om legalitet och legitimitet, utan en nutida rättsvetenskaplig diskussion, aktualiserad bl.a. av professor Tage Kurtén i Åbo. Det skall bli intressant att se akt på hur gensvaret blir.

Livet går före

Det finns en avgörande förutsättning för ett gemensamt handlande. Det är att vi har någorlunda samma uppfattning om vad som är bra och vad som är dåligt. Det handlar alltså om den etiska grunden. Vi behöver en gemensam etisk grund för att förhållandet mellan man och kvinna skall lyckas. Det räcker inte med varma känslor. Vi behöver en gemensam etisk grund i slakten, mellan grannarna, på arbetsplatsen och i samhället. Svårigheterna med att formulera den gemensamma etiska grunden är uppenbara. Man kan tala om de demokratiska värderingarna. Men demokratiens grundprincip är ju att de som är flest har rätt. Vilken etik kan man bygga på den grunden? Man kan tala om ”det öppna samhället”. Men det är bara en ram kring vad som helst.

Det finns emellertid en annan väg att närma sig frågan. Det är att se till det mest grundläggande i tillvaron. Det är livet självt. Om inte livet finns, tappar allt annat sitt värde. Det finns ingen demokrati bland de döda, inte heller något öppet samhälle. Livet är den etiska basen för allt annat. Livet går före.

Det innebär att allt som är gott och riktigt på något sätt befrämjar själva livet. Men eftersom allt liv ständigt rör sig mot döden, är livets fortsättning brännpunkten för alla etiska överväganden. Att rätt man finner rätt kvinna, som kan ge förutsättningen för en positiv miljö för barnen är en oerhört komplicerad och avancerad verklighet. Det samliv, som leder fram till att ett nytt liv tänds är ömtåligt. Ett barns födelse är en riskfylld process. Allt som är gott och riktigt i samhället skyddar och värnar om hela detta förlopp. Det som inte på något sätt har en positiv relation till livets fortsättning är negativt. Denna livets fortsättning kallas ibland för ”reproduktion”. Reproduktionen innebär att livet på nytt träder fram. Att livet går före är i själva verket det första bud människan fått av Gud (1 Mos. 1:28). Det beskrivs både som ett bud och som en välsignelse.

Den mänskliga reproduktionen är emellertid mycket mer än biologi. Att bli en riktig människa är mycket mer komplicerat och ömtåligt än att bli en riktig räv eller ko. Den mänskliga reproduktionen handlar också om ett överförande av känslor, värderingar och kunskaper. Reproduktionen omfattar allt som leder till mänsklig mognad på alla plan. Färdig blir människan mycket sent, kanske inte ens i detta liv. Men allt som befrämjar mänsklig mognad är reproduktion. Samtidigt som människan mognar börjar hon själv sin uppgift för reproduktionen. I allmänhet börjar hon redan efter tjugo års ålder, och genom att ställa sitt liv i reproduktionens tjänst mognar hon själv. Reproduktionen är den största, mest omfattande, mångskiftande och avancerade uppgift människan ställs inför. Jämfört med den är lönearbetet bagatellartat. Ett misslyckande på reproduktionens område blir en börda för ett stort antal medmänniskor. En framgångsrik reproduktion är en tillgång för hela samhället. Också i detta avseende går livet före.

Men hur kommer vården av gamla in i den etiska brännpunkt, där livet går före? Den aktning, som tillkommer gamla, hör samman med den insats de gjort för livet. Antingen de varit föräldrar eller ej, har deras väsentligaste livsgärning varit det som de har gjort för det nya livet, som släktingar, lärare, grannar. En människa, som endast ägnat sitt liv åt att njuta av livet – inräknat andra människor – möts inte av aktning på sin ålders höst. Det är livet, som går före.

Livets fortsättning som etisk brännpunkt är en infallsvinkel, som kan öppnas åt olika håll. Människosynen är den avgörande punkten. En reduktionistisk människosyn innebär att man stannar vid det biologiska och psykiska livet. En mer heltäckande människosyn ser också människan som en andlig varelse, som kan nå utöver det som kan mätas och vägas.

Logik och politik

I den svenska grundskolan förekommer allmänt något som kallas ”värderingsövningar”. Det hela går så till att lärarna ställer eleverna inför en aktuell frågeställning. Ofta är den så formulerad att det politiskt korrekta svaret är på plats redan i frågan, t.ex. : ”Skall homosexuella få adoptera?” Därefter får eleverna placera sig i klassrummet allt efter åsikt. De som svarar ja får ställa sig i ett hörn, de som svarar nej i ett annat, de som inte vet i ett tredje. Ofta uppnår man att det politiskt korrekta svaret, som fanns med i frågan, blir de flestas åsikt. Ungdomar kan räkna ut vad som förväntas. Om sedan lärarna går vidare och frågar om de tog ställning p.g.a. av eget övervägande eller på grund av gruppptryck, ställer sig de flesta i det hörn, som anvisats för dem som tog ställning p.g.a. av eget övervägande. Så kan det gå till i den svenska grundskolan.

Eleverna befinner sig där p.g.a. en tvångslag. Om de inte går dit, ingriper samhället med alla sina tvångsmedel. De befinner sig alltså i ett tydligt underläge. Läraren har deras framtid i sin hand genom att han ger dem betyg, som öppnar eller stänger för den utbildning de önskar sig. Det är ett av de tydligaste beroendeförhållanden vårt samhälle har. Att i den situationen begära att de underlägsna skall yppa sina verkliga åsikter är att gå långt utöver vad som är moraliskt acceptabelt. Om man däremot ordnar ett ”skolval” med rösthemlighet kan det inträffa att Sverigedemokraterna vinner, en obehaglig men förklarlig ungdomsprotest ur ett underläge.

Finns det bättre sätt att träna ungdomar för politiska ställningstaganden? Enligt min mening skulle träning i logik vara ett utmärkt medel. Det ger redskap att genomskåda politisk bedräglighet och att uppfatta och formulera hållbara argument. Låt oss ta som exempel det rasistiska sättet att argumentera. Det är ett känt faktum att en betydande andel av den organiserade brottsligheten i Sverige bedrivs av personer med invandrarbakgrund. De tungt belastade brottslingarnas antal i Sverige är ungefär 600. Även om 500 av dessa hade invandrarbakgrund säger det mycket litet om de omkring 800.000 invandrarna. Men rasisten säger: ”80% av alla grovt kriminella är invandrare, alltså skall invandrarna ut.” Det är samma fatala logik som denna: ”En del katter orenar inomhus, därför skall ingen få ha katt i sin bostad.” Det är uppenbart att detta är en felaktig logik. Detta är också lärorikt för synen på naturvetenskapen. Den använder sig av just sådan logik. Av ett mindre antal sluter man sig till något, när det gäller ett större antal. Naturvetarna är i allmänhet medvetna om detta. Därför gör de inte anspråk på att komma med sanningar utan endast med sannolikheter. En naturvetare, som hävdar att han har absoluta sanningar är en charlatan. En logiskt tränad naturvetare vet alltid: ”Det kan också vara på ett annat sätt.” Logiken har alltså en funktion att fylla också i de naturvetenskapliga ämnena.

Ett annat fall av felaktig logik är detta: Likhet är identitet. Det logiska mönstret är då följande: Alla katter har svans. Också hundar har svans, alltså är hundarna katter. Denna vilseledande logik är ett grundmönster i all propaganda. Ett grovt exempel kan se ut som följer: Hitler var för kärnfamiljen. Även kristdemokraterna är för kärnfamiljen. Alltså är kristdemokraterna nazister. Avsikten att vilseleda är här uppenbar, men det kan behövas logisk träning för att genomskåda den. Likhet är nämligen inte alls identitet. Det framgår tydligt om man betänker att Adolf Hitler av principiella skäl var icke-rökare och att SJ av samma principiella skäl förbjuder rökning på sina tåg. Det är trots denna likhet orimligt att hävda att SJ skulle vara nazistiskt påverkat. Likafullt är katt-hundsvanslogiken mycket vanlig i politisk debatt. I hetsen mot Åke Green är den genomgående. Elisabet Ohlssons fotografi-arrangemang i en kyrka i Linköping är ett tydligt exempel. Trovärdigheten är noll, men den felaktiga logiken är inte uppenbar för alla.

Kanske är det rentav så, att den logiska träningen också borde vara ett moment i politikens och debattörers strävan att bli mer trovärdiga.

Christina – minnet av ett drama

Den estnisk-svenska journalisten Maarja Talgre har berätta om hur det var att som flyktingbarn gå i svensk skola. Hon tyckte att den svenska historien var så storlagen. I hennes eget folks historia hade det mesta misslyckats, men Sveriges historia verkade då för henne som en framgångssaga. Hon hade inte helt fel. Under de senaste 500 åren har de flesta av Europas huvudstäder ockuperats, bränts eller bombats. Stockholm har under denna tid inte sett en fientlig soldat. Men det märkliga med svensk historiesyn är att också nederlagen får något storslaget över sig. Vasa-skeppet – nationalmonumentet – var ett av sin tids stora misslyckanden. Gustav II Adolfs död vid Lützen var en stor motgång – men firas med flagghissning varje 6 november. Hans dotters utveckling blev ytterligare en motgång. Ändå högtidlighölls – eller markerades – drottning Christinas tronavsägelse 6 juni 1654 med uppförandet av operan Christina på nationalscenen, Kungliga Operan i Stockholm.

Det är kompositören Hans Gefors och författaren Lars Forssell, som är verkets upphovsmän. Deras infallsvinkel till Christinas dramatiska liv är att se allt ur hennes egen synvinkel. I Sökararian i första akten sjunger Christina:

Skall jag dö utan att finna vad jag sökte?
Jag tänker att någon gång, en vacker dag,
når jag till stormens öga,
till virvelns stilla mittpunkt,
där Gud finns...

I dessa ord har Lars Forssell fångat något mycket väsentligt i Christinas liv. Hennes yttre liv var stormigt och virvlande, också före hennes abdikation. I det avseendet innebar inte övergången till den romerska katolicismen någon förändring. Hennes otyglade liv, häftiga temperament och konstant trassliga privatliv motsvarade på inget sätt vad man i Rom kunde väntat sig av en konvertit, som kanske t.o.m. kunde tänkas bli ett kommande helgon. Men mitt i detta virvlande, stormiga liv finns det en längtan efter något mer, efter Gud.

Lars Forssell låter henne sjunga:

Men vad jag fruktar mest är att jag skall finna att hålet
i den roterande tratten, i malströmmens mitt,
är tomt, tomt, tomt.

Är detta den verkliga Christina – eller är det diktarens bild av henne? Eller är det diktarens eget inre, som talar? Kanske är det alltsammans på en gång. J.A. Eklund har gjort en viktig iakttagelse i sin bok Drottning Kristina – en spegelbild av sin samtid (1928). Det är att Kristus är märkligt frånvarande i hennes böner och meditationer. Hon talar direkt om och till Gud, utan Kristus. Om Eklund har sett rätt här, ligger det en djup insikt i Forssells Sökararia. Utan Kristus finns det ingen Fader i himmelen, bara något i ”virvelns stilla mittpunkt”, något som också kan vara tomt.

Christina i sin tid – och vår

Svenska flaggans dag firas 6 juni därför att Gustav Vasa då valdes till Sveriges och Finlands konung. Märkligt nog inträffade drottning Christinas tronavsägelse på samma datum. Det är nu 350 år sedan, och årsdagen markeras av Kungliga Operan med uppförandet av operan Christina av Hans Gefors och Lars Forssell.

Christina misslyckades med det mesta i sin egen tid, men hon har många förutsättningar att fungera som kultgestalt i vår tid. Hon är kvinna, under hennes regering avslutades det trettioåriga kriget, hon var intellektuell och hon blev romersk katolik. Men hon är inte helt lätt att handskas med

för den som söker sig bortom slagorden. Sven Stolpe – själv katolsk konvertit – sökte i sin avhandling med stor inlevelse följa en konsekvent linje i hennes tänkande. Hans opponent, Lars Gustafsson, tvingade honom steg för steg till reträtt.

Det är nämligen inte konsekvens, som är Christinas främsta drag. Hon var också, som alla levande människor, ambivalent. Hon avsåg sig kronan, men ville fortfarande betraktas som regerande drottning. Ambivalensen gäller även hennes inställning till sin roll som kvinna. Hon upplevde sig själv som en stor människa, en like till Alexander den store. Vid sin övergång till den romerska katolicismen antog hon namnet Alexandra. Men hon kunde också skriva: ”Min mening är att kvinnor aldrig bör regera.” Hon ville inte gifta sig, men hon blev vid mogen ålder förälskad i en romersk kardinal, en relation som bestod till hennes död. Han blev hennes arvtagare. Christinas intelligens och bildning är allmänt erkänd. Samtidigt hade hon ett påfallande dåligt omdöme. Hon upphöjde Magnus Gabriel de la Gardie till rikets högsta ämbeten men fick uppleva att han inte höll måttet. Hon skulle lyssnat till Axel Oxenstierna, som sade att de la Gardie ”ej var rätt duglig till något ämbete”.

I sitt stora verk om Axel Oxenstierna, del 2, berättar Gunnar Wetterberg utförligt om händelseförloppet kring Christinas abdikation. Kontakterna började redan 1650, när Christina upptäckte att den portugisiske ambassadörens sekreterare var en jesuitpater. Han lämnade Sverige i augusti 1651 med ett brev till sin ordens chef, där drottningen bad om fler jesuiter. Denne sände iväg två präster, förklädda till unga, kringresande adelsmän. Efter ett år hade hennes beslut mognat. Hon var inställd på att konvertera och att avsäga sig kronan. Hela rådet uppvaktade henne med en böneskrift att avstå. Vad Oxenstierna där skriver, fångar en väsentlig del av dilemmat: ”Människorna är till möda och arbete födda, och särdeles Konungar och Regenter, vilkas villkor är att taga sin lust och nöje i arbete, och att fly all enslighet och rolighet (ro) såsom den där strävar emot Konungars natur och condition (förhållande).”

Christinas abdikation handlar inte bara om att välja kulturell rikedom och religiös auktoritet framför en civilisationens utkant och en evangelisk tro. Det handlar, vill Axel Oxenstierna säga, också och allra mest om inställningen till livet överhuvudtaget. Vad Christina gjorde vid sin tronavsägelse och därefter var egentligen att hon satsade på sig själv. Hon gjorde det för sin egen skull. Detta liv, som hon nu skulle leva för sin egen skull, i kulturell och religiös högkultur, skulle dessutom bekostas av hennes fattiga fosterland intill hennes död. Hennes fortsatta liv i Frankrike och Italien rymmer få mänskliga och moraliska höjdpunkter. Allt blev tämligen smått för henne, som såg sig själv som en like till Alexander den store.

Möjligen kan Christina också i den meningen passa in i vår tid, att hon satsade på sig själv. Den storhet som hon väntade sig i sitt nya liv uteblev emellertid. Någon positiv betydelse för andra fick hon knappast, åtminstone inte i större sammanhang. De som har betytt något stort för samtid och eftervärld har haft en annan blick för den stora sanning, som den gamle rikskanslern lade ned i orden: ”Människorna är till möda och arbete födda...”

Jaan Kaplinski om kulturerna

Universitetet i Tartu utser varje år en konstnär eller författare till Årets kulturpersonlighet. Det innebär dels en årslön, dels uppdraget att hålla en serie föreläsningar. Tidigare har bl.a. Jaan Kross och konstnären Jüri Arrak fått utmärkelsen. År 2000 var det författaren Jaan Kaplinski.

I sin föreläsning 10 maj uppehöll sig Jaan Kaplinski vid kulturernas skiftande karaktär. Han delade in dem i kommunikativa och meditativa kulturer. Djupast handlar denna fråga om mötet med verkligheten. Var är det vi starkast möter verkligheten: i det vi talar om eller i det vi ordlöst upplever? Eller är det så att vårt möte med verkligheten förstärks genom att tolkas med ord? ”Det är med geniernas ögon vi ser”, sade Sven Stolpe en gång.

Den kommunikativa kulturen är, sade Kaplinski, en tecknens kultur. Liksom vi i matematiken kan använda tecken för plus och minus, säger vi i språket ja och nej. Den meditativa kulturen är däremot en icke-tecknets kultur, men därmed är den också ett område för en intensiv, ordlös upplevelse. Denna ordlösa upplevelse av verkligheten är för västerlänningen starkt försvårad av mediebruset

och den oerhörda informationsmängden. Det meditativa mötet med verkligheten blir dämpat eller förhindrat. Den kommunikativa prägeln i vår kultur har blivit så dominerande, att den framstår som en motsats till den meditativa.

Jaan Kaplinski är i många avseenden en lärjunge till poeten och lärdomsgiganten, professor Uko Masing. Kaplinski berättade om en upplevelse han som barn gjorde på en utflykt tillsammans med Masing. Denne drabbades av en plötslig minnesförlust. Efter en stund kom minnet tillbaka – och därmed språket – först i brottstycken och så småningom som en helhet. Masing har själv skildrat upplevelsen i en dikt. Medan minnesförlusten varade, befann han sig av tvång i icke-tecknens värld, i den meditativa verklighetsupplevelsens gränsmarker. Kaplinski jämförde denna upplevelse med barnets ordlösa möte med verkligheten, ett möte som bleknar bort, när det börjar ställa frågorna: ”Vem är jag? Varför är jag här?” Då övergår det intuitiva i det diskursiva. Det meditativa blir kommunikativt. Man skulle på denna punkt kunna jämföra Kaplinskis framställning med Augustinus distinktion mellan vishet och kunskap, en åtskillnad som Ragnar Holte ägnat en internationellt uppmärksammas tolkning.

Själv dras Kaplinski till de österländska, meditativa kulturerna med yoga, zen och tao. Han uppfattar den grekisk-judiska kulturen som i första hans kommunikativ, men det finns också i den meditativa drag, och det i själva centrum. Jaan Kaplinski påpekade, att när Mose frågade Gud om hans namn fick han inte ett namn utan en beskrivning: ”Han som är ’jag är’.” Gud är den i ordets egentliga mening existerande, men ett namn ger han inte tillkänna.

Frågan om kommunikativ och meditativ kultur ställer givetvis Jaan Kaplinski själv som diktare inför ett dilemma. Vad är det läsaren och lyssnaren möter i dikten? Är det en bild av verkligheten, ett filter mot verkligheten – eller verkligheten själv? Kanske ligger svaret i att dikten har sin starkaste verkan i det utsagda. Bo Setterlind har uttryckt det så:

I all levande dikt ser jag
berg förflytta sig
– också mellan raderna.

Först Vittula, sedan Skraplotter

Kerstin Ekman har fått Augustpriset för sin roman *Skraplotter*. Det är en av de dystraste böcker, som för närvarande finns tillgängliga. Den är fylld av fördomar mot människor i glesbygd, mot syföreningar, gudstjänstdeltagare och mot gamla människor i allmänhet. Huvudpersonen, Ingefrid, saknar verkligt människointresse och har knappast ens en levande relation till sin adoptivson. Man ställer frågan, vad som kan göra en sådan skildring intressant för en priskommitté.

Valet av pristagare har drag som påminner om när Mikael Niemi fick priset. Samma fördomsfullhet mot människor i glesbygd, samma brist på verkligt människointresse. Det kan vara motiverat att påminna om den debatt, som denne pristagare väckte.

Niemi har i olika sammanhang framträtt som en kännare och skildrare av Tornedalens finskspråkiga befolkning. Detta har blivit ifrågasatt i en debatt som förts i Dagens Nyheter, Norrländska Socialdemokraten, Hufvudstadsbladet, Nya Åland och andra tidningar, liksom i radio. I DN skrev Harry Schein 2.2.01: ”Jag köpte den först och började läsa, förstod först efter tio sidor att något var galet, läste ytterligare tio sidor och insåg att jag höll i en katastrof...”

Från finländsk sida har allvarlig kritik kommit från Ola Byfält, Mariehamn. Han påpekar i Nya Åland 28.3.01 att Niemis familj inte alls är finskspråkig utan från början hette Fredriksson och att han själv varken behärskar tornedalsfinska – meänkieli – eller finska. Denna iakttagelse är utgångspunkten för Byfälts kritik: ”Språk och värld är ohjälpligt förbundna med varandra.” Kan man egentligen på djupet förstå människor, vilkas språk man är främmande för?

På en rad punkter kan Byfält visa att Niemi är inspirerad av litterära bilder hos Bengt Pohjanen. I visa fall är inspirationen så stark, att frågan väcks om det rör sig om plagiat. I Borgåbladet 24.3.01 förnekar emellertid Niemi helt att han skulle inspirerats av Pohjanen.

I debatten om Niemi finns också en social aspekt. I Norrländska Socialdemokraten 22.5.01

skriver Byfält: ”Vittulabokenö är den svensktalande överklassens fördomar om tordalningar och finnar.” På ett likartat sätt ter sig Kerstin Ekman som en svensk överklassintellektuell, som några år hamnat i en glesbygd, där hon aldrig på djupet delat människors villkor och egentligen inte lär känna dem.

Vid Bokmässan i Göteborg 2001 hävdade Niemi på nytt att han representerade en språklig minoritet, tordalningsfinnarna. Byfält hävdar dock att han varken behärskar finska eller meänkieli. Niemis svar är att Byfält ”pissar” på honom (Nya Åland 18.3.02).

I Hufvudstadsbladet 23.3.02 skriver Byfält: ”Det mest förbjudna i kulturkritik verkar vara det jag har gjort: att påminna om att det finns moraliska gränser – kanske också i konst och litteratur?” Därmed är diskussionen inne på ett annat spår, något som dock verkar gå Niemi förbi. Tre dagar senare säger han i Radio Pajala om Byfält: ”Det är rent fascistiskt.” En månad senare hotar författarens far, f.d. polismannen Niemi (Fredriksson), att polisanmäla Byfält. Han verkställer också senare hotet. Kerstin Ekman har inte polisanmält någon, men en moralisk fråga finns också inför hennes bok. Hon hävdar att hon beskriver verkliga händelser, men hon låter aldrig de utpekade komma till tals och ge sin version.

Det är uppenbart att diskussionen kring Vittula rör vid känsliga frågor. Dit hör språkfrågan. De verkligt väsentliga, djupt allmänmänskliga aspekterna kan emellertid ge upphov till en givande reflektion. Dit hör ansatsen i Byfältis Niemi-kritik (Nya Åland 23.3.01): ”Varför är det så svårt att beskriva det goda och sköna, men så lätt att falla hän åt att beskriva det onda, det fula och det nedbrytande?” Också denna fråga är i hög grad giltig, när det gäller Kerstin Ekmans roman. Något dystrare får man leta efter. Godheten finns knappt ens som skugga.

Detta vore något att fortsätta att tala om. Det är en fråga som med allvar bör ställas till dem som först belönat *Populärmusik från Vittula* och sedan *Skraplotter*.

Språket – ett riksintresse

Svenska Akademien instiftades av Gustav III, därför att han insåg att språket är ett riksintresse. Han insåg också att språket inte kan formas med politiska beslut. Här behövs något helt annat, nämligen ”snille och smak”. Språkets sunda utveckling är en fråga om kvalitet, och där har makt ingen betydelse.

Vid Akademiens senaste högtidssammanträde höll dess direktör, professor Kjell Espmark, ett viktigt tal. Där tog han upp litteraturkritikens kris, som också är en kris för hela språket. Litteraturkritikens uppgift är tvåfaldig. Den skall sprida kunskap om vår tids levande litteratur, den skall lyfta fram det bästa och varna för det sämsta. Litteraturkritiken har länge levt i huvudsak på dagstidningarnas kultursidor. Tidningsbranschens kris har minskat det utrymmet, men samtidigt har utrymmet ökat genom den digitala revolutionen. Allvarigare är kvalitetssänkningen av den litteraturkritik, som faktiskt finns i dagstidningarna. Den präglas ofta mer av skribentens behov av att exponera sig själv än av en kärlek till dikten och språket. Så långt Kjell Espmark. Om man jämför dagens kulturjournalistisk med stora recensenter som Åke Janzon i Svenska Dagbladet blir nivå-sänkningen tydlig. Men även landsortstidningar hade högt kvalificerade recensenter, t.ex. Per Ekström och K.G. Jan Gustafson i Barometern.

Kulturjournalistikens inre och yttre kris berör ett riksintresse – språket. Det är nämligen författarna och diktarna som formar de bilder och ord, som uttrycker våra innersta erfarenheter. Sven Stolpe har sagt: ”Det är med geniernas ögon vi ser.” Om vi inte kan ge ord åt vår glädje och smärta, kan vi inte förstå, och frustrationen kommer att ligga där som en explosiv laddning. En jämförelse med Israel och nyhebreiskan kan belysa saken. Nyhebreiskan är ett språk, konstruerat på element från bibelhebreiskan av Eliezer Ben Yehuda. Det blev framgångsrikt i den meningen att det accepterades i Israel. En framstående israelisk diplomat, som levt länge med detta språk, såg det på ett annat sätt: ”Det hade varit bättre med vilket annat levande språk som helst – engelska, jiddisch, tyska – bara inte detta konstruerade språk, där så mycket inte kan sägas. Det är en av orsakerna till brutaliteten i det israeliska samhället.”

Ett levande språk växer fram under århundradens erfarenheter, påverkas av möten med andra

folk, får nya insikter genom forskare, sångare, diktare – och litteraturbedömare. Det är genom deras samspel under en gemensam historia, som ett rikt och äkta språk växer fram.

Men vad är då kriteriet på en äkta diktning? Det är att den skapar bilderna, som gör att vi förstår och kan gå vidare i tillvaron. Poeten Inga-Lina Lindqvist har sagt: ”Det måste finnas en ljusglimt i varje text.” Den diktning, som förmår att positivt berika språket, förmår gestalta godhetens spröda villkor i en mörk värld. Selma Lagerlöf – Akademiens första kvinnliga ledamot – var en mästarinna i denna konst, liksom Hjalmar Gullberg – också han akademiledamot. Det är ett riksintresse att vi får utrymme för en kulturjournalistik, som förmår att uppfatta skönheten och värdet i sådan diktning och kan göra den känd och älskad. Alternativet är ett språk utan förmåga att uttrycka godhet. Ett samhälle med ett sådant språk är illa ute.

Vem gjorde Sven Stolpe?

Jesper Högströms recension i DN 9/12 av Svante Nordins biografi om Sven Stolpe innehåller en viktig fråga om hans utveckling: ”...precis vad som driver den vet nog varken Sven Stolpe själv eller hans levnadstecknare”. Det finns i denna process en viktig faktor, som Jesper Högström själv ger exempel på. Det är de reaktioner, som Stolpe mötte. Kritiken bidrog till att göra honom till den han blev. Om man spottar på en sten blir den våt. Jesper Högströms omdömen är tydliga nog och inte unika, tvärtom motsvarar de rätt väl vad som skrevs om Stolpe i livstiden: särling, anakronism, kapten Stofil, anakronistisk ända in i märgen, en orubblig motståndare till tidsandan, en reaktionär excentriker som varit hypertrendig opportunist. Han dehumaniseras till att bli ett utdött djur, en dinosaur. Hur blir man av att bemötas och utmålats på detta sätt? En person med starka nerver skulle kunnat sagt, att det ligger något i det. Förutsättningen är dock att samtidens förändringar verkligen är en positiv utveckling och att böjlig följsamhet därför är den riktiga livshållningen. En mindre kallhamrad personlighet skulle förmodligen känna sig orättvist behandlad, missförstådd och förtalad. Då är det lätt hänt att man sluter sig, blir aggressiv och onyanserad. Så vem gjorde Sven Stolpe till den han blev?

Det finns i Jesper Högströms artikel en formulering, som ger nyckeln till hans – för honom själv – belastande retorik. Han talar om Sverige som ”världens modernaste land”. Detta uttryck kan upplevas som ett eko av svenskt 1950-tal med dess anspråk på att vara först i världen och bäst i världen på tillvarons alla väsentliga områden. Bakom Högströms uttryck ligger också en föreställning om det modernas överlägsenhet, som grundar sig på en mental evolutionism. Men – som Georg Henrik von Wright påpekat – man kan endast då tala om förändring som en positiv utveckling, när man kan relatera den till ett reellt mål. Sven Stolpe, som varken delade Högströms föreställning om Sveriges världsledande roll eller hans tro på förändringar som självklart positiva, tycks då framstå som en hädare mot det högsta tänkbara. Därmed blir det angeläget att avfärda honom med starkast möjliga medel. På vägen går journalistens och kulturskribentens viktigaste och mest spännande uppgift förlorad – att söka förstå. För övrigt är inte ”det moderna” det som dominerar Sveriges största och mest aktiva folkrörelse – körsången. Där dominerar Händel, Bach och Mozart starkt över nutida svenska tonsättare.

Några predikningar höll inte Sven Stolpe, vilket Högström tror. Inte heller var Oxfordgrupprörelsen någon sekt utan en lös gemenskap. Men däremot har Jesper Högström rätt i att Stolpe fascinerades av andlighet och människokärlek, medan hans egen framtoning kunde vara bullrig och ibland bufflig. Han skadade sig själv och sin egen sak med onyanserade uttalanden, som låg långt från de höga ideal han med värme kunde skildra. Kanske en del av ambivalensen låg i den insikt, som tyskan formulerat så: ”Man redet davon, was man nicht hat.” Men är det klandervärt att beundra det, som är bättre än man själv är?

Jesper Högström nämner också två djupa kriser, som drabbade Sven Stolpe. I båda fallen rörde det sig om människor, som han stod i mycket nära relation till och som han högaktade – fadern och hustrun. Själv har han aldrig utlämnat dem. Hur skall man bedöma det? En sak är att det gör det svårare för oss att förstå honom. Men frågan är om inte Stolpes tystnad i dessa fall talar till hans fördel.

Vi, som personligen kände Sven Stolpe kunde uppleva honom som omtänksam, spännande, generös, överkänslig, kolerisk men snabbt ångerfull – och alltid intressant, med en spänstig språkförmåga, också i det mest vardagliga. Läger man ihop plus och minus, blir det ett stort plus.

Motbild till tiden

Är det hela sanningen, att den moderna konsten ger en mörk bild av samtiden? Det finns en konstform, som har mycket påtagliga andra inslag. Det är filmkonsten. Den amerikanska filmen berättar år efter år historien om S:t Göran och draken i olika versioner: onskans synbara övermakt, de mångas vanmakt, den ensamme hjältens riskfyllda men modiga kamp och seger, de mångas befrielse. Detta är mönstret i James Bond-filmerna, i Clint Eastwoods många rollgestaltningar, både som sheriff och som polis. Detta präglar också Mel Gibsons filmer *Braveheart*, *We were Soldiers*, *The Patriot*. De handlar ingalunda enbart om underhållning. Detta är allvarligt menad film. Den har mitt i allt våld ett hoppfullt, meningsfullt mönster: det goda finns till, det onda finns till – det är meningsfullt att ta risker och kämpa för det som är gott.

Även Václav Havels pjäser handlar till sist om detta tema. Mitt i all identitetsförlust och mänsklig förnedring finns de få, som vågar följa sitt samvete. De blir till hoppets tecken. Ofta är deras öde tragiskt, som dissidenten i *Largo desolato*. Men även den hopplöst isolerade och nedtryckte dissidenten blir till ett hoppets tecken. Gripande skildrar Havel hur några pappersbruksarbetare kommer till den ensamme med skrivpapper för att han skall kunna skriva hur mycket som helst. De längtar efter att han skall skriva, skriva det som de själva inte kan uttrycka.

Eugène Ionescu är ett annat exempel på konstens motbild till tiden. Monica Papazu har gett en bred skildring av hans liv i sin bok *Den ukendte Eugène Ionescu* (1995). För en bredare allmänhet är han framförallt känd som den absurda teaterkonstens stora namn. Själv kallade han sig inte absurdist. Han föredrog att beskriva sin konst som ett uttryck för förundran inför tillvaron. Det av hans egna verk där man kommer honom närmast har den talande titeln *Antidotes – Motgift*. Där skriver han bl.a.: ”Jag tror att jag har varit fullständigt trogen mot mig själv... Jag har mycket tidigt lärt mig att vara ensam, eftersom jag inte tänkte som de andra.” Hans tänkande rör sig i hög grad kring frågan om människans förhållande till historien, d.v.s. samtiden. Det är för honom en moralisk plikt att tänka emot historien och att resa sig mot sin tid. Det är sin egen tids litterära Paris-miljöer han tänker på, när han skriver: ”De menar att Historien har rätt, fastän den inte är något annat än brist på förnuft... för dem är Historien helt enkelt den starkares rätt, den ideologi, som hör till den regim, som etablerar sig och som segrar. Oavsett vilken den är. Man finner alltid de bästa motiveringar till att rättfärdiga en segrande ideologi...” Den gången var det vänsterradikalismen. Vad skulle det kunna vara i Norden idag? Kanske det ambivalenta tankekonglomerat, som i Danmark tagit gestalt i 1975 års skollag och i Sverige går under namnet skolans värdegrund. Det totalitära fenomenet är, skriver Monica Papazu, ingalunda begränsat till kommunismen. Det totalitära fenomenet innebär att en ideologi gör anspråk på *yttrandemonopol*. Det vill vidare utöva ett *totalt inflytande*. Det vill påverka människan in i det mest intima, förhållandet mellan man och kvinna, barn och föräldrar. Det totalitära fenomenet är en aldrig övervunnen frestelse i människans väg genom tiderna. Kampen mot det totalitära fenomenet är en nyckel till att förstå Ionescus dramatik. Här rider S:t Göran med lansens fälld mot draken i ny gestalt, inte så lysande som i Bernt Notkes skulptur i Stockholms Storkyrka – men med samma mod.

Ionescus grundhållning att kampen mot tiden är en moraliskt skyldighet gjorde honom också kyrkokritisk. I en intervju 1975 yttrade han:

- Det som tycks mig irriterande är att Kyrkan verkar vilja upphäva sig själv och smälta in i Historien, så rädd är den för att vara utanför Historien. Detta är emot sanningen, ty dess roll är verkligen att vara utanför Historien, att vara en bro mellan det som är utanför Historien, att föra världen och Historien mot Evigheten ... det som människor behöver, det är just den lilla ö, som inte låter sig föras bort av Historiens vindar utan håller stånd mot stormen och inte är av timligheten ... Guds rike är inte av denna världen. Utan denna övernaturligt givna anvisning är Historien förtappelse och kaos.”

Kaj Munk - efteråt

Under det andra världskrigets mörkaste år var Kaj Munks namn lysande i Norden. Men vad hände efteråt? 2005 var det hundra år sedan han föddes, och detta gav upphov till ett betydande antal Munk-böcker. En av de mest spännande är Bjarn Nielsen Brovst: "Kaj Munk - retsopgør og eftermæle" (Centrum forlag - Bokhandeln Arken, Lund, i distr). Brovst inriktar sig nämligen just på frågan om vad som hände efteråt, efter mordet 5 januari 1944.

Då hade man länge försökt tysta Munk som författare i Danmark. Hans böcker fick inte ges ut, hans pjäser fick inte spelas. Ändå gick det inte att kväva hans röst. Brovst berättar om den illegala tryckningen av hans böcker. Munk reste själv runt i Danmark och läste upp sina verk. Särskilt var det frihetsdramat om Niels Ebbesen, som nådde ut på detta sätt. Men Brovst berättar också något annat, som är föga känt i Sverige. Det är att Sveriges Radio vid denna tid hade en serie radioframföranden av just Kaj Munks pjäser. Det var den berömde skalden Hjalmar Gullberg som tog initiativet, och hans viktigaste medarbetare var en ung litteraturvetare, Gunnar Ollén. Till teaterserien knöts en studiecirkel, som fick 70 000 deltagare. Det var en betydande risk man tog. Kaj Munks förbjudna pjäser nådde på detta sätt ut över hela Danmark. Tyska legationen protesterade, och vid en tysk ockupation hade det säkert kostat både Hjalmar Gullberg och Gunnar Ollén friheten, kanske också livet. Men Gullberg vek sig inte, och framförandet fortsatte som planerat. Gunnar Ollén har själv berättat om hur spänt läget var. Inför framförandet av Niels Ebbesen hade han skrivit en artikel för Röster i Radio. När Gullberg fick den i sin hand kom han in till Ollén och sade: "Om du publicerar denna, blir Kaj Munk skjuten inom kort." Artikeln publicerades aldrig, till Olléns besvikelse. Nu inser han att Gullbergs bedömning var riktig.

Brovst berättar också om jakten på Kaj Munks mördare. Vid tiden för mordet fungerade ännu den danska polisen, och en nitisk polisman, Otto Himmelstrup, påbörjade spaningarna. Mycket snart förbjöd tyskarna vidare efterspaningar. Men Himmelstrup gav sig inte. Efter kriget fortsatte han, och han lyckades till slut spåra upp samtliga skyldiga i efterkrigstidens kaotiska Tyskland. De blev utlämnade och dömda i Danmark. Efter jämförelsevis kort strafftid blev de emellertid benådade av den socialdemokratiska regeringen.

Förhållandet mellan Kaj Munk och den socialdemokratiska röreslen var spänt. Före kriget hade Kaj Munk vid flera tillfällen uttalat sin misstro mot demokratin och sin tilltro till den starke mannen. Erfarenheten av de olyckor, som den tidens starka män förde med sig, tog gestalt i flera dramer, där den starke mannen går under. De verkliga hjältarna i dessa dramer är de små och de vanliga, t ex bonden Niels Ebbesen. Socialdemokratin hade emellertid svårt att glömma Kaj Munks kritik. Till det kom att socialdemokratin genomgående varit inställd på samarbete med tyskarna som den bästa lösningen på Danmarks dilemma. Kaj Munks ställningstagande för frihetskampen uppfattades som sabotage mot samarbetspolitiken. Detta är bakgrunden till den kritik mot Munk, som Brovst analyserar. I denna Munk-kritik finns både oärlighet och övertramp. Munks kritiker finns genomgående bland dem, som trott på en tysk seger och handlat därefter. Brovst citerar Sven Stolpe: "Naturligtvis har Kaj Munk aldrig varit nazist... Det borde väl ändå för minsta eftertanke vara självklart att Kaj Munk aldrig någonsin drömt om att acceptera en Herodes." Stolpe syftar på den bild Kaj Munk ger av Herodes i dramat "En idealist", där han fullständigt klär av den hänsynslösa maktmänniskan.

Kaj Munks öde var lika dramatiskt efter hans död som före. Två dagar efter mordet kom tio poliser, åklagaren och en hög polischef hem till den faderlösa familjen i Vedersø prästgård. En av dem lade på bordet Kaj Munks resväska och hans blodiga kläder.

- Det var det värsta ögonblicket, säger änkan, Lise Munk.

De blev mina vänner – berättelsen om hur en roman blev till

Dagligen översköljs vi av konflikter. Det gäller privatlivet, politiken, näringslivet och förhållandet mellan staterna. Det finns till och med teoretiker – t.ex. Marx – som menar att antagonismerna är det grundläggande i människans liv. Inte nog med att konflikter splittrar människor och grupper sinsemellan, vi splittras också inombords. Václav Havels diktning skildrar gång på gång den mänskliga identitetens sönderfall. Samma bild möter i modern konst, t.ex. hos Picasso.

Vad är det då som kan förena oss och samla oss till en gemensam, positiv insats? Det är *godheten*. Kulturens centrala uppgift är därför att gestalta godheten. Endast den kultur, som har godheten i blickpunkten håller samman. I annat fall fragmentariseras den och faller sönder till meningslösheter eller förtvivlan. Men godheten tar gestalt i en värld, som i mycket är präglad av dess motsats – ondskan. Inte nog med det, för ondskan är det dessutom så, att godheten ter sig som en olidlig utmaning och som ett hot, som måste bort. Därför blir diktens uppgift att gestalta *godhetens spröda villkor*. När jag nu efteråt läser min bok *Vid tidens hjärta* tycker jag mig kunna ana något av detta. Det fanns där inte som en plan eller ett program. Men det blev så.

Varför just Eksjö?

Man kan undra varför godhetens spröda villkor tog gestalt just i en roman om Eksjö. Den frågan kan inte författaren själv svara uttömmande på. Det hör till det gåtfulla, som kallas *inspiration*. Ordet betyder egentligen inandning. Någon utifrån blåser in sin andedräkt i en mottagare. I en mening är alltså svaret på frågan helt enkelt att Eksjö och dess garnison är en inspirerande miljö. Inspiration visar sig ju bl.a. i att den ger nya tankar, nya bilder och symboler. Inspirationen väcker något till liv, som inte fanns förut.

Detta är bara en del av svaret. Inspirationen gömmer djupare skikt än så. Ofta kan det för författaren vara ett flyktigt möte, ett hastigt intryck, några orden eller en blick, som inspirerar och sätter fantasin i rörelse. Fantasin är förmågan till inre bildskapande. Engelskan och franskan har ett bra ord, *imagination*, som är härlett från latinets *imago* - bild. För mig började detta inre bildskapande genom ett samtal med en av mina studenter i Åbo. Han hade inte gjort värnplikt, hans far hade inget bussbolag och han var på många andra sätt olik romanens huvudgestalt, Jakob Sandman. Men det var något i hans allvar, som påverkade mig, och så började det inre bildskapandet, där det växte fram en helt annan gestalt än studenten.

De har aldrig funnits

Några av gestalterna i romanen är kända Eksjöbor. De har gett sitt bifall till att stå där på scenens utkant som statister för att skapa ett intryck av verklighet. Några av byggnaderna och miljöerna är också verkliga. De fungerar som kulisser på teatern och ger en bakgrund till skeendet. Men huvudgestalterna har aldrig funnits annat än i författarens inre. Inspirationen satte fantasin i rörelse. Då började många upplevelser, minnen och intryck att röra på sig och växa samman till en ny människa, om aldrig har funnits förut. Det är som sagan om Pinocchio, den mekaniska dockan, som plötsligt börjar leva. Eftersom dragen är hämtade från många olika människor är det många som kan känna igen sig själva och andra i dem. Är det äkta dikt berör det mötet läsaren på ett djupt plan. God dikt är nämligen *Berättelsen om envar*.

De växte fram

Det är inte författaren, som har tänkt ut gestalterna i romanen, de har växt fram. Det är så inspirationen fungerar. Det innebär också, att diktaren säger mer än han själv vet. Därför är det inte

författaren, som bäst förstår sitt verk. Det är läsaren. Han har tolkningsföreträdet. Och om det skulle hända att han stöter på något, där han undrar hur författaren kunde veta det, så beror det på att diktaren säger mer än han själv vet – om det nu är en verklig diktare det rör sig om.

Det händer något med läsaren, när han läser. Gestalterna växte en gång fram genom författarens inspiration och fantasi. Hos läsaren sätts också inspiration och fantasi i rörelse. Han ser personerna framför sig, miljöerna och händelserna. Han kan ana stämningar, dofter och känslor. Det som läsaren upplever blir som en inre film och mer än så, som ett multikonstverk. Med största säkerhet blir det en annan upplevelse än den författaren hade. På så sätt blir läsaren en medskapare, och så skall det vara. En gång sattes författarens inre bildskapande i rörelse av något, kanske bara ett hastigt möte eller en inspirerande miljö - som Eksjö. Nu blir det läsarens bildskapande förmåga, som sätts i rörelse genom mötet med författarens ord. Detta är läsarens äventyr. Därför länder det Eksjö till stor heder, att man byggt ett så strålande bibliotek, ett verkligt äventyrshus för läsarens stora multikonstverk. Författarens huvudgestalter inte är emellertid inte likadana som läsarens. Men om mötet mellan författarens ord och läsarens fantasi lyckas, har det skapats något nytt. Det blir bilder och tankar som berör läsaren både med glädje över godheten och oro för dess spröda villkor. Därmed förstår man sig själv och andra bättre. Så blir det, när det lyckas, och genom det mötet blir vi som läsare själva klokare, sannare och godare. Vi får något av humorns överseende genomskådande genom det komiska i dikten. Vi provas och renas genom inlevelsen i det tragiska.

Varför just Eksjö?

Frågan står kvar. Vad är det som gör Eksjö till en inspirerande miljö för en författare? Varför sätter Eksjö igång det inre bildskapandet kring godhetens spröda villkor? Kanske är det så, att godhetens spröda villkor tar gestalt på ett tydligt sätt just i den svenska småstaden. Många andra har upplevt det. H.K. Rönblom – den svenska kriminalromanens stormästare - lät de flesta av sina böcker utspelas i svenska småstäder. Har en författare själv fått uppleva en sådan miljö, lagrar sig allt han sett och hört i hans minne och hans undermedvetna. Strindberg beskriver det som uppladdningen av en ackumulator.

Man kan som författare arbeta på olika sätt och i olika skeden. Målaren Edgar Degas har sagt: ”En tavla skall målas med samma känsla som man begår ett brott.” Ibland måste inspirationen och dikten hållas hemlig till dess den är riktigt färdig. Man kan också arbeta på ett annat sätt, i en dialog med läsare och rådgivare, som kan ge inspirationen nya riktningar. Så har *Vid tidens hjärta* kommit till. En läsare av den första versionen påpekade att den kvinnliga huvudgestalten egentligen är mer intressant än den manlige. Det visade sig vara riktigt. Det fanns hos Malin – som den kvinnliga huvudgestalten heter – utvecklingsmöjligheter, som med fantasins hjälp gjorde att hon kunde växa. Författaren Gunnar E. Sandgren visade på att miljöskildringen behövde förstärkas. Kamrater vid IB 12 och Ing 2 gav viktiga synpunkter. I ett skede tog romanen ny fart och fick ett nytt slut genom sådana råd.

Det är en mycket märklig upplevelse att komma så nära människor, som inte finns. De har blivit mina vänner, de allra flesta av dem. Förmodligen är det så, att man kan bara rättvist skildra dem, som man tycker om. Vänskapen ger nämligen den inlevelse, som är förutsättningen för att *förstå*. Det är livets stora äventyr – *att söka förstå*. Kanske är det också så, att diktade gestalter kan ge oss mer av det äventyret, om de hjälper oss att förstå inte bara enskilda människor, utan – Människan.

Efter Astrid Lindgren

De storartade, närmast kungliga arrangemangen kring Astrid Lindgrens fränfälle ger en inblick i samtida samhällsliv, som annars är ovanlig. Hur kommer det sig att en barnboks-författarinna blir föremål för sådana hyllningar? Framförallt vittnar de om att det är ett mänskligt grundbehov att beundra, d.v.s. att se upp till den som i något avseende står över en själv. Den som inte kan beundra,

har förlorat något väsentligt för människan.

En annan iakttagelse är att det skrivna ordet har en oerhörd betydelse. Det är inte alls så, att bokens tid är slut. Det är genom sina böcker och inte i första hand genom filmatiseringarna, som Astrid Lindgren har nått in till så många. Boken engagerar nämligen läsaren till att bli en medskapare, medan filmen bara har en åskådare. Läsaren ser inom sig de personer han läser om, och därför är varje läsning också en nyskapelse.

Vidare är det uppenbarligen så, att diktade gestalter och miljöer har en kraftig verkan. Emil i Lönneberga har inte funnits, lika lite som Karlsson på taket. De är symbolgestalter, synteser av drag i verkligheten som säger mer om tillvaron än enskilda personer. Ur den synpunkten är den diktade gestalten verkligare än den konkreta. Man kan inte alltid känna igen sig i andra människor, men i den diktade gestalten kan alla känna igen något. Dikten är *Berättelsen om Envar*.

I sina böcker gestaltar Astrid Lindgren godheten. Detta är en förmåga, som modernt kulturliv i stor utsträckning har förlorat. Godheten har en sällsam attraktionskraft, samtidigt som den lever under spröda villkor. I Bullerbyn lyser godheten fram på var och varannan sida, men det tillhör Astrid Lindgrens författargåva, att hon aldrig som Sörgården drömmer sig bort i en konfliktfri, osann tillvaro.

Astrid Lindgrens verk följer i många fall den klassiska komedins mönster. Där finns de goda och vanliga, där finns de onda - och så kommer den extraordinära personligheten in: Emil, Pippi, Karlsson på taket. Genom den extraordinära personligheten avslöjas de onda medan de goda och vanliga får hjälp. Kornej Tjukovskij har påpekat att detta är just sagans väsen: det extraordinära kommer in i det vanliga.

Hennes verk är emellertid inte pedagogiska i den meningen att hon vill förmedla vuxenvärldens värderingar till barnen som *Secret Garden*. Hon har förmågan att skriva verkliga sagor utan pekpinnar. Så är det med verklig dikt. Den låter sig inte exploateras för några ändamål. Den är sin egen genre. Därför kommer de barnboksförfattare, som vill påverka barns könsroller, syn på invandrare, engagemang för miljö o.s.v. aldrig att kunna nå till Astrid Lindgrens nivå. De är nämligen inte diktare utan endast föreläsare, vuxenföreläsare i barnens värld, där fantasin vill blomma. Deras barnböcker är som bäst snittblommor, som snart vissnar. Astrid Lindgrens diktning är rosenbuskar.

Astrid Lindgrens författarskap tillhör nu hela världen. Förmodligen är hennes diktning – näst efter separatorn och kullagret – Sveriges största exportprodukt. Det är emellertid tydligt, att hennes dikt är mycket svensk. Hennes miljöer är oftast det lilla lokalsamhället, där de flesta svenskar känner sig hemma: byn, småstaden, stadsdelen. Men det är intressant att märka, att det hos henne alltid saknas den byggnad, som är den dominerande i den svenska staden och på den svenska landsbygden: kyrkan. Vad kan detta bero på? Ignace Lepp berättar i sin bok *Ateismens psykologi* (sv. övers. 1966) om ett test som gjorts bland ateistiska neurotiker i Frankrike. Man lät dem rita av en fransk småstad. Genomgående uteslöt de den dominerande byggnaden: kyrkan. Astrid Lindgren var ingen neurotiker, men Lepps redogörelse väcker reflektioner om hennes författarskap.

Är Astrid Lindgren i någon mening utmanande? De onda och löjliga är i hennes diktning genomgående de väletablerade: poliser, fint folk, välgörenhetstanter, lärare, vuxna. Det rör sig hela tiden om personer, som vilken kulturskribent som helst kan förlöjliga. Ur denna synpunkt ter sig Astrid Lindgren som mycket välanpassad i den radikala, sekulariserade epoken. Därför är det också förståeligt, att den svenska regeringen kan instifta ett litteraturpris i Nobelklass till hennes minne. Hennes diktning utgör inget hot.

Här väcks en kritisk fråga: Hur pass bestående är en diktning, som är så välanpassad och tidsenlig? Det tidsenliga har ju Ett liv i sanningen benägenhet att åldras och bli irrelevant. Vad som kan ge hennes författarskap kraft att överleva och tala till nya generationer är hennes förmåga att gestalta godheten. Den är nämligen tidlös.

Ett liv i sanning

Ingen enda ledande politiker i hela världen kunde förutse Sovjetimperiets sammanbrott. Det var

världshistoriens mest fruktansvärda världsvälde. Inget annat imperium har haft möjlighet att utplåna allt mänskligt liv. Inget annat imperium trängde så in i människors innersta, tog deras tankar och känslor så i sitt våld. Plötsligt föll det bara samman. Varför? Aleksander Solsjenitsyn har sagt: "Ett sanningsord uppväger hela världen." Václav Havel talade om *ett liv i sanning*. Hans hemland, Tjeckien, var och är en av Europas främsta nationer: kulturellt högstående och tekniskt avancerat. Den sovjetviska ockupationen gjorde denna nation till en skuggvärld, där lögnen och lögnaktigheten genomträngde allt. Det var inte bara valutan, som var en bluff. Varorna, som producerades, var osäljbara utom där man var tvungen att köpa dem. Det politiska livet var en skenvärld av osanna paroller. Václav Havels epokgörande upptäckt var den oerhörda kraft det har att inte delta i det offentliga ljugandet, att tala sanning oavsett konsekvenserna.

Hans egen väg till att förverkliga denna insikt blev teatern. Han kom själv från en stabil borgerlig bakgrund, och det gjorde honom till en utstött i det socialistiska samhället. Han började som scenarbetare på en teater, och de erfarenheter han där fick omsatte han så småningom i en rad starka dramer. Några av dem har översatts till svenska, *Audiens* spelades nyligen i Växjö. Han dramatiker är absurd teater, men den verklighet den symboliskt skildrar är och var än mer absurd än dramat självt.

Med sin landsman Franz Kafka delar Havel ett viktigt tema: identitetens sönderfall. När en människa dukar under för det yttre trycket och börjar delta i lögnen händer det något med henne. Hon är inte längre densamma. Hon säger sitt hjärtas mening i ett sammanhang, och där det kostar på att vara uppriktig säger hon något annat. Hennes identitet faller sönder. Hon är inte längre en enda människa utan en moraliskt ruin. Det är detta, som sker med bryggmästaren i *Audiens*. Bakom hans skenbart godmodiga och välvilliga inställning till Vanek – Václav Havels alter ego – döljer sig att han är angivare och vill värva Vanek att ange sig själv.

Václav Havel fick in på bara skinnet uppleva vad det innebär att leva i ett samhälle, som har anspråk på att vara perfekt. Flera gånger sattes han i fängelse, andra tider hade han publiceringsförbud. Han fick en grundläggande misstro mot alla, som vill skapa det perfekta. Han såg, att det mänskliga livet inte låter sig skapas av människor på något plan. Det måste få växa och vara öppet för det oförutsedda. I dramat *Sanering* skildrar han en arkitektgrupp, som fått till uppgift att radera en medeltida stad och i dess ställe bygga en ny, fullständigt rationell och hygienisk. Invånarnas protester väger ingenting. Planen skall genomföras. Men i arkitektgruppen finns en man, som börjar ana tragedin och tala sanning. Ett liknande tema finns i dramat *Skrivelsen*, som utspelar sig på ett ämbetsverk, där en skrivelse från okänt ställe plötsligt påbjuder införandet av ett helt nytt språk, som skall vara absolut rationellt och entydigt. I själva verket är det meningslösa bokstavskombinationer. Men det skakande är, att så småningom accepterar fler och fler falskariet. Och när det den gång har avslöjats, dröjer det inte länge, förrän ett nytt likartat projekt dyker upp.

Det är alltså inte bara det kommunistiska samhället, som kläs av i Havels dramer. Det är hela det västerländska projektet att skapa det fullkomliga samhället istället för att ge plats åt livets egen spontana växande. Detta innebär att Havels tänkande innehåller en utmaning av förblivande kraft, långt efter kommunismens fall. Han skriver om den parlamentariska demokratin: "...dess manipulation av människorna är oändligt mycket finare och mer sofistikerad än det posttotalitära systemets brutala variant."

Får man säga så? För Václav Havel var den frågan irrelevant. Det enda viktiga för honom var sanningen – ett liv i sanning. Det innebär också att den parlamentariska demokratin har ett akut behov av sanning, av människor som talar sanning oavsett följderna.

Lika som bär – utan huvud

Nutida konst väcker ofta förvirring. I själva verket är den ytterligt intressant. Professor Claes G. Ryn i Washington har med rätta argumenterat för att det är konstnärerna, som stakar ut framtiden. Rättare sagt, de anar de omärkliga skälvingar, som förebådar kommande jordbävningar och skred i det mänskliga samhället. Därför skall framtidsforskare, journalister, vetenskapsmän och politiker med nyfikenhet och självkritik söka sig till modern konst. Det innebär inte att konstnärerna själva är

de bästa uttolkarna av sina verk. Regin Prenter har en gång sagt: ”Diktaren säger mer än han själv vet.” Det gäller i alla former av konst. Jaan Kross har tillagt: ”Varför skulle man överhuvudtaget dikta, om man inte sade mer än man visste?”

I detta sammanhang kan det vara angeläget att fästa uppmärksamheten på en nyöppnad utställning på Mjellby-muséet utanför Halmstad. Det är Halmstadsgruppens museum med ett stort antal verk av Erik Olsson men även av Christian Berg. Den nya utställningen, som öppnades 23 september, omfattar foto, installationer och videokonst av Kamil A. Lukaszewicz. En av installationerna är ett antal runda skivor, som är upphängda i taket och nedsänkta till ungefär en halvmeters höjd från golvet. På skivorna ligger nakna barbie-dockor. Alla är identiskt lika. Alla saknar huvud. De flesta ligger, någon sitter upp, en del har ramlat av. I ett hörn bildar de en de huvudlösa dockornas myrstack.

Det var 1800-talets radikala kulturskapare, som krävde att konsten skulle vara kritisk och ifrågasättande. Alltså målade man social misär och tristess. Det var en aspekt av den tidens kamp för ett bättre samhälle. Politikerna såg och lyssnade, och svaret blev socialpolitik, först i Bismarcks Tyskland, sedan i övriga Europa.

Vad är det politiker och opinionsbildare kan se och lyssna till i Lukaszewiczs installationer? Detta är nämligen också kritisk och ifrågasättande konst. Nu gäller inte kritiken och ifrågasättandet social misär. Nu handlar det om en mental och intellektuell misär. Lika som bär, utan en egen tanke, ständigt snurrande på tidsandans karusell – sådan är installationens bild av nutidens människa. Det kan handla om politisk korrekthet, det kan handla om konsumism. Att mänskligheten faktiskt gjort mycket stora framsteg utan vår egen tids självklarheter kommer sällan fram i tidens mediebrus. Att vår egen tidsepok är tidsbegränsad och kommer att avlösas av en annan, är en tanke, som aldrig nämns bland de politiskt korrekta. Inpassningen och inordningen i systemet kan få de mest häpnadsväckande resultat. Om man låter Lukaszewicz installationer kasta ljus över sådana förhållanden, blir den i sanning en kritisk, ifrågasättande konst. För alla, som anser sig vara moderna, kanske det är överraskande att den moderna konsten är ett ifrågasättande av just - moderniteten. Möjligen kan man invända att vi inte alla är som huvudlösa barbie-dockor. Det må vara, men konstnären har med intuition känt skälvingarna i marken före det stora jordskredet. Hans konst är inte bara kritik och ifrågasättande. Den är också ett varningsrop, kanske rentav ett nödrop. Detta är också den moderna konstens begränsning. I och med att den har tagit som sin uppgift att vara kritisk och ifrågasättande har den förlorat något av konstens mest väsentliga uppgift, nämligen att öppna våra ögon för godheten och skönheten. Kanske har godheten och skönheten gått förlorade genom sekulariseringen. Kvar blir nödropet från en värld, som tror sig vara övergiven av Gud.

Får man tolka konst så? Thomas Mann sade en gång: ”Läsaren är den bäste tolkaren.” Det är mottagarens privilegium att genom konstens gåta få en ny blick för verkligheten.

Historien i nutiden

Aleksander Solsjenitsyns väldiga verk *Det röda hjulet* är en ingående analys av 1900-talets mest katastrofala händelse – den ryska revolutionen. Därmed är det också en reflektion över den mänskliga historien överhuvudtaget. I den första delen av verket, Augusti 14, skildrar författaren en institution vid Moskvas universitet, där det efter krigsutbrottet endast finns kvinnliga studerande kvar. De har dessutom fått en kvinnlig professor, som har disputerat i Frankrike. De flesta av studenterna är radikala och mycket tillfreds med att de nu fått en kvinnlig professor, Olga Orestovna. Men hon gör dem besvikna. Hon låter dem arbeta med texter från medeltiden istället för att diskutera om hur man skall förändra samhället. De ställer henne till svars. Hon svarar: - Om man kastar bort medeltiden, slås hela västerlandets historia sönder, och ni kommer inte heller att förstå någonting av den skärva, som kallas nya tiden.

Det finns en tydlig tillrättavisning i hennes ord. Den nya tiden, antingen man räknar den från renässansen eller begränsar den till samtiden, är i historiens perspektiv endast en skärva. Det finns i radikalismen en egendomlig känsla av att den egna tiden är allt: Vi har kommit längst, vi skall förändra allt, vi förmår allt! Men sedd i det stora perspektivet är vår egen epok inte mer än en

skärva, inte ens om man utsträcker den till att börja på 1500-talet. För att förstå denna lilla skärva av tillvaron räcker det inte med statistik, sociologi och ekonomi från vår egen tid. Vi förstår ingenting alls av oss själva och vår egen tid, om vi inte känner historiens stora perspektiv. Dit hör också medeltiden.

En studentska svarar att man kan nöja sig med att syssla med upplysningstiden och franska revolutionen. Det perspektivet är tillräckligt för henne. Olda Orestovna håller inte med:

- Det är förhastat – som att få syn på en gren och tro att den är hela trädet. Den västerländska upplysningstiden är bara en gren av den västerländska kulturen och inte alls den fruktbaraste. Den sticker ut från stammen, inte ur roten.

Studentskorna blir förvånade. Om inte upplysningstiden och den franska revolutionen är det viktigaste i Västerlandets historia, vad kan det då vara?

Olda Orestovna svarar:

- Det viktigaste är, om ni så vill, medeltidens andliga liv. Ett så intensivt andligt liv, som vägde tyngre än den materiella existensen, har mänskligheten varken förr eller senare upplevt.

Hennes värdering innebär en förvandling av hela historiesynen, också för vår egen del. Det finns svenska historiker, som på allvar hävdar, att det viktigaste som hände i svensk medeltid var – ett nytt skattesystem. Att medeltidens svenskar kunde resa Uppsala Domkyrka, Nordens största kyrka – utan motstycke i de följande seklerna – ter sig för dessa historiker som ointressant. Men det gigantiska bygge, som Uppsala Domkyrka är, förblir ofattbart om man inte förstår det andliga liv, som den gestaltar.

Studentskorna är alltför låsta i sin revolutionära materialism för att förstå sin professor. De tycker att det räcker med analyser av den aktuella miljön som bakgrund för en meningsfull insats, d.v.s. revolution. Olda Orestovna låter sig inte rubbas:

- Men en fysisk revolution ger ingen befrielse – tvärtom, befrielsen uppnås bara genom att kämpa med grundvalarna för de andliga traditionerna. Utöver den sociala miljön finns det en andlig tradition, hundratals traditioner! Och så finns den individuella personens andliga liv, och därför också, rentav miljön till trots, ett personligt ansvar – för vad han gör och för vad andra gör i hans närvaro.

Detta är, vill Solsjenitsyn ha sagt, de väsentliga faktorerna i historien: den enskildes andliga liv och det personliga ansvaret. Om det är så, då måste synen på historien och den historiska forskningen ändra fokus radikalt, inte bara i Moskva 1914 utan också i Sverige 2004.

Diktens lindansare – Jaan Kross

”Hederliga hantverkare! Granna snobbar och bönder!...Kom hit, kom hit! Ni skall få uppleva ett under, vars like ni hela ert liv varken har sett eller kommer att se.” Med de orden börjar Jaan Kross största och mest personliga roman, *Kolme katku vahel* (tysk övers. 1986 *Das Leben des Balthasar Rüssow*). Det är en utopare, som kallar samman Tallinns borgare till ett framträdande av en italiensk lindansartrupp. De skall framträda på en lina som spänts från S:t Olaikyrkans väldiga torn till en ställning på huset mittemot. Den estnische skolpojken Balthasar – romanens huvudperson – smyger upp i kyrktornet och ser bågaren, ur vilken lindansarna dricker innan de går ut till sitt livsfarliga framträdande. Han hör den äldre av dem säga till en ung pojke:

- Bevi, che non caschi! Drick, så att du inte faller!

Han ser pojken gå ut på linan, han ser honom slå volter, han fylls av en längtan efter vågspelet, efter att utmana ödet – och han sträcker fram sin hand, tar bågaren och läppjar den.

Det var en kall dryck med skarp smak av pepparmynt, och han fylls med en sådan längtan att gå ut på linan, att hans knän darrar.

Bilden av lindansarna och deras dryck är en kraftfull sammanfattning av Jaan Kross eget liv och hans dikt. Hans diktning är för honom just en dans på lina, där man varje ögonblick kan störta ner. Det var i allra högsta grad så under Sovjettiden, när han var utsatt för KGB:s närgångna intresse, bl.a. under bokmässan i Göteborg 1988. Själv sade han en gång:

- Med dans på lina är det så, att man lätt glömmer hur farligt det är.

Det finns nämligen i dikten – liksom i dansen på lina – en suverän frihet, en livets egen triumf över alla sannolikheter. Jaan Kross har ofta skildrat denna skapandets högstämndhet – *Heiterkeit*, t.ex. i sin novell om den estniska renässansmålaren Michael Zittow, *Neeli monoloogi* (tysk övers. Vier Monologe, 1985).

Med detta tema sammanhänger ett annat: den överlägset begåvades uppgift och villkor. Hans liv kan sluta i en tragedi, som för utrikesrådet Friedrich von Martens. Jaan Kross har skildrat honom i romanen *Professor Martens avresa*. Martens var den begåvade, fattige och flitige pojken från Pärnu, som blev en hög tjänsteman i den ryska utrikesförvaltningen. Han lyckades med livet – men till vilket pris? Trots sin strävan att vara ”im Innersten unbeteiligt” var han ändå förtryckets tjänare. Samma tragedi skymtar för krigshjälten, Ivan Ivanovitj Michelson, bondpojken som blev kejsarinnan Katarina II:s general och räddare under Pugatjovrevolten. Jaan Kross har gestaltat det i novellen *Michelsoni Immatrikuleermine* (tysk övers. Michelsons Immatrikulation 1985).

Jaan Kross skildrar också ett annat val än att bli maktens tjänare. Det är att kompromisslöst göra det enda rätta, så som han skildrar det i sin mest kända roman, *Kejsarens galning*. Huvudpersonen, översten och godsägaren Thimotheus von Bock har till tsar Alexander gett löftet att alltid säga honom sanningen. Han håller sitt löfte, vilket förpassar honom till tsarernas bastilj, den dystra fästningen Schlüsselburg. Det hela är givetvis pinsamt för tsaren, som löser det hela genom att förklara att von Bock är galen, varpå han skickas tillbaka till Estland i husarrest, tills han av misstag mördas av en polisagent. Hans liv blir en tragedi, också för hans närmaste. Kanske är han också galen i sitt framhårdande vid sanningen. Men samtidigt är hans liv ett hoppets tecken, och med berättelsen om Thimotheus von Bock lyckades Jaan Kross säga mer om förtryck än den sovjetiska censuren anade. Han blev en mästare i att skriva mellan raderna. Samtidigt som han återupprättade den historiska sanningen, blev han en etablerad författare i Sovjetunionen. Detta var förvisso en dans på lina, ett skådespel vars like vi aldrig förut har sett och aldrig mer kommer att se.

Just återupprättande av den historiska sanningen blev Jaan Kross väg mellan svekets och kompromisslöshetens tragedier. Han sade en gång själv med glimten i ögat:

- Jag har velat utöka historiens vaxkabinett.

Detta var också Balthasar Rüssows väg. Han blev aldrig den tyska adelns eller borgerskapets tjänare. Han lyckades kränga sig ur det estniska bondeupproret. Istället skrev han den första estniska historien, den *Livländska krönikan*.

Jaan Kross liv är en sammanfattning av Estlands dramatiska historia under 1900-talet. Han föddes i den unga estniska republiken 1920, studerade juridik i Tartu och undgick arrestering under den första sovjetiska ockupationen. Under den följande tyska ockupationen mobiliserade tyskarna alla tjänstbara män, antingen i Estniska legionen eller också som utbildad handräckningspersonal i arméns fronttjänst. Det var till sist omöjligt för en ung man att komma undan. Alltså gick Jaan Kross till Estniska legionens värningskontor. Där satt en major Rodhe och talade högröstat i telefon med Riga. På sin utmärkta tyska sade Jaan Kross:

- Ni behöver ingen telefon, det räcker med att ni skriker.

Då skickades han till byrån för handräckningstjänst åt den tyska armén. Där upptäckte man hans språkkunskaper och placerade honom som översättare på den estniska civiladministrationen. En dag mötte han en vän i Tallinn och fick frågan:

- Kan man inte göra något för detta arma folk?

Vännen var med i den estniska motståndsrörelsen, Nationalkommittén. En liknande fråga fick romanens Balthasar Rüssow under det estniska upproret. När Jaan Kross senare berättade om händelsen, sade han:

- Det fanns bara ett svar: Ja!

Nu började han göra extrakopior av alla handlingar han översatte. De sändes genom finska kontakter ut till de estniska legationer, som ännu fanns kvar hos de allierade. Tyskarna kom honom på spåren, han hamnade i fängelse men utredningen gick märkligt trögt, och när tyskarna drog sig tillbaka från Estland, släpptes fångarna ut av en man från Nationalkommittén. Han sade:

- Nu är svineriet slut för – denna gång.

I sin senast till svenska översatta roman, *På stället flyg*, har Jaan Kross skildrat det korta interregnum, som följde på det tyska tillbakadragandet och varade fram till den nya sovjetiska ockupationen. Han blev då själv fängslad på nytt, och nu behövdes varken brottsutredning eller rättegång.. Terrorns princip är ju att skapa skräck och underkastelse genom att straffa oskyldiga. På en papperslapp fick han beskedet: Sibirien. Han var då 25 år. Själv sade han senare:

- Det var precis rätt ålder för att överleva. Var man yngre dog man, var man äldre dog man också.

Han överlevde arbetslägret. I några noveller har han skildrat livet där. Den mest berömda är *Halleluja!* 1954 återkom han till Estland. Den upplevelsen inspirerade till romanen *Utgrävningar*. Efter återkomsten gifte han sig med lyrikern Ellen Niit. Långsamt byggde han upp en position som författare. Han skrev mellan raderna med lindansarens suveräna frihet. Själv sade han en gång: ”Varför skulle man överhuvudtaget dikta, om man inte sade mer än man själv visste.”

Novellen *Halleluja!* bygger på en händelse, som han upplevde i lägret. Dit kom en tysk arkivchef, Dr Ulrich, från Berlin som fånge. Han hade varit övertygad antinazist, och i krigets slutskede gjorde han en sublim demonstration mot förtrycket. Han hade en god vän, en svensk diplomat, och på dennes bil monterade han ett signalhorn, som spelade de första takterna av Händels Halleluja-kör. Med den for han och diplomaten genom det utbombade Berlin och signalerade hoppet med Händels Halleluja. Diplomaten förflyttades från Berlin och tog sin bil med sig, och arkivchefen greps av ryssarna och fördes till Moskva. Där, i fångvagnen, på väg till ett fängelse, hörde han bilhornets signal än en gång: *Halleluja!* Det är en sammanfattning av vad Jaan Kross själv gett med sin diktning, en livets jublande signal av tacksamhet och hopp. Mot all förmodan överlevde Dr Ulrich Sibirien. Jaan Kross berättar, att han en gång var i Bonn och där läste upp novellen. Efteråt kom en dam fram och berättade att Dr Ulrich hade överlevt. Han blev utköpt ur fångenskapen av Konrad Adenauer, återkom till Tyskland och fick tillbaka sin tjänst som chef för utrikesdepartementets arkiv. I Bonn gifte han sig men hade avlidit innan Jaan Kross kom dit. I novellen berättas hur lägerläkaren tar sig an Dr Ulrich och får honom placerad i köket för att han skall få tillfälle att äta upp sig. Han får till uppgift att skära upp ost. Han skär tusentals osttärningar – men tar inte en enda själv. Till slut tröttnar kocken på honom och skickar honom tillbaka till skogsarbetet. Vill han inte överleva, så får han skylla sig själv.

Ellen Niit berättar:

- Publiken satt i yttersta spänning och väntade att få veta om Dr Ulrich skulle ta någon ost.

Men Dr Ulrich tog inget. Det var tysk anständighet i koncentrationslägret.

Något, som flera översättare haft gemensamt är att de från början inte känt till Jaan Kross, men att läsningen av hans verk gjort det till ett inre tvång att översätta dem. Ivo Ilviste har berättat, att när han fick sin första bok av Kross läste han tio timmar i sträck. Han kunde inte sluta, och han insåg: ”Den *måste* översättas!” Merike Beecher-Lepassar, hans amerikanska översättare, gjorde samma upplevelse med den väldiga romanen om Balthasar Rüssow. Hon säger: ”Han kunde t.o.m. beskriva nybakat bröd så levande, att jag kände doften.”

Jaan Kross litterära stil ger emellertid också översättarna svårigheter. Eeva Lille, en av hans finska översättare, har beskrivit det som en barockstil med nyskapade, ålderdomliga och tidstypiska ord i förening. Romanen *Utgrävningar* arbetar t.ex. med ord och vändningar från mellankrigstidens språk.

Redan tidigt översattes Jaan Kross till ungerska och fick där ett utomordentligt positivt mottagande. Hans översättare Gabor Berezchi har berättat att Kross’ pjäser har spelats på Ungerns viktigaste scener av de främsta skådespelarna, och han anses allmänt som en av Europas mest framstående författare.

Den norska översättaren Turid Fargbred och den ryska Vera Ruber har framhållit den avgörande betydelse som Jaan Kross’ hustru Ellen Niit - själv berömd poet - haft för hans författarskap. Vera Ruber berättade en gång att Ellen på sin 50-årsdag fick en diamantring av sin man. Vera Ruber frågade henne: ”Vad gav du Jaan när han fyllde 50?” Ellen Niit svarade: ”Jag gav honom tjugo år av mitt liv.” Hon hade sett att alltför många år hade gått till spillo för hans diktning i Gulag, och därför tog hon som sin uppgift att ge honom allt stöd han behövde för att ta igen de förlorade åren.

Den verkan Jaan Kross’ diktning har haft är utan motstycke i Norden. Det enda jämförbara är Kaj

Munks dramatik och poesi. Kross' litauiska översättare säger: ”Han hjälpte människor att överleva under sovjettiden.”

Jaan Kross var Estlands nationalförfattare. Han blev också – med ett ord från hans brittiske förläggare Christopher MacLehose – en världsförfattare. Hans diktning är mycket mer än en utvidgning av historiens vaxkabinett. Den skildrar de avgörande val och möjligheter, som envar ställs inför. Detta är konst med stora perspektiv.

På de sista sidorna av romanen om Balthasar Rüssow får vi följa huvudpersonens sista stunder. Han sluter ögonen och ber: ”Förlåt mig på min dödsbädd mina synder... att jag var så blind, så självupptagen, att jag i denna förskräckliga värld, där du låtit mig leva... varit förmäten nog, att vara lycklig.”

Då blir korna arga

Under de femtio åren av rysk ockupation fick Estland sin nationalförfattare, Jaan Kross. Han hade själv suttit både i tyskt fängelse och i sovjetiskt koncentrationsläger. Märkligt nog överlevde han. Själv sade han:

- Jag hade precis rätt ålder, några och tjugo år, inte för ung, då dör man, inte för gammal, då dör man också.

Han blev en stor diktare mitt under sovjetiskt förtryck. Han berättade att han en gång hade varit på landet med ett barnbarn. De gick längs en åkerstig, där det gått kor med synliga spår. Flickan såg dem och sade:

- Man får inte trampa i bajset, för då kan korna bli arga.

Jaan Kross sade inget, men han tänkte på KGB. Han gick en annan väg än att trampa i komockorna. Han skrev om det som hände i Estland då genom att skriva om det, som hänt i Estland förr. Hans mest berömda bok, *Kejsarens galning*, utspelas på 1820-talet men avspeglar på ett sinnrikt sätt det som hände i Estland på 1950-talet.

Andra författare har gått liknande vägar. Djurfablerna var en möjlig väg, till och med i Stalins Sovjet, där Kornej Tjukovskij dolde sin samhällskritik i berättelser om möss, varav en särskild hade stora mustascher. Jonathan Swift skapade mytiska länder. Men alla har de vetat att man måste gå försiktigt fram. Man får inte trampa i bajset, för då kan korna bli arga.

I en grå stad vid havet

Tallinn i februari är täckt av snö under låga moln. Med Theodor Storms ord kunde man säga: ”Du graue Stadt am Meer...” Men i detta grå finns en verklighet av överraskande kraft.

I februari 1991 firade Estlands nationalförfattare, Jaan Kross, sin födelsedag med en enkel mottagning i sitt hem invid Nikalai-kyrkan. Bland gästerna fanns en av frigörelsens hjältar, den svenske generalkonsult Dag Sebastian Ahlander, som upprättat en svensk närvaro på ett hotellrum strax utanför stadsmuren. Estland var ännu ockuperat. Ett embryo till ett fritt land fanns: Domberget var avspärrat med väldiga stenblock från Konsthögskolan, vaktade av vapenlösa hemvärnsmän. Spänningen var stark. De sovjetiska trupperna kunde när som helst ingripa.

2005 firades Jaan Kross 85-årsdag som en nationell och internationell manifestation. Estlands författarförbund hade inbjudit till ett symposium med föreläsare från Finland, Sverige, Tyskland, Storbritannien och Frankrike. I presidentpalatset Kadriorg inbjöd president Rützel till en mottagning. Det var världshistoria att se Jaan Kross – böjd men ännu reslig – vid sin hustrus sida gå in i Kadriorg, som så sent som 1991 var säte för Estlands högsta sovjet. Nu skyldrade vaktposterna gevär för den forne fången i Sovjets arbetsläger, där så många av hans medfångar dog. En av dem var den första estniska republikens president, Konstantin Päts. En annan var Estlands Mannerheim, general Laidoner. Nu stod åter estniska soldater på Kadriorgs trappa och hedrade Estlands störste författare genom tiderna.

Bland gästerna i Kadriorg fanns också översättaren Mati Sirkel, som nyligen avslutat

översättningen av Robert Musils *Der Mann ohne Eigenschaften*. För honom har den estniska verkligheten en annan sida. Han säger:

- Jag är inte med längre. Jag kan inte finna mig tillrätta i den totala kommersialismen.

Vem kommer att köpa Robert Musil på estniska?

- Kanske trehundra personer – om det inte blir en kultbok. Men vi har också 680 folkbibliotek.

En annan av gästerna på Kadriorg är Jaan Kross brittiske förläggare, Christopher MacLehose. Han berättar, att den samlade brittiska utgivningen av översättningar uppgår till 3%. Förhållandet i likartat i U.S.A. Plötsligt står det klar att den anglosachsiska språkvärlden står isolerad från resten av mänskligheten, utan möjligheter att dela dess erfarenheter, insikter och förhoppningar. Kanske det är en del av verkligheten bakom den amerikansk-brittiska politiken mot omvärlden. Den brittiske ambassadören bekräftar:

- Det finns ingen vetenskaplig institution i Storbritannien, där man kan studera estniska.

Men i Estland ger man ut Robert Musil.

*

Till Akademiens misslyckanden hör inte bara alla ointressanta, nu bortglömda författare, som har fått Nobelpriset. Dit hör också de verkligt stora diktarna, som *inte* har fått priset. Det kunde räcka med att nämna Graham Greene och Paul Claudel. Det senaste exemplet är Jaan Kross, som nu gått ur tiden.

Vad är Jaan Kross storhet? På ett formellt plan kan man peka på hans suveräna skicklighet att behandla romanens olika genrer, hans sprudlande berättarglädje och språkliga briljans. Hans humor och ironi är blandade med ett djupt allvar. Man behöver bara läsa *Kejsarens galning* för att inse att detta är en av Europas allra största diktare i vår egen tid.

Hans miljö kan tyckas begränsad. Det är i Estland det mesta utspelar sig, visserligen under skilda epoker, alltifrån senmedeltiden till våra egna dagar. Men på detta geografiskt trånga rum utspelas det stora mänskliga dramat.

En gång berättade Jaan Kross, att huvudpersonen i *Kejsarens galning*, Timotheus von Bock, hade sagt:

- Den, som får tänderna krossade, förlorar sedan också minnet.

Bakgrunden var, att den verklige Timotheus von Bock till kejsar Aleksander I gett löftet att alltid säga honom sanningen. von Bock höll löftet, och givetvis blev följden att han utan dom spärrades in i tsarernas Bastilj, fästningen Schlüsselburg. Så småningom blev saken pinsam för tsaren, som löste problemet genom att förklara att von Bock var galen, varpå han sattes i husarrest på sitt gods. I fängelset hade man av okänd anledning krossat hans tänder, och när han kom hem till sin familj, visade det sig att han inte kunde minnas vad som hänt. Det var då han drog slutsatsen, att den som får tänderna krossade också förlorar minnet. Det var ett yttrande med många dimensioner. Ur en synpunkt sett innebär det att den som förlorar sin integritet också förlorar sin identitet. Om man inte längre kan eller inte längre vågar säga sanningen, tappar man sin historia. Därmed tappar man också sig själv. Man är inte längre samma människa.

Detta är en problematik, som Jaan Kross också behandlar i sin roman *Professor Martens avresa*. Utrikesrådet, professor Friedrich von Martens var en internationellt känd folkrättsexpert och diplomat. Från början var han en fattig pojke från Pärnu i Estland, och genom flit, begåvning och anpassningsbarhet hade han tagit sig upp i samhället. Han gjorde tjänst åt imperiet, han skötte med framgång dess utrikes förbindelser, men – vem var han själv? Han försökte säga sig att man mycket väl kan tjäna makten utan att bli påverkad i sitt inre – *im Innersten unbeteiligt*. Men hans liv slutar i en tragedi. Man kan inte leva på två plan. Man kan inte förbli en anständig människa, om man samtidigt tjänar just det man inte bör tjäna.

Men hur var det med Jaan Kross själv? Han blev en erkänd författare i Sovjetimperiet, hans böcker översattes till ryska. Jaan Kross var den skickligaste av alla skickliga. Han hade en suverän förmåga att skriva mellan raderna. Medan han skrev om tsarernas imperium förstod alla vad det var han egentligen skrev om: kommunismens förtryck. Samtidigt var allt han skrev om fyllt av en

livsglädje och en hoppfullhet, som ingenting tycktes kunna slå ner. I sitt största verk, romanen om Balthasar Rüssow, beskriver han det genom att skildra några lindansare, som utför sina konster på en lina spänd från S:t Olaikyrkans väldiga torn i Tallinn. Han sade själv:

- Med dans på lina är det så, att man lätt glömmer hur farligt det är.

Det är ingen hemlighet att ett flertal av litteraturpristagarna har varit eller är kommunister. Den länge dominerande medlemmen i akademien, Artur Lundkvist, tog själv i Moskva emot Lenin-priset mitt under det kommunistiska förtrycket, något som Nationalencyklopedin pietetsfullt går förbi.

Jaan Kross hade själv varit i kommunistiskt slavlager men överlevt. Hans diktning tillkom i huvudsak under kommunistiskt ockupation. Om den sade han:

- I socialismen förlorar människan först sin lust att arbeta och sedan sin lust att leva.

Han själv blev bevarad i båda hänseendena. Han älskade att berätta, och han älskade att leva. Men han visste att det var en dans på lina.

Högt och lågt i kulturen

Svante Weyler har med en artikel i Expressen väckt en viktig debatt, nämligen om högt och lågt i kulturen. Som exempel på diktning med hög nivå tar han Dostojevskijs *Bröderna Karamazov*. Därmed har han också gett spår att följa upp. Vad Dostojevskij vill med sin roman är att gestalta *godhetens spröda villkor*, nämligen i Aljosjas och Zosimas gestalter. Dikt med hög nivå måste på något sätt kunna gestalta godheten. Det måste finnas en stråle av ljus någonstans i mörkret. Dikten måste som Dantes Vergilius kunna leda oss *genom* helvetet till dess vi får se ljuset. Sedan får den lämna oss. Alla diktare är inte en Vergilius, men något av Vergilius finns i all hög dikt.

Ingenting påverkar oss människor som mycket som godhet. Om det inte vore så, skulle världen för länge sedan ha gått under. Den diktning, som inte på något sätt kan gestalta godhet, når aldrig en hög nivå. Samtidigt är godheten den största och svåraste frågan, både för filosofihistorien och dikten. Ändå kan vi inte lämna frågan om godheten. Den är vital för oss människor.

Frågan om godheten är ingalunda enkel. Det hör samman med ett annat drag i den dikt, som når högt. Den har blick för den mänskliga *ambivalensen*. Godheten har en spröd tillvaro. Aljosja får leva sida vid sida med Ivan, Dmitrij, Smerdjakov och sin far. Inte nog med det, godheten finns inte ens oblandad hos Zosima och Aljosja. Litteratur på hög nivå har blick för detta. Hos Lucky Luke finns ingen ambivalens. Han är en seriefigur, alltid likadan. Litteratur på låg nivå har en märklig likhet med seriealbum. Det som händer, det händer alltid utanför människorna. Dikt på hög nivå blickar in i dem, och där ser den kampen mellan gott och ont.

Svante Weyler har läst *Bröderna Karamazov* på nytt, fastän han läst verket tidigare, flera gånger. Det ger en annan aspekt på den höga dikten. Den har *permanens*. Den förblir. Den kan säga något nytt, tid efter tid, gång på gång. Vi blir inte färdiga med den. Det kan innebära att den inte är omedelbart vinnande, men den vinner i längden. Dikten på hög nivå har ett *djup*. Allt finns inte på ytan. Det finns till och med mer på djupet än diktaren själv vet. Det hör samman med den gåtfulla verklighet, som kallas inspiration. Jaan Kross sade en gång: "Varför skulle man överhuvudtaget dikta, om man inte sade mer än man själv visste?" Skickligheten hos en förläggare visar sig i förmågan att uppfatta såväl det omedelbart vinnande som det bestående, som ständigt är nytt.

Frågan om högt och lågt kan belysas med två exempel ur journalistiken. Inför sin nya uppgift i Svenska Dagbladet förklarade Linda Skugge att hon älskade att bli hatad. Det är ett exempel på Hjalmar Söderbergs insikt: Varje människa vill bli älskad. Blir hon inte älskad, vill hon bli fruktad. Blir hon inte fruktad, vill hon bli hatad – vad som helst utom tomheten. Den diktare, som drivs av begäret att bli älskad eller fruktad eller hatad kommer att åstadkomma svag dikt, där inget annat än hans begär står i centrum. En journalist av annat snitt var Åke Janzon, recensent på Svenska Dagbladet. Det fanns hos honom vad Lennart Bromander kallat "en grundläggande glädje över litteraturen". Han ville förstå, leva sig in i, inspireras av det han bedömde. Där detta finns hos en diktare, blir det litteratur på hög nivå.

Lordi – på gott och ont

Vad var det, som hände, när Europas TV-tittare i Eurovisionsfestivalen 2006 valde den finska gruppen Lordi framför Carola? Man kan utgå från att de flesta inte uppfattade Lordis text. Däremot kan man anta, att den uttryckte det som Lordi ville uttrycka, det som var nerven i deras framträdande, det som musiken och dräkterna underströk. Vad var denna nerv?

Det första intrycket som texten ger är förvirring. Det är uttryckt redan i de återkommande orden: ”Hard Rock Hallelujah!” Det upprepas gång på gång med tre rader, som avslutas med ”Hard Rock Yeah!” Den beundran för Gud och tillförsikt till Gud som finns i ordet Halleluja saknas helt i texten. Ordet har tagits in i ett sammanhang, där det inte hör hemma. Sångaren, Tomi Putaansuu, beskriver sig istället som en demon:

Wings on my back, I got horns in my head,
My fangs are sharp and my eyes are red.

Jag har vingar på ryggen, horn i pannan,
Mina betar är skarpa och mina ögon röda.

Det är ingen tvekan om att det är en djävul det handlar om. Fortsättningen lyder:

Not quite an angel or the one that fell
Now choose to join us or go straight to hell.

Inte riktigt en ängel eller den som föll
Välj nu att följa oss eller far till helvetet.

”Den som föll” är givetvis djävulen själv. I nivå med honom vill sångaren inte ställa sig, men det finns ett tydligt hot i sången. För den som inte vill följa den demoniske sångaren och hans följe återstår bara ett: helvetet direkt.

Ont och gott blandas eller ingår en förening, där det ena inte kan skiljas från det andra: ”Demons and angels all in one have arrived.” Det uppstår en symbios mellan det som Guds uppenbarelse ger och det som hårdrocken står för. Genom en vanställning av ordet för Kristi återkomst och hårdrocken uppstår denna konstruktion: *Arockalypse*.

Det godas verklighet är i texten kraftlös:

The saints are crippled
On this sinners night
Lost are the lambs
With no guiding light.

Helgonen är förlamade
På denna syndares natt,
Lammen är förlorade,
Utan ljus och ledning.

Det är en helt annan verklighet än den som skildras I psalmens ord: ”Herren är min herde, mig skall intet fattas...” I Lordis sång härskar desperation och hopplöshet. Det enda hopp som finns, uttrycks i det återkommande raderna:

All we need is lightning
With power and might...

Allt vi behöver är blixten
Med makt och kraft...

Vad är denna blixtn? Om man ser det i ett bibliskt perspektiv ter det sig som en allusion på Kristi ord: "Jag såg Satan falla från himmelen som en blixtn." (Luk. 10:18) Om denna tolkning är riktig, kastar det också ett ljus över att Lordis medlemmar har vanställt sig. I stället för den naturliga charm och manlighet, som de kunde visat, är de monster. I stället för att ge uttryck för kärlek, hopp och längtan, uttrycker de desperation. Men om Lordi bara är en lek? Så är det likväl en lek med det allvarliga. Med sin text visar de, att mänsklighetens val – nu som alltid – står mellan Gud och förtvivlan.

6. Personer och livsöden

Ett liv med mening och dramatik – Judith Imberg

När Judith Imberg, Alvesta, nu fyller 90 år har hon bakom sig ett meningsfyllt liv med en god portion dramatik. Hon växte upp i ett litet småbrukarhem utanför Borås. Det var en medvetet kyrklig miljö, och hon konfirmerades av prosten Gerhard Rexius, en av den tidens stora själasörjare. Hon utbildade sig till lärare och mötte på en missionskurs sin blivande man, Josef Imberg. Också han hade en missionskallelse. De gifte sig 1943, och under brinnande världskrig sändes de ut till nuvarande Tanzania, där Svenska Kyrkans Mission fått ta ansvar för ett område, där de tyska medarbetarna blivit internerade. Vägen gick vidare till Sydafrika samt dåv. Syd-Rhodesia, där Josef lade ner ett stort arbete i halvöknen nära sydafrikanska gränsen, långt från hemmet i Gwanda, där Judith var ensam med fyra små barn. När barnen blev större återvände familjen till Sverige, och Josef blev kyrkoherde i Fröderyd. Här blev det en dramatik av annat slag. I ett skede av kyrkokampen ställdes Josef Imberg inför rätta och dömdes till så höga böter, att nästa steg i straffskalan hade varit fängelse. Han följde sitt samvete, och det var olämpligt. Så gick det till på statskyrkans tid. En ny missionärskallelse förde dem ut från den svenska situationen till Kenya, där de gemensamt skapade ett teologiskt studiematerial utan motstycke på swahili. P.g.a. sjukdom fick de återvända till Sverige. Här kunde Judith ta upp sin lärarbana. Hon blev en engagerad speciallärare i Älmhults kommun.

Judith Imbergs liv har varit starkt uppgiftsfokuserat. Det har haft sin dramatik men framförallt har det varit meningsfullt. Sin födelsedag firar hon med sönerna Gunnar och Gösta, båda kyrkoherdar, samt Rune, rektor, och dottern Karin, musikdirektör. Hon har också glädjen att kring sig se 17 av de 19 barnbarnen på sin högtidsdag.

Ett med Estlands öde – Heli Susi

Heli Susi är en intensiv liten dam. Hon undervisar i tyska vid Tallinns musikkonservatorium. Hela världen sjunger ju på tyska: Bach, Mozart, Schubert, Wagner. Hennes liv är ett liv i historiens strömfåra. Hon är ett med Estlands öde.

Som tonåring levde hon under tysk och rysk ockupation. Hennes far, advokaten Arnold Susi, var medlem i den estniska regering, som grep makten några korta dagar 1944, i tomrummet mellan den tyska reträtten och den förnyade sovjetiska ockupationen. Knappt en vecka vajade då den estniska flagga på Hermanstornet i Tallinn.

Under den nya sovjetiska ockupationen blev Arnold Susi gripen och sänd till koncentrationsläger. Hälften av den estniska regeringens medlemmar dog där. Försvarsministern blev omedelbart skjuten. Hans enda maktmedel hade varit det estniska frivilligregemente, som kämpat i Finland och som – avväpnat – återkommit till hemlandet. Familjen Susi blev deporterad till Sibirien.

Arnold Susi överlevde lägret. Hans dotter berättar:

- Egendomligt nog talade han mycket litet om umbäranden och lidanden. Själv var han en framstående kulturpersonlighet. Framförallt var han musikalisk. Från tiden i lägret berättade han mest om möten med intressanta människor. En av dem var en tysk dirigent, Carl von Clausewitz. I lägret komponerade denne en romans, som han tillägnade min far. Så stora kunde kontrasterna i förintelselägret vara. På det sättet räddade människor sina själar. Den, som inte förmådde det, gick under.

1956 blev Arnold Susi frigiven och familjen kunde så småningom återvända till Estland. I, Haava, en by utanför Tartu, fanns en kvinna vid namn Marta Port, som tagit som sin uppgift att ta emot dem

som återvände från förvisningen. I hennes hus fick familjen sitt första nya hem i Estland.

Under tiden i Lubjanka-fängelset i Moskva hade Arnold Susi mött en ung artilleriofficer, som gjort ett djupt intryck på honom. Det var Alexander Solsjenitsyn. När hans roman En dag i Ivan Denisovitjs liv kom ut 1962 skrev Susi och gratulerade honom. Eftersom han saknade adress sände han brevet till Författarförbundet i Moskva, och det nådde fram. Solsjenitsyn svarade med översvallande vänlighet. Det blev inledningen till hans upprepade och långa vistelser i Estland, där han skrev på sitt verk Gulag-arkipelagen, som slutgiltigt sprängde Sovjetunionens fundament av lögn. Heli Susi var en av dem, som hjälpte honom att gömma manuskriptet. Också det är världshistoria.

Min far – Lars Braw

Under hela sitt verksamma liv har min far varit en offentlig person. Det ligger i sakens natur. Han har ju varit journalist, och offentlighet är journalistikens livsluft. Det är detta den vill: göra saker offentliga. Man kan också säga: göra dem kända.

Det finns också en annan sida av hans liv, den privata. För att förstå den offentlige Lars Braw behöver man också lära känna den private. Det är nu min uppgift att ge några ledtrådar i detta avseende.

Min far härstammar från en gammal smålandssläkt. Dess första kända medlemmar var präster i Jönköpingstrakten på 1500-talet. Släktens stora namn är karolinen Per Bengtsson Bäckman, kornett vid Smålands Cavallerie-regemente, död i Polen 1702. Före fälttågets början fick han av Karl XII till förläning Bäckaby Lillegård, som var släktens hem i tvåhundra år. Släktens siste ägare av gården, Petter Nordstedt, gjorde dåliga affärer och tillbragte sin ålderdom som torpare på gården. Hans son, Johan Magnus, blev soldat och fick namnet Braf, som betyder modig. Soldattorpet, Bravatorpet, finns ännu kvar i Moshults rote i norra delen av Ramkvilla socken. Till skillnad från sin far var Johan Magnus duktig i affärer och kunde efter sin pensionering vid 49 års ålder köpa en fin liten gård i Medeltorp, i södra delen av Ramkvilla socken. Därifrån var det inte långt till Skärbäck, där min farmors familj bott i långa tider.

Johan Magnus var alltså farfar till Lars. Förutom hans allmänna duglighet kan släkttraditionen berätta om både hårdhet och häftighet. Ännu sent i ålderdomen hoppade han jämfota, när han blev arg. Lars mor, Elisabet från Skärbäck, hade en annan bakgrund. Hennes far var en stillsam, from och läsande man. Hennes mor var en kraftfull och energisk kvinna. Elisabet ärvde drag från båda. Hon blev småskollärarinna och var alltså den, som började bildningsresan. Inte oväntat blev hon frälsningssoldat. Johan Magnus son Frans Johan, som alltså blev far till Lars, gick en annan väg. Han blev lanthandlare och skomakare. Under sin tid som lärling och gesäll drogs han in i den tidens socialistiska rörelse. Han förblev hela livet socialdemokrat.

Den yttre historien påverkade starkt livet för Frans Johan och Elisabet. Han var född 1885, hon 1890. De var ungdomsvänner, men inte förrän 1917 kunde de förlova sig. Det var på sommarkaféet Strandbjörket i Växjö. Det var ransoneringstider. Frans Johan hade beställt våfflor, men när servitrisen kom, hade hon bara två hjärtan.

1919 kom spanska sjukan till Sverige. I Kosta avled brukets skomakare, och änkan annonserade ut rörelsen. Frans Johan lämnade sin lanthandel i Hornaryd för att satsa på det yrke han utbildat sig för. Det var – för den tiden – en kvalificerad verksamhet. Det handlade ingalunda bara om att laga skor. Huvudinkomsten var att tillverka skor och stövlar. Varje kund hade sitt eget par läster, individuellt anpassade efter kundens fötter. Skomakarmäster hade både gesäller och lärlingar. Nu kunde Elisabet och Frans Johan gifta sig, och efter ett år föddes Lars. Rörelsen utvecklades, och efter ytterligare ett år kunde familjen flytta in i ett eget hem. Detta var nämligen egna hemrörelsens gyllene tid, när arbetare och hantverkare från glasbruket med stöd av företaget kunde bygga upp ett eget, stabilt och välmående villasamhälle. Bland grannarna fanns hantverkare: smed, slaktare, bryggare. Där fanns också skickliga glashantverkare, bland dem glasmålaren Carl Lindeberg, som under sin utbildning i Tyskland lärt sig den ädla konsten att måla med flytande guld. Det var ett

samhälle med många barn, och Lars har hela livet hållit kontakt med de andra i det spännande pojkgäng, som bildades på Kosta Egnahem.

Högkonjunkturen under 1920-talet avbröts hastigt med börskraschen i New York 1929. Depressionen spred sig snabbt över världen. Brukets verksamhet gick på sparlåga. De flesta arbetarna var permitterade eller avskedade. Trädgårdarna odlades upp, skogens svampar, bär och vilda djur fick lämna tillskott till uppehållet. Insjöfisket blev mer än ett nöje, det blev ett sätt att överleva. Frans Johan var en hängiven skogsmänniska, och Elisabet var liksom sin mor en outtröttlig och innovativ husmor. Hon höll gris och får och satte igång en egen rörelse med hönseri. Det tillhörde Lars uppgifter i rörelsen att cykla runt till kunderna med ägg. Det var nu inte för skog, trädgård eller hönseri hans hjärta klappade. Han har berättat om hur han som tioåring fick en slant för att gå och köpa lite karameller. Istället köpte han Stockholms-Tidningen. Några år senare började han sin första egna tidning. Det var pojkängens organ med det stolta namnet *Örntriangeln*. Den skrevs på maskin hos grannen Håkan Liedholm, vars far var den skicklige gravören och cellisten Alarik Liedholm.

Omväg till livsväg

Elisabet Braw var inte bara en kraftfull husmor. Hon hade också bestämda planer för sin ende son. Han skulle bli folkskollärare. Frans Johans företag stod i stort sett stilla p.g.a. depressionen. Knappast någon kunde köpa skor i Kosta, alla gick i träskor. Det hindrade inte Elisabet. Lars skulle till Växjö för att gå i skola, och med yttersta sparsamhet och outtröttlig energi samlade hon ihop de medel, som behövdes. Nu är det inte alltid lätt att leva nära en kraftfull och viljestark person, i synnerhet inte om man själv är kraftfull och viljestark. Lars hade sina egna planer. Dessutom tillkom en annan faktor. Vid läroverket i Växjö fick Nordisk Ungdom under denna tid en stark ställning. Detta var efter 1933, och de väldiga problem som den tidens demokratier tycktes stå villrådigast inför, löstes med kraft av diktaturerna, först i Italien och sedan i Tyskland. Så trodde många då. Lars drogs med. Han fick emellertid snart upp ögonen för vad det handlade om. Under en fotvandring i Tyskland sommaren 1937 upplevde han hela den hotfulla utveckling, som var på gång. Han har berättat om hur han och hans kamrat skulle tvingas att hälsa hakkorsflaggan på ett vandrarhem i Hamburg. När de vägrade, blev de utkastade.

Efter realexamen 1937 var frågan hur vägen skulle gå vidare. För Elisabet var det självklart: helst gymnasium, i andra hand seminarium. Lars hade en egen idé, som skulle ge honom en större självständighet. Han skulle värva sig, gå korpralskola och sedan söka in på Försvarets Läroverk, en bildningsväg för många fattiga pojkar. Elisabet grät, Frans Johan skrev på. Det blev inte bra. Korpralskolan var en uppgift, som inte bara krävde ett robust psyke utan också en slagttålig fysik. Det blev det senare, som fällde utslaget. Efter flera skador fick Lars lämna regementet.

Utan försörjning, med en halv utbildning stod Lars utanför kaserngrinden, men han visste vad han skulle göra. Han skulle bli journalist. Han gick till Växjöbladet och bad att få bli volontär.

- Vi har ingen plats, där du kan sitta, blev svaret.

Då gick han upp på vinden och letade upp ett bord och en stol.

- Nu har jag någonstans att sitta, sade han.

Hans första uppdrag blev att recensera en pjäs på Växjö teater. Han hade aldrig varit på teater förut och skrev mest om de hårda stolarna.

Från Växjöbladet kom Lars över till stadens socialdemokratiska tidning, Kronobergaren. Vi är nu på slutet av 1930-talet. 1939 bröt kriget ut. 9 april 1940 ockuperades Norge och Danmark.

Kronobergs regemente mobiliserade dagen efter och gick i fotmarsch till Helsingborg med tomma ammunitionskrävar. All ammunition hade gått till Finlands vinterkrig. Men alla ställde upp, och om än bara en halvt utbildad korpral var Lars en värdefull tillgång, än mer när ett reservregemente ställdes upp något år senare, I 41. Där fanns det endast en yrkesofficer, alla andra var reservare eller snabbutbildat befäl. Ingen hade vinterutbildning. Likafullt förlades I 43 i beredskap vid finska gränsen. Beredskapen tillhör bragderna i den generationens historia. Det gäller i synnerhet I 41, där min far blev fanjunkare och sedan personalvårdsbefäl.

I pauserna mellan beredskapstjänsterna hann Lars med att få ny tjänst på en annan socialdemokratisk tidning, Nya Norrland i Sollefteå. Där fann han också sin blivande hustru, min mor. Frieriet var i lika delar präglad av oförskräckthet och viljestyrka. Han gick fram till henne i personalmatsalen och frågade:

- Får jag sitta hos fröken Sidén?

Det fick han.

Därför var inte steget långt till att bjuda hem henne till det lilla hyresrummet. Där väntade en ny uppgift på fröken Sidén. Hon skulle bildas. Långa kvällar tillbringade de vid var sin bok. I huvudsak var det arbetarförfattarna. En gång tröttnade hon, och när han var på behörigt avstånd hos sina föräldrar, skrev hon och slog upp förhållandet. I ilfart återvände han till Sollefteå och gjorde klart, att det gick inte för sig.

Lars slog sig inte till ro på Nya Norrland. Han sökte tjänst på Stockholmstidningen, också det med energi och framåtanda. Istället för att sända in sina handlingar åkte han oanmäld dit med en pärm med sina artiklar. Han fick möta den mäktige chefredaktören Börje Brilioth, och han fick tjänsten. Tidningens ägare var vid denna tid Torsten Kreuger. Han hade ambitioner att bygga upp ett tidningsimperium och köpte Västernorrlands Allehanda i Härnösand, dit han sände några betrodda medarbetare, bl.a. H.K. Rönblom och Lars. Med sin vanliga energi och kreativitet tog sig Lars an tidningsmakeriet från alla synpunkter. Han inte bara skrev och redigerade, han lade upp distributionslinjer, värvade lokalkorrespondenter och ordnade flygevenemang. Tidningen blev mer än en tidning, mer än en tidspegel. Den blev bygdens stora händelse, ett evenemang i sig. Den linje skulle Lars förverkliga i större skala senare, både på Skånska Dagbladet och Kvällsposten.

Föredöme och läromästare

I Härnösand kommer jag själv in i bilden. Jag föddes där 1948 men växte upp i Trelleborg och Malmö, sedan Lars fått anställning på Skånska Dagbladet. Hur var det att vara son till en sådan man – innovativ, viljestark och outtröttligt verksam? Självklart var det tidningarnas utveckling, som utmärkte pulsen i hemmet: pressläggningen, tryckningen, upplagan, annonserna, avtalsförhandlingarna, förseningarna, driftssabotagen, framgångarna. Det gällde för oss barn att vara med i allt. Ofta hölls förhör om innehållet i dagens tidning. Givetvis måste det vara rätt tidning, d.v.s. den som Lars just då arbetade på. Jag skulle vilja peka på de positiva sidorna i detta sätt att leva. Genom att vi barn fick veta allt detta och leva med i det, fick vi också en tidig träning i ledarskap. Lars har sagt:

- Om man skall ha en tidning, måste man tycka om sina läsare.

Detta är det mest grundläggande i ledarskapet – *samhörighet*. Man måste ha en samhörighet med dem man skall leda. Man måste förstå dem, till och med bättre än de förstår sig själva. Därför har Lars aldrig behövt kundundersökningar eller konsultor. Han har intuitivt förstått sina läsare, och därför har han också förstått vad som passar dem. Han har haft rätt. Han har lyckats. Hans framgångar som tidningsmakare är ovedersägliga.

En annan viktig faktor i ledarskapet är *fysisk närvaro*. Under sina år på Kvällsposten var min far på plats kl. 7 varje morgon. Han gick igenom alla avdelningarna, talade med förmännen, var anträffbar för alla, som hade något på hjärtat. Långt senare har det hänt, att tidigare medarbetare hejdat honom och sagt:

- Det var så bra, när du var där, för du var *där*.

En tredje faktor är *uthållighet*. Min far har haft en enastående uthållighet i sina uppgifter. Inga motgångar, inga besvikelser har fått honom att lämna ett uppdrag. Hans uthållighet har inte bara en mental utan också en fysisk sida. Han har under allt sitt intensiva arbete levat ett mycket regelbundet liv. Inget nattsudd, inget drickande, inget slarv med måltider, inga äventyrligheter i privatlivet, inga ekonomiska oegentligheter. Varje dag har han sovit middag, varje helg har varit ledig. Allt har varit inriktat på att samla kraft till uppgiften.

Den fjärde sidan av hans ledarskap är den starkaste: *innovation*. Förmodligen är han starkare som innovatör än som ledare. Han har varit en fantasimänniska i den meningen att han har sett det som

inte finns men som skulle kunna finnas. Han har aldrig stannat, aldrig nöjt sig med det som är. Det värsta han vet är att allt går sin gilla gång. Det ligger en sund insikt i detta. Det som inte går framåt, det går tillbaka. Ingenting står stilla. Det handlar inte i första hand om en kamp mot det ständigt närvarande förfallet, det handlar än mer om skaparglädje. Som alla innovativa människor har han också fått föra en ständig kamp för att få andra att se den vision han själv ser, att tändas av den möjlighet han själv upptäckt.

Med familjen

Många barn med föräldrar i offentlig ställning har kunnat säga: ”Ni hade tid för alla andra, men inte för oss.” Så kan det inte sägas om min far. Han hade tid för sin familj, med samma viljestarka och innovativa inställning till tillvaron som annars. Han tog oss på långa resor, till England, Tyskland och Italien. Jag skulle tro att det var Sven Hedins skolbok *Från pol till pol* som gjort resandet till ett ideal för honom. Sällskapsresan var honom främmande. Resan skulle vara ett äventyr, helst en strapats, ”ett liv för män, för hårda män” – som han ofta sade.

Han engagerade sig också i sina barns intressen. Ett år hade jag blivit intresserad av Smålands medeltid, och tillsammans åkte vi runt till svåråtkomliga fornminnesplatser. Då blev det verkligen strapats. Med hjälp av en uppblåsbar kanot tog vi oss fram till holmar och öar, där det funnits medeltida bebyggelse.

Litteratur och teater var en självklar del av vår barndom, i synnerhet teater. Vi såg Jarl Kulle spela Karl XII och Gustav III, vi såg Olof Widgren i *Cocktailparty*. Gösta Folke och Agneta Prytz var våra vänner, liksom Göte Fyhring och Emmy Storm. Därför blev också 1968-årens inflytande på teaterlivet i Malmö en besvikelse.

Vad jag särskilt värdesätter hos min far, var att han var så angelägen om att vi skulle ha kontakt med den äldre generationen. Varje sommar körde han med familjen den långa vägen till Näsåker i Ångermanland, där mina morföräldrar bodde. Varje sommar och många vintrar vistades jag och min syster hos våra farföräldrar. Det går inte att nog uppskatta de värden detta förmedlade. Det gav hemhörighet och samhörighet med ett annat Sverige än tryckpressarnas. Både min farmor och min mormor var varmt troende kristna, min farfar var dessutom kyrkvärd. Det var en självklarhet att hålla helgsmål och att delta i gudstjänsten. Gemenskapen med den äldre generationen var ingalunda endast lätt. Att vara svärdotter till Elisabet Braw hade sina sidor, och att vara svärson till Hilmer Sidén, som var minst lika viljestark som min far, var inte bara lätt.

Medaljens baksida

Har det inga nackdelar att växa upp tillsammans med en far, som är en offentlig person och därtill viljestark, innovativ och energisk? När min fars ulandsengagemang vaknade på slutet av 1950-talet bestämde han att jag och min syster skulle bli läkare. Jag ifrågasatte det aldrig, men undan för undan visade det sig att jag saknade den begåvning, som krävdes. Det var matematiken – och därmed kemin och fysiken – som gick trögt. Jag kämpade, jag tog brevkurser. Jag kom till logaritmer och där var det stopp. Jag kunde inte förstå hur detta fungerade. Till sist insåg min lärare i matematik hur det var fatt och gav mig underkänt. Det hedrar honom. Han visade mig därmed att denna väg var till för andra än för mig. Jag provade då på tanken att istället bli jurist. Jag tror inte att min far märkte det. Sedan grep vår Herre in och kallade mig till präst, och då vaknade min far till. Detta var inte bara ungdomligt oförstånd, det var revoltlusta, det var att kasta bort sitt liv på något totalt meningslöst. Jag kan inte minnas att han likt sin farfar hoppade jämfota av ilska, men känsloläget var fullt i nivå med den gamle soldatens. Till saken hör att min far vid denna tid befann sig på ett tydligt avstånd från sina föräldrars fasta förankring i kyrkan. Hans problem delas av många fäder. Det gäller att inse att jag är inte min son, och han är inte jag. Det jag kan, det kan inte han, men han kan något som jag inte kan. Med tiden har min far försonat sig med denna insikt.

Eftersom varje människa är begränsad och bristfull, ligger det i sakens natur att ingen relation mellan far och barn kan vara enbart positiv. Vi är inte i stånd att göra allt rätt, varken åt ena eller

andra hållet. Märkligt nog reagerar en del nutida människor mot att många av kyrkans gudstjänster börjar med en bön om förlåtelse, medan nästan alla nutida författare och journalister skriver om sådant som behöver förlåtas och förändras. Det gäller i synnerhet i relationen mellan barn och föräldrar.

När det gäller min far vill jag säga, att om man lägger samman plus och minus i det sätt han har varit far, blir resultatet ett stort plus. De minus som finns med, är en utmaning:

- Gör det bättre själv!

*

De stora äventyren, den stora kampen och de stora framgångarna ligger nu bakom min far. Med lugn tillförsikt ser han framåt. Hur är det möjligt? Han har berättat att han som skolpojke var nära att drunkna. Då såg han ett klart ljus och i det en underbar trädgård. Han har också berättat att han under alla år bett sin barndoms bön.

Gud som haver barnen kär
se till mig, som liten är.
Vart jag mig i världen vänder
står min lycka i Guds händer.
Lyckan kommer, lyckan går.
Du förbliver, Fader vår. Amen.

Teologins nestor – Bengt Hägglund

Professor Bengt Hägglund, Lund, har gått ur tiden, vid en ålder av 94 år. Hans närmaste är sönerna Tore och Gunnar. Bengt Hägglund var uppvuxen i en rik andlig tradition med rötter i väckelsen kring Henric Schartau i Lund vid 1800-talets början. Han prästvigdes själv i Lunds domkyrka – Schartaus katedral. Sin vetenskapliga gärning fullföljde han i Lund. Hans doktorsavhandling om Johann Gerhards bibelsyn (1951) hade som ett viktigt resultat en återupptäckt av 1500-talets realistiska filosofi. Med sin uppsats *Regula fidei* (1958) formulerade han ett helt program för den teologiska forskningen, en kraftfull nyansats efter lundateologins sammanbrott i diskussionen med Ingemar Hedenius. Detta sammanbrott berodde på att man arbetade med en dubbel sanning. Bengt Hägglund behandlade denna problematik i sitt verk *Theologie und Philosophie* (1955). Själv var han en tränad filosofisk tänkare.

Regula fidei innebär att den kristna tron har en grundläggande struktur, Guds uppenbarelse som Fader, Son och Helig Ande. Detta ger också en nyckel till Bengt Hägglunds mycket spridda verk *Teologins historia*, som översatts till flera världsspråk. Hans upptäckt av och edition av Johannes Rudbeckius *Loci Theologici* kan liknas vid ett själens Vasa-skepp, som för oss än närmare våra föregångares inre liv än vraket, som lyftes upp ur seklers glömska. In i det sista bevarades Bengt Hägglunds skarpa intellekt. De senaste årens uppsatssamlingar vittnar om lärdom, skarpsinne och omutlig redbarhet.

Ett av Bengt Hägglunds senare verk bär titeln *Tro och verklighet* (2007). Han visar där på ett övertygande sätt svagheten i den teologiska modernism, som brukar kallas liberalteologi. Den medför att den levande personen Jesus Kristus trängs undan av abstrakta begrepp, t.ex. rättfärdighet eller kärlek. Begrepp kan inte förvandla, vilket relationen till en levande person kan. Begrepp kan endast kräva. Därför blir denna modernism en motsats till evangelium om Jesus Kristus.

Vid Bengt Hägglunds pensionering 1985 gav vänner och lärjungar ut festskriften *Tro och tradition*. Den innehåller bl.a. en fullständig bibliografi över Bengt Hägglunds verk fram till 1985 – ett överfödande rikt författarskap. Men det var långtifrån fullbordat. Han fortsatte in i det sista att forska, tänka och skriva om den kristna tron. Hans senaste verk är ännu inte publicerat.

Bengt Hägglund var sina doktoranders diskrete vän. Bland dem finns biskop Carl-Axel Aurelius, professor Asger Højlund (Århus) och docent Rune Söderlund. Med försynt artighet ledde han oss

fram utan att någonsin godkänna det halvfärdiga eller halvtänkta. Det akademiska livets spänningar fick även han känna av men utan att brytas av dem. Han var en ädel man. Sitt andliga hem hade han i S:t Laurentii kyrka, och han var en trogen lyssnare till den danska radions morgonbön från domkyrkan i Köpenhamn. Ur den danska psalmboken stannade han ofta vid nr 208: "Skriv Dig, Jesus, på mit hjerte / Du min Konge og min Gud!"

Ett sanningsord uppväger hela världen – Aleksander Solsjenitsyn

Aleksander Solsjenitsyn har gått ur tiden. Han har betytt mer än någon annan diktare under 1900-talet. Hans verk är den viktigaste orsaken till Sovjetunionens sammanbrott. Han avslöjade nämligen på ett ovedersägligt sätt, att allt var byggt på lögn. Självt sade han ofta: "Ett sanningsord uppväger hela världen."

Det kalla krigets slut och Östeuropas befrielse från sovjetmakten är otänkbara utan Aleksander Solsjenitsyn. Han skulle inte heller själv ha blivit den han blev utan Östeuropa. 1944 trängde de sovjetiska styrkorna in i Ostpreussen. Solsjenitsyn var då kompanichef i en artillerimätenhet. I sitt stora epos *Preussiska nätter* har han beskrivit hur han var med i erövrandet av en tysk stad. Han går in på det ödelagda postkontoret. Där finner han blyertspennor och papper av en kvalitet, som han aldrig kunnat ana. Han tar dem. Och plötsligt slår honom samvetet: Han är inte längre en modig officer. Han är en plundrare, en tjuv. Sin stora dikt om erövringen av Ostpreussen fick han inte möjlighet att skriva ner, inte förrän långt senare. I några brev till en vän hade han gjort några lätt genomskinliga, kritiska yttranden om Stalins krigföring. De ryska förlusterna var nämligen enorma och alltid större än tyskarnas. Brevet hamnade i fältpolisens censur. Han greps och fördes till KGB:s fängelse i Moskva. Sin dikt om de preussiska nätterna lärde han sig utantill och bevarade i minnet tills han långt senare blev frigiven.

I KGB-fängelset mötte han bl.a. Arnold Susi, som var justitieminister i den kortlivade regering som ledde Estland en vecka mellan det tyska tillbakadragande och den sovjetiska invasionen. Solsjenitsyn, som då var övertygad kommunist, fick för första gången höra om hur en demokrati fungerar. Det var en ny värld för honom, och det gjorde djupt intryck.

De följande åren i koncentrationsläger gav Solsjenitsyn material till det stora verket *Gulagarkipelagen*. Där samlade och gestaltade han med oerhörd litterär kraft sanningen om den kommunistiska terrorn. I princip var det mesta känt redan tidigare, även i Västerlandet, men Solsjenitsyn framställde det med en kraft och koncentration, som var oemotståndlig. Efter *Gulagarkipelagen* kunde man inte bevara sin anständighet, om man förblev kommunist. Sanningen var kraftfullare än hela skräckens imperium.

Alla är inte medvetna om att Solsjenitsyn själv är en del av en viktig rysk verklighet: den ortodoxa tron. Denna fick en märklig nyfödelse vid 1900-talets början, när en rad av den radikala rörelsens främsta och mest begåvade företrädare lämnade ateismen och blev kristna. Det kan räcka med att nämna Pavel Florenskij, Nikolaj Berdjajev och Sergej Bulgagov. Tillsammans med andra ur samma grupp utgav de 1907 samlingsverket *Vechi*, som var en uppgörelse med den ateistiska radikalismen. 1918 – strax före sovjetterrorns skymning – hann de med ännu ett verk, *De profundis*. Solsjenitsyn och kretsen kring honom ansluter till denna tradition i samlingsverket *Röster ur ruinerna* (1974). Särskilt viktigt är Solsjenitsyns eget bidrag *Botfärdighet och självbegränsning i nationernas liv*.

När Solsjenitsyns första roman utkommit under det korta tövädret vid Chrustjevs makttillträde, tog Arnold Susi på nytt kontakt med Solsjenitsyn. Det ledde till att diktaren tillbringade långa perioder i Estland, där betydande delar av *Gulagarkipelagen* nu kom till och kopierades på mikrofilm. Manuskriptet var explosivt, och delar av det gömdes av Susis familj utanför Tartu.

Aleksander Solsjenitsyn är mycket mer än en stor politisk kraft. Hans kraft väller fram ur han andliga medvetande, hans moraliska ansvar. I *Röster ur ruinerna* skrev han: "När kejsaren, efter att ha fått det som tillhör kejsaren, ännu mer enträget begär att vi skall ge honom det som tillhör Gud – då är det ett offer vi inte vågar göra!...Av varje individ fordras ett moraliskt steg som ligger i hans makt – *inget mer*."

Där bönen låga brinner – Brita Maria Boman 100 år

När man möter Brita-Maria Boman inser man att den kristna tron är på riktigt. Varje dag tänds ljusen på bönealtaret hos syster Brita Maria Boman i Ingelstad. I den vackra röda stugan Sjöborgen vid Östra Torsås kyrka har hon bott hela sitt liv. Där har hon vårdat sina föräldrar och sin sjuka syster. Hon har försörjt sig som sömmerska. Här bildades också Smålands första kloster sedan reformationen.

Brita Maria Boman har sin andliga bakgrund i den småländska gammalkyrkligheten, där Johann Arndts Sanna kristendom är en viktig läsning. Det är den sanna kristendomen - i verklig mening – Brita-Maria har gestaltat i sitt liv. Den är rätt lära och heligt liv. Arndt (1555-1621) hade lärt mycket av medeltidens klostermystik. Därför är det inte förvånande att Brita Maria redan som tonåring längtade efter att få leva i kloster. Ett steg på vägen fann hon i bönegemenskapen Sankt Sigfrids Systraskap, som hade bildats under ledning av konstnärinnan Eva Spångberg. Medlemmarna lever ett vanligt liv men samlas till gemensamma dagar med bön och andlig vägledning. I sitt vardagsliv följer de en ordning där bön med Psaltaren samt regelbunden nattvard är viktiga inslag. I Sankt Sigfrids Systraskap lärde Brita Maria känna Viveka Posse, och tillsammans bildade de en klostergemenskap. Sedan Viveka Posse gått ur tiden, har Brita Maria fortsatt att följa deras gemensamma livsstil. Tillsammans har de också gjort en insats i församlingen, bl.a. för bygdens barn. Tacksamma vänner och grannar har på Sjöborgen fått rik andlig gemenskap. Här har de mött ett kristenliv, som är på riktigt.

Brita Maria Boman är en kunnig och erfaren teolog med livets egen erfarenhet. Hon är en trogen lyssnare till Kristen närradio. Där sänds till hennes hundraårsdag sången *Hela vägen går han med mig*.

Guds kyrka skall bestå – Roland Klarin till minne

Roland Klarin har gått ur tiden. Han föddes 20/11 1936 i Söraby, nära Växjö. Föräldrar var charkuteristen Torsten Klarin och hans hustru Signe. Mormodern var en aktiv kristen, och i familjen bevarades minnet av farfars far, prästen Johannes Håkansson Clarin i Jät. Roland var studiebegåvad men valde att utbilda sig till en praktiskt yrke och blev typograf på Kronobergaren. Efter värnplikten i Stockholm fick han anställning som typograf på Svenska Dagbladet, där han efter en tid blev förman. Datoriseringen av tidningsproduktionen slog ut typografkåren, och Roland började studera till lärare. En dag kom han hem och sade:

-Jag har fått en prästkallelse.

Studierna gick raskt framåt, och 1980 prästvigdes Roland i Visby domkyrka av biskop Olof Herrlin. Efter olika tjänster i Visby stift kom han till Växjö stift, där han tjänstgjorde i Kalmar och Gårdsby, nära Växjö. 1999 gick han i pension och flyttade till Skåne, först till Malmö, där han engagerade sig i det frivilliga arbetet i Caroli kyrka. Hans sista hem blev i Skurup.

1965 ingick Roland äktenskap med sjuksköterskan Anna-Greta Wahlgren. Bröllopet stod i Visby domkyrka. 1983 adopterade de från Indien Johanna.

Fadern drabbades tidigt av ohälsa, och Roland fick som ung ta stort ansvar i familjen. De sista tolv åren av sitt liv gav han sin hustru ett kärleksfullt stöd under hennes sjukdom.

Roland Klarin var en medvetet kyrklig kristen. Den psalm som stod honom närmast var Sv. Ps. 369: Med pelarstoder tolv. Den slutar med orden: ”Guds kyrka skall bestå/till tidens sista stund.” Den övertygelsen präglade honom som präst. Sin gärning genomförde han med typografens noggrannhet, förmannens beslutsamhet och en storebrors omsorg.

Han föll i spåret - Gunnar Eriksson

Kyrkoherde Gunnar Eriksson, Göteborg, har gått ur tiden. Han efterlämnar hustrun Lena och åtta barn med familjer.

Gunnar Eriksson föddes 1953 i Högsbo, där hans föräldrar, Johannes och Dagmar Eriksson, då var prästfolk. Hemmet var präglad av en pietistisk, förtröstansfull tro. Gunnar och Lena ingick äktenskap under studietiden i Lund. Efter avslutade studier blev Gunnar Eriksson prästvigd i Göteborg 1977 av biskop Bertil Gärtner. Han tjänstgjorde sedan som präst i Brämaregården, Göteborg, och Bäve, Uddevalla, samt från 1981 Lane Ryr. I Lane Ryr gjorde han en stor insats som den drivande kraften i bildandet av en kristen kursgård, Örtagården, Gemenskapen där blev utgångspunkt för arbetet med en sångbok, *Örtagårdens sångbok I-II*. Möten med människor i bygden ledde fram till en stor bok med utgångspunkt från almanackans personnamn, *Kallad vid namn*. Här vände han sig med kärlek och omtanke till människor i trons gränsmarker.

2005 blev Gunnar Eriksson kyrkoherde i Göteborgs S:t Pauli. I samarbete med församlingens organist Jan H. Börjesson tillkom här sångboken *Sjung till Herrens ära*, som bl.a. innehåller många norska bidrag.

Sin sista högmässa höll Gunnar Eriksson vid en kyrkodag i Slätthög, Växjö stift. Här predikade han om Guds styrka och svaghet, hur den mäktige Herren kommer människor nära genom att göra sig svag i Jesus Kristus.

Vid en församlingsresa till Transtrand, Sälen, gjorde Gunnar Eriksson en skidtur tillsammans med sin yngste son Arvid. I spåret framför sin son föll han samman och gick stilla ur tiden.

Jaan Kross - författare i världen

Jaan Kross 80-årsdag 19 februari blev en nationell högtidlighet i Estland med utställningar, teaterföreställningar och föreläsningar. Det tema som Estniska författarförbundet valt för sitt symposium lyfte emellertid blicken ut över gränserna. Det var nämligen: Mästaren genom sina översättares ögon. 90% av hans översättare deltog. Representerade var Finland, Ryssland, Lettland, Litauen, Tyskland, Frankrike, Ungern, England, USA, Norge; som svensk översättare framträdde Ivo Ilste.

Lagom till högtidsdagen har en Jaan Kross-bibliografi på 360 sidor utkommit. Dess ambition har varit att redovisa allt som skrivits av och om Jaan Kross. Sannolikt har den inte nått sitt mål.

Något, som flera översättare haft gemensamt är att de från början inte känt till Jaan Kross, men att läsningen av hans verk gjort det till ett inre tvång att översätta dem. Ivo Ilste berättar, att när han fick sin första bok av Kross läste han tio timmar i sträck. Han kunde inte sluta, och han insåg: "Den måste översättas!" Merike Beecher-Lepassar, hans amerikanska översättare, gjorde samma upplevelse med den väldiga romanen om Balthasar Rüssow. Hon säger: "Han kunde t.o.m. beskriva nybakat bröd så levande, att jag kände doften."

Jaan Kross litterära stil ger emellertid också översättarna svårigheter. Eeva Lille, en av hans finska översättare, har beskrivit det som en barockstil med nyskapade, ålderdomliga och tidstypiska ord i förening. Romanen "Utgrävningar" arbetar t.ex. med ord och vändningar från mellankrigstidens språk.

Redan tidigt översattes Jaan Kross till ungerska och fick där ett utomordentligt positivt mottagande. Hans översättare Gabor Berezchi berättar att Kross' pjäser har spelats på Ungerns viktigaste scener av de främsta skådespelarna, och han anses allmänt som en av Europas mest framstående författare.

Den norska översättaren Turid Fargbred och den ryska Vera Ruber framhåller den avgörande betydelse som Jaan Kross' hustru Ellen Niit - själv berömd poet - haft för hans författarskap. Vera Ruber berättar att Ellen på sin 50-årsdag fick en diamantring av sin man. Vera Ruber frågade henne: "Vad gav du Jaan när han fyllde 50?" Ellen Niit svarade: "Jag gav honom tjugo år av mitt liv." Hon hade sett att alltför många år hade gått till spillo för hans diktning i Gulag, och därför tog hon som sin uppgift att ge honom allt stöd han behövde för att ta igen de förlorade åren.

Den verkan Jaan Kross' diktning har haft är utan motstycke i Norden. Det enda jämförbara är Kaj Munks dramatik och poesi. Kross' litauiska översättare säger: "Han hjälpte människor att överleva under sovjettiden."

Hur uppfattar Jaan Kross själv sin insats? Hans slutord - med glimten i ögat - var: ”Jag har brukat anstränga mig att vara självkritisk, men nu har jag hört så mycket beröm att jag börjar tro det. Ni måste alltså vara mer återhållsamma i framtiden.”

*

Är följande scenario möjligt i Sverige: Tomas Tranströmer fyller jämna år. Sveriges Författarförbund inbjuder till ett internationellt författar- och översättarsymposium. Kungen har en mottagning på Stockholms slott och håller tal om diktarens nationella betydelse. Statsminister Göran Persson föreläser vid symposiet, Kungl. Vetenskapsakademins preses likaså. Bibelkommissionens ordförande håller en predikan. Allt sänds i TV och radio och hårdbevakas av tidningarna. Varför inte?

Kanske är det för att svenskt kynne delvis har förlorat det som J.A. Eklund kallar en grundläggande mänsklig egenskap – *förmågan att beundra*. Denna förmåga hör samman med insikten, att det finns människor som gjort mycket för andra. Det har Tomas Tranströmer gjort. Det tål att se om det tänkta scenariot blir verklighet. Förutsättningarna är inte stora. Men just detta tänkta scenario förverkligades i Tallinn 16-17 februari i 2005, när Jaan Kross fyllde 85 år. Det blev en nationell och internationell manifestation. Det enda som avvek från den tänkta scenariot var att Estland har president istället för kung.

Varför kunde detta förverkligas i Estland? Svaret är att Jaan Kross är Estlands nationalförfattare. Åbo-filosofen Olli Lagerspetz har en gång sagt, att en ung nation behöver ett tydligt centrum. Sverige har inte upplevt främmande ockupation på 500 år. Stockholm har aldrig varit bombat, till skillnad från nästan alla Europas andra huvudstäder. Här har aldrig hissats en fientlig flagga på de nationella symbolbyggnaderna. Här har aldrig varit revolution. När Jaan Kross 70-årsdag firades, var Estland ännu ockuperat av Sovjet. Den gången var Estlands flagga förbjuden. En så väl etablerad nation som den svenska har inte samma behov av nationalmonument, nationaldiktare, nationalfilosofer och nationaltonsättare. En väl etablerad nation vilar på något sätt i sig själv. Identiteten är så självklar att den inte behöver nämnas.

Vad är det, som gör att Jaan Kross blivit ett tydligt centrum för den unga estniska nationen? Det är två faktorer: han har sagt sanningen och han har gett hopp. Yrsa Stenius skrev nyligen i en krönika att konstens uppgift är att vidga vårt seende. Det är tänkvärt, vad gäller konstens periferi. Men vad avser konstens fokus, dess blickpunkt har Jaan Kross den avgörande insikten. Hans förmåga att säga sanningen mellan raderna, ständigt övervakad av en kitslig kommunistisk censur, är oöverträffad. I sin skildring av den verkligheten är han också en gestaltare av den mänskliga tillvarons grundvillkor.

- Jaan Kross är en världsförfattare, sade hans brittiske förläggare Christopher MacLehose vid högtidssymposiet i Tallinn.

Vad är det Jaan Kross skriver om? Ytterst handlar allt om människan och sanningen och om sanningen som människans enda möjlighet till ett värdigt liv i en värld där lögn och våld har makten. Med andra ord: det handlar om godhetens spröda villkor och övervinnande kraft, om livets seger över döden. Därför är Jaan Kross, som varit fånge både hos nazister och kommunister, en hoppets diktare.

Det ligger i sakens natur att Jaan Kross författarskap fått stark genklang i Finland. När man möter finländare kommer samtalet gärna in på Mannerheim. På sin höga ålderdom bodde han i Schweiz och reste en gång till Milano för att gå på La Scala. När Mannerheim träder in i salongen, böjd och gammal – reser sig hela publiken! Henni Illomäki från finska Tuglas-sällskapet berättar:

- Exakt samma sak inträffade nyss vid det symposium i Helsingfors, där Jaan Kross självbiografi presenterades. När han kom in i salen, reste sig hela publiken.

Jaan Kross – nationalskald och världsförfattare

Jaan Kross liv är en sammanfattning av Estlands dramatiska historia under 1900-talet. Han föddes i den unga estniska republiken 1920, studerade juridik i Tartu och undgick arrestering under den första sovjetiska ockupationen. Under den följande tyska ockupationen mobiliserade tyskarna alla tjänstbara män, antingen i Estniska legionen eller också som utbildad handräckningspersonal i arméns fronttjänst. Jaan Kross lyckades bli placerad som tolk i den estniska administrationen, och där sände han vidare underrättelser om tillståndet till de ännu verksamma estniska ambassaderna i Väst. Tyskarna grep honom men fann inga bevis. Under den korta frihetsveckan mellan den tyska reträtten och den nya sovjetiska ockupationen blev han fri men greps på nytt av kommunisterna. Han sändes till Sibirien och överlevde arbetslägret. I ett flertal noveller har han skildrat livet där. Den mest berömda är *Halleluja!* 1954 återkom han till Estlands. Återkomsten inspirerade till romanen *Utgrävningar*. Efter återkomsten gifte han sig med lyrikern Ellen Niit. Långsamt byggde han upp en position som författare. Han lyckades säga det förbjudna om den sovjetiska verkligheten i en lång rad romaner, några finns även på svenska: *Kejsarens galning*, *Professor Martens avresa*, *Romanen om Rakvere*, *Motstånd*. Hans största verk, romanen om Balthasar Rüssow finns översatt bl.a. till tyska. Med sitt verk har han bevarat Estlands identitet genom att gestalta det inre skeendet i dess historia. Han behärskar fullständigt konsten att tala mellan raderna – och än mer. Själv säger han: ”Varför skulle man överhuvudtaget dikta, om man inte sade mer än man själv visste.” Livet som självständigt tänkande författare i ett totalitärt samhälle har han liknat vid en dans på lina. Han säger: ”Med dans på lina är det så att man lätt glömmer hur farligt det är.” Dikten och livet är nämligen för Jaan Kross en ständig källa till glädje och hopp. Han är en hoppet diktare.

Estniska författarförbundet valde för sitt Jaan Kross-symposium 2000 ett tema, som lyfte blicken ut över gränserna. Det var nämligen: Mästaren genom sina översättares ögon. 90% av hans översättare deltog. Representerade var Finland, Ryssland, Lettland, Litauen, Tyskland, Frankrike, Ungern, England, USA, Norge; som svensk översättare framträdde Ivo Ilste.

Lagom till högtidsdagen har en Jaan Kross-bibliografi på 360 sidor utkommit. Dess ambition har varit att redovisa allt som skrivits av och om Jaan Kross. Sannolikt har den inte nått sitt mål.

Något, som flera översättare haft gemensamt är att de från början inte känt till Jaan Kross, men att läsningen av hans verk gjort det till ett inre tvång att översätta dem. Ivo Ilste berättar, att när han fick sin första bok av Kross läste han tio timmar i sträck. Han kunde inte sluta, och han insåg: ”Den *måste* översättas!” Merike Beecher-Lepassar, hans amerikanska översättare, gjorde samma upplevelse med den väldiga romanen om Balthasar Rüssow. Hon säger: ”Han kunde t.o.m. beskriva nybakat bröd så levande, att jag kände doften.”

Jaan Kross litterära stil ger emellertid också översättarna svårigheter. Eeva Lille, en av hans finska översättare, har beskrivit det som en barockstil med nyskapade, ålderdomliga och tidstypiska ord i förening. Romanen *Utgrävningar* arbetar t.ex. med ord och vändningar från mellankrigstidens språk.

Redan tidigt översattes Jaan Kross till ungerska och fick där ett utomordentligt positivt mottagande. Hans översättare Gabor Berezchi berättade att Kross’ pjäser har spelats på Ungerns viktigaste scener av de främsta skådespelarna, och han anses allmänt som en av Europas mest framstående författare.

Den norska översättaren Turid Fargbred och den ryska Vera Ruber framhöll den avgörande betydelse som Jaan Kross’ hustru Ellen Niit - själv berömd poet - haft för hans författarskap. Vera Ruber berättade att Ellen på sin 50-årsdag fick en diamantring av sin man. Vera Ruber frågade henne: ”Vad gav du Jaan när han fyllde 50?” Ellen Niit svarade: ”Jag gav honom tjugo år av mitt liv.” Hon hade sett att alltför många år hade gått till spillo för hans diktning i Gulag, och därför tog hon som sin uppgift att ge honom allt stöd han behövde för att ta igen de förlorade åren.

Den verkan Jaan Kross’ diktning har haft är utan motstycke i Norden. Det enda jämförbara är Kaj Munks dramatik och poesi. Kross’ litauiska översättare säger: ”Han hjälpte människor att överleva under sovjettiden.”

Hur uppfattar Jaan Kross själv sin insats? Hans slutord - med glimten i ögat - var: ”Jag har brukat anstränga mig att vara självkritisk, men nu har jag hört så mycket beröm att jag börjar tro det. Ni måste alltså vara mer återhållsamma i framtiden.”

Lennart Meri – det fria Estlands president

Lennart Meri har gått ur tiden. Han var det nya, fria Estlands förste demokratiskt valde president. Dag Sebastian Ahlander har i sin bok *Spelet om Baltikum* (1992) gett en levande bild av honom och hans insats under den dramatiska frigörelsen vid Sovjetunionens kollaps. Lennart Meris far var diplomat i den första estniska republiken, hans mor var estnisk-svenska. Själv blev han författare och filmare. Hans författarskap var essayistiskt. På den litterära essayens väg sökte han avlyssna de svaga ekon, som finns från det estniska folkets urhistoria. Han har som reseskildrare beskrivit de finsk-ugriska folken i norra Ryssland och Sibirien. Han tog aktiv del i tillkomsten av den stora filmen om den första estniska republikens kamp för sin överlevnad, *Namn i marmor*.

Att Estland fick en författare som president märkte de, som lyssnade till hans tal. Han hade en medveten strävan att vidga det estniska språket genom att utnyttja alla dess dolda tillgångar, en ambition som han delade med sin författarkollega Jaan Kross, även han politiskt aktiv vid frigörelsen.

Som president fick Lennart Meri sitt residens i Kadriorg, ett slott utanför Tallinn. Där hade också den första republikens siste president, Konstantin Päts bott. Hans liv slutade i rysk fångenskap. Lennart Meri fick sluta sitt jordeliv i frihet.

Lennart Meri hade skäl att många gånger reflektera över det faktum att det estniska folket mot all sannolikhet överlevt historiens våldsamma svängningar i Baltikum. Redan Estlands inträde i Västerlandets historia skedde våldsamt, genom kombinerade angrepp från Danmark och Tyskland. Den gången angavs syftet att vara kristendomens spridande. Lennart Meri hade en annan uppfattning. Han yttrade vid ett tillfälle:

- Man har ofta antagit att kristendomen fördes till Estland under Valdemars Sejrs erövringståg, då Dannebrogen – enligt legenden – sänktes ned till den danska hären från himmelen. I verkligheten hade missionärer redan kommit till Estland från Finland. Detta är för mig ett tecken på att det är så kristendomen skall spridas, inte genom maktmedel utan genom det trogna arbetet med Ordets förkunnelse.

Lennart Meri fick en gång frågan varifrån det estniska folkets livsvilja kommer. Hur har det fått kraft att bygga upp sitt samhälle på nytt efter varje katastrof? Han svarade:

- Denna livskraft, den är något, som vi har fått från våra mödrar.

Med sång, skratt och allvar – Torbjörn Hagman

Kyrkoherde emeritus Torbjörn Hagman, Lammhult, har gått ur tiden. Han växte upp i Uppsala, där hans far, Oskar Y. Hagman, var kyrkvärd i Heliga Trefaldighets kyrka. Efter studier var han en period lärare vid Solviks folkhögskola, där han också fann sin hustru Berit. De fick två barn, Katarina och Mikael. 1962 prästvigdes Torbjörn Hagman för Luleå stift, där han tjänstgjorde bl.a. i Vännäs, Nordmaling och Byske. Familjens vägar gick söderut och 1978 blev Torbjörn Hagman kyrkoherde i Stockaryd. Här kom han att tillhöra kretsen kring Hjelmserydssiftelsen, en kristen kursgård med intensivt andaktsliv, där den dagliga tidegården har en viktig plats. År 2000 pensionerades Torbjörn Hagman.

Hans prästgårdning var präglad av trohet mot Skriften och den evangeliska bekännelsen. Det var den klassiska kristendomen som var hans linje. Han kände igen den också i nya rörelser, framförallt i OAS. Det gjorde att han kunde ta till sig det andliga livet i nya former.

Torbjörn Hagman var en leende man med ett bullrande skratt, som hördes vida kring. Han känsla för tillvarons komik hade sin grund i ett djupt allvar. Han hade en fin sångröst och var en engagerad körsångare. Allvaret, sången och skrattet – det var Torbjörn Hagmans kännetecken.

Sprida lite glädje – Birger Franzén till minne

Poeten Birger Franzén i Alvesta har gått ur tiden. Han var en godhetens, vänskapens och hembygdens besjunge. Det innebar inte att han var naiv, när det gällde det hemvandas skuggor. Om sin hembygd på gränsen mellan Kalmar och Kronobergs län kunde han skriva: ”Min barndoms by hade så sorgsna ögon.” Men hans diktning ville säga mer än så. Han ville, som han säger i en dikt, ”sprida lite glädje”. Hans kulturella miljö var nykterhetslogen, hans hem blev det fagra Väre. Han älskade vårt språk. Han älskade att skriva det och att tala det. Dess ord blev i hans mun rika och varma.

Sin försörjning hade Birger Franzén som plåtslagare. Han har berättat att han en gång frågade Pelle Näver om han skulle bli yrkesförfattare. Han fick svaret:

- Ställ det aldrig så för dig att du måste skriva för pengar.

Det rådet följde Birger Franzén och slapp därmed frestelsen att ”snattra för havren” – för att tala med Tegnér. Yrket blev emellertid inte till hinder för den poetiska inspirationen. Birger Franzén skrev över 4000 dikter. 800 av dem blev tonsatta. I sin dikt *Slutord* skriver han:

Må döden få komma
må klockan få klämta
må dörren få öppnas
mot skönare ort

Jag tackar för livet
för kärlek och vänskap
för härliga möten
för smått som för stort

Just sådan var Birger Franzén i sin diktning, trygg och tacksam.

Lill-Kalle från Oxkangar blev 68-rörelsens förläggare i Sverige

Karl Erik Eriksson Hägglund föddes 25 oktober 1943 i Oxkangars by i Oravais socken. Föräldrar var Erik Andersson Hägglund och hans hustru Jenny Maria Viktorsdotter Berg, som kom till Oxkangar 5 december 1942. Familjen försörjde sig på ett småjordbruk. Från början var släkten torpare, men 1918 fick farmodern enligt *Lex Kallio* – den finska ensittarlagen – möjlighet att lösa in fastigheten. Farfadern vad då avliden. Här bodde Erik sedan med sin familj på vinden, medan farmodern bodde på första våningen. Fastigheten kom sedan att ge ett ekonomiskt tillskott till Kalles förlagsverksamhet. En sällsamhet i sammanhanget kan vara, att fastigheten numera äges av Finlands finansminister, Ulla-Maj Wideros.

De arbetstillfällen, som fanns i Oxkangar, var i jordbruket, i skogen, i byns hamn samt vid fabriken i Oravais. Fadern, Erik Hägglund, var också skeppare på en bogserbåt, som drog timmer längs kusten. Detta arbete ansågs så viktigt, att han slapp delta i kriget. De kom på annat sätt nära Kalles barndom. En faster var förlovad med en soldat, som stupade i vinterkriget, en annan fasters man blev hjärninvalid i fortsättningskriget. Också på annat sätt fanns Finlands dramatiska historia med i Kalle Hägglunds bakgrund. Under oroligheterna i samband med rysk-japanska kriget gick en av flyktvägarna till Sverige över Oxkangar, och Kalles farfar var en av dem som hjälpte de efterspanande över. Han blev också gripen av polisen och förd till S:t Petersburg, men släpptes efter en tid. Också efter stilleståndet 1944 blev Oxkangar en anhalt på flyktvägen till Sverige, nu inte bara för finländare utan även för ester och ingermanländare, bland vilka många bistått Finland i fortsättningskriget.

Oxkangars by upplevde 1926 en baptistisk väckelse, som fick till följd att ett stort antal Oxkangarsbor lämnade kyrkan. Bland dem fanns Kalles far Erik, som vid det tillfället var tio år. Det bör alltså ha varit Kalles farmor, som med sina barn lämnade kyrkan vid detta tillfälle. Inte heller

Kalles mor var medlem i kyrkan, när hon kom till Oxkangar. Hon är ihågkommen som en varmt troende pingstvän. Kalle var ett Guds barnbarn. Erik, hans far, var en aggressiv ateist, och han ansågs dessutom vara kommunist. Detta var inte något man inte gärna talade om efter 1944, när Finlands kommunister plötsligt blev förlängningen av ett totalitärt imperiums inflytande med en reell makt genom den fruktade Statspolisen. Det accentuerade kommunismens utanförskap, som redan var stort genom sorgen efter de mycket stora förlusterna i de tre krigen under 1900-talet. Vänstertankar var i alla händelser ingen nyhet för Kalle 1968.

Sina skolår gick han i Oxkangars byskola, där man minns honom som en småväxt pojke, intelligent, munvig, litet originell och utanför. Bland kamraterna fick han heta Lill-Kalle. Det utanförskap han in i det sista odlade som livsform lärde han tidigt känna. För det tunga arbetet med jord och skog var han mindre väl utrustad. Det har inte gått att få fram ett exakt datum för familjens utvandring till Sverige, men det bör ha skett i slutet av 1950-talet. Med tanke på att Kalle gick sina sju skolår i Oxkangar, kan det ha varit tidigast 1956. Då hade bogseringen med timmer längs kusten avtagit, vilket innebar att Erik miste en väsentlig del av sin utkomst. På fabriken i Oravais utbröt dessutom 1953 en långvarig och elakartad arbetskonflikt, som blev en bidragande orsak till den stora utvandringen från bygden. Häggglunds tillhörde alltså en stor grupp utvandrare. I Sverige bosatte sig familjen i Västerås. 6 april 1962 blev Kalle svensk medborgare. Då var han 19 år. I hans finländska bakgrund fanns baptismen och pingstväckelsen, kommunismen med dess utanförskap, flyktvägen och följderna av krigen. Oxkangar var en plats där den häftiga pulsen i tidens hjärtrytm kunde starkt förnimmas.

Han arbetade en tid i metallindustrin, blev volontär på en tidning i Västerås och flyttade till Stockholm, där han engagerade sig politiskt i de olika vänsterrörelser, som fick ett samlat genombrott 1968. Han blev 68-rörelsens förläggare, gav ut Mao, Stalin, Lenin och Jan Myrdal. När man talar om denna aspekt av hans gärning skall man minnas att den rymde inte bara marxistisk dialektik utan också ett starkt emotionellt engagemang. Om denna period i hans liv har vänner redan talat och skrivit utförligt. När han senare såg tillbaka på den tiden sade han:

- Jag har aldrig varit tillsammans med så mycket grevar och baroner som då.

Klavreströms Folkets hus, bruksmuséet och Nottebäcks hembygdsförening passade bättre för torparpojken från Oxkangar.

Kalle Häggglunds utgivning var omfattande: 317 titlar på Oktober-förlaget, 159 på Askelin&Häggglund samt 34 på Häggglunds förlag. Bland andra gav han ut Nobel-pristagaren Jaroslav Seifert.

Detta får vara en kort sammanfattning av Kalle Häggglunds händelserika liv. Själv lärde jag känna honom först när han etablerat sig i Klavreström. Min bild av Kalle är att han positivt skiljde sig från många utflyttare från storstaden på det sättet, att han engagerade sig i den bygd, där han nu hörde hemma. Man fann honom på bruksmuséet, han gav ut Nottebäcks hembygdsbok.

Kalle ansåg sig vara kommunist. Jag diskuterade aldrig saken med honom, och han förde den inte på tal. Vad jag med säkerhet kan säga är att han var frihetlig. Ordets och tankens frihet var väsentliga värden för honom. En av de första gångerna jag träffade honom och han förstod att jag var intresserad av Finland, lånade han mig en väl läst bok om Georg Carl von Döbeln, hjälten från 1808-1809 års krig. Bland det sista han bad mig göra var att skriva en recension om Maria Hallmans bok *Homosexualitet är synd*. Hur han fått den i sin hand vet jag inte, men det var viktigt för honom att Maria Hallman fick säga det hon hade på hjärtat. Han skrev själv ett inlägg till Tidskrift för folkets rättigheter. Där tog han upp den behandling Maria Hallmans bok fått i Sverige. Inte nog med att inget förlag ville ta sig an boken, det gick inte ens att få ett tryckeri, som vågade trycka den. Boken kom ut ändå, försiktigtvis tryckt i Finland. Kalle hade inga synpunkter på bokens innehåll, men det oroade honom att det inte ens gick att finna ett tryckeri. Han såg framför sig ett samhälle, där det fria ordet och den fria tanken var förvisad till en vrå.

Kalle var en humorist. I hallen till sitt kontor hade han en löpsedel från Aftonbladet: "Greve sköt neger med jaktgevär på Östermalm." Med bister humor sade han om Hitlers *Mein Kampf*: "Han säljer bra." Kalle var också en optimist. Också efter sin svåra operation var han inställd på att kunna dra igång förlaget igen. Trots att han var mycket försvagad såg han varje dag som ett framsteg.

Han hade en stark integritet. En av de sista gångerna jag var hos honom bjöd han på den kommunala hemtjänstens mat. Själv hade han ingen aptit. Efteråt tänkte jag diska. Då sade han nej. Det var hans eget område.

Antagligen hade den väpnade kampen lika stark ställning i Kalles tidigare utgivning som den etniska antagonismen hade i *Mein Kampf*. Själv var han en fredlig och djupt tolerant person. Han var godhjärtad. Han hade en påtaglig känsla för diskretion. Hans integritet var stark. Han sålde sig aldrig för lättköpt framgång. Därför kom han också att hamna i samhällets periferi. Det gjorde att han förstod andra som fanns där, även om de marginaliserats av andra skäl än hans egna. Han hade hjärta för dem och satsade sitt kunnande för att genom sitt arbete låta deras röst bli hörd, också då han var främmande för vad de hade att säga. Kalles integritet, hans vägran att vara till salu, är en viktig del i hans kvarlåtenskap. Livet blev rikare av att lära känna Kalle Hägglund.

En bland svenska hjältar

Syster Marianne Nordström i Alsike kloster fick 2014 ta emot utmärkelsen att bli en bland Svenska hjältar. Nu har hon just fyllt 90 år. Syster Marianne har haft en rikt liv. Hon föddes i Indien, där hennes föräldrar var missionärer. Marianne växte upp i Eskilstuna, där en av den kyrkliga förnyelsens banbrytare, fader Sume Wiman, var präst sedan 1941. Mariannes konstnärliga gåva visade sig tidigt, och hon gjorde bl.a. den konstnärliga gestaltningen av Fader Gunnars predikosamling *Vak upp, hör väkten ljuder* (1945). Redan här märks särdragen i hennes konst – spänst, friskhet och rörelse.

Syster Marianne har ett stort antal offentliga verk i kyrkor och församlingshem, bl.a. i Björklinge, Gräshagen/Jönköping, Den gode Herdens kapell, Ulleråker och S:t Laurenti/Lund. Ett genomgående drag i hennes verk är att den nu levande och närvarande Herren Kristus står i centrum. Kraftfullt gestaltas denna närvaro i Ord och sakrament. Det är upplevelsen av den levande och närvarande Herren, som är nyckeln till hela syster Mariannes liv, hennes konst, hennes pedagogiska gärning, hennes kyrkoförnyande insats och hennes diakonala engagemang. Syster Marianne har som konstnär arbetat med trä, glas, textil och målning. Allra mest känd är hon för sin pedagogiska gärning med bidrag till söndagsskoletidningen Sveriges barn, Linköpingsmaterialet, Bönbok för ungdom, en kyrkogångsbok för konfirmander och bibelstudiematerial från Svenska Kyrkans studieförbund. Tiotusentals barn, unga och vuxna har förts in i den kristna trons skattkammare genom hennes verk. Själv säger hon: ”Att som syster få arbeta med ett hantverk, att gestalta ett budskap, teologi och liturgi i funktion, innebär att sätta budskapet i centrum. Och budskapet kräver tydlighet. Ändamålet är inte att vara konstnärligt nyskapande utan att förkunna och förmedla med Bibel och liturgi i centrum. Skönheten har ett värde, men den är inte det centrala.”

Redan som ung fick Marianne kallelsen till klosterliv, men det fanns då inga kloster i Svenska Kyrkan. Hon blev därför novis i ett anglikanskt kloster i Whitby. 6 juni 1954 gjorde hon sina klosterlöften inför Fader Gunnar i Osby, något som fick domkapitlet i Lund att inskrida mot honom, men 1990 fick Syster Marianne uppleva att det svenska biskopsmötet gav klosterlivet sitt erkännande som en del av Svenska Kyrkans liv.

Syster Marianne har ett oförskräckt mod, en stark känsla för utsatta medmänniskor och en betydande självständighet. Det visar sig i hennes outtröttliga arbete för flyktingar som bl.a. lett till ett polisingripande mot Alsike kloster. En annan sida av hennes självständighet är hennes engagemang för Missionsprovinsen, som dock inte minskat hennes lojalitet mot den lokala församlingen. Själv säger hon: ”Vi försöker leva upp till Missionsprovinsens syfte genom att som individer tillhöra Alsike församling och verka och vittna i den.”

Carl Gunnar Ohlsson – värme och taktfullhet

En trogen Guds tjänare har gått ur tiden. Carl Gunnar Ohlsson var född i Kyrkhult i Blekinge 1937. Hela livet hade han kvar sin älskvärda Kyrkhultsdialekt. Från sin hembygd bevarade han också

mötet med den pietistiska fromhet, som ibland kallas gammalkyrklighet. Vid 23 års ålder tog han studenten och fem år senare prästvigdes han i Växjö. Sin första tjänst fick han i brukssamhället Fridafors, där en skara eldsjälur i småkyrkorörelsens anda byggt ett Guds hus. Huvuddelen av sin prästtjänst fick han i Bergs församling. Alldeles särskilt tog han sig an gamla och sjuka på äldreboende och sjukhem.

Den pietistiska fromhet, som Carl Gunnar Ohlsson lärde känna i sin hembygd har som en av sina dyrbaraste skatter Johann Arndts verk *Den sanna kristendomen*. Genom denna bok flöt den medeltida mystiken i evangelisk gestalt in i svensk folkfromhet. Sann kristendom är rätt lära och heligt liv, d.v.s. en tro som är integrerad i personligheten. Sådan var Carl Gunnar Ohlsson själv. Han var det han förkunnade. Hans tro hade tagit gestalt i hans sätt att leva. Han var en trovärdig präst. Hans intensiva och djupt personliga engagemang i det han vigt sitt liv åt kunde göra att orden blev många, men om deras äkthet kunde ingen tvivla. Han var både kärleksfull och taktfull i umgänget. Behövde han någon gång uttala sig negativt, vägrade han sina ord. Han hade förmågan att ta upp brännande samhällsproblem som aborter och skilsmässor på ett sätt som gav fast vägledning utan att vara kränkande för någon. Genom Kristen närradio i Växjö fick han en stor lyssnarskara. När han talade där var det som om han såg sina lyssnare – och förstod dem. Det har sagts att man bara kan leda dem som man älskar. Carl Gunnar Ohlsson älskade dem han mötte. Särskilt hade han blick för dem, där det andliga livet började spira.

En trogen tjänare

Kyrkoherde emeritus Bernt Lindblad, Uppsala, har avlidit i en ålder av 78 år. Han sörjes närmast av hustru Gunnel och deras fem söner samt barnbarn. Bernt Lindblad fick utföra en lång prästtjänst. Han var född i Åseda 1937, tog studenten i Karlskrona 1957, där han också mötte sin Gunnel. Efter studier i Lund prästvigdes han 1963. Under tre år var han kaplan för Kyrkliga frivilligkåren, en plantskola för blivande kyrkomedarbetare, som han ledde med fin humor och noggrannhet. Efter olika prästtjänster blev han kyrkoherde i Algutsboda 1972. Där gjorde han en engagerad insats under 30 år. Han ledde en omfattande renovering av kyrkan och smyckade den med en Maria-bild av Eva Spångberg.

Sin kristna profil uttryckte Bernt Lindblad med de psalmer han önskade till sin begravningsgudstjänst: 240, 554, 798. De spänner från reformationstid till samtiden, och de har alla ett gemensamt budskap. Himmelskt hopp. I de första av dem – från 1609 – heter det: ”Ifrån ditt barn du aldrig vik / att jag må ärva himmelrik.” I den sista av dem skriver Jan-Arvid Hellström med en biblisk bild: ”...och vad som sås i ringhet här du ger sin blomning där.” Som ung präst skrev Bernt Lindblad 1964: ”Med de kommunikationsmedel, som vi har, och med den psykologiskt fulländade propaganda, som bedrivs från alltfler håll, får nya idéer och nya livsnormer med stor snabbhet en oerhörd makt över sinnena, Svårigheten för Guds Ords tjänare blir att i denna effektivt moderniseringsdyrkande värld förkunna det *gamla* budskapet.” Bernt Lindblad såg problemet, men han tvekade inte om svaret: ”Det blir icke gammalt, ty det handlar om en levande Herre – en Herre som vill möta också nutidens människor i deras ensamhet, besvikelse, förtvivlan och längtan efter något nytt.” Det svaret blev verklighet i Bernt Lindblads liv och gärning.

Bernt Lindblad var en diakonal präst med omsorg också om udda människor. Han ägnade mycket tid och personligt engagemang åt hembesök. Han var också en skicklig violinist och en framstående liturg. När han sjöng litanian i fastetiden önskade många att han skulle välja den längre versionen. Bernt Lindblad blev kyrkobokföringsinspektör 1980 – ett viktigt uppdrag i det skede när kyrkans ansvar för folkbokföringen upphörde. Bernt Lindblad var kontraktsprost i Uppvidinge kontrakt.

Bernt och Gunnel kunde glädja sig åt fem söner och omsider också åt barnbarn.

Ivar Landervik – energisk och trofast

Kyrkoherde Ivar Landervik har gått ur tiden. Han var född i Vetlanda 1910, tog studenten vid Spyken i Lund 1929, studerade vid Lunds universitet och prästvigdes i Växjö 1936. Det var året

efter det att Gunnar Rosendals epokgörande bok Kyrklig förnyelse utkommit. Den fick omedelbart gensvar bland unga präster. Den ställde nattvarden i det kristna livets centrum i en tid när nattvarens ställning var perifer. När Ivar Landervik var adjunkt i Stockaryd ordnade han och grannprästen gudstjänsterna så att de skulle kunna delta i varandras högmässor, eftersom ytterst få andra skulle gått till nattvarden. Hans bönbok blev Den svenska tidegården. 1937 blev Ivar Landervik sjömanspräst i Danzig, där han mötte sin blivande maka Ingegerd. Där fick han också uppleva Tredje Rikets svallvågor.

Ivar Landervik var en omedelbar och pådrivande person. När han som ung präst kom till en smålandskyrka, befanns det att kyrkvårdarna hade för sed att sitta i sakristian under gudstjänsten. När han efter altartjänsten kom in i sakristian sade han till dem: ”Det är just såhär det inte skall vara.”

1939 blev Ivar Landervik komminister i Östra Torsås och 1955 kyrkoherde i Tingsås. Båda församlingarna ligger i Konga kontrakt. Här fanns flera andra präster som berörts av den kyrkliga förnyelsen, och de utvecklade den med ett starkt folkligt engagemang i hembygdsrörelse och emigrantforskning. Mest känd blev prost Jan Redin. Genom Föreningen Norden fick Ivar Landervik också finska kontakter. Som pensionär bosatte sig Ivar Landervik i Furuby, där Jan Redin redan fanns. De båda prästerna möttes regelbundet till tidebön inför Eva Spångbergs mäktiga triumfkrucifix i kyrkan.

Ivar Landervik var engagerad och helhjärtad. Hjelmserysdstiftelsen låg honom varmt om hjärtat, och han engagerade sig i Svenska Kyrkans fria synod.

Hans närmaste är maken Ingegerd samt barnen Bengt, Sven, Alf och Eva.

Viveka Posse – dråplig och helhjärtad

Grevinnan Viveka Posse, Ingelstad, har avlidit. En originell person med ett dramatiskt liv har gått ur tiden. Viveka Posse föddes 1911 i Göteborg. Hon gifte sig med kapten Knut Posse, Asa, men blev tidigt änka. Från Asa kom hon ut i stora världen i tjänst hos Svenska Kyrkans Mission. Hon gjorde sedan en insats som husmor på Sigtunastiftelsen och stiftelsen Gratia Dei. Genom sitt arbete i Sällskapet för Kristlig Kärleksverksamhet kom hon att göra en insats för handkappvården, bl.a. som föreståndarinna för dövhemmet i Hovmantorp. Efter sin pensionering bildade hon tillsammans med Brita-Maria Boman S:t Sigfrids Systraskap och levde i komunitetsliv på Sjöborgen, Ingelstad.

Viveka Posse var starkt engagerad i den kyrkliga förnyelsen. Hon var en särpräglad person med rik humor, djup fromhet och dråplig berättarkonst. Hon efterlämnar sonen Jöns samt barnbarn och barnbarns barn.